ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

Fondator N. Iorga

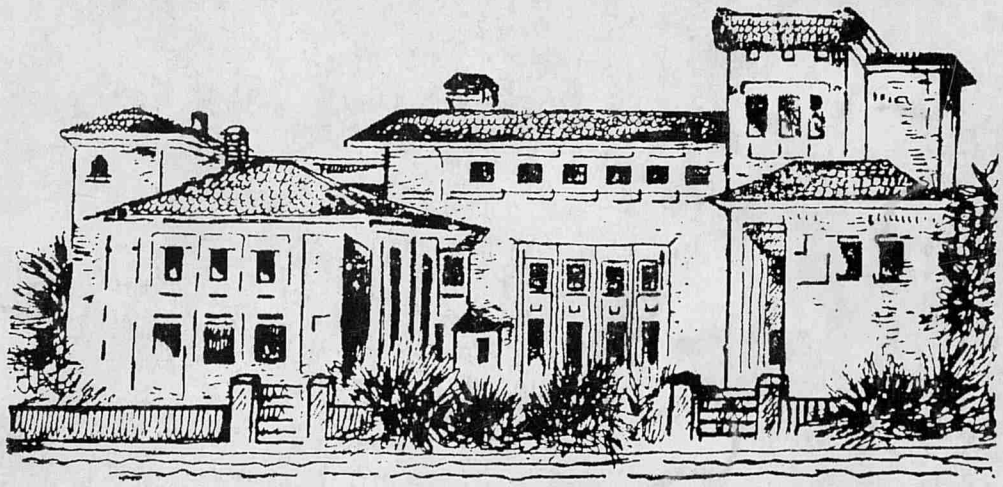

Serie nouă, Tomul XI, 2000

3 – 4

Mai – August

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA"

COLEGIUL DE REDACŢIE

ŞERBAN PAPACOSTEA *(redactor şef)*, VENERA ACHIM, PAUL CERNOVODEANU, VIRGIL CIOCÎLTAN, FLORIN CONSTANTINIU, EUGEN DENIZE, ANDREI EŞANU, GEORGETA PENELEA-FILITTI, NAGY PIENARU, APOSTOL STAN

„REVISTA ISTORICĂ", apare de 6 ori pe an.

Revista se poate procura de la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE,** Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România, RO–76117, Tel. 401–411 9008, Tel./Fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.,** Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, Fax 401–222 6407, Tel. 401–618 5103; 401–222 4126, Bucureşti, România; **ORION PRESS IMPEX 2000,** P.O. Box 77–19, Bucureşti 3 – România, Tel. 653 79 85, Fax 401–324 06 38.

La revue „REVISTA ISTORICĂ", paraît six fois l'an.

Toute commande pour les travaux parus aux Éditions de l'Académie Roumaine sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE,** Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România, RO–76117, Tel. 401–411 9008, Tel./Fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.,** Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33 – 57, fax 401–222 6407, Tel. 401–618 5103; 401– 222 4126, Bucureşti, România; **ORION PRESS IMPEX 2000,** P.O. Box 77–19, Bucureşti 3 – România, Tel. 653 79 85, Fax 401–324 06 38.

„REVISTA ISTORICĂ" is published in six issues per year.

All orders from abroad for publications of the Romanian Academy should be addressed to: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE,** Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sect. 5, P.O. Box 5–42, Bucureşti, România RO–76117, Tel. 401–411 9008, Tel./Fax 401–410 3983; 401–410 3448; **RODIPET S.A.,** Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sect. 1, P.O. Box 33–57, Fax 401–222 6407, Tel. 401–618 5103; 401–222 4126, Bucureşti, România; **ORION PRESS IMPEX 2000,** P.O. Box 77–19, Bucureşti 3 – România, Tel. 653 7985, Fax 401–324 0638.

REDACŢIA:

NAGY PIENARU (*redactor şef adjunct*)
VENERA ACHIM
ECATERINA PETRESCU
IOANA VOIA (traducător)
Redactor (*Editura Academiei*): MIHAI POPA
Tehnoredactor: DIANA RUSU

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa redacţiei revistei:

„REVISTA ISTORICĂ",
B-dul Aviatorilor nr. 1, 71247-Bucureşti,
Tel. 650 72 41

© 2002 EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie, nr. 13, R-76117, Tel. 410 32 00, Tel./Fax 410 39 83; 410 34 48
Bucureşti, România

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ
TOMUL XI, NR. 3 – 4
Mai – August 2000

SUMAR

ISTORIA COMUNISMULUI

DAN CĂTĂNUŞ, Primele reacţii ale regimului de la Bucureşti la schimbarea lui Hruşciov.... 183
CRISTIAN TRONCOTĂ, Istoria instituţiei Securităţii externe a regimului comunist din România, 1965–1989 195
ION ŢURCANU, Premise ale revoltei basarabenilor împotriva ocupaţiei sovietice (1945–1949) 221

ROMÂNIA INTERBELICĂ – RELAŢII CU VECINII

LUCIAN LEUŞTEAN, Incidentele din ianuarie 1923 de la graniţa româno-maghiară 243
FLORIN ANGHEL, Între raţiune şi prevedere: despre premisele alianţei polono-române, 1919–1921 261

ISTORIOGRAFIA COMUNISMULUI – DOCUMENTAR

COSMIN POPA, Instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală şi de Sud-Est (1944–1947). Curente în istoriografia anglo-americană şi rusă 285

OAMENI REPREZENTATIVI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

CRISTIAN VASILE, Episcopul Ioan Suciu – contestatar al regimului comunist 301

OPINII

DEMÉNY LAJOS, Imaginea României într-o recentă cronologie ungară a vieţii internaţionale 309

www.dacoromanica.ro

NOTE ŞI RECENZII

NICU CRĂCEA, *Dezvăluiri legionare*, Bucureşti, Edit. Fundaţiei „Buna Vestire", 1997, 236 p. + 1 foto (*Ioan Babici*); LOUIS DUMONT, *Eseuri despre individualism. O perspectivă antropologică asupra ideologiei moderne*, Bucureşti, Edit. Anastasia, 1997, 310 p. (*Alexandru Mamina*); PAUL FILIP, *Bellu. Panteon naţional*, Bucureşti, Edit. Crater, 1997, 242 p. + il. (*Adrian-Silvan Ionescu*); FRANZ HALDER, *Jurnal (1939–1942)*, Iaşi, Edit. Elit, f.a., 592 p. (*Valeriu Giuran*); M.J. LEWIS, ROGER LLOYD-JONES, *Using Computers in History. A Practical Guide*, Routledge, London & New York, 1996, 248 p. (*Irina Gavrilă*); PETRU LUCINSCHI, *Ultimele zile ale U.R.S.S.*, Bucureşti, Edit. Evenimentul Românesc, 1998, 160 p. + 18 foto (*Ioan Babici*); JEAN-JACQUES MARIE, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, 206 p. (*Ovidiu Bozgan*); WERNER OGRIS, *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand (Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien)*, Wien, Böhlau Verlag, 1997, 256 p. (*Betinio Diamant*); APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român*, Bucureşti, Edit. Saeculum, 1997, 512 p. (*Ioan Babici*); P.M. ŞORNIKOV, *Politika Rumânskih vlastei i krizis pravoslavnoi ţerkvi v Bessarabii 1918–1940*, în „Otecestvennaia istoriia", 1998, nr. 5, p. 158–167 (*Armand Goşu*); GLENN E. TORREY, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburg, 1995, 94 p. (*Adrian Grecu*); MICHEL WINOCK, *Histoire de l'extreme droite en France*, Paris, Edition du Seuil, 1994, 326 p. (*Sabin Daniel Drăgulin*) 317

www.dacoromanica.ro

REVISTA ISTORICĂ

NEW SERIES
TOME XI, Nos. 3 – 4
May – August 2000

CONTENTS

THE HISTORY OF COMMUNISM

DAN CĂTĂNUŞ, The First Reactions of the Bucharest Regime to the Deposition of Hruschev 183
CRISTIAN TRONCOTĂ, The History of the External Securitate of the Communist Regime of Romania 1965–1989 195
ION ŢURCANU, Premises of the Bassarabeans' Revolt Against Soviet Occupation (1945–1949) 221

INTERWAR ROMANIA – THE RELATION WITH THE NEIGHBOURS

LUCIAN LEUŞTEAN, The Incidents of January 1923 at the Romanian-Hungarian Border 243
FLORIN ANGHEL, Between Reason and Prudence: On the Issues of the Polish-Romanian Alliance, 1919–1921 261

THE HISTORIOGRAPHY OF COMMUNISM – DOCUMENTARY

COSMIN POPA, The Establishment of Communist Regimes in Central and Southeastern Europe (1944–1947). Trends in the English-American and Russian Historiography 285

REPRESENTATIVE FIGURES IN THE HISTORY OF THE ROMANIANS

CRISTIAN VASILE, Bishop Ioan Suciu – An Opponent of the Communist Regime 301

OPINIONS

DEMÉNY LAJOS, The Image of Romania in a Recent Hungarian Chronology of International Life 309

www.dacoromanica.ro

NOTES AND REVIEWS

NICU CRĂCEA, *Dezvăluiri legionare* (Legionary Disclosures), Bucharest, Edit. Fundației "Buna Vestire", 1997, 236 pp. + 1 photo. (*Ioan Babicî*); LOUIS DUMONT, *Eseuri despre individualism. O perspectivă antropologică asupra ideologiei moderne* (Essays on Individualism. An Anthropological View on Modern Ideology), Bucharest, Edit. Anastasia, 1997, 310 pp. (*Alexandru Mamina*); PAUL FILIP, *Bellu. Panteon național* (Bellu. A National Pantheon), Bucharest, Edit. Crater, 1997, 242 pp. + ill. (*Adrian-Silvan Ionescu*); FRANZ HALDER, *Jurnal (1939–1942)*, Jassy, Edit. Elit, f.a., 592 pp. (*Valeriu Giuran*); M.J. LEWIS, ROGER LLOYD-JONES, *Using Computers in History. A Practical Guide*, Routledge, London & New York, 1996, 248 pp. (*Irina Gavrilă*); PETRU LUCINSCHI, *Ultimele zile ale U.R.S.S.* (The Last Days of the USSR), Bucharest, Edit. Evenimentul Românesc, 1998, 160 pp. + 18 photos. (*Ioan Babicî*); JEAN-JACQUES MARIE, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, 206 pp. (*Ovidiu Bozgan*); WERNER OGRIS, *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand (Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien)*, Wien, Böhlau Verlag, 1997, 256 pp. (*Betinio Diamant*); APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român* (Iuliu Maniu. The Biography of a Great Romanian), Bucharest, Edit. Saeculum, 1997, 512 pp. (*Ioan Babicî*); P.M. ŞORNIKOV, *Politika Rumynskih vlastei i krizis pravoslavnoi ţerkvi v Bessarabii 1918 – 1940*, in "Otecestvennaia istoriia", 1998, no. 5, pp. 158–167 (*Armand Goşu*); GLENN E. TORREY, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburg, 1995, 94 pp. (*Adrian Grecu*); MICHEL WINOCK, *Histoire de l'extrême droite en France*, Paris, Edition du Seuil, 1994, 326 pp. (*Sabin Daniel Drăgulin*) 317

www.dacoromanica.ro

PRIMELE REACŢII ALE REGIMULUI DE LA BUCUREŞTI LA SCHIMBAREA LUI HRUŞCIOV

DAN CĂTĂNUŞ

Dispariţia lui Stalin în 1953 a creat condiţiile apariţiei unor breşe în rigidul sistem edificat de cel care fusese liderul de necontestat al lumii comuniste. După un răgaz relativ scurt (1953–1955), necesar pentru a-şi asigura supremaţia, noul lider de la Kremlin, Nichita Sergheevici Hruşciov, a început să-şi facă tot mai remarcată personalitatea printr-o serie de iniţiative, care au avut darul de a şoca pe cei din jur, în special pe liderii ţărilor satelite, neobişnuiţi cu acest mod de a acţiona. Inteligent, plin de spontaneitate şi cu o energie neobişnuită, Hruşciov se remarca în acelaşi timp printr-un comportament imprevizibil şi arogant, datorat spiritului său impulsiv, dar şi tradiţiei staliniste în care se formase, potrivit căreia dorinţa „suveranului" trebuia îndeplinită fără discuţie, din centru până la periferia blocului comunist. Începând cu Raportul secret pe care l-a prezentat în februarie 1956 la Congresul XX al P.C.U.S., Hruşciov a devenit un adevărat factor de instabilitate în relaţiile internaţionale, alternând momentele de destindere cu cele de încordare. Iniţiativele sale s-au repercutat mai ales asupra relaţiilor din interiorul mişcării comuniste mondiale, stârnind progresiv nemulţumire atât în U.R.S.S., cât şi în alte state de sorginte comunistă.

Deşi strategia regimului de la Bucureşti urmărea în primul rând menţinerea unor relaţii bune cu Uniunea Sovietică, pe baza cărora să beneficieze de mai multă libertate de mişcare, începutul anilor '60 a marcat apariţia unor divergenţe între conducerile celor două state comuniste. Pentru Gheorghiu-Dej, „aventurismul" lui Hruşciov începuse să devină deranjant, datorită stării de nesiguranţă provocate de schimbările propuse de acesta şi de pretenţia ca ele să fie aplicate şi de ceilalţi lideri comunişti. Destalinizarea iniţiată în 1956, poziţia lui Hruşciov faţă de China, ca şi ideea integrării economice a ţărilor din C.A.E.R. nu au fost privite cu ochi buni la Bucureşti. Rezistenţa lui Dej la astfel de iniţiative, ca şi comportamentul „original" al lui Hruşciov faţă de cei din jur au determinat apariţia unei anumite animozităţi între cei doi lideri.

Schimbarea primului secretar al C.C. al P.C.U.S. în octombrie 1964 a fost privită cu interes maxim la Bucureşti. S-a căutat să se obţină cât mai multe informaţii, în special cu privire la cauzele care au condus la această schimbare: exista o

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 183–194, 2000

www.dacoromanica.ro

convergenţă între motivele Prezidiului P.C.U.S. şi cele care de-a lungul timpului îi nemulţumiseră pe români, creând o stare de încordare? În acest caz se putea spera că pe viitor va avea loc o îmbunătăţire a relaţiilor dintre cele două state. Dar raţiunea îndepărtării lui Hruşciov putea să aibă cu totul alte conotaţii şi atunci nu erau de aşteptat mari schimbări. Care era componenţa noii conduceri sovietice, pe ce grupuri de sprijin se baza, cu ce obiective pleca la drum, toate acestea necesitau informaţii rapide, veridice, pe baza cărora să se poată face o analiză viabilă, care să dea o nouă perspectivă politicii externe româneşti.

Întâmplarea a făcut ca o delegaţie română de partid şi de stat, care se deplasa spre Beijing pentru a participa la a 15-a aniversare a R. P. Chineze, să facă o escală, potrivit tradiţiei, la Moscova, pe 27 septembrie 1964. Delegaţia a fost primită chiar de Hruşciov, iar întrevederea s-a prelungit neaşteptat de mult. A fost ultima întrevedere a unei delegaţii străine cu Nikita Hruşciov. La începutul lui octombrie acesta a plecat în concediu la Piţunda, pe malul Mării Negre, iar pe 16 octombrie a survenit anunţul „retragerii" sale din toate funcţiile de partid şi de stat deţinute. Ceea ce păruse iniţial o simplă întâlnire protocolară, a căpătat o altă semnificaţie din momentul în care s-a aflat de înlăturarea liderului moscovit.

Cu privire la cele discutate cu această ocazie există două surse de prim ordin: o informare realizată de ambasadorul român la Moscova, N. Guină, şi relatarea lui Paul Niculescu-Mizil, membru al delegaţiei române alături de Maurer şi Bodnăraş, în cartea sa cu caracter memorialistic, *O istorie trăită*. Ambele surse subliniază caracterul neobişnuit al primirii de care s-a bucurat delegaţia, care a fost invitată la masă de către Hruşciov, şi faptul că discuţiile, desfăşurate într-un cadru neprotocolar, s-au prelungit de la orele 15.00 până la 20.00. Potrivit lui Paul Niculescu-Mizil, atmosfera a fost „extrem de prietenească", Hruşciov fiind „într-o stare sufletească plină de melancolie"[1].

Între problemele expuse de liderul sovietic, partea română a reţinut cu precădere aspectele privind evoluţia conflictului sovieto-chinez şi mai ales consideraţiile sale asupra litigiului teritorial dintre cele două state, care, potrivit lui Hruşciov, ajunsese într-un stadiu de mare încordare[2]. La cererea părţii sovietice, Beijingul confirmase autenticitatea interviului pe care Mao Tze-dun îl acordase socialiştilor japonezi, în care acesta punea sub semnul întrebării modul în care fusese „rezolvată" de către Uniunea Sovietică problema graniţelor după cel de-al doilea război mondial, pentru a arăta că revendicările Chinei nu erau singulare[3]. În telegrama sa, ambasadorul Nicolae Guină transmitea că „şeful guvernului sovietic a precizat că dacă partea chineză ar privi în mod realist lucrurile, renunţând la cererea de a se include în convenţia ce s-ar încheia a unei formule care să stipuleze

[1] Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită*, Bucureşti, 1997, p. 322–323.

[2] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare ANIC), fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 55/1964, f. 3.

[3] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

caracterul inechitabil al acordurilor încheiate de ţarism, partea sovietică ar fi dispusă să trateze unele corectări ale demarcaţiilor actualei frontiere cu R.P. Chineză"[4]. Hruşciov s-a referit numai la aspectul din interviul lui Mao privind frontiera polono-germană, considerând problema inactuală. „Spre deosebire de alte ocazii, remarca diplomatul român, şeful guvernului sovietic nu a amintit nimic despre R.S.S. Moldovenească"[5]. Informarea realizată de ambasadorul român la Moscova lasă să se înţeleagă faptul că discuţiile s-au desfăşurat într-o atmosferă uşor împăciuitoare, evitându-se replicile tăioase, tranşante, în contradicţie cu modul tradiţional în care decurgeau întâlnirile la care participa şi Hruşciov. Astfel, la un moment dat, acesta a afirmat că P.M.R. şi guvernul R.P.R. „şi-au însuşit teoria chineză a bazării pe forţele proprii în construcţia socialistă", dar că „el nu are nimic împotrivă"[6]. În privinţa relaţiilor dintre ţările socialiste, el a spus că acestea trebuie să se bazeze pe principiul egalităţii şi avantajului reciproc, conducerea P.C.U.S. depunând numeroase eforturi pentru a îndrepta greşelile din vremea lui Stalin şi a exemplificat cu Sovromurile, care „vă scot pe voi românii din sărite când auziţi de ele"[7].

Această observaţie este întărită de Paul Niculescu-Mizil: „Dacă până la această dată orice referire la relaţiile cu China stârneau o ripostă dârză, ascuţită, de data aceasta Hruşciov n-a ripostat. Dimpotrivă, ne-a pus nenumărate întrebări. Credem oare că va fi posibilă o înţelegere cu chinezii? Atitudinea lor va fi binevoitoare, corectă? Sunt perspective reale de acord? În acest spirit, numeroase alte întrebări. Ba, la un moment dat, a lăsat să-i scape: «Cine ştie, s-ar putea să aveţi dreptate!»"[8]. În schimb, Kosâghin a avut o atitudine diferită, atacându-i brutal pe chinezi. Ulterior, în avion, îşi aminteşte Paul Niculescu-Mizil, membrii delegaţiei române şi-au confruntat impresiile: „Am luat pe rând la puricat fiecare întrebare sau remarcă a lui Hruşciov, fiecare intervenţie a lui Kosâghin. Toţi trei am ajuns în mod unitar la două concluzii. În primul rând, cu Hruşciov se întâmplă ceva. Posibil că el are în vedere o normalizare a raporturilor cu China. În al doilea rând, în conducerea sovietică sunt divergenţe serioase pe această chestiune. Am transmis urgent acasă, lui Dej, gândurile noastre"[9].

În timp ce delegaţia română îşi urma periplul prin ţările asiatice, iar Hruşciov se odihnea pe litoralul Mării Negre, la Moscova Biroul Politic al C.C. al P.C.U.S. se întrunea în taină pentru a decide înlăturarea şefului statului sovietic. Se pare că, la începutul lui octombrie, înainte de a pleca în concediu, Hruşciov avusese unele informaţii cu privire la aceste pregătiri, dar nu le luase în serios. Potrivit relatării

[4] Ibidem.
[5] Ibidem.
[6] Ibidem, f. 5.
[7] Ibidem.
[8] Paul Niculescu-Mizil, *op. cit.*, p. 323.
[9] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

lui G.I. Voronov, fost preşedinte al Consiliului de Miniştri al R.S.F.S. Ruse, un membru al Prezidiului şi secretar al C.C. al P.C.U.S. (Ignatov) i-ar fi povestit că într-una din şedinţe, înainte de plecarea la Piţunda, când rămăseseră în sală numai membrii Prezidiului C.C., Hruşciov a exclamat: „Ce tot puneţi la cale împotriva mea, dragi tovarăşi? Băgaţi de seamă, la o adică, vă pun pe fugă, aşa cum alungi puii de găină", ceea ce i-a şocat pe participanţi, care s-au grăbit să-şi reafirme loialitatea[10]. Hruşciov l-a însărcinat atunci pe Mikoian să afle despre ce este vorba, dar acesta n-a dat dovadă de prea mult zel în lămurirea chestiunii. Relatarea este întărită de N.G. Egorâcev, fost prim-secretar al Comitetului de partid Moscova, care spunea că „însuşi Brejnev, la începutul lui octombrie, s-a speriat foarte tare aflând că Hruşciov posedă anumite informaţii în această privinţă şi nu voia deloc să se întoarcă din R.D.G., unde se afla în fruntea unei delegaţii a Sovietului Suprem al U.R.S.S."[11].

Soarta lui Hruşciov era însă pecetluită. Pe 12 octombrie a fost chemat la Moscova. După ce a ajuns în capitală, membrii gărzii sale au fost arestaţi. În şedinţa Prezidiului toţi membrii au fost împotriva lui. Repetarea situaţiei din iunie 1957 nu a mai fost posibilă. De această dată, nici şeful K.G.B., nici cel al Armatei nu îi erau alături. Popularitatea sa în rândul maselor ajunsese la o cotă foarte joasă. După cum va relata mai târziu K.T. Mazurov, fost prim-secretar al C.C. al P.C. din Bielorusia, „a făcut tot ce-a putut pentru ca lucrurile să ajungă la destituirea lui din funcţie"[12]. Hruşciov a înţeles şi a abandonat lupta. Iată un fragment din cuvântul său în şedinţa de Prezidiu: „Mă voi retrage şi n-o să opun rezistenţă. Vă cer iertare încă o dată: dacă am jignit pe cineva, dacă am fost grosolan – într-o activitate comună se întâmplă fel de fel de lucruri. Totuşi, pot spune că o parte din învinuirile ce mi s-au adus le resping categoric. Eu nu pot reţine toate învinuirile şi nici nu încerc să le contest. Defectul meu principal şi slăbiciunea mea sunt bunătatea şi firea mea prea încrezătoare. Poate şi faptul că eu însumi nu mi-am dat seama de acest cusur la timp, însă dumneavoastră, toţi cei de faţă, nu mi-aţi vorbit niciodată deschis şi sincer despre defectele mele şi întotdeauna m-aţi încurajat şi m-aţi sprijinit. Din partea dumneavoastră au lipsit principialitatea şi curajul. Sunt acuzat că am cumulat posturile de prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. şi de preşedinte al Consiliului de Miniştri al U.R.S.S.[13]. Dar nu eu am vrut asta. Această problemă s-a rezolvat în colectiv, iar unii dintre dumneavoastră, inclusiv Brejnev, chiar au insistat în această privinţă. Poate că e greşeala mea că nu m-am opus acestei hotărâri, dar tot dumneavoastră aţi spus că această cumulare se face în interesul cauzei noastre"[14]. Acest fragment de discurs este elocvent pentru psihologia liderului comunist suprem, indiferent de ţară.

[10] G.V. Ivanova, *Pensionarii puterii. Din amintirile unor foşti demnitari sovietici*, Iaşi, 1998, p. 264.

[11] *Ibidem*, p. 200.

[12] *Ibidem*, p. 164.

[13] Din 1958, Hruşciov conducea Prezidiumul C.C. al P.C.U.S., Secretariatul şi Consiliul de Miniştri, fiind în acelaşi timp comandant suprem al armatei.

[14] G.V. Ivanova, *Pensionarii puterii*, p. 122.

www.dacoromanica.ro

O comparaţie interesantă poate fi făcută cu şedinţa Biroului Politic al P.M.R. din aprilie 1956, în care Gheorghiu-Dej a fost supus unor critici asemănătoare de către Miron Constantinescu şi Iosif Chişinevschi. Atunci raportul de forţe a fost în favoarea lui Dej, iar apărătorii săi au invocat, în numele său, acelaşi tip de argumente: că aceia care îl criticau acum au fost lipsiţi de curaj şi principialitate pentru a-i atrage atenţia atunci când li se părea că încalcă vreo normă, ba mai mult, au fost printre cei mai zeloşi susţinători ai măsurilor respective etc.[15]

Pe 14 octombrie, după-amiaza, a fost întrunită Plenara C.C. al P.C.U.S. Mihail Suslov a dat citire unei scurte informări asupra celor discutate în Prezidiu privind eliberarea din funcţie a lui Hruşciov. Decizia Prezidiului a fost aprobată în unanimitate de Plenară.

Pe 15 octombrie a avut loc o consfătuire la care au participat, printre alţii, şi ambasadorii U.R.S.S. Cu acest prilej s-a luat decizia informării membrilor Birourilor Politice din partidele frăţeşti.

În aceeaşi zi, Brejnev l-a sunat la Bucureşti pe Gheorghiu-Dej pentru a-i aduce la cunoştinţă schimbarea conducerii la Moscova. Momentul respectiv este relatat de Paul Sfetcu, şeful de cabinet al lui Dej, care prezintă astfel reacţia liderului român la aflarea veştii: „L-au înlăturat pe Hruşciov, a răbufnit el [Dej]. L-am întrebat [pe Brejnev] de ce şi mi-a spus că din motive de sănătate. Să-l creadă mutu'! Deşi am insistat să-mi spună ce i-a determinat la o asemenea măsură, el a ţinut-o tot pe a lui. Să-mi fi spus deschis şi cinstit că l-au înlăturat pentru incapacitate, incompetenţă, că nu mai face faţă sarcinilor şi funcţiilor cu care era investit, nu să-mi vorbească mie ca unui copil sau ageamiu în politică"[16], Sfetcu relatează că toată ziua Dej a fost preocupat de ştirea primită: „Acum să vedem ce va urma! Puterea o fi luat-o singur sau a făcut o nouă troică?" – s-ar fi întrebat Dej[17].

Această convorbire telefonică este confirmată de ambasadorul sovietic I.K. Jegalin, revenit la Bucureşti a doua zi, pe 16 octombrie, după ce participase la Moscova la Plenară, în calitate de membru al C.C. al P.C.U.S. Imediat ce a sosit în Bucureşti, s-a prezentat la Gheorghiu-Dej, având misiunea de a detalia cele comunicate de Brejnev prin telefon cu o zi înainte[18]. Jegalin a specificat că această însărcinare o primise din partea Prezidiului C.C. al P.C.U.S., în special de la

[15] Vezi în acest sens stenograma discuţiilor din Biroul Politic al C.C. al P.M.R. din aprilie 1956, în volumul editat de Alina Tudor şi Dan Cătănuş, *O destalinizare ratată. Culisele cazului Miron Constantinescu–Iosif Chişinevschi, 1956–1961*, Bucureşti, 2001.

[16] Paul Sfetcu, *13 Ani în anticamera lui Dej*, Bucureşti, 2000, p. 306–307.

[17] *Ibidem*. Interesant este că Alexandru Bârlădeanu, aflat la Moscova la o şedinţă a Comitetului Executiv al C.A.E.R., îi telefonase lui Dej să-l anunţe înlăturarea lui Hruşciov cu două ore înaintea lui Brejnev, dar, de teama unei interceptări, folosise un limbaj aluziv, care nu a fost priceput în acel moment de liderul P.M.R. (Lavinia Betea, *Alexandru Barlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu. Convorbiri*, Bucureşti, 1997, p.139–140).

[18] ANIC, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 55/1964, f. 5. Dej însuşi va menţiona în timpul convorbirii respective momentul aflării ştirii: „vă spun sincer, când am primit telefon, v-aş mărturisi, vă spun cu toată sinceritatea, dar aşa a fost, mi s-a tăiat respiraţia" (Ibidem, f. 14).

www.dacoromanica.ro

Brejnev, Kosâghin şi Podgornâi. Era evident că această enumerare avea rolul de a sublinia care era noua conducere sovietică[19]. După cum se afirma şi în hotărârea plenarei, publicată în aceeaşi zi (16 octombrie), Hruşciov făcuse o cerere pentru a fi eliberat din funcţiile de prim-secretar al C.C., membru al Prezidiului şi preşedinte al Consiliului de Miniştri pe motive de vârstă şi sănătate.

Aşa cum am menţionat mai sus, pe 15 octombrie avusese loc o şedinţă în care noua conducere sovietică îşi instruise ambasadorii cu privire la informările pe care urmau să le prezinte în ţările unde erau acreditaţi. Jegalin îşi construise şi el un discurs în acest sens. Expunerea sa a fost însă în repetate rânduri întreruptă de Gheorghiu-Dej, care a intervenit cu comentarii sau a cerut informaţii suplimentare. Principalele puncte asupra cărora Dej a cerut precizări au fost următoarele: când consideră noua conducere de la Moscova că Hruşciov a început să încalce „normele leniniste ale vieţii de partid"; dacă discuţiile au avut loc mai întâi în Prezidiu şi după aceea în Plenară; poziţia lui Mikoian şi a armatei; dacă s-a discutat şi despre situaţia din mişcarea comunistă şi muncitorească internaţională.

Încălcarea normelor de partid de către Hruşciov, a precizat Jegalin, s-a făcut în special în ultimii doi-trei ani, prin încălcarea principiilor conducerii colective, desconsiderarea părerilor membrilor Prezidiului şi secretarilor P.C.U.S. şi jignirea brutală a acestora, reorganizărilor foarte frecvente ale organizaţiilor de partid. Aceste metode de lucru au creat o stare de nervozitate în rândul membrilor C.C., care au fost unanimi în aprecierea negativă a activităţii lui Hruşciov[20]. Înlăturarea acestuia din funcţiile de conducere deţinute a fost discutată însă mai întâi la nivel de Prezidiu şi apoi a fost convocată plenara C.C. Jegalin însuşi, fiind membru al C.C. al P.C.U.S., a fost nevoit să întrerupă concediul pe care şi-l petrecea pe Valea Prahovei, la Timiş şi să plece urgent la Moscova. În ceea ce-l priveşte pe Mikoian, acesta nu a făcut notă discordantă şi nu s-a împotrivit părerii generale[21]. Nici armata nu a mişcat, deşi Hruşciov era comandantul suprem. Criticile aduse lui Hruşciov s-au axat pe situaţia internă, fără a fi însă abordate toate aspectele. Linia generală fixată prin hotărârile Congreselor XX, XXI şi XXII s-a precizat că rămâne valabilă. De asemenea, principiile generale ale politicii externe, ca şi relaţiile cu ţările socialiste „rămân aşa cum au fost"[22].

În momentul în care Jegalin şi-a epuizat principalele informaţii pe care le avea de transmis, Gheorghiu-Dej a început să intervină tot mai mult cu exemple personale referitoare la activitatea, opiniile şi modul de lucru al lui Hruşciov.

Un lucru pe care i-l reproşa liderul român era „vulgarizarea" socialismului. „Ce credeţi, zicea el [Hruşciov], că aceia care intră într-un partid care merge spre socialism, intră de dragul socialismului? Ei intră pentru că vor o bucată de pâine în

[19] Ibidem, f. 1.
[20] Ibidem, f. 2.
[21] Ibidem, f. 7.
[22] Ibidem, f. 4.

www.dacoromanica.ro

plus, un salariu mai mare. Ei habar n-au de socialism! Zice, uitaţi-vă la mine: credeţi că atunci când eu am intrat în partid ştiam ce este aceea socialism sau comunism? Habar n-aveam! Eu am intrat în partid, am vrut o pâine mai mare, un salariu mai bun. Aşa o denaturare a lucrurilor...", conchidea Dej[23]. Aceste remarci fuseseră făcute la masa festivă care a încheiat consfătuirea de la Moscova din noiembrie 1960, când se pare că Hruşciov devenise mai bine dispus datorită votcii consumate[24]. O altă săgeată aruncată de Hruşciov cu acea ocazie îl afectase însă pe Dej. Este vorba de spinoasa problemă apărută în relaţiile dintre partidele comuniste român şi sovietic referitoare la momentul 23 August 1944 şi la preluarea şi consolidarea puterii în perioada imediat următoare. Pentru liderii regimului de la Bucureşti devenise o problemă de legitimitate aprecierea factorului intern ca decisiv, în timp ce în istoriografia sovietică şi în luările de poziţie ale oficialilor sovietici intervenţia Armatei Roşii era considerată precumpănitoare în aducerea şi menţinerea la putere a P.C.R. Hruşciov avea o opinie asemănătoare: „Cu cât dispreţ vorbea despre factorii interni [relatarea îi aparţine lui Dej, n.n.]. Întâi o subapreciere categorică a partidelor comuniste în general şi a mişcării muncitoreşti, în special. În cuvântul lui, care l-a ţinut acolo, mie mi-ar fi fost ruşine, s-a apucat să vorbească despre situaţia din ţările socialiste, cum au venit la putere partidele din aceste ţări. Rezulta dar din ceea ce spunea că ce, cum a fost şi în Polonia; acolo, când a fost la votare, zice, s-au introdus buletine cu Nikolaczic [Mikolajczik] şi a ieşit Gomulczik [Gomulka]. Eu eram lângă el, aici era Hruşciov, el vorbea la microfon, era ceva mai încolo microfonul de el. Şi după ce spune asta, se uită – Gomulka tăcea din gură, ca şi cum n-ar fi zis de Polonia – se uită şi zice: aşa a fost şi în Ungaria şi când dă cu ochii de mine, zice, şi în România. Eu am ripostat, spunând că în România a fost altfel. El a auzit acolo că a fost puţină rumoare. A stat puţin, s-a uitat la mine şi zice: se vede că la voi a fost altfel şi cu asta s-a terminat. Aceasta pornea tot din subaprecierea factorilor interni, din subaprecierea partidului, conţinutul lui, rolul lui, rostul lui"[25].

Un alt moment penibil evocat de Gheorghiu-Dej îl reprezintă disputa referitoare la greutatea optimă la care sunt tăiaţi porcii în România, din timpul vizitei lui Hruşciov în România, din 1962. Reproducem şi acest pasaj pe care îl considerăm semnificativ pentru modul în care, o problemă lipsită de importanţă, datorită orgoliului celor doi conducători, riscă să afecteze relaţiile dintre state: „La prima întâlnire, după ce avusese primele schimburi de păreri, scoate din buzunar o hârtioară, eu am aici şi câţiva arici. Şi scoate primul arici cu purceii. La voi se taie purceii la 25 kg, dar de unde ştie asta? Discuţii, discuţii, îi face pe toţi birocraţi, inclusiv pe Ceauşescu, pe Gaston şi pe Bârlădeanu. Eu mai rămăsesem nebirocrat. Dându-şi seama probabil că a mers prea departe, zice, dar să ştiţi, eu sunt un

[23] Ibidem, f. 10.
[24] Ibidem.
[25] Ibidem, f. 11.

www.dacoromanica.ro

birocrat mai bătrân, n-o să mă induceţi în eroare. Noi i-am spus că media tăierilor este de 110–130. [...] Totuşi el a avut un plan. Avea alte probleme, însă a început cu asta, ca să ne umilească, să ne dovedească ce proşti gospodari sunteţi voi acasă. Dar dacă ar fi judecat puţin, nu trebuie să fii prea inteligent sau prea învăţat, putea să se întrebe: dar câţi porci trebuie să aibă România ca să-şi permită să taie porcii în medie la 25 kg şi cât timp va putea rezista, fiindcă va tăia toţi porcii? [...] A doua zi când mă duc acolo, erau toţi afară, când am sosit eram eu cu Apostol sau cu Chivu şi cu Moghioroş, zic, bună dimineaţa. S-au ridicat, mă rog, erau ei afară, discutau şi zice: ei, uite, ne-am adunat aici o fracţie antiromânească, a spus râzând, aşa, că a luat drept glumă aceasta. De ar fi numai asemenea fracţii antiromâneşti! Zice, uite, voi aţi sărit la mine aseară, aţi vrut să mă puneţi în genunchi, să recunosc că n-am dreptate. Să ştiţi că lucrurile stau cum v-am spus! Am recalculat şi media tăierilor la voi este de 50–60 kg. Am spus: ei, Nichita Sergheevici, dacă numai după o seară mai mult decât dublu a crescut media, mai gândiţi-vă, mai puneţi la punct nitel şi sunt convins că nici nu trebuie o seară de calcul şi o să ajungeţi, dacă nu vă veţi apropia de datele noastre [...] El avea o doză de şmecherie"[26].

Astfel de momente au fost numeroase în cursul vizitei din 1962: la Constanţa nu a vrut să treacă în revistă garda de onoare, iar când i-a fost prezentată cantina de la Atelierele Griviţa a făcut următoarea remarcă: „Uite, acum s-au pus feţe de masă pe mese, pentru că am venit eu aici"; insistenţele privind metoda de cultivare a porumbului în pătrat, de care era obsedat; desconsiderarea noii uzine de locomotive de la Craiova, prilej de mândrie pentru români. Toate acestea au contribuit la tensionarea relaţiilor dintre cele două state, cu atât mai mult cu cât Jegalin recunoştea acum că şi membrii delegaţiei sovietice fuseseră jenaţi de atitudinea lui Hruşciov[27].

Purtarea lui Hruşciov fusese provocată de opoziţia României la iniţiativele sale din cadrul C.A.E.R. Astfel de conflicte au devenit tot mai numeroase după 1962 şi au contribuit la întărirea hotărârii lui Dej de a se îndepărta tot mai mult de Moscova şi de a căuta o apropiere de China, ale cărei probleme cu U.R.S.S. erau parţial similare cu ale României.

Legat de chinezi, Dej considera că Hruşciov avea o „mare vină": „L-a acuzat pe Stalin cu Iugoslavia. Dar [el] ce a făcut [cu China]? De ce s-a ajuns aici? Cum am ajuns, nimeni nu înţelege toată tărăşenia asta. Nici eu nu înţeleg. Dacă începi să vorbeşti despre un conducător ca Mao Tze-dun ca despre un galoş rupt ..."[28]

La întoarcerea delegaţiei conduse de I. Gh. Maurer, Gheorghiu-Dej a convocat o şedinţă pentru a discuta situaţia: „Analiza a fost concentrată pe problemele legate de debarcarea lui Hruşciov, relatează Paul Niculescu-Mizil. Se

[26] Ibidem, f. 13.
[27] Ibidem, f. 12.
[28] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

simţea nevoia să cunoaştem orientarea noii conduceri sovietice. A apărut ideea să se încerce o întâlnire la Moscova a tuturor partidelor din ţările socialiste"[29]. Prilejul era oferit de aniversarea zilei de 7 Noiembrie. Ambasadorul chinez la Bucureşti a fost invitat la Emil Bodnăraş, care i-a expus ideea unei consfătuiri internaţionale care să aibă loc în capitala sovietică. O propunere similară a fost trimisă părţii sovietice. Probabil că nevoia unor clarificări exista de ambele părţi, pentru că răspunsul a fost pozitiv.

Componenţa delegaţiei care a plecat la Moscova a fost identică celei din septembrie: Maurer, Bodnăraş, Niculescu-Mizil şi ambasadorul Nicolae Guină. Cu excepţia Albaniei, au venit delegaţii din toate ţările socialiste. Majoritatea erau conduse de primii secretari: T. Jivkov, W. Ulbricht, J. Ţedenbal, W. Gomulka, J. Kadar, Kim Ir Sen. Nu erau prezenţi Mao, Tito, Ho Şi Min şi Gheorghiu-Dej.

Delegaţia română a călătorit cu trenul. Pe 5 noiembrie a fost întâmpinată la Ungheni de I. I. Bodiul, prim-secretar al C.C. al P.C. din R.S.S.M., A.F. Dgheorghiţa, preşedintele Consiliului de Miniştri al R.S.S.M., Melnikov, secretar II al C.C. al P.C. din R.S.S.M. şi E.D. Karpeşcenko, lucrător la Secţia Externă a C.C. al P.C.U.S., care a însoţit delegaţia până la Moscova.

Dgheorghiţa şi Karpeşcenko, dar mai ales Melnikov, au furnizat informaţii despre schimbările din conducerea U.R.S.S. Ei au arătat că acestea au fost făcute „respectându-se normele şi principiile democratice de conducere"[30]. Melnikov a menţionat că Hruşciov, care a fost chemat de la Piţunda, a venit pe 12 octombrie, în jurul orelor 13,00 şi a intrat direct în şedinţă, a crezut că se va repeta situaţia din 1957, dar până la urmă şi-a făcut autocritica[31]. Referitor la reacţia populaţiei, acelaşi Melnikov a spus: „aceste schimbări au fost primite în interiorul ţării fără nici un fel de complicaţii, liniştit, că peste tot oamenii au înţeles aceste schimbări"[32].

Sovieticii au reconfirmat faptul că principalele cauze ale schimbării au ţinut de politica internă şi nu de cea externă. Au fost menţionate din nou încălcarea principiului muncii colective, mai ales după 1961, jignirea membrilor Prezidiului (Dgheorghiţa a menţionat că un comportament asemănător avusese şi cu celelalte ţări socialiste şi a dat exemplul că în România a încercat să-şi impună punctul său de vedere cu privire la cultivarea porumbului). Oamenii erau nemulţumiţi de creşterea preţurilor la produsele alimentare şi scăderea nivelului de trai.

Întrebat dacă problemele fuseseră discutate mai înainte în conducere, Melnikov a spus: „lucrurile s-au copt mai demult, că încă înainte au avut loc discuţii pe diferite probleme, demult se ducea lupta în cadrul Prezidiului şi au avut

[29] Ibidem.
[30] Paul Niculescu-Mizil, *op.cit.*, p. 342.
[31] ANIC, fond C.C. al P.C.R., Cancelarie, dosar nr. 69/1964, f. 3.
[32] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

loc ciocniri, îndeosebi între Hruşciov şi Kosâghin"[33]. Referitor la decizia luată, s-a recurs la informarea activului de partid, fără a se face dezbateri.

Delegaţia română a redactat o *Notă* separată cu privire la informaţiile furnizate de E.D. Karpeşcenko în drum spre Moscova. Acesta a menţionat că atunci când Hruşciov sosea dintr-o deplasare, era de obicei întâmpinat de membrii Prezidiului C.C. Pe 12 octombrie, când s-a întors de la Piţunda, îl aştepta doar Vladimir Semiceastnâi, şeful K.G.B. Maşina cu care s-a deplasat Hruşciov a fost însoţită de două maşini de escortă. În prima, echipa de pază a lui Hruşciov fusese înlocuită, doar însoţitorii din a doua maşină fiind din garda prezidenţială. În momentul în care au ajuns la Prezidiu, aflat deja în şedinţă, şi a doua echipă a fost dezarmată.

Karpeşcenko a spus că tovarăşii moldoveni nu cunoşteau cum s-au desfăşurat lucrurile în Prezidiu şi în plenara C.C. Hruşciov nu şi-a făcut autocritica, şi-a dat doar demisia. La plenară, Suslov a prezentat un raport fără a avea un material scris, după un blocnotes în care erau făcute notiţe. Plenara a primit expunerea cu aplauze. Hruşciov a fost pensionat, iar acum stă într-o locuinţă lângă Molotov.

Karpeşcenko a arătat şi el că problema unor schimbări în conducere era mai demult coaptă, că în Prezidiul C.C. au fost discuţii, ciocniri. În discuţia ce a avut loc în iunie cu delegaţia română la Ogoriovo, Hruşciov l-a jignit pe Mikoian când, după ce a informat delegaţia română că Mikoian va fi preşedintele Sovietului Suprem, a adăugat aşa-zis în glumă: „Nu ştiu dacă nu mă va înşela"[34]. Karpeşcenko a mai spus că în discuţia pe care Kosâghin a avut-o cu Maurer cu o lună în urmă, în maşină, în drum spre aeroport, s-a declarat „foarte frământat de situaţia actuală", ceea ce devenea acum explicabil[35].

Referitor la relaţiile cu chinezii, Karpeşcenko a declarat că ele n-au fost discutate pe larg la plenară, dar că se manifestă o tendinţă de apropiere a conducerii P.C.U.S. în relaţiile cu China. Se recunoştea că amestecul în treburile interne ale Chinei „nu a fost just" şi că lucrurile merseseră prea departe, situaţia fiind „pe muchie de cuţit". Oamenii erau îngrijoraţi în legătură cu disputa cu chinezii, noua conducere de la Moscova fiind gata de o nouă abordare[36].

Delegaţia română, care a ajuns la Moscova pe 6 noiembrie, a fost întâmpinată de A.N. Kosâghin, fiind salutată şi de L.I. Brejnev, care aştepta delegaţia bulgară.

Cu acest prilej, Ion Gh. Maurer a exprimat interesul părţii române pentru o întâlnire cu conducerea sovietică, „întrucât cunoaştem foarte puţin despre ultimele evenimente"[37]. Această dorinţă a fost reafirmată şi în discuţiile care au avut loc pe

[33] Ibidem, f. 5.
[34] Ibidem, f. 8.
[35] Ibidem.
[36] Ibidem, f. 10.
[37] Ibidem, f. 13.

www.dacoromanica.ro

7 noiembrie cu Mikoian. Acesta a spus că „principala cauză a greşelilor lui Hruşciov este bătrâneţea"[38]. Hruşciov avusese merite importante în activitatea de partid, dar „în ultimii doi ani, în activitatea lui s-au accentuat unele aspecte negative, datorită sclerozei la cap". Hruşciov avea idei multe, însă nu le putea duce la capăt, datorită acestei „scleroze a creierului". „Se credea competent în toate, a adăugat Mikoian, şi nu se mai sfătuia cu nimeni". A dat şi el exemplul cu încercarea lui Hruşciov de a-i învăţa pe români cum se seamănă porumbul şi a menţionat că atunci când s-au întors din România l-au criticat pentru aceasta. Maurer a spus că ceea ce a deranjat cel mai mult partea română a fost că Hruşciov a ridicat problema într-un miting, deşi ştia că Bucureştiul are altă concepţie: „asta înseamnă să te adresezi maselor dintr-o ţară peste capul conducerii"[39]. Potrivit celor spuse de Mikoian, Hruşciov i-ar fi declarat încă de la Piţunda că era gata să demisioneze. Referitor la comportarea lui Hruşciov în timpul şedinţei Prezidiului, Mikoian a mai afirmat: „După ce şi-au spus toţi tovarăşii cuvântul, Hruşciov a luat şi el cuvântul şi a spus că îşi însuşeşte critica făcută, că a săvârşit greşeli, dar nu este capabil să le îndrepte, că este prea bătrân. Apoi a cerut să fie pensionat"[40].

În timpul festivităţilor, delegaţia română s-a bucurat de multă atenţie din partea sovieticilor. În întâlnirile care au avut loc cu alte delegaţii, s-au făcut schimburi de opinii asupra schimbărilor recente din conducerea P.C.U.S. şi a modului în care au fost informate delegaţiile. Polonezii s-au declarat mulţumiţi de informaţiile primite de la sovietici, italienii însă nu. Românii au remarcat, printre altele, următoarea ordine a portretelor: Brejnev, Kosâghin, Mikoian, Podgornâi, Suslov.

Pe 10 noiembrie, delegaţia a avut o discuţie cu Brejnev. Cu acest prilej, I. Gh. Maurer s-a arătat interesat de cauzele schimbării conducerii sovietice, dar mai ales de consecinţele ei. Brejnev a reluat elementele devenite deja cunoscute privind motivele înlăturării lui Hruşciov, menţionând că „autoritatea pe care şi-a căpătat-o în prima perioadă a activităţii sale de prim-secretar în cadrul partidului nostru treptat a început să scadă"[41]. Brejnev a reluat şi el ideea că Hruşciov era bolnav de scleroză, povestind de 30–40 de ori acelaşi lucru. Deşi a menţionat că linia politicii externe hruşcioviste a fost „justă", Brejnev a recunoscut că „problemele externe sunt cea mai grea moştenire care ne-a fost lăsată"[42].

Principala concluzie care se poate desprinde în urma acestei intense campanii de obţinere de informaţii duse pe diverse canale, dar mai ales prin

[38] Ibidem, f. 15.

[39] Ibidem.

[40] Ibidem, f. 17. Nu e mai puţin adevărat că Hruşciov însuşi ridicase de câteva ori problema vârstei sale avansate şi că va trebui la un moment dat să predea ştafeta, dar acest moment era totuşi departe, simţindu-se încă plin de energie, capabil să controleze situaţia. Vezi în acest sens Myron Rush, *Political Succesion in the U.S.S.R.*, New York and London, 1965, p. 116–117.

[41] Ibidem, f. 97.

[42] Ibidem, f. 110.

www.dacoromanica.ro

discuţii cu interlocutori sovietici aflaţi pe diverse paliere ale puterii este aceea că problemele de politică externă – cele care la momentul respectiv îi interesau în principal pe români – nu s-au aflat printre cele imputate lui Hruşciov. Afirmaţia lui Brejnev că linia externă va urma aceleaşi coordonate nu avea darul de a entuziasma regimul de la Bucureşti. Tot ceea ce se putea spera era că aventurismul lui Hruşciov va fi înlocuit printr-o politică mai precaută, mai realistă, chiar dacă urma aceleaşi principii.

Pe de altă parte, în ciuda izvorului de iniţiative „agasante" pe care îl reprezentase Hruşciov, totuşi liderii români obţinuseră o mare libertate de mişcare în perioada în care acesta se aflase în fruntea lagărului comunist. Cum va privi noua conducere de la Moscova „cvasiindependenţa" României rămânea pe mai departe o incertitudine. Pentru moment însă, situaţia era astfel sintetizată de Maurer: „credinţa partidului nostru este că plecarea lui Hruşciov este un lucru bun"[43].

THE FIRST REACTIONS OF THE REGIME IN BUCHAREST TO THE DEPOSITION OF HRUSTCHEV

Abstract

In the early 60s, Romania's evolution within the communist bloc became ever more independent, which caused a number of disputes between Gheorghiu-Dej and Nikita Hrustchev. However, these disputes never turned into an open conflict such as the Chinese-Soviet one. In October 1964, Bucharest learned of the deposition of the Soviet leader with surprise and with a fair amount of secret satisfaction. No outward signs of it transpired, since little was known about the new leaders in Kremlin or about their attitude towards the rather independent orientation in Romanian foreign policy. Under the circumstances, Gheorghiu-Dej strove to gather as much information as possible on the developments in Moscow. He adopted a prudent stand in his talks with the Soviet officials, and gave no signs of being prepared to accept a change in the position of the regime in Bucharest.

[43] Ibidem, f. 102.

www.dacoromanica.ro

ISTORIA INSTITUȚIEI SECURITĂȚII EXTERNE A REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA, 1965–1989

CRISTIAN TRONCOTĂ

După retragerea ultimilor consilieri sovietici din structurile organelor de securitate românești[1], în decembrie 1964, Securitatea externă, adică Serviciul de spionaj (Direcția de Informații Externe – DIE), la fel ca și celelalte organe de securitate interne, a cunoscut o serie de transformări, în sensul adaptării la noile orientări în politica internă și externă a României inițiate de Nicolae Ceaușescu, imediat după instalarea acestuia în fruntea Partidului Comunist și apoi a statului.

În 1967 noul lider de la București a dat trei lovituri importante în domeniul politicii externe, care au consolidat România ca stat cu o mai mare autonomie în blocul estic european: stabilirea de relații consulare și comerciale cu Spania, țară în care se afla la putere regimul naționalist al lui Francisco Franco (5 ianuarie); stabilirea de relații diplomatice cu Republica Federală Germania (31 ianuarie); refuzul de a rupe relațiile diplomatice cu Israelul în urma războiului de 6 zile (5–10 iunie). Mai mult, în cadrul întâlnirii conducătorilor unor partide comuniste și muncitorești de la Moscova, din 9 iunie 1967, delegația României a refuzat să semneze declarația prin care a fost condamnată „agresiunea israeliană" asupra lumii arabe[2].

Consolidarea relativei autonomii față de Kremlin, în paralel cu apropierea de țările puternic industrializate din Occident, poziția de echilibru în relațiile dintre Israel și țările arabe, precum și deschiderea totală față de țările Americii Latine, Africii și Asiei, au însemnat pentru spionajul regimului comunist din România nu numai o extindere structurală, ci și o regândire a principiilor de lucru, a sferelor de competență și, nu în ultimul rând, a sistemului de recrutare și instruire a propriilor cadre.

S-a produs o puternică infuzie de tineri intelectuali, încadrați ca ofițeri imediat după absolvirea facultăților civile și parcurgerea unor cursuri de inițiere în munca de informații cu durată de unu-doi ani în școlile Securității de la Grădiștea sau Brănești. Pentru a suplini lipsa lor de experiență, la început au fost transferați în

[1] Vezi *România. Retragerea trupelor sovietice 1958*, coordonator prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, 1996, doc. nr. 94 și 95, p. 389–391; Cristian Troncotă, *Politica de cadre în instituția securității regimului comunist din România (1948–1964)*, II, în „Revista istorică", tom. X, 1999, nr. 5–6, p. 451–456.

[2] *Relații internaționale postbelice 1965–1980*, București, 1983, p. 67, 81–82.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 195–219, 2000

www.dacoromanica.ro

structurile de informaţii externe şi ofiţeri din aparatul de securitate intern, în special din contraspionaj şi contrainformaţii militare, care în ultimii ani se dovediseră stăpâni pe meseria lor. O meserie ce se prefigura să nu mai semene deloc cu practicile anilor '50, ci să se apropie tot mai mult, prin spirit, ambiţie şi profesionalism, de ceea ce fusese în perioada interbelică şi în timpul celui de-al doilea război mondial. Atât la cursurile de iniţiere, cât şi la Şcoala de ofiţeri a Ministerului de Interne de la Băneasa, unde se pregăteau viitorii ofiţeri de securitate, instructorii făceau tot mai des aluzie la fostul Serviciu Special de Informaţii (SSI), principala instituţie cu sarcini de spionaj şi contraspionaj înainte de comunizarea României. De asemenea, serviciile de învăţământ şi editorial au publicat în 1967, sub formă de broşură pentru uz intern – e adevărat într-o formă mult mai redusă şi prelucrată – „Memoriile" lui Eugen Cristescu[3]. La începutul anilor '70 au cunoscut lumina tiparului şi primele lucrări cu caracter istoric despre acţiunile de spionaj şi contraspionaj desfăşurate pe teritoriul României în perioada de dinainte de 23 august 1944[4]. Elaborate de foşti ofiţeri de informaţii sau în colaborare cu scriitori sau oameni de cultură, astfel de lucrări au fost bine primite de istoriografie, dar şi de către publicul larg iubitor de lecturi istorice. Se prezenta astfel o altă viziune asupra istoriei naţionale, în care rolul şi locul serviciilor de informaţii româneşti au început să capete treptat un interes aparte.

Toate acestea constituiau semne clare că autorităţile regimului comunist de la Bucureşti căutau să-şi consolideze poziţia şi să-şi câştige credibilitate prin întoarcerea la tradiţiile şi valorile naţionale. Această nouă orientare în activitatea de spionaj, sau, după o formulă mai elevată, „de informaţii externe", s-a accentuat cu deosebire după 1972, an ce coincide cu ridicarea instituţiei de la rangul de direcţie generală la cel de departament, şeful acestuia fiind automat promovat şi în funcţia de prim-adjunct al ministrului de Interne.

Modificările majore în activitatea de informaţii externe s-au produs şi sub presiunea a două evenimente: Primăvara de la Praga, 1968, şi defecţiunea generalului Ion Mihai Pacepa, 1978. Dacă primul a avut menirea de a reaşeza activitatea spionajului românesc pe locul ce i se cuvenea în sistemul de apărare şi siguranţă naţională, cel de-al doilea a însemnat o adevărată prăbuşire, din care instituţia nu şi-a mai putut reveni. În legătură cu acest din urmă aspect, de un interes istoric aparte sunt afirmaţiile făcute de Valentin Vâlcu, avocatul generalului Iulian Vlad, ultimul şef al Departamentului Securităţii Statului (DSS): „Momentul dramatic pentru Securitate a fost fuga lui Pacepa. Din acel moment Ceauşescu, în cel mai pur stil comunist, a rupt Securitatea de menirea ei reală, câştigată după

[3] Eugen Cristescu, *Secrete dezvăluite din culisele spionajului românesc*, introducere şi note dr. Gheorghe I. Bodea, Cluj-Napoca, 2000.

[4] Vezi Horia Brestoiu, *Acţiuni secrete în România*, Bucureşti, 1973; Ion Bodunescu, Ion Rusu-Şirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Bucureşti, 1975; C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, 4 vol., Bucureşti, 1975–1977.

www.dacoromanica.ro

1965. Spionajul a fost canalizat cu totul spre sprijinirea politicii partidului în exterior [...]. După Pacepa, care a fost o lovitură catastrofală (se ştie că Willy Brandt a demisionat pentru un caz asemănător), Ceauşescu a hotărât că Securitatea nu are nivel politico-ideologic. La conducerea Securității au fost numiți activişti de partid, care nu aveau nici o legătură cu domeniul. În loc să restructureze activitatea, pentru că nu se mai putea merge pe ce ştia Pacepa, Ceauşescu a luat o măsură uluitoare: a mărit de câteva ori numărul orelor de învățământ politic". Concluzia formulată tranşant nu poate fi decât că: „ce a făcut Ceauşescu din Securitate, e o crimă împotriva unui organism necesar în orice stat"[5].

La fel de tulburătoare sunt şi afirmațiile făcute de generalul (r) Iulian Vlad, atunci când a fost pus în situația să vorbească despre măsurile impuse pentru reorientarea activității de informații externe, imediat după numirea sa, în noiembrie 1987, în funcția de şef al DSS: *„...Am mărit cerințele, exigența şi controlul asupra activității specifice a Centrului de Informații Externe* care, de mai mulți ani, ca urmare, pe de o parte, *a mai multor trădări ce au destabilizat munca pe zone întregi* (subl. n.), iar pe de altă parte şi mai ales datorită orientării profund greşite date anterior activității, angrenând unitățile respective aproape exclusiv în acțiuni aşa-zis economice, a fost grav afectată funcția lor de bază, aceea de a culege informații pentru apărarea statului şi promovarea intereselor politice, economice şi de altă natură"[6].

Schimbări s-au produs în mod firesc şi în conducerea DIE, devenită, după 1978, Centrul de Informații Externe (CIE). Din 1960 până în 1976, serviciul de spionaj al Securității a fost condus de generalul Nicolae Doicaru, urmat de generalul C. Dănescu (1976–1978), de Romus Dima (1978–1980), de generalul Nicolae Pleşiță (1980–1984) şi apoi de generalul Aristotel Stamatoiu (1984–1989).

PRINCIPALELE STRUCTURI ŞI COMPETENȚE

După evenimentele din Cehoslovacia '68, pe fondul unei destinderi în relațiile Est-Vest[7], noul dispozitiv informativ-operativ al activității de informații externe s-a realizat printr-o serie de măsuri ce au vizat: crearea unor structuri care să corespundă mai bine noii conjuncturi politico-economice şi militare; înființarea unor compartimente speciale şi desființarea celor excesiv birocratizate şi cu randament scăzut; deschiderea unor linii de activitate viabile; numirea de noi cadre de comandă. Pentru a se asigura condiții optime de secretizare şi compartimentare

[5] Vezi dialogul ziaristei Magdalena Amariei cu Valentin Vâlcu, avocatul lui Iulian Vlad, în „Expresmagazin", nr. 9, 1991.

[6] *Generalul Iulian Vlad dezvăluie secretul căderii lui Ceauşescu*, în „Evenimentul zilei", nr. 76, 18 septembrie 1992.

[7] Vezi pe larg Martin Mc Cauly, *Rusia, America şi războiul rece 1949–1991*, Iaşi, 1999, p. 77–92.

www.dacoromanica.ro

a activităţii de informaţii externe, au fost abandonate sediile deconspirate şi înlocuite cu noi clădiri şi spaţii corespunzătoare, dotate cu toate facilităţile necesare desfăşurării muncii, independent de logistica sediului central.

În cadrul DIE, la fel ca şi pentru structurile Securităţii interne, invazia trupelor Tratatului de la Varşovia în Cehoslovacia – cu excepţia armatei române – a pus problema elaborării unei strategii de protecţie. Astfel, s-a întocmit un plan ce prevedea dezafectarea rapidă a sediilor DIE, în caz de invazie din exterior, a fost revizuit întregul fond arhivistic şi s-a modernizat sistemul de evidenţă[8]. În caz de pericol iminent s-a prevăzut măsura extremă de distrugere a arhivei şi evidenţei.

Pentru o mai bună acoperire a ofiţerilor care urmau să primească misiuni în domeniul securităţii externe, în 1969 a luat fiinţă Institutul de Economie Mondială. Acesta fusese creat iniţial după modelul unei instituţii similare, coordonată de CIA, cu sediul la New York. Institutul românesc, al cărui prim director a fost numit savantul Costin Murgescu, iar ca adjunct generalul Gheorghe Marcu, dispunea de un personal format din specialişti şi tineri cercetători de perspectivă, care au primit grade militare, figurând ca ofiţeri DIE detaşaţi. Memorialiştii susţin că "Institutul a stabilit legături cu instituţii similare, inclusiv cu cel din New York, făcând schimb de informaţii şi, foarte important, a obţinut burse, trimiţând la specializare, dar şi la culegerea de informaţii, cca 60–80 de tineri economişti români[9].

Organigrama DIE cuprindea brigăzi care asociau două sau mai multe unităţi operative, în funcţie de specificul misiunilor şi aria geografică a competenţelor. Erau structuri mult mai flexibile faţă de cele din perioada anilor '50, dispuse oricând la adaptări în funcţie de conjunctură şi evoluţia firească a situaţiei operative.

Brigada „U" grupa câteva unităţi speciale, încadrate numai cu ofiţeri acoperiţi, numiţi în literatura de specialitate şi ofiţeri-fantomă[10] sau ilegali[11]. Astfel de ofiţeri beneficiau de o instruire strict individuală şi de un statut conspirat. Adevărata lor identitate nu era cunoscută decât de şeful ierarhic, şi, evident, de şeful compartimentului de personal din Centrală. Generalul (r) Nicolae Pleşiţă susţine că structuri similare Brigăzii „U" se întâlnesc în toate serviciile de informaţii[12].

În străinătate, ofiţerii deplin conspiraţi acţionau sub diferite acoperiri oferite de reprezentanţele oficiale ale instituţiilor din ţară sau de noul statut social şi profesional pe care şi-l asumau după stabilirea lor în statele de adopţie. În ţările de interes pentru România, spre care erau dirijaţi mai mulţi ofiţeri acoperiţi, se

[8] Ştefan Cernea, *Munca de informaţii externe de la SSI la SIE,* în „Alerta", 25 ianuarie 2001, p. 12.

[9] Neagu Cosma, Ion Stanescu, *De la iscoadă la agentul modern în spionajul si contraspionajul românesc*, Bucuresti, 2000, p. 210.

[10] Gheorghe Ionescu Olbojan, *Good by domnule Pacepa!*, Bucureşti, 1992; idem, *Fantomele lui Pacepa*, 1994.

[11] Geoffrey D'Aumale, Jean-Pierre Faure, *Guide de l'espionage et du contre-espionage. Histoire et technique,* Paris, 1998, p. 16.

[12] „Lumea-magazin", nr.4/1999, p. 60.

www.dacoromanica.ro

constituiau grupe operative conduse de cadre cu experiență. Legătura cu Centrala se realiza prin comunicări telegrafice cifrate și scrisori transmise prin curieri. Ofițerii acoperiți, al căror statut nu le permitea să se asocieze grupelor operative, țineau legătura cu Centrala prin sisteme individuale de comunicare secretă.

Desigur că această metodă nu reprezenta o noutate. Ea intrase de mult timp în practica marilor servicii de spionaj și am întâlnit-o chiar în activitatea SSI-ului din vremea lui Mihail Moruzov[13] și a lui Eugen Cristescu[14]. A fost folosită și de DIE în anii '50, evident cu unele îmbunătățiri inspirate din experiența NKVD/KGB și impusă de consilierii sovietici, în special în ceea ce privește legendarea și instruirea ofițerilor care urmau să plece la post în străinătate. Ceea ce a fost de noutate la sfârșitul anilor '60 și începutul anilor '70 l-a reprezentat curajul factorilor de comandă din DIE de a o generaliza la cetățenii români din rândul minorităților etnice și cu o pregătire universitară foarte solidă. De asemenea, s-au folosit pentru acoperire și căsătoriile mixte, ceea ce conferea ofițerilor posibilitatea de a penetra mai ușor mediile de interes pentru regimul politic de la București.

În funcție de obiectivele urmărite, de spațiul geografic de interes, de mediul în care urmau să-și desfășoare activitatea, viitorii ofițeri acoperiți erau selecționați de regulă din rândul tinerilor cu pregătire superioară, evitându-se în toate cazurile acele persoane care avuseseră legături cu Securitatea internă. Era o măsură de protecție, foarte bine pusă la punct și justificată, ceea ce explică și faptul că în mai toate cazurile punctarea, recrutarea și instruirea unor astfel de ofițeri erau precedate de o verificare amănunțită, făcută cu întregul arsenal de metode și mijloace ale muncii de securitate, care uneori puteau să dureze și unu-doi ani. Dacă verificările – care însemnau practic o urmărire informativă în toată regula – nu duceau la depistarea unor calități deosebite și/sau a posibilităților de construire a unei „biografii-legende" solide, se renunța la candidat.

După verificări, persoanele selecționate erau contactate, li se explicau noile „oferte de serviciu", dar și regulile activității conspirative pe care trebuiau să le respecte cu sfințenie. Cei care acceptau intrau într-o primă fază de instruire, un fel de inițiere, care cuprindea pregătirea specifică în domeniul culegerii și transmiterii secrete de informații, precum și documentarea amănunțită despre spațiul geografic ori mediul de relații în care urmau să-și desfășoare activitatea.

În această fază a instruirii, viitorul ofițer era pus în fața unor situații reale, comparabile cu cele din mediul sau spațiul spre care urma să fie dirijat. După trecerea testelor, în parametri de competitivitate, se începea o a doua fază de pregătire, în care se lucra la legendarea ofițerului cu identitatea sub care urma să

[13] Vezi pe larg Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, București, 1997, p. 47–48; idem, *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, București, 1999, p. 140–143.

[14] Idem, *Eugen Cristescu – asul serviciilor secrete românești – memorii, mărturii, documente*, București, 1995, p. 39–42.

www.dacoromanica.ro

activeze. De menţionat că „biografia–legendă" nu era doar o simplă acoperire, ci ofiţerul trebuia să devină în mod real cel care afirma că este. După însuşirea perfectă a noii biografii şi intrarea efectivă în pielea noului personaj, ofiţerul trecea împreună cu instructorul la pregătirea sistemului de legătură care să-i asigure o permanentă comunicare cu Centrala.

Pe toată durata instruirii tinerilor ofiţeri care urmau să activeze sub acoperire nu putea lipsi, evident, pregătirea politico-ideologică, ce insista asupra unor valori atât de dragi regimului de la Bucureşti, precum: menţinerea suveranităţii, independenţei şi integrităţii naţional-statale; necesitatea dezvoltării economice, culturale şi tehnico-ştiinţifice a ţării; dezvoltarea relaţiilor statornice ale României cu toate statele lumii, indiferent de orânduirea socială; susţinerea şi promovarea în toate împrejurările a intereselor României etc., etc. Instructorii aveau grijă, însă, să nu se exagereze în acest domeniu, întrucât, orice încercare de a îndulci cu argumente ieftine realitatea românească – mai direct spus, „nivelul de trai material şi spiritual al poporului" – putea avea efectul de bumerang.

După cum rezultă din destăinuirile unor ofiţeri memorialişti, din rândul foştilor ofiţeri de securitate care au cunoscut activitatea acestor structuri, rezultă că Brigada „U" şi-ar fi adus o importantă contribuţie la obţinerea de date şi informaţii necesare dezvoltării unor ramuri şi sectoare industriale româneşti, cum ar fi cea nucleară şi petrochimică. La fel, bunele relaţii dintre România şi o serie de ţări din Occident, Africa şi Asia ar fi avut la bază, printre altele, şi activitatea informativă a ofiţerilor acoperiţi[15].

Interesant este faptul că ofiţerilor acoperiţi li se interzicea, indiferent de conjunctură sau de situaţia operativă cu care s-ar fi confruntat, să se lase antrenaţi ori să participe direct la acţiunile îndreptate contra ordinii de drept din statele spre care erau dirijaţi ori să sprijine terorismul internaţional. Principala lor misiune era de a veghea permanent la păstrarea neştirbită a „biografiei-legendă", ca unică şansă de a întreţine raporturi de colaborare cu factorii importanţi din administraţiile tuturor statelor în care activau şi pentru ca fluxul informaţional de interes pentru România să fie continuu şi de calitate.

În urma defecţiunii generalului Ion Mihai Pacepa, după 1978, mai mulţi ofiţeri acoperiţi ai Brigăzii „U" – care se stabiliseră de ani de zile în străinătate – au fost nevoiţi, din raţiuni de protecţie şi securitate, să renunţe la poziţiile sociale pe care şi le creaseră, unii chiar la familiile întemeiate în străinătate, repliindu-se în ţară. Din fericire pentru DIE/CIE, se pare că generalul defector Ion Mihai Pacepa nu reuşise să afle în totalitate componenţele rezidenţelor din statele în care se foloseau ofiţerii acoperiţi[16]. Acesta a fost şi motivul pentru care Brigada „U" a fost

[15] „Alerta", 24 august 2000, p.16.

[16] George Dora, *Ofiţerii fantomă*, în „Alerta", 31 august 2000, p. 3; Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc. D.I.E. 1955–1980*, Bucureşti, 1997, p. 167–169.

www.dacoromanica.ro

reorganizată la sfârșitul anului 1978 în trei structuri noi – UM 0101, UM 0102 și UM 0103 – ale căror competențe informativ-operative se deosebeau în funcție de repartizarea zonelor geografice.

Brigada „ZI" era o structură specializată în valorificarea informațiilor obținute atât din surse deschise (cu precădere mass-media cu circulație internațională), cât și din surse secrete, de unde și sigla „ZI" (ziare și informații de interes). Prelucrarea informațiilor și datelor din astfel de surse era folosită pentru întocmirea buletinelor zilnice de informații care se trimiteau, de regulă, principalului beneficiar, adică șefului statului. De asemenea, se întocmeau și documente secrete, pe o problematică destul de largă, cum ar fi: politicile regionale și internaționale; capacitățile de luptă și de apărare ale unor țări; politicile economice, culturale și religioase din zone și state luate separat; acțiunile serviciilor secrete din alte țări; acțiunile antiromânești inițiate de posturi de radio sau ziare străine, precum și de organizațiile revizioniste. Stocarea știrilor și informațiilor se făcea pe domenii, teme și conexiunea factorilor de risc. Ofițerii acestei brigăzi acționau în exteriorul țării sub acoperire de ziariști, atașați de presă sau funcționari internaționali în organisme de profil (cultură, drepturile omului, cercetători în variate domenii, precum educație, culte, învățământ etc.)[17].

Spionajul tehnico-științific a reprezentat o direcție de bază în practica serviciilor de securitate ale blocului estic. În timpul războiului rece s-au înregistrat și performanțe deosebite. De exemplu, pentru 5 milioane de mărci investite în acțiunile de spionaj inițiate de STASI (*Ministerium fur Staatssicherheit* – Ministerul Securității Statului), R.D. Germană economisea 300 milioane în domeniul cercetării și dezvoltării[18].

Asemănătoare „Diviziei științifice" a STASI, în instituția românească *Brigada „SD"* era o structură specializată în activitatea de informații externe cu caracter științific și aducerea în țară a documentațiilor și aparaturii necesare institutelor de cercetare și proiectare din industrie, de unde și acronimul „SD" (știință și dezvoltare). După cum susțin o serie de memorialiști ai fostei Securități, se pare că această brigadă și-ar fi concentrat acțiunile, după 1970, pentru sprijinirea Elenei Ceaușescu de a se afirma ca „savant de renume mondial" în domeniul chimiei polimerilor. Ofițerii brigăzii erau recrutați dintre inginerii cercetători cu brevete de invenții sau inovații și care, sub legenda că mergeau în străinătate pentru studii, obțineau pe căi oficiale ori secrete, materiale documentare de interes, unele ținute chiar sub cheie de instituțiile occidentale. Pe lângă contribuția adusă la dezvoltarea industriei chimice românești, materialul documentar obținut s-ar fi folosit și în construcția de mașini, a navelor de mare tonaj, a echipamentelor și

[17] „Alerta", 24 august 2000, p. 16.

[18] Vezi pe larg John O. Koehler, *STASI. Fata ascunsa a politiei secrete est-germane*, vol. I, Bucuresti, 2001, p. 230 si urm.

www.dacoromanica.ro

aparaturii de bord pentru avioanele civile şi militare. Din alte surse rezultă însă că mare parte dintre aceste documentaţii aduse în ţară ar fi rămas nevalorificate datorită nivelului scăzut al înzestrării tehnice a industriei româneşti, ori a insuficienţelor în pregătirea profesională a inginerilor constructori din România.

În 1982 această brigadă s-a transformat în *Serviciul „SD"* din cadrul Întreprinderii de Comerţ Exterior „Dunărea", rămânând până în decembrie 1989 un compartiment operativ al acestei întreprinderi[19]. Generalul Mihail Caraman, primul ofiţer de informaţii din blocul estic, care a penetrat informativ secretele NATO şi primul şef al spionajului românesc de după evenimentele din decembrie 1989, a declarat sub jurământ în faţa unei instanţe judecătoreşti că „Firma ICE Dunărea a fost o unitate militară din cadrul Direcţiei de Informaţii Externe şi avea o structură militară. În cadrul acestei firme se combinau relaţiile comerciale cu activităţile de ordin informativ. Activităţile din cadrul ICE Dunărea se desfăşurau în zone care prezentau interes din punct de vedere comercial pentru România[20]

Generalul (r) Nicolae Pleşiţă susţine că el a înfiinţat ICE „Dunărea" la sugestia lui Nicolae Ceauşescu. Iată şi motivul: „Gemeau depozitele ministerelor de mărfuri care nu se cereau. Era problema cea mai gravă a economiei socialiste. Pe de o parte se trăgea clopotul cu creşterea productivităţii muncii, iar pe de altă parte produsele proaste zăceau în magazii. Se ajunsese de fapt la o criză economică, motivul principal al prăbuşirii sistemului"[21]. La fel ca şi predecesorul său, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceauşescu refuza pur şi simplu să vadă realitatea, mai precis gravele eşecuri ale economiei socialiste, supercentralizate. Orice eşec era considerat, ca în anii '50, drept sabotaj sau rezultatul „acţiunilor duşmănoase" ale unor „reacţionari dirijaţi din exterior". În realitate, la începutul anilor '80, pe un fond de criză, începuse să se generalizeze corupţia în rândul funcţionarilor din întreprinderile de comerţ exterior. Pentru a încerca să taie răul de la rădăcină, Nicolae Ceauşescu a preferat să încredinţeze deci unei structuri de spionaj o parte din sarcinile de comerţ exterior.

Ingenioşi, ofiţerii acestei structuri – selecţionaţi din rândul specialiştilor – au căutat să folosească „dugheana", cum era denumită cu ironie ICE „Dunărea", ca bază de lansare a unor operaţiuni specifice de informaţii externe, şi aceasta întrucât, în concepţia şefului de atunci al CIE, „munca de informaţii nu este perisabilă ca regimurile politice"[22]. La început treaba a mers mai bine, chiar Ceauşescu a fost nevoit să decoreze ICE „Dunărea" cu titlul de „Erou al muncii socialiste". Pe măsură ce exigenţele din partea conducerii superioare de partid şi de stat creşteau, cifrele din plan se măreau de la an la an. „Ne-a făcut plan de 400 000 de dolari pe

[19] „Alerta", 10 august 2000, p. 16.
[20] „Evenimentul zilei", nr. 2739, 22 iunie 2001, p. 2.
[21] „Lumea magazin", nr. 2/2001, p. 47.
[22] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

an. Pe urmă 500 000, 800 000. Apoi, un milion de dolari. Nu aveau atât toate ministerele la un loc. Cu America aveam 500 000 de dolari oficial pe an. Ne fixa sarcini de plan şi eram nevoiţi să antrenăm toţi oamenii" – se mai destăinuie generalul (r) Nicolae Pleşiță[23].

Un alt memorialist din rândul foştilor ofiţeri de securitate, care a activat mulţi ani în domeniul contrasabotajului şi a contraspionajului economic, a ţinut să precizeze în faţa Comisiei Senatoriale pentru Cercetarea Evenimentelor din Decembrie 1989 că: „«Dunărea» a fost înfiinţată prin HCM ca să vândă toate produsele României la export care nu se puteau vinde în mod normal: fiare, locomotive făcute la 23 August, VERD-uri se chemau". Faptul că, numai după 6 luni de la înfiinţare, ICE „Dunărea" a ajuns cea mai bună unitate de comerţ exterior a României nu se datorează – în opinia aceluiaşi memorialist – soluţiilor ingenioase adoptate, ci pur şi simplu transferului de valută încasată din exportul produselor competitive ale unităţilor economice care aveau contracte în derulare cu IC Danubiana, Chim-import-export, Azo-export, etc. O astfel de practică a fost posibilă prin intervenţiile lui Tudor Postelnicu, şeful DSS în perioada 1978–1987, pentru a-i face pe plac Elenei Ceauşescu[24].

Brigada „TS" a fost o altă structură a CIE, direcţionată pe problema tehnologiei de vârf din ţările occidentale, de unde şi acronimul „TS" (tehnico-ştiinţific). Erau vizate tehnologiile ţinute sub embargou sau „secret tehnologic" în domeniile industriei electronice şi microelectronice, chimiei, alimentaţiei, radioactivelor, tehnicii de luptă, pulberilor explozibile, energiei nucleare, semințelor selecţionate, reproducerilor animale de mare valoare seminală etc. De regulă obiectivele erau stabilite de şeful statului, în urma cererilor făcute de ministerele interesate în obţinerea de asemenea tehnologii. Solicitările aveau ca obiect teme de cercetare, pentru derutarea funcţionarilor ministeriali, ce erau puşi să facă propunerile şi care nu trebuiau să cunoască modul în care doleanţele lor erau îndeplinite şi mai ales de către cine. Multe tehnologii aduse în ţară au rămas ca material documentar nevalorificat, iar materialul seminal şi reproducătorii din agricultură şi-au pierdut valorile biologice iniţiale, fie din nepriceperea beneficiarilor, fie din reaua credinţă a unor specialişti români care pretindeau că sunt mai docţi decât colegii lor occidentali. Din 1982 şi până în 1990, această brigadă a acţionat ca un compartiment distinct în cadrul ICE „Dunărea", pentru mai buna acoperire contrainformativă a ofiţerilor[25].

DIE dispunea şi de o şcoală proprie pentru pregătirea ofiţerilor. Ea se afla la Brăneşti, o ctitorie a serviciilor de spionaj sovietice din perioada în care România

[23] Ibidem.

[24] Şerban Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluţia română*, Bucureşti, p. 250–251.

[25] „Alerta", 10 august 2000, p. 16.

www.dacoromanica.ro

era ocupată de trupele Armatei Roşii – după al doilea război mondial – şi lăsată ca moştenire Securităţii imediat ce consilierii sovietici au fost retraşi.

Şcoala de la Brăneşti era legendată ca fiind Staţia de Recepţie a mesajelor cifrate emise de reprezentanţele diplomatice române din exterior. Aşezământul era dotat cu cele mai moderne sisteme de învăţare a limbilor străine, a tehnicilor de spionaj, a protocolului diplomatic şi multe altele, necesare unei instrucţii cum este cea de care trebuia să beneficieze ofiţerii din structurile externe. În şcoală se derulau trei categorii de cursuri: cea de iniţiere în munca de culegere a informaţiilor, cea de pregătire profesională şi cea de perfecţionare a pregătirii profesionale. Instructorii şcolii erau recrutaţi dintre ofiţerii de informaţii externe cu experienţă şi care, dintr-un motiv sau altul, nu mai puteau executa misiuni în exterior[26]. De aici şi unele ironii, şcoala fiind denumită cu răutate „cimitirul elefanţilor".

Întrucât dezinformarea este în arta informaţiilor o măsură de protecţie şi prevenire a deconspirărilor, dar şi a identităţii ofiţerilor din aceste structuri de spionaj, practic, mai toate serviciile secrete care se respectă au în componenţa lor structuri specializate în astfel de operaţiuni. De interes este şi opinia generalului (r) Nicolae Pleşiţă, unul dintre puţinii români care au avut în subordine o astfel de structură specializată: „Dezinformarea este o metodă fundamentală în războiul psihologic, un vârf de lance. Cine e mai inteligent câştigă războiul. Dezinformarea este la fel de importantă ca diversiunea. Simularea trebuie să fie perfectă"[27]. Intenţionând să realizeze o modernizare efectivă a instituţiei, conducerea Securităţii a luat măsura de a organiza o unitate specială pentru realizarea acţiunilor de dezinformare. Prin H.C.M. nr. 715 din 6 aprilie 1968 s-a prevăzut constituirea *Serviciului „D"* pentru dezinformarea serviciilor de spionaj străine. Activitatea de dezinformare se organiza „în scopul apărării şi promovării intereselor ţării în legătură cu acţiunile de ordin politic, economic, tehnico-ştiinţific şi cultural ce urmau a fi întreprinse atât pe plan intern, cât şi extern". Consiliul Securităţii Statului, împreună cu ministerele şi celelalte organe centrale, care potrivit competenţelor şi normelor legale, întreţineau contacte cu misiunile diplomatice, militare, culturale şi turistice străine, întocmeau „planuri de dezinformare, în scopul de a le deruta şi a contracara acţiunile ostile întreprinse de acestea"[28]. Aşa a apărut *Serviciul „D"*. Dezinformarea se adresa: serviciilor secrete străine care urmăreau activitatea DIE şi politica regimului de la Bucureşti; guvernelor occidentale, în dorinţa de combatere a criticilor aduse lui Nicolae Ceauşescu şi guvernului prin posturile de radio străine, în special Europa Liberă şi Vocea Americii, care transmiteau emisiuni în limba română, maghiară sau germană;

[26] Idem, 27 iulie 2000, p. 14.

[27] „Lumea magazin", nr. 4/2001, p. 44.

[28] Arhiva Serviciului Român de Informaţii (în continuare se va cita Arh. SRI), fond „D", dosar nr. 9633, vol. 5, f. 21.

www.dacoromanica.ro

opiniei publice interne cu privire la realitățile din Occident etc. În realizarea obiectivelor sale, Serviciul „D" se bucura de tot sprijinul: altor unități din DIE și chiar a unor unități din interior, rețelelor informative interne și externe; ziariștilor din țară și al celor de peste hotare; diplomaților de carieră și al funcționarilor internaționali; asociațiilor culturale ale exilului românesc care erau loiale regimului de la București; oamenilor de afaceri străini interesați în relațiile comerciale cu România etc.[29]

Se pare că nici în acest domeniu lucrurile nu au mers prea bine. Există atestări documentare ce demonstrează, fără dubii, că din dorința de a se evidenția în fața „conducerii superioare de partid și de stat", Securitatea a recurs, nu de puține ori, la depășirea propriilor atribuții, substituindu-se Ministerului de Externe. Elocventă în acest sens este Nota întocmită de Direcția a III-a (contraspionaj) și Serviciul „D"[30], la 9 februarie 1973, prin care se propunea „o acțiune de influențare și dezinformare" asupra unui diplomat japonez.

Acțiunea s-a dovedit inoportună, dacă nu cumva total deplasată, întrucât diplomatul japonez se adresase cu toată sinceritatea unui funcționar român din Ministerul de Externe – care la acea dată se afla în postura de informator al organelor de securitate românești – cu rugămintea de a i se furniza date și informații din presa română, deci care nu erau considerate secrete de stat, despre politica economică și poziția României față de o serie de organizații și organisme economice internaționale. Într-o atare situație, conducerea Securității nu a găsit ceva mai bun de făcut decât să-i plaseze diplomatului japonez o serie de materiale „deja pregătite" – în sensul că fuseseră mai de mult aprobate de conducerea Ministerului de Interne – special pentru asemenea situații. Pe lângă datele veridice, documentația „deja pregătită" strecura și o serie de informații false, fără să se realizeze că printr-o astfel de acțiune se putea obține exact efectul invers – compromiterea credibilității autorităților românești.

Pentru ca CIE, alături de celelalte unități centrale și teritoriale de securitate, să-și poată realiza mai bine atribuțiile, fixate prin Decretul 221 din 1978, s-au întocmit programe speciale, direcții și probleme de activitate, care purtau un nume de cod.

Eterul era un program de măsuri ce viza strângerea de informații despre agențiile de presă și posturile de radio străine care transmiteau știri considerate de regimul de la București ca tendențioase și ostile României. Prin acest program Securitatea era interesată să-i identifice pe autorii materialelor „cu caracter dușmănos la adresa politicii partidului" trimise din România și să țină într-o strânsă supraveghere rudele redactorilor de la emisiunile în limba română ale posturilor de radio Europa Liberă, BBC, Vocea Americii, Deutche Welle. CIE împreună cu

[29] „Alerta", 3 august 2000, p. 16.
[30] Arh. SRI, fond D, dosar nr. 9633, vol. 5, f. 22–23.

www.dacoromanica.ro

Direcţia a III-a (contraspionaj), Direcţia I (contrainformaţii interne) şi Serviciul „D" aveau sarcini precise şi cooperau în cadrul acestui program[31]. Se pare că o asemenea orientare nu a reprezentat o iniţiativă a Securităţii, ci a fost un rezultat al preţioaselor indicaţii ale organelor de partid traduse în practică de Tudor Postelnicu, imediat după ce a preluat conducerea DSS[32].

Energia a fost un program de măsuri speciale pentru a proteja sistemul energetic naţional şi strategia partidului în acest domeniu. Trebuiau prevenite defecţiunile, sabotajele, disfuncţionalităţile sau orice alte evenimente ce puteau împiedica buna funcţionare a sistemului energetic.

Atomul era un program de măsuri pentru protecţia energiei nucleare, ce se baza pe Centrala de la Cernavodă şi pe uzina de apă grea de la Turnu-Severin.

Atlas reprezenta un program de măsuri pentru protejarea personalului românesc care lucra în străinătate în baza unor contracte semnate de statul român. De asemenea, era vizată şi calitatea utilajelor şi a materialelor produse în ţară ce urmau să fie destinate exportului.

Mercur era un program pentru protejarea comerţului exterior. Se avea în vedere păstrarea secretului asupra detaliilor contractelor de import şi export. Principala beneficiară a programului era ICE „Dunărea".

Problema Badea viza activitatea de prevenire a recrutărilor din rândul românilor de către serviciile de spionaj ale ţărilor din Blocul Estic. Contracararea spionajului sovietic era o acţiune codificată drept problema *Gladiola,* iar cea a spionajului maghiar, problema *Lotru.*

Brânduşa a fost numele de cod al unei acţiuni speciale prin care serviciile de informaţii externe şi structurile de securitate interne trebuiau să coopereze în vederea internaţionalizării problemei naţionale româneşti, mai precis, situaţia românilor din afara graniţelor statului şi pregătirii condiţiilor ca, într-un context politic favorabil, România să-şi poată recupera teritoriile pierdute în urma celui de-al doilea război mondial (Basarabia, Bucovina de Nord, Ţinutul Herţa şi Insula Şerpilor). Din nefericire pentru iniţiatori, datorită agenţilor sovietici bine implantaţi în sferele de interes ale regimului de la Bucureşti, această acţiune specială a ajuns destul de repede la cunoştinţa Kremlinului, fapt pentru care KGB-ul i-a pus serios sub lupă pe „naţionaliştii din fruntea partidului şi statului"[33].

[31] Dennis Deletant, *Ceauşescu şi Securitatea. Constrângere şi disidenţă în România anilor 1965–1989*, Bucureşti, 1995, p. 313–315.

[32] Mihai Pelin, *Operaţiunile Melita şi Eterul. Istoria Europei Libere prin documente de securitate*, Bucureşti, 1999, p. 9.

[33] Vezi pe larg Cristian Troncotă, *Securitatea şi serviciile secrete sovietice (1968–1989). O reconstituire istorică pe baza izvoarelor memorialistice şi a unor documente secrete declasificate*, în *O viaţă închinată istoriei – Constantin Buşe*, Bucureşti, 2000, p. 456–452.

www.dacoromanica.ro

ACȚIUNI DE „PEDEPSIRE" ȘI „INTIMIDARE" A DISIDENȚILOR ROMÂNI DIN OCCIDENT

Un subiect controversat în activitatea serviciilor de informații și securitate externe ale regimului comunist din România îl reprezintă antrenarea lor – din ordinul lui Nicolae Ceaușescu – în complicitate cu profesioniștii crimei organizate și ai terorismului internațional, pentru „pedepsirea" și „intimidarea" disidenților diasporei românești din Occident. Din punct de vedere strict istoric, fără îndoială că nu ne aflăm în fața unei situații inedite ori singulare. Și alte servicii de informații și securitate – chiar din țări cu vechi tradiții democratice – au apelat, în diferite momente sau conjuncturi politice, la organizațiile teroriste ori au inițiat cu forțe proprii atentate, unele reușite, altele dejucate de adversari, dar în mai toate cazurile astfel de acțiuni au fost justificate de cercurile puterii politice ca fiind pornite din „rațiuni de stat" ori „de securitate națională".

De exmplu, un document de mare răspândire cu privire la terorismul de stat îl constituie un raport al Senatului SUA, din octombrie 1975, asupra activității CIA. Sunt puși direct în cauză trei foști președinți ai SUA și mai mulți foști miniștri. La 14 septembrie 1970, președintele Richard Nixon l-a convocat la Casa Albă pe șeful CIA, Richard Helms, căruia i-a împărtășit opinia potrivit căreia venirea la putere a lui Salvator Allende în Chile era inacceptabilă intereselor SUA, fapt pentru care a dat ordin ca principala instituție de spionaj american să organizeze o lovitură de stat pentru a-l împiedica să devină președinte. A urmat asasinarea președintelui Rene Scheineider, șef al Statului Major al armatei chiliene, la 22 octombrie 1970. Documentul citat precizează că generalul a fost asasinat de un grup de teroriști cărora CIA le-a furnizat arme în dimineața atentatului. Sprijinindu-se pe dovezi și probe de necontestat, documentul mai atestă că CIA a complotat și pentru asasinarea lui Fidel Castro, președintele Cubei, precum și a liderului zairez, Patrice Lumumba, în vremea când președinte al SUA era încă Dwith Eisenhawer. Aceeași instituție a SUA ar fi fost amestecată și în asasinarea altor conducători de state[34].

În ceea ce privește KGB-ul, instituție recunoscută și temută în lumea spionajului pentru acțiunile de lichidare a oponenților politici ai regimului comunist încă din perioada de dinaintea celui de-al doilea război mondial, coincidența face ca, la începutul anilor '70, autoritățile de la Kremlin să interzică nu numai ofițerilor PGU (serviciul de spionaj sovietic), ci și instituțiilor similare din țările Tratatului de la Varșovia, implicarea în misiuni represive contra

[34] Traian Tandin, *Terorismul internațional*, (VII), în „Alerta", 21 decembrie 2000, p. 10; Miruna Munteanu, *CIA și MI 6 au răsturnat Guvernul de la Teheran, în august 1953*, în „Dosare ultrasecrete", nr. 106, 20 mai 2000, p.1–3; Idem, *Americanii, complici cu Pinochet*, în „Dosare ultrasecrete", nr. 133, 25 noiembrie 2000, p. 1; Idem, *Operațiunea „Golful Porcilor": Dosarul intervenției americane în Cuba*, în „Dosare ultrasecrete", nr. 8, 13 iunie 1998, p. 1; Idem, *Statele Unite pe banca acuzaților de la Havana*, în „Dosare ultrasecrete", nr. 65, 17 iulie 1999, p. 1.

www.dacoromanica.ro

conaţionalilor din Occident care criticau comunismul. Raţiunea care a stat la baza acestei hotărâri a avut în vedere că „acţiunile umede" implicau riscuri prea mari, iar în situaţia unor nereuşite sau divulgări blocul sovietic putea fi pus într-o lumină total nefavorabilă. Moscova ţinea foarte mult nu numai la prestigiu, ci şi la imagine. O imagine care în epocă era serios şifonată în faţa opiniei publice mondiale după evenimentele din Cehoslovacia, 1968, care demonstraseră pentru lumea civilizată ce înseamna doctrina Brejnev, adică „sprijinul frăţesc", după principiul „suveranităţii limitate"[35].

În atari condiţii, PGU a trasat ca sarcină suratelor mai mici din Tratatul de la Varşovia folosirea în operaţii speciale de lichidare a teroriştilor profesionişti, recrutaţi din Occident, ţările arabe şi de pe continentul latino-american. Prin această practică se sconta pe acoperirea unor astfel de acţiuni speciale, dar şi pe creşterea şanselor de reuşită. Au fost punctaţi şi selecţionaţi şefi de organizaţii mafiote şi membri ai reţelelor traficanţilor de droguri. Se miza evident pe contactele acestora cu lumea interlopă şi experienţa în trecerile ilegale de frontieră.

Fostul general de securitate Nicolae Pleşiţă chiar a mărturisit la un moment dat că Nicolae Ceauşescu i-a preferat pe mercenarii străini întrucât „nu mai credea în aparat", adică în structurile şi ofiţerii de securitate.

Unul dintre primii agenţi recrutaţi de DIE a fost „Sandu" (nume conspirativ), un contrabandist francez care primise azil politic în România atunci când era în conflict cu Interpolul. În 1976 „Sandu" s-a refugiat la Bucureşti, unde a fost instalat într-un apartament. Prima victimă a acestuia a fost Vasile Zăpârzan, un preot ortodox român din R. F. Germania. Preacucernicul părinte şi-a găsit sfârşitul în 1976 în urma unui accident pus la cale de „Sandu". La 19 octombrie acelaşi an, „Sandu" a fost regizorul unui alt atentat, avându-l de data aceasta ca ţintă pe Emil Georgescu, editorul politic al postului de radio Europa Liberă. Atentatul nu a reuşit, Emil Georgescu scăpând cu viaţă din accidentul de maşină înscenat pe o şosea laterală din apropierea Münchenului.

Un alt agent recrutat de DIE pentru misiuni speciale de pedepsire şi intimidare a fost „Felix" (nume conspirativ), cetăţean american de origine română, unul dintre conducătorii unei familii mafiote din SUA. Misiunea acestuia a fost de a asasina pe un fost ofiţer al DIE, Constantin Răuţă, care ceruse azil politic în Occident şi pe alţi câţiva emigranţi români din SUA. Datorită divulgărilor făcute de generalul Ioan Mihai Pacepa, imediat după dezertarea sa în iunie 1978, DIE a renunţat la seria de atentate planificate a fi realizate de „Felix"[36].

Ţinte ale unor acţiuni de intimidare ordonate de Nicolae Ceauşescu deveniseră şi cei implicaţi în demonstraţia organizată de emigraţia română şi maghiară de la New York, în ziua de 16 aprilie 1978. Printre cei vizaţi au fost:

[35] „Lumea magazin", nr. 4/1999, p. 63.
[36] „Ziua", nr. 884, 19 mai, 1997, p. 7.

www.dacoromanica.ro

Cornel Dumitrescu, redactor al ziarului „Lumea liberă" (New York), pe numele căruia se obținuse autorizația pentru demonstrație; Viorel Trifa, conducătorul Episcopatului Ortodox Român din SUA, asupra căruia Securitatea română, cu câțiva ani în urmă, în complicitate cu structuri similare ale SUA și la inițiativa unor cercuri evreiești influente[37], întreprinsese și o acțiune de compromitere, avându-se în vedere trecutul lui în mișcarea legionară; Lazlo Kolman, Lazlo Hamas și Ferencz Koreseh, toți trei lideri ai emigrației maghiare din SUA. În paralel, DIE lansase zvonul potrivit căruia toți acești emigranți erau „fasciști" și „criminali de război", și se făcuseră vinovați în timpul celui de-al doilea război mondial de „asasinarea unor evrei".

Pentru executarea acestor operațiuni speciale s-a constituit un comandament condus de șeful departamentului de emigrație din DIE (generalul Ion Afrim), din care au mai făcut parte cei doi rezidenți din SUA (generalii Aurel Florea și Aurel Gheorghe), precum și șeful Secției emigrație a rezidenței DIE din Washington (maior Mihai Alexandru Tănăsescu, conspirativ „Bebe").

În timpul vizitei sale oficiale în Anglia, mai 1978 – unde a fost primit cu toate onorurile din partea Casei Regale Britanice – Nicolae Ceaușescu l-a inclus și pe Ion Rațiu pe lista celor ce trebuiau aduși la tăcere. Nepot al diplomatului român Viorel Tilea, Ion Rațiu ceruse azil politic în Marea Britanie în toamna anului 1940, imediat după instaurarea regimului național-legionar în România. Ziarist talentat, dar și un prosper om de afaceri, Ion Rațiu a fost o figură importantă a emigrației românești din Occident. Datorită spiritului său foarte critic la adresa comunismului[38], Ion Rațiu și familia sa din țară intraseră în vizorul organelor de securitate românești, fiind bănuit că desfășoară „acțiuni de spionaj în beneficiul serviciilor secrete britanice". Dar și aceste acțiuni de intimidare din partea Securității externe au rămas în stadiul de proiect datorită „defecțiunii" generalului Ion Mihai Pacepa.

Oricum, de necontestat rămâne faptul că în urma dezvăluirilor făcute de Ion Mihai Pacepa, imediat după ce a primit azil politic în SUA, acțiunile de pedepsire și intimidare asupra emigrației române din Occident întreprinse de CIE au fost mai bine monitorizate de către serviciile secrete occidentale. În paralel s-a declanșat și o puternică acțiune de presă, prin care ziarele de mare tiraj occidentale au atras atenția opiniei publice mondiale asupra războiului pe care Nicolae Ceaușescu, prin CIE, l-a declanșat contra emigrației române. Probabil că acesta a fost și motivul pentru care o serie de autorități publice occidentale au numit ulterior CIE ca „cel mai criminal serviciu de spionaj din Blocul Estic"[39]. Se pare că astfel de acuzații nu

[37] Arh. SRI, fond „D", cele patru volume de documente – fotocopii facsimil – pentru compromiterea lui Viorel Trifa.

[38] Vezi Ion Rațiu, *La Roumanie d'aujourd'hui*, Paris, 1975.

[39] „Ziua", loc. cit.

www.dacoromanica.ro

erau lipsite de temei, având în vedere că acţiunile „de pedepsire "şi „intimidare", iniţiate de CIE, au continuat şi în deceniul al nouălea. Este un aspect recunoscut chiar şi de generalul (r) Nicolae Pleşiţă. Acesta a mărurisit că la venirea sa ca şef al CIE, în 1980, ar fi găsit acolo o minusculă unitate specializată în lichidări, copie a unor structuri similare din cadrul serviciilor de informaţii străine. Întrucât o astfel de unitate „nu ne-ar fi avantajat", generalul Pleşiţă a reprofilat sectorul, direcţionându-l spre acţiuni antiteroriste, dar nu omite să precizeze că „au fost păstrate însă mai vechile sarcini doar pentru trădători". Şi toate acestea pentru că, în concepţia aceluiaşi memorialist, „din când în când nu strică să-i ciomăgeşti pe unii ca să le vină mintea la cap. Nu e democratic, dar e poliţienesc"[40].

Va trebui să recunoaştem că în faţa unui asemenea stil de exprimare, direct, simplu şi la obiect, Pleşiţă reuşeşte ca nimeni altul să sintetizeze în câteva cuvinte esenţa muncii de securitate, atât în interiorul cât şi în exteriorul ţării, cel puţin în ultimul deceniu al „epocii de aur". Iată şi cum s-a materializat o astfel de concepţie. În noiembrie 1980, agenţii CIE au trimis pachete explozive (cartea cu Memoriile lui Hruşciov în limba spaniolă umplută cu exploziv plastic) celor trei conducători anticomunişti ai emigraţiei (Nicolae Penescu, Şerban Orăscu, Paul Goma), dar atentatele nu au reuşit datorită măsurilor de protecţie. Ceauşescu era pornit contra acestora întrucât reuşiseră să demaşte jocurile sale oculte şi încălcarea drepturilor omului în faţa celei de a treia Conferinţe pentru Securitate şi Cooperare în Europa de la Madrid.

În aprilie 1982, agenţi din legătura CIE au organizat un nou atentat împotriva lui Paul Goma, la Paris. Matei Haiducu, ofiţer CIE însărcinat cu această acţiune, s-a predat însă autorităţilor franceze, iar serviciile secrete din Hexagon au elaborat o combinaţie spre a-l compromite pe liderul de la Bucureşti. Fiind fals informat, că Paul Goma îşi găsise sfârşitul, Ceauşescu a aprobat decorarea lui Haiducu (decoraţia fiindu-i înmânată, în numele secretarului general, chiar de Nicolae Pleşiţă, primul adjunct al ministrului de Interne şi şeful Securităţii externe) şi emigrarea mamei sale în Franţa. Apoi s-a organizat la Paris o conferinţă de presă, în care serviciul de contraspionaj francez (DST) a expus în amănunt actul terorist pus la cale împotriva lui Paul Goma.

Preşedintele Franţei, François Mitterrand, care, deşi primise din partea lui Ceauşescu 400 000 de dolari pentru a-şi asigura victoria în campania electorală, a calificat totuşi DIE drept „o bandă de asasini" şi, în semn de protest, a anunţat public amânarea vizitei oficiale pe care urma să o întreprindă la Bucureşti câteva zile mai târziu. Generalul (r) Nicolae Pleşiţă ne oferă şi un alt amănunt al acestui eveniment, în sensul că el ar reprezenta de fapt o poliţă pe care serviciile secrete franceze au plătit-o CIE pentru faptul că nu reuşiseră în tentativa lor de a-l racola pe şeful spionajului românesc[41].

[40] „Lumea magazin", nr. 11/2000, p. 45.
[41] Idem, nr.12/2000, p. 45.

www.dacoromanica.ro

La 28 iulie 1981 CIE a organizat o altă acțiune de pedepsire, de data aceasta asupra lui Emil Georgescu, care continua să prezinte de la microfonul postului de radio Europa Liberă politica economică falimentară a lui Ceaușescu, exacerbarea cultului personalității și nivelul de trai din ce în ce mai scăzut al cetățenilor României. Emil Georgescu a fost atacat de doi francezi – Layoni și Cottenceau – și înjunghiat cu 22 de lovituri de cuțit în fața casei sale din München, dar a supraviețuit ca prin minune. Raportul Serviciului de securitate al R.F. Germania (Bundesamt fur Werfossungsschutz) pe anul 1982 atestă că viața lui Emil Georgescu a fost salvată numai după numeroase intervenții medicale și că cei doi atentatori fuseseră deja arestați și condamnați. Documentul menționa, de asemenea, că infractorii au refuzat cu încăpățânare să dea orice informație în legătură cu cei care i-au angajat. În cursul procesului, început în aprilie 1982, Layoni a declarat că atât el cât și partenerul său fusesesră angajați de un român din Franța ca să-l „intimideze" pe Emil Georgescu. În ianuarie 1983, Ion Mihai Pacepa l-a identificat pe „Sandu" ca fiind unul dintre cei doi atentatori[42].

AFACEREA ȘACALUL

Arhivele fostelor organe de informații și securitate est-germane (STASI) păstrează date interesante despre relațiile renumitului terorist internațional „Carlos" („Șacalul") cu oficialitățile regimului comunist de la București, precum și informații privind implicarea sa în câteva atentate comandate de dictatorul din Carpați.

De asemenea, înainte de moartea sa misterioasă în 1982, fostul colonel de securitate Sergiu Nica a lăsat un raport în care oferea detalii despre legăturile sale cu „Carlos" și persoanele implicate în organizarea unor acțiuni teroriste ordonate de Nicolae Ceaușescu asupra unor disidenți români refugiați în Occident.

În presa postdecembristă s-a vorbit și despre câteva atentate care s-au produs la Paris, Viena, München (la postul de radio Europa Liberă), Praga și Geneva (acesta din urmă vizându-l pe Ion Șerban, un fost agent al Securității românești). Toate acestea ar fi legate de numele lui „Carlos" și ale câtorva ofițeri din serviciile de spionaj ale României. Mai mult, după ce în vara anului 1994 „Carlos" a fost răpit din Sudan – unde își găsise refugiul și protecția – de către serviciile secrete franceze, organele de procuratură din Franța, Germania, Elveția, Cehia, Ungaria și România au început efectuarea unor minuțioase investigații care au scos la iveală complicitatea serviciilor secrete din țările fostului Bloc Estic într-o serie de acțiuni ale terorismului internațional[43].

Recent, fostul general de securitate Nicole Pleșiță a făcut, la rândul lui, câteva dezvăluiri interesante privind legătura sa cu teroristul „Carlos", afirmând tranșant

[42] „Ziua", loc. cit.

[43] „Evenimentul zilei", nr. 2498, 5 septembrie 2000, p. 3.

www.dacoromanica.ro

că „«Şacalul» (Carlos) a fost agentul nostru, nu noi agenţii lui"[44]. Prin urmare, există suficiente date atestate de documente arhivistice, memorialistice ori de cercetare penală, pe baza cărora se poate reconstitui aşa-zisa „afacere Carlos", un episod încă prea puţin şi de prea puţini cunoscut în istoria serviciilor de informaţii şi securitate româneşti. Având în vedere că procedurile judiciare din Hexagon nu sunt încă finalizate, vom sintetiza în cele ce urmează doar unele certitudini deja conturate.

Cel care a realizat din ordinul lui Nicolae Ceauşescu legătura între vârfurile Securităţii şi celebrul terorist „Carlos" a fost colonelul Sergiu Nica, de la UM 0620 (USLA), care îndeplinea în 1979 funcţia de şef de serviciu. El cunoştea cel mai bine acţiunile teroristului „Carlos", dar şi pe membrii grupului acestuia.

Despre „Carlos" se ştia că este cetăţean venezuelean, pe numele adevărat Ilici Ramirez Sanchez, mai folosea numele conspirative „Salim", ori „Mahomed Ali Aldares", dar şi preioratívul „Şacalul", un fanatic extremist iniţiat încă de tânăr în operaţiuni conspirative de către instructorii şcolilor speciale din Cuba şi URSS. În anii '70-'80, „Carlos" a organizat şi condus o serie de atentate teroriste pe teritoriul unor ţări occidentale, revendicate de palestinieni, irakieni, libieni şi mai ales sud-americani. Devenise cu timpul unul dinte oamenii de mare încredere şi foarte apropiat colaborator al lui Yasser Arafat, în probleme speciale ce ţineau de realizarea idealului revoluţiei musulmane. Trăia mai mult pe teritoriul unor ţări socialiste, unde se bucura de protecţie din partea autorităţilor din Ungaria, Cehoslovacia, Polonia şi R.D. Germană. Organele Securităţii interne din România îl urmăreau pe „Carlos" de mai mult timp, fotografia acestuia fiind dată în consemn pentru urmărire generală pe ţară. Pe teritoriul României fusese semnalat pentru prima dată în 1973, intrat clandestin sub identitate de cetăţean francez, pentru a se întâlni cu diplomaţi irakieni şi reprezentanţi ai organizaţiilor palestiniene. În România, „Carlos" a mai luat legătura şi cu refugiaţii chilieni, adepţi ai preşedintelui Salvator Allende, răsturnat de la putere de forţa militară a generalului Pinochet, sprijinit de CIA, adversară regimului socialist instaurat în Santiago de Chile. Dintre aceşti refugiaţi „Carlos" a selecţionat viitori terorişti internaţionali, sub pretextul că îi va putea sprijini în acţiunile lor de restabilire a regimului socialist în patria lor. Legăturile dintre „Carlos" şi Nicolae Ceauşescu s-au realizat în anii următori prin intermediul lui Yasser Arafat, liderul OEP şi dr. George Habash, şeful FPEP (Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei). Acţiunile desfăşurate de „Carlos" erau în atenţia serviciilor de securitate centrale din România, respectiv Serviciul K din cadrul DIE, Unităţii Speciale de Luptă Antiteroristă, Direcţiei a III-a (contraspionaj) şi Direcţiei a V-a (pază demnitari), care cooperau şi îl informau operativ pe şeful statului despre aspectele mai importante ce puteau aduce atingere securităţii naţionale ori relaţiilor internaţionale ale statului român[45].

[44] „Lumea magazin", nr. 10/2000, p. 47.

[45] *Dicţionar pentru buzunarul agenţilor secreţi*, în „Alerta", 14 septembrie 2000, p. 16.

www.dacoromanica.ro

Colonelul Sergiu Nica, transferat între timp la CIE, a primit ordin direct din partea şefului DSS – Tudor Postelnicu – să se deplaseze în Cehoslovacia pentru a-l contacta pe „Carlos" în vederea neutralizării lui Ion Mihai Pacepa. Deplasarea s-a realizat în 1979, iar colonelul Sergiu Nica a fost însoţit de colonelul Ion Diaconescu. Întâlnirea cu „Carlos" a avut loc într-un castel din Praga, pus la dispoziţie de către oficialităţile statului cehoslovac.

Colaborarea Securităţii româneşti cu grupul lui „Carlos" este atestată şi de un raport al STASI, din februarie 1981, în care se menţionează printre altele: „Conform constatărilor operative, în august 1979, s-a stabilit contactul cu «Carlos», Lilly şi Abul Hakim, în timpul şederii la Praga, de către doi angajaţi ai organelor de securitate româneşti". La această întâlnire i s-a oferit, deschis şi direct, sprijin logistic grupului ce urma să desfăşoare acţiuni contra statelor imperialiste. Neoficial s-a mai înregistrat că, în ianuarie 1980, un membru de frunte al grupului „Carlos", Kopp Magdalena, numită Lilly, a efectuat o călătorie în România, răspunzând unei invitaţii a organelor de securitate româneşti[46].

În 1980 conducerea CIE a fost încredinţată generalului Nicolae Pleşiţă, căruia şeful statului i-a sugerat să continue legăturile cu „Carlos". Acest lucru nu era greu de realizat, întrucât la Bucureşti fuseseră deja instalate posturi telefonice conectate la reţeaua internaţională. Lângă aparatele telefonice se aflau zi şi noapte ofiţeri de securitate, buni vorbitori de spaniolă şi engleză.

Relaţiile lui „Carlos" cu generalul Pleşiţă erau strict confidenţiale. Într-un amplu interviu acordat ziaristului Viorel Patrichi, fostul şef al CIE de la începutul anilor '80 a recunoscut că s-a întâlnit cu renumitul terorist, care era la acea dată „mâna dreaptă a lui Arafat pentru Europa". Relaţia Carlos–Pleşiţă a avut două directive bine definite: prevenirea oricăror atentate teroriste pe teritoriul României şi capturarea lui Pacepa.

Interesantă este explicaţia pe care generalul (r) Pleşiţă a oferit-o presei postdecembriste în legătură cu raţiunea şi rezultatele colaborării organelor de securitate româneşti cu persoane importante ale terorismului internaţional: „Carlos împreună cu Arafat, al cărui subordonat era, ne-au adus servicii foarte mari. România n-a avut acte teroriste pe teritoriul ei şi ne-am folosit de influenţa lui Arafat şi a lui «Carlos», de informaţiile pe care ni le-a furnizat, demontând multe acţiuni ale grupărilor haotice, teroriste din Orient. Noi fiind placă turnantă aici. Între Orient şi Occident era România. Tranzitul pe aici se făcea. Pe aici treceau toate mişcările serviciilor teroriste din Orient. Noi am reuşit să dezamorsăm multe, nu toate şi mai ales pe acelea care vizau teritoriul nostru. Ne mândrim cu asta"[47].

Dacă primul obiectiv al colaborării poate fi considerat un succes, cel de-al doilea, respectiv capturarea sau neutralizarea lui Pacepa nu s-a putut realiza, în

[46] „România libera", 27 februarie 1988, p. 6.
[47] „Lumea magazin", nr. 4/1999, p.62.

www.dacoromanica.ro

primul rând pentru că „generalul defector era bine păzit de serviciile specializate americane", iar „Carlos" se pare că nu avea forţe pe teritoriul SUA. Desigur că pot fi aduse în discuţie şi alte cauze, dacă e să avem în vedere legăturile lui „Carlos" cu serviciile secrete sovietice ori relaţia mai veche Pacepa – Saharovshi – aspect asupra căruia vom reveni – într-o perioadă în care liderul de la Bucureşti era perceput la Kremlin ca un „naţionalist" ce submina coeziunea Blocului Estic.

Generalul Pleşiţă, în calitate de şef al CIE, a avut iniţiativa înfiinţării unei noi structuri informative externe cu misiunea de a-i supraveghea pe trădătorii şi disidenţii români aflaţi în străinătate. Astfel de ţinte trebuia mai întâi localizate, pentru ca apoi să devină obiect al acţiunilor lui „Carlos" şi ale echipei sale. Pentru îndeplinirea acestui gen de misiuni, ordonate de la Bucureşti, „Carlos" ar fi cerut bani (aproximativ un milion de dolari), paşapoarte false şi arme.

Din documentele aflate în arhivele fostelor organe de securitate româneşti şi publicate în ultimii ani, rezultă că pretenţiile lui „Carlos" ar fi fost satisfăcute doar parţial. De pildă, Adresa UM 0544 (CIE) cu nr. 102/71/00/10748 din 28 iunie 1981 atestă că în baza aprobării şefului DSS, Tudor Postelnicu, au fost scăzute din evidenţele UM 0297 (unitate cu profil logistic) o impresionantă cantitate de armament folosit şi comandat în executarea unor misiuni speciale[48]. Pe lângă sprijinul logistic, organele de Securitate româneşti ar mai fi pus la dispoziţia lui „Carlos" şi a oamenilor săi baza de pregătire de la Recea (jud. Covasna).

Comentariile pe un ton foarte dur realizate de secţia română a Europei Libere la adresa politicii regimului comunist de la Bucureşti strârniseră mânia lui Ceauşescu. Potrivit afirmaţiilor generalului Lajos Karasz – vice-ministru de interne ungar la acea vreme – atentatul din februarie 1981 contra postului de radio Europa Liberă a fost comandat de CIE în urma ordinelor date personal de şeful statului român. Atentatul, care a zguduit opinia publică mondială, a fost realizat de „Carlos" şi a purtat numele codificat „Tangoul münchenez". Din documentele publicate până în prezent, rezultă că atentatul s-a produs în felul următor.

La 14 octombrie 1980 „Carlos" s-a întâlnit cu câţiva membri ai grupului său de la Budapesta, într-o casă conspirativă pusă la dispoziţie de serviciul de

[48] Documentul a fost publicat, în facsimil, în „România liberă", vineri 27 februarie 1998, p. 6. Era vorba despre : aruncătoare de grenade antitanc, AG 7 şi RP 6, 6 puşti semiautomate cu lunetă, 7 pistoale mitralieră AKM, pistoale Stecikin, Walter şi Makarov, lunete, 5 grenade fumigene, 280 aprinzătoare electrice, 5 capse electrice, 550 capse pirotehnice detonate, 215 kg exploziv plastic, 150 m fitil detonat, 3753 cartuşe calibru 7,62, 5040 cartuşe de 9 mm Makarov, 1669 cartuşe de 7,65 mm, 1306 cartuşe de 7,62 mm cu miez de oţel, la care se adaugă alte echipamente, dispozitive de iluminat pe timp de noapte, filtre, încărcătoare etc. Scăzământul acestui material s-a făcut în două tranşe, în iunie şi decembrie 1981, deci după seria de atentate, ceea ce alimentează suspiciunea potrivit căreia principalul beneficiar ar fi fost „Carlos" şi echipa sa. Din alte date publicate ar rezulta însă că cel puţin atentatul împotriva secţiei cehoslovace a postului de radio Europa Liberă ar fi fost efectuat cu explozibil de provenienţă cehoslovacă (vezi Mihai Pelin, *op.cit.*, p. 10).

www.dacoromanica.ro

securitate ungar, pentru o şedinţă de analiză asupra atentatului. Au fost examinate şi discutate diverse rapoarte pe care le aveau despre cum arată clădirea postului de radio Europa Liberă, precum şi 5 filme alb-negru şi color, 60 de fotografii ale clădirii. Materialele documentare au fost puse la dispoziţia lui „Carlos" de către oamenii de legătură ai organelor Securităţii de la Bucureşti. La acea întâlnire au mai fost prezenţi Johanes Weinrich şi Magdalena Kopp (Lilly), pe atunci amantă, ulterior devenită soţia lui Carlos[49].

Din fotocopiile aflate în arhivele STASI asupra notiţelor luate de Weinrich la acea reuniune rezultă că explozibilul urma să fie livrat de Securitatea română, printr-un ofiţer de legătură numit „Andrei" (numele conspirativ al colonelului Sergiu Nica). Nevoile echipei lui „Carlos" mai includeau 8 aparate de comunicaţii radio (walkie-talkie), 9 pistoale, două cu amortizor, precum şi cinci grenade. „Carlos" a stabilit ca grupul să plece la München în noiembrie 1980, să aştepte acolo materialele şi echipamentele necesare acţiunii. La sfârşitul lunii ianuarie 1981 „Carlos" a plecat la Bucureşti, unde a rămas până la 5 februarie, deci cu 18 zile înainte de atentatul de la München.

Bomba a fost instalată pe zidul clădirii postului de radio Europa Liberă, în dreptul departamentului cehoslovac, deşi era destinată celui românesc. Schema, realizată cu ajutorul unor informaţii obţinute de la surse din interiorul postului de radio, indica cu săgeţi departamentul românesc. La atentat au mai participat şi trei terorişti elveţieni, dintre care a fost ulterior identificat Bruno Bruget. Deflgraţia s-a produs la 21 februarie 1981, ora 21 şi 47 minute. Capitala bavareză era înzăpezită, iar temperatura foarte scăzută. Era o zi geroasă de iarnă. Explozia puternică a unei încărcături, estimată a fi avut 20 de kg, a spart geamurile imobilelor din cartier pe o rază de 1 km, a făcut o spărtură mare în zid de aproximativ 18 metri, a îndoit stâlpii de beton şi a distrus mai multe birouri. Nu s-au înregistrat morţi, ci doar răniţi: patru salariaţi ai postului de radio şi două persoane din clădirile învecinate. Rănile cele mai grave le-a suportat o angajată de la serviciul cehoslovac. Pagubele provocate au depăşit două milioane de dolari.

Într-un amplu raport al Securităţii ungare despre „Carlos", trimis securităţii est-germane – document păstrat în arhivele STASI – se atestă că, îndată după explozia de la München, „Carlos" a plecat la Bucureşti, unde cei mai înalţi demnitari ai Securităţii române l-ar fi felicitat pentru reuşita acţiunii[50].

Chiar dacă, după finalizare, cercetările justiţiei franceze vor aduce la lumină noi probe sau vor infirma unele suspiciuni deja conturate în ceea ce priveşte complicitatea Securităţii externe a regimului comunist din România în aşa-zisa „afacere Şacalul", un lucru rămâne de necontestat, şi anume că prin astfel de practici

[49] „România liberă", loc. cit.
[50] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

politica lui Nicolae Ceauşescu din anii '80 „întorsese spatele Europei"[51], punându-se astfel într-un total dezacord cu tradiţiile şi sentimentele poporului român.

ENIGMA DEFECTORILOR TRANSFUGI DIN BLOCUL ESTIC

Un alt aspect ce merită interesul istoriografic se referă la ceea ce lucrările de specialitate, publicate recent în Occident, evidenţiază despre unii defectori-transfugi ai organelor de securitate din Blocul Estic. Doi autori francezi – Geoffrey D'Aumale şi Jean-Pierre Foure, în voluminoasa lor lucrare despre istoria tehnicilor de spionaj şi contraspionaj, apărută la Paris în 1998 – disting două categorii de transfugi: transfugi propriu-zişi (exteriori), care îşi părăsesc ţara din motive politice, ideologice sau economice pentru a trece la inamic, şi transfugi activi („transfugue-en-place", sau interiori) cei care acceptă să rămână în ţara de origine, dar care joacă rol de „cârtiţe" pentru un serviciu de informaţii advers. Interesant e că nu toţi sunt consideraţi trădători. Serviciile secrete aveau obiceiul de a prelua sub control pe unii transfugi-defectori, ca metodă de a-şi implanta agenţii cu o instruire specială în tabăra adversă. Gestapo-ul a provocat prin acest sistem mari pierderi mişcărilor de rezistenţă din ţările europene ocupate de armata germană; la fel şi sovieticii au obţinut unele succese în perioada războiului rece[52], ceea ce înseamnă că din punct de vedere strict profesional pentru activitatea de informaţii avem de-a face cu „defectori răi" şi „defectori buni". La rândul său, Jacques Boud, în a sa monumentală enciclopedie despre tehnicile de informaţii şi serviciile secrete, apărută la Paris în 1998, prezintă un nou tablou al defectorilor transfugi, cu 52 ofiţeri ai KGB şi GRU, 5 români, 4 cubanezi, 3 polonezi, un ceh şi un maghiar[53]. Din studiul dosarelor de la fondul anchetă al fostei arhive a Securităţii rezultă însă că numărul defectorilor români care în perioada 1963–1985 au cerut azil politic în diferite ţări occidentale, ca Franţa, Anglia, SUA, Germania Federală, Belgia, Italia, Suedia şi Elveţia, este mult mai mare[54], de unde se naşte o firească întrebare: oare ce i-a nemulţumit atât de mult pe toţi aceştia, încât să-i determine la gesturi care practic au luat proporţia unui fenomen?[55] Un posibil răspuns nu poate

[51] Vezi pe larg Jean-Marie Le Breton, *Sfârşitul lui Ceauşescu. Istoria unei revoluţii*, Cavallioti, 1997, p. 160.

[52] Geffray D'Aumale, Jean-Pierre Faure, *op.cit.*, p. 439–440.

[53] Jacques Baud, *Encyclopedie du renseignement et des services secrets*, Paris, 1998, p. 571.

[54] Arh. SRI, fond „Y", dosarele : nr. 65 884, vol. 1, f. 15; vol. 2, f. 12–13; nr. 65 659, vol. 1, f. 5–6; nr. 65 791, f. 44–45; nr. 65 733, f. 16–17; nr. 65 792, vol. 1, f. 17–18; nr. 65 776, f. 16–17; nr. 65 762, vol. 1, f. 22–23; nr. 65 843, f. 17–18; nr. 65 843, f. 19–20; nr. 65 888, vol. 2, f. 4–5; nr. 65 619, vol. 1, f. 26–27.

[55] Noţiunea de „defector – transfug" cuprinde, din punctul nostru de vedere, în primul rând ofiţerii de securitate aflaţi în misiune în afara graniţelor statului român şi care au refuzat înapoierea în ţară, solicitând azil politic. O altă categorie se referă la foştii ofiţeri ai organelor de Securitate care,

www.dacoromanica.ro

pierde din vedere explicația oferită de istoriografia occidentală despre această problemă, și anume că o parte din defectorii-transfugi din Blocul Estic erau în realitate dirijați de serviciile secrete sovietice. Americanii au fost primii care și-au dat seama despre această metodă, și, ca urmare, au înființat rapid un program special – Defector Program – administrat de CIA prin Interagency Defector Committe (IDC), în scopul de a coordona găzduirea și exploatarea (debriefing) transfugilor. Până în 1990 au fost avuți în vedere defectorii din URSS, Cuba și Tratatul de la Varșovia[56]. Rezultatele nu le cunoaștem, ele constituind, evident, și astăzi secrete de stat bine protejate. Dar cine citește cu atenție dezvăluirile memorialiștilor fostei Securități, e imposibil să nu constate unele ciudățenii. Așa, de exemplu, generalul Pleșiță susține că atât de bine informata Securitate nu a cunoscut totuși, până la apariția cărții lui Ion Mihai Pacepa, *Moștenirea Kremlinului*, cine îl ajutase pe acesta să ajungă în DIE[57]. Or, defectorul-transfug Pacepa, care și el a fost supus timp de câțiva ani unui interogatoriu amănunțit (debriefing) de către serviciile americane, în cadrul Defector Program, recunoaște că a fost adus în DIE de Alexandr Mihailovici Saharovski, nimeni altul decât mai marele consilierilor sovietietici din Securitate din perioada 1949–1953 și care, după retragerea lui din România, a ocupat, timp de 15 ani, funcția de șef al spionajului sovietic[58], ceea ce întărește serios suspiciunile că gestul său nu a fost chiar dezinteresat, putând avea și alte conotații.

O situație asemănătoare ar fi avut și un alt ofițer al DIE, un anume Gheorghe Mandache. Din datele păstrate în documentele fostei Securități rezultă că acesta era născut la 13 februarie 1933 într-o comună din județul Botoșani, de profesie strungar. A fost încadrat în Securitate în 1951, fiind trimis la un curs de specializare de doi ani în URSS, unde a fost recrutat de organele de spionaj sovietic. Încadrat în DIE, a primit misiuni informative în R.D. Germană, unde s-a logodit cu Kothe Brunich, sub numele de cod Rudolf Breuman. La 13 martie 1959 a fost declarat dispărut din Berlinul răsăritean. Împreună cu logodnica sa trecuse în sectorul occidental al orașului, stabilindu-se ulterior la Ulm, în sudul R.F. Germania. În realitate, primise misiuni informative din partea serviciilor secrete sovietice, care-i controlau activitatea sub steag străin. Securitatea română a încercat să-l localizeze abia în 1973. Un an mai târziu s-a întreprins o acțiune de răpire a sa și aducere sub escortă în România, care e eșuat. „Gheorghe Mandache – prognoza

după trecerea în rezervă, profitând de ocazia unor excursii în Occident, au refuzat înapoierea în țară. Dar cea mai numeroasă categorie o reprezintă informatorii Securității care, în timp ce erau activi – deci folosiți – au cerut azil politic în țările occidentale, unii dintre ei chiar și pe spațiul sovietic. Numărul acestei din urmă categorii este de ordinul sutelor.

[56] Jacques Boud, *op. cit.*, p. 570–571.

[57] „Lumea magazin", nr. 11/2000, p. 45.

[58] Cristopher Andrew, Oleg Gordievski, *KGB. Istoria secretă a operațiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, București, 1994, passim.

www.dacoromanica.ro

un raport al Securităţii – nu a fost judecat şi nici condamnat în ţara noastră, întrucât imediat după comiterea actului de trădare s-a apreciat că trădătorul va putea fi adus în ţară"[59]. Între timp fapta ofiţerului dezertor intrase sub prescripţie. Interesantă este şi dezvăluirea făcută de generalul Nicolae Pleşiţă referitoare la acest caz: „L-am lansat în Germania şi a acţionat la ordinele ălora (adică KGB – n.n.) în interesul lor şi în detrimentul nostru. Ăia au simulat dezertarea lui Mandache de la noi, iar el a devenit trădător. Realitatea e că nu era trădător"[60].

Aceleaşi semne de întrebare le ridică şi tratamentul neuniform aplicat, după prăbuşirea Blocului Estic, asupra defectorilor-transfugi. În vreme ce unii au rămas în postura de trădători, alţii au fost reabilitaţi cu acte în regulă chiar de noile autorităţi democratice din Polonia (colonelul Ryszard Kuklinski), România (generalul Ion Mihai Pacepa) şi Federaţia Rusă (Boris Yutsin).

Un posibil răspuns – la întrebarea pusă anterior referitoare la motivele care au provocat această adevărată maree de „transfugi" din Blocul Estic către Occident, sau pusă în slujba intereselor occidentale – îl putem formula, dacă e să avem în vedere faptul că Departamentul de Stat din SUA, prin CIA, a pus bazele, în 1989, unei structuri informative denumită Trust Organization, cu sediul central în California şi cu filiere în Austria şi RFG. Nou creata organizaţie, în rândul căreia se aflau foşti ofiţeri de informaţii transfugi, plecaţi din România, URSS, Polonia şi Cehoslovacia, primise următoarele misiuni: de a începe şi sprijini mişcarea de disidenţă în ţările socialiste, organizarea şi dirijarea activităţilor informative în rândul emigraţiei originare din aceste ţări, iniţierea unor acţiuni îndreptate împotriva statelor socialiste prin intermediul elementelor ostile din rândul emigraţiei sau disidenţilor[61]. Printre acţiunile considerate reuşite ale lui Trust Organization, Nota nr. 00444 din 14 noiembrie 1989 a CIE menţiona contribuţia adusă la destabilizarea situaţiei din Polonia, Ungaria şi RDG. Potrivit datelor şi informaţiilor deţinute la jumătatea lunii noiembrie 1989 de principala structură de spionaj a Securităţii din România, Trust Organization îşi propusese să-şi concentreze acţiunile cu preponderenţă pe spaţiul României şi Cehoslovaciei[62].

Având în vedere evenimentele din noiembrie–decembrie 1989 de la Praga şi Bucureşti, se pare că organizaţia care grupa foştii defectori din Blocul Estic a jucat un rol important, rol pe care îl vom putea cunoaşte mai bine pe măsură ce istoriografia va beneficia şi de alte documente ce se vor declasifica. Până în prezent, doar fostul general de securitate Ion Mihai Pacepa face referire tranşant la acest aspect: „...revolta din Decembrie 1989 a fost posibilă datorită eforturilor

[59] Apud Mihai Pelin, *Ceea ce nu se spune: Defectorii*, în „Cotidianul", 24 noiembrie 2000, p. 8.

[60] „Lumea magazin", nr. 11/2000, p. 45.

[61] „Alerta", 9 noiembrie 2000, p. 7.

[62] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

făcute de SUA pentru a demola imperiul sovietic, precum şi al acţiunilor îndelungate întreprinse în comun de românii din ţară şi de cei din exil pentru a demola tirania lui Ceauşescu. Aceasta este părerea unanimă a politicienilor şi istoricilor americani interesaţi în problemele româneşti"[63].

THE HISTORY OF THE EXTERNAL SECURITATE OF THE COMMUNIST REGIME IN ROMANIA 1965–1989

Abstract

After the withdrawal of the last Soviet counselors from the Romanian Securitate in December 1964, the External Securitate – the Secret Service (Direction of Foreign Intelligence – DIE) – together with the Internal Securitate underwent a series of transformations. Thus, they adjusted to the new orientations in the internal and external policy of Romania initiated by Nicolae Ceauşescu upon his accession to the leadership of the Romanian Communist Party and subsequently of the State.

The consolidation of the relative autonomy in relation to the Kremlin, the approaches made to thoroughly industrialized countries in the West, the balance kept in the relations to Israel and the Arab countries triggered a structural extension of the communist Romanian espionage. They also called for a rethinking of the work principles, of areas of competency, and even of the recruiting and training systems.

A strong infusion of young intellectuals ensued. Recruited after graduation from civil universities, they attended courses of initiation in the intelligence work for a period of 1 to 2 years in the schools of the Securitate at Grădiştea and Brăneşti. To counterbalance the lack of experience of these new cadres, officers from the structures of the Internal Securitate, who had proven themselves worthy, were also transferred to the External Securitate apparatus.The profession was no longer the one practiced in the 50s, and a tendency was noted towards picking up the model of the Romanian Intelligence service of the inter-war period and during WWII. At the training courses and at the School of Officers of the Ministry of Internal Affairs of Băneasa, allusions to the former Special Service of Intelligence (SSI), the main intelligence and counter-intelligence institution before the communization of Romania, were being made more and more often.

Changes also occurred at the leadership level of the Direction of Foreign Intelligence (DIE) that became the Centre for Foreign Intelligence (CIE) after 1978. Until 1976 the intelligence service of the Securitate was led by General Nicolae Doicaru, then by C. Dănescu (1976–1978), Romus Dima (1978–1980), General Nicolae Pleşiţă (1980–1984), and General Aristotel Stamatoiu (1984–1989).

[63] Vezi interviul lui Cornel Dumitrescu luat generalului (r) Ion Mihai Pacepa, în „Ziua", 19 februarie 2001, p.7.

www.dacoromanica.ro

PREMISE ALE REVOLTEI BASARABENILOR ÎMPOTRIVA OCUPAȚIEI SOVIETICE (1945–1949)

ION ȚURCANU

Atitudinea românilor basarabeni față de regimul bolșevic instaurat în ținut prin cotropirea acestuia în iunie 1940 și reinstalat la sfârșitul războiului antihitlerist, în a doua jumătate a anului 1944, poate fi studiată foarte bine pe exemplul celor mai importante organizații de luptă din Basarabia împotriva regimului sovietic de ocupație. Și aceasta mai ales din două motive. Unul, pentru că organizațiile la care ne referim, în primul rând *Armata Neagră*, denumire aparent jenantă pentru o astfel de formațiune, apoi grupul de luptă al lui Filimon Bodiu, și în sfârșit, *Partidul Democrat Agrar*, au activat în special în satele din regiunea Codrilor Basarabiei, populată practic în exclusivitate de români. Al doilea – acestea au fost cele mai numeroase organizații antisovietice din ținut, alcătuite în cea mai mare parte din țărani. Erau deci formațiuni țărănești de luptă împotriva Sovietelor și a bolșevismului.

CARACTERUL ANTIUMAN ȘI ANTINAȚIONAL AL REGIMULUI

O neliniște grea, prevestitoare de mari nenorociri, se revărsa în valuri uriașe asupra Basarabiei pe măsura retragerii din ținut a administrației și a trupelor românești și a apropierii armatelor sovietice. Populația avea experiența coșmarului din 1940–1941 și era sigură că reîntoarcerea cotropitorilor, supărați că au fost forțați să elibereze teritoriul cucerit, va aduce niște rânduieli încă mai aspre decât cele din primul an de ocupație.

Țarismul rus a exploatat provincia și a deznaționalizat populația românească de aici în general precaut, evitând procedeele cele mai brutale și creând pentru mulți impresia că nu se amesteca în viața lăuntrică a basarabenilor. Iluzia tindea să se dea drept realitate, cu atât mai mult cu cât în ajunul primului război mondial regimul țarist încerca tot mai des să probeze un fel de veșminte democratice. În anumite momente grele de după aceea, o parte a populației basarabene, mai ales din rândul neromânilor, își aducea aminte cu nostalgie de viața de până la război. Dar revenirea, în 1940, a rușilor, de astă dată contaminați de virusul deosebit de periculos al bolșevismului, a spulberat în doar câteva luni orice iluzie relativ la regimul

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 221–242, 2000

www.dacoromanica.ro

adus aici. Lichidarea proprietăţii private, naţionalizarea bunurilor particulare, etatizarea absolută a tuturor sferelor vieţii sociale, impunerea unui jug fiscal insuportabil, supravegherea tuturor şi a orice, arestările şi deportările de proporţii incredibile, omorurile în masă fără judecată sau prin înscenări cinice de procese judiciare, persecutarea culturii naţionale, lucrarea programată, deosebit de insistentă şi agresivă, la dezrădăcinarea spiritualităţii româneşti a ţinutului etc., – toate acestea anulau din capul locului încrederea basarabenilor că sovieticii le-ar fi putut aduce, în 1944, un regim suportabil.

Iată de ce examinarea cauzelor care au determinat opoziţia foarte largă şi consecvent ireconciliantă a basarabenilor la instaurarea regimului bolşevic în ţinut trebuie să pornească de la inacceptarea în principiu, deliberată, respingerea acestui regim de către întreaga populaţie de aici.

Aparte însă trebuie examinat impactul autorităţilor ocupante cu biserica locală şi cu credinţa creştinească a băştinaşilor. Fără a aluneca vreodată în spectacular, credinţa în Dumnezeu a ţăranului român a fost întotdeauna profundă şi constantă. Regimul bolşevic, tăbărând asupra basarabenilor cu armele unui ateism primitiv şi războinic, dezlănţuind o prigoană sălbatică împotriva credinţei strămoşeşti şi distrugând locaşurile de cult, a reuşit dintr-o dată, numai prin această manifestare a sa, să se facă impopular şi indezirabil. Aceasta este cealaltă cauză fundamentală, care a regenerat atmosfera de respingere a bolşevismului în Basarabia.

Numai după acestea şi în cadrul impus de ele trebuie văzută şi interpretată multitudinea factorilor care au determinat începuturile, amploarea şi urmările marilor răbufniri ale nemulţumirii populare îndreptate împotriva Sovietelor şi a ideologiei comuniste a acestora.

DISTRUGEREA AGRICULTURII ŢĂRĂNEŞTI

Dezolarea ţăranilor şi nemulţumirea lor porneau chiar de la dezastrul total al agriculturii, provocat de comunizarea ei forţată, dar, bineînţeles, şi drept urmare a războiului. Conform informaţiei trimise în iunie 1947 lui Stalin de către lacheii acestuia din Chişinău, Koval, secretar al CC al PC (b) din Moldova, şi Ivanov, preşedintele biroului CC al PC (b) din toată Uniunea, special creat pentru Moldova, „în Basarabia nu au vite de muncă 80% din gospodăriile ţărăneşti, vaci şi oi – 69%, porci – 96%, nu au vite deloc 43% din gospodăriile ţărăneşti". Comunizarea începută în 1940–1941 a însemnat deposedarea ţăranilor de inventarul agricol de care dispuneau. Tocmai de aceea informaţia celor doi slujitori ai Kremlinului consemna că „ţăranii nu au inventarul agricol necesar. În republică, un plug revine la 3 gospodării, o boroană la 9 gospodării"[1]. Se spune, în continuare, că maşinile

[1] *Trudnije straniţi istorij Moldovî. 1940–1950–e gg.* (sostaviteli V.I. Pasat), Moskva, 1994, p. 267 (în continuare abreviat *T.S.I.M.*).

www.dacoromanica.ro

agricole mai complicate şi mai productive lipseau practic cu desăvârşire, că staţiile de maşini şi tractoare, create formal de noile autorităţi, erau ca şi inexistente. Că aceste autorităţi nu erau interesate de agricultura ţinutului, care de fapt trebuie identificată cu întreaga lui economie, o demonstrează structura bugetului republicii la cheltuieli, în care agricultura deţinea în primii ani de după război mai puţin de 5 la sută[2].

Drept urmare, nu putea fi practicată agrotehnica cuvenită şi tocmai de aceea n-au putut fi evitate urmările foarte grave ale secetei din acei ani. În anii 1945–1947 media recoltei de pâine la hectar a variat între 4–6 centnere[3].

JUGUL FISCAL ŞI FĂRĂDELEGILE BANDELOR DE PERCEPTORI

Deşi agricultura în general şi gospodăriile ţărăneşti încă necomunizate în special se aflau în permanenţă în pragul dezastrului total, ocupanţii au impus ţăranilor un regim de corvezi fiscale şi de dări în natură insuportabil. Cuvântul rusesc „postavka" (predarea obligatorie a produselor agricole la stat) a intrat în viaţa şi în limbajul uzual al basarabenilor precum strigătul de disperare ce anunţa invazia barbarilor în timpurile tulburi din trecut.

„Postavka" se realiza pe baza hotărârilor organelor superioare de partid şi de stat ale republicii, formulate în termenii indicaţiilor precise şi neînduplecate ale guvernului sovietic. Aceste documente specificau că rechiziţiile se făceau „neatârnat de aceea cât s-a semănat de fapt"[4] şi chiar prevedeau „predarea în avans" a produselor agricole[5]. Au fost stabilite norme de predare după zone geografice (judeţe, raioane) şi categorii de gospodării ţărăneşti[6], dar acestea n-au fost respectate niciodată, deoarece, aşa cum se va vedea îndată, organele respective de colectare rechiziţionau întotdeauna maximum posibil.

Sunt cunoscute foarte multe fapte despre acest fenomen. Menţionm câteva pentru fiecare din primii patru ani de după reocuparea sovietică a Basarabiei.

În 1945, chiar conducerea superioară de partid din Moldova trebuia să constate că la colectarea pâinii erau „violate brutal interesele părţii sărace şi mijlocaşe a satului"[7]. Astfel, de la ţăranca fără de pământ M. Cilinghir din satul Vulcăneşti, judeţul Bender, s-au luat 270 kg de cereale şi i s-a fixat sarcina suplimentară pentru

[2] „Ţăranul sovietic", 3 iunie 1945.

[3] „Sovetskaia Moldavija", 18 ianuarie 1946; „Moldova Socialistă", 31 ianuarie 1948.

[4] „Ţăranul sovietic", 28 iunie 1945.

[5] Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), fond 2307, inv. I, dosar 2, f. 60.

[6] Vezi, în detaliu, Ion Ţurcanu, *Foametea din Basarabia în anii 1946–1947. Mecanismul organizării ei*, Chişinău, 1993, p. 16, 17, 19, 63–65, 69–71; idem, *Un crâmpei de istorie zbuciumată*, în „Orizontul", 1988, nr. 8, p. 70–71; Idem, *Au fost rechiziţii şi a fost foamete*, în *Fărâma cea de pâine* (Culegere de schiţe şi articole alcătuită de Ilie Lupan), Chişinău, 1990.

[7] Arhiva organizaţiilor social-politice a Republicii Moldova (AOSPRM), fond 51, inv. 3, d. 13, partea a II-a, f. 398–402.

www.dacoromanica.ro

încă 300 kg. Ţăranilor săraci Grişciuc şi Balan din satul Gura Galbenei, raionul Cimişlia, li s-a luat toată pâinea pe care o aveau. În satele Musaid şi Burlăceni, raionul Vulcăneşti, ţăranii care îndepliniseră sarcina iniţială au fost forţaţi să predea suplimentar de la 230 până la 1000 kg cereale de fiecare gospodărie[8].

Lucrătorii de partid şi ai Sovietelor organizau brigăzi speciale pentru razii de jaf prin sate. În raionul Orhei, preşedintele sovietului sătesc Mălăieşti, C. Bivol, şi lucrătorul comitetului raional de partid E. Pokaniuk au organizat o brigadă din care mai făceau parte activiştii N. Ivanov şi I. Snegur. Aceştia au organizat percheziţii de-a valma prin gospodării forţându-i pe ţărani să ducă la sovietul sătesc toată pâinea găsită la ei. De la Maria Melnic au luat un sac de sămânţă de floarea-soarelui, de la Olga Vieru – un sac de orz, de la Teodora Mendrigan – un sac de orz şi altul de sămânţă de floarea-soarelui, de la Eudochia Ivanov – un sac de porumb. La Bulăieşti, raionul Susleni, brigada din care făceau parte N. Carnigruţă, preşedintele sovietului sătesc, şi activiştii Şt. Ciornâi şi T. Langu au luat cu forţa 2 saci de pâine de la Maria Rogovici, de la P. Gheorghiciuc – 2 saci de grâu şi un sac de secară, de la Efim Gheorghiciuc – un sac de grâu şi doi de secară, de la Ana Tureanu – 3 saci de grâu[9].

Erau cazuri şi mai revoltătoare, ca acela al unui oarecare Streleţ, delegatul ministerului colectărilor în raionul Căuşeni. Chiar conducerea de partid a republicii a trebuit să semnaleze că acest individ efectua personal percheziţii peste tot unde bănuia că ţăranii ar fi putut ascunde produse agricole. De rechiziţii nu era scutit nimeni: nici sărac, nici bogat, nici bătrân, nici văduve cu orfani de război. Pe deasupra şi în paralel, acest zelos funcţionar de stat se dădea la beţii şi scandaluri care întreţineau o atmosferă de teroare în satele raionului[10].

În anul 1946, seceta a continuat şi a început foametea. Rechiziţiile, în acele condiţii, erau o crimă faţă de ţărănime, faţă de toţi cei înfometaţi. Şi totuşi acestea au continuat, deşi se realizau foarte greu. Planul colectărilor nu putea fi îndeplinit nici măcar în nordul ţinutului, care era grânarul tradiţional al basarabenilor[11]. În zona secetoasă de la sud situaţia era încă mai proastă. Raionul Taraclia, de pildă, reuşise, după recoltare, să livreze la stat doar 7,6% din cantitatea de cereale cerută, iar raionul Vulcăneşti trimisese numai 840 de centnere, ceea ce făcea doar 6 procente din sarcina sa de plan[12]. În octombrie, livrările din unele raioane practic încetaseră[13].

Această situaţie a provocat agitaţie şi nemulţumire în rândul autorităţilor, care au luat măsuri pentru îndreptarea lucrurilor în sensul dorit de ele. Pe de o parte, se

[8] Ibidem, f. 399.

[9] *Golod v Moldove (1446–1947). Sbornic dokumentov* (kollectiv sostavitelei), Chişinev, 1993, p. 154–155 (în continuare *GM*).

[10] *GM*, p. 148–149.

[11] „Sovetskaia Moldovija", 12 octombrie 1946.

[12] „Biruinţa stalinistă", 31 iulie 1946.

[13] „Sovetskaia Moldovija", 11 octombrie 1946.

www.dacoromanica.ro

obţine aprobarea Moscovei pentru reducerea parţială a indicilor la livrările de pâine, stabilindu-se că urma să fie predate la stat 72 727 tone[14]. Dar întrucât pământul nu rodise în acel an aproape deloc, ţăranii nu puteau strânge atâta pâine. Şi atunci autorităţile au trecut la confiscarea în masă a tuturor produselor agricole. La 9 octombrie 1946, plenara comuniştilor din republică cerea ca „secretarii comitetelor judeţene şi raionale de partid, preşedinţii comitetelor executive judeţene şi raionale să examineze starea livrării pâinii la stat în fiecare raion şi soviet sătesc, să fixeze pentru raioane şi sovietele săteşti sarcini zilnice la livrarea pâinii, controlând sistematic executarea lor"[15].

Examinând peste o lună felul cum se realiza sarcina, conducerea superioară de partid a republicii a constatat o serie de „fapte de încălcare deosebit de brutală a legalităţii revoluţionare". Drept pildă concludentă a fost adusă comportarea unui ins pe nume Şarapov, secretar al comitetului raional de partid Olăneşti, care a organizat o razie în satul Slobozia în fruntea unei brigăzi din zece oameni, între care Ciobanu şi Silik, secretari ai comitetului raional al comsomolului, Russu, judecător, Palanciuc, preşedintele sovietului sătesc, şi Novikov, miliţian. „Şarapov, citim în sursa noastră de referinţă, s-a apucat de percheziţii şi de confiscarea nelegală a pâinii de la ţăranii din satul Slobozia. A percheziţionat gospodăria ţăranului Vereiceanu, de la care a confiscat şi trimis la punctul «Zagotzerno» 2 327 kg de pâine, pe când, potrivit termenelor actuale fixate de guvern, această gospodărie a îndeplinit sarcina predării cerealelor. În afară de aceasta, conform creanţei gospodăriei lui Vereiceanu, aceasta avea pentru anul 1946 sarcina de a da la stat 1 707 kg de pâine, dar de fapt, drept urmare a fărădelegilor comise de Şarapov, din această gospodărie s-a confiscat 2690 kg de cereale.

Răfuindu-se cu această gospodărie, brigada a continuat percheziţiile şi confiscările de cereale la alţi ţărani, între care Feodora Palanciuc, un fiu al căreia fusese omorât în războiul pentru apărarea Patriei, şi ea a rămas singură cu patru copii". Şi cu toate că această ţărancă dăduse la stat în fiecare lună mai mult decât i se ceruse, totuşi, citim mai departe în acelaşi document, „brigada a confiscat în această gospodărie 248 kg de cereale". Gospodăria lui Vasile Balan trebuia să dea la stat în luna iulie 84 kg de cereale, dar a dat de fapt 255 kg, şi totuşi a fost confiscat suplimentar în această gospodărie încă 404 kg[16].

Confiscarea tuturor rezervelor de pâine ale ţăranilor a făcut ca planul de stat al colectărilor acestui produs de bază al agriculturii să fie realizat operativ. La 15 august 1946, realizarea era de 17 la sută, la 25 august – de 44,4 la sută, iar la mijlocul lunii decembrie planul era deja depăşit[17].

Este adevărat că seceta şi foametea au impus o reducere de nouă ori şi ceva a indicatorului de plan iniţial pentru colectarea pâinii, dar aceste reduceri au fost

[14] ANRM, fond 2307, inv. I, d. 30, f. 4, II, 36, 123; Vezi şi I. Ţurcanu, *Foametea*, p. 72–73.
[15] AOSP RM, fond 51, inv. 4, d. 3, f. 133.
[16] *GM*, p. 242.
[17] ANRM, fond 2307, inv. I, dosar 30, f. 4, 11, 36, 123.

www.dacoromanica.ro

compensate prin confiscarea unor mari cantităţi de alte produse agricole. Potrivit situaţiei de la 1 ianuarie 1947, ţăranii fuseseră forţaţi să mai dea la stat în 1948 încă 13,6 mii tone de carne, 419,9 tone de brânză, 12,8 mii tone de lapte, 4,9 mii tone de cartofi, 4,5 mii tone de legume, 8,6 mii tone de fructe şi alte produse[18].

Şi 1947 a fost un an agricol greu. Îndată după recoltă s-a constatat că ţăranii nu erau în stare să predea la stat nici a zecea parte din cât li se pretindea. De aceea în unele judeţe şi raioane conducerea locală a fost nevoită să admită o reducere considerabilă a indicatorilor de plan. Aceasta a provocat o reacţie violentă la Chişinău[19]. Un demnitar de partid din capitală, pe nume P. Krutov, îşi exprima indignarea că în raionul Susleni din judeţul Orhei fuseseră scutiţi de rechiziţii 1736 de ţărani cu mulţi copii şi păgubiţi în urma operaţiilor militare şi că în întregul judeţ au fost eliberate de aceste corvezi 6,5 mii familii de bătrâni[20]. Insistenţa şi duritatea autorităţilor au determinat o îndeplinire a planului în 1947 cu 128,8 procente[21].

În anul 1948, s-a obţinut o recoltă bună, dar rechiziţiile au fost aproape tot atât de distrugătoare ca şi în anii foametei, deoarece pe lângă faptul că fusese fixată o sarcină generală la colectările de pâine foarte mare (peste 275 mii de tone[22]), mai erau percepute şi aşa-zisele restanţe pentru anii din urmă. Ţărănimea era foarte nemulţumită, ceea ce făcea ca ministerul securităţii de stat al republicii să comunice organelor superioare de partid că „populaţia din satele republicii se plânge de normele mari ale livrărilor la stat"[23]. Un ţăran din satul Copanca spunea că, deşi roada era bună, „la iarnă nu vom avea pâine destulă, pentru că trebuie să dăm toată datoria la stat, apoi postavka, aşa că nouă ne rămâne numai pleava"[24]. Un altul, din Sărata Galbenă, observa, între altele: „Se poate trăi bine, numai nu la noi. Bucurie puţină, nici nu reuşim să treierăm că pâinea ne şi este confiscată. Nu ştim cum o să trăim. Porumbul se arată bun, dar şi acesta o să ne fie luat". Trăim foarte greu, se văita un sătean din satul Traian, raionul Cărpineni, „statul ne ia toată pâinea". Am terminat de treierat grâul, mărturisea o ţărancă din Leuşeni, dar „statul a luat totul, nu mi-a lăsat nimic, şi încă trebuie să mai dau 400 kg pe care nu ştiu de unde să le iau". „Am terminat de cosit grâul, scria cineva din Chiştelniţa, raionul Chiperceni, dar nu ne dau voie să-l cărăm acasă, totul este confiscat. În anul de faţă trebuie să predăm grâu pentru anii 1945–46–47, şi nouă nu ne rămâne nimic din roada aceasta". „Am dat toată secara, tot ovăzul şi grâul, şi tot n-am terminat de dat. Am dus şi ceea ce am treierat duminică şi încă nu ne-am achitat", plângea un

[18] M.I. Gribincea, *Politica fiscală în R.S.S. Moldova şi foametea din anii 1946–1947*, în „Revista de istorie a Moldovei", 1990, nr. 3, p. 28.

[19] „Moldova socialistă", 17 august 1947.

[20] Ibidem.

[21] I. Ţurcanu, *Foametea*, p. 69.

[22] *Ibidem*.

[23] *TSIM*, p. 288.

[24] *Ibidem*, p. 291.

www.dacoromanica.ro

suflet necăjit din Criuleni. „Vin în fiecare zi şi cer să dăm pâine la stat, se jeluia cu durere un altul din satul Malovata, judeţul Orhei, dar noi nu avem nimic. Cum vom trăi mai departe, nu ştim"[25].

Proporţiile corvezilor şi urmările lor nu pot fi cunoscute dacă nu precizăm că ele nu se limitau la rechiziţiile de pâine, ci vizau predarea obligatorie a tuturor (şi uneori, ca în 1946–1947, a întregii cantităţi) a produselor agricole, deci şi a cărnii, a laptelui şi produselor lactate, a ouălor, produselor oleaginoase, furajelor etc.

Tot aşa, întreaga povară a jugului fiscal sovietic, în care a fost îmbrâncit ţăranul basarabean, devine o realitate istorică bine stabilită numai atunci când se ţine cont şi de birurile în bani, luate aproape în întregime de la acelaşi contribuabil. În cea mai mare parte, acestea se luau sub formă de impozit pe venit, împrumuturi de stat obligatorii şi aşa-zise asigurări sociale, desigur, impuse şi acestea de către stat.

Împrumuturile de stat obligatorii (vestitul şi înspăimântătorul „zaiom") erau cea de a doua uriaşă lăcustă a regimului bolşevic, care, împreună cu celălalt monstru omnivor, „postavka", au distrus gospodăriile ţărăneşti din ţinut şi au pus baza anulării iniţiativei economice a ţărănimii basarabene. Pentru anul 1945, fusese fixat un împrumut (aşa-zis de război) de 81 mil. ruble, dar de fapt populaţia Moldovei a fost forţată să plătească 126,6 mil.[26]. Armata perceptorilor era atât de eficientă, încât în multe locuri doar în decurs de două-trei ore ţăranii nu numai că se achitau dintr-o dată cu suma, dar mai şi plăteau tot de atâtea ori mai mult decât sumele fixate iniţial[27]. Relativ la împrumutul din 1946 (zis „pentru restabilirea şi dezvoltarea economiei naţionale"), presa din Chişinău consemna: „Suma planificată de 128 mil. ruble, a fost strânsă până în a treia zi de la publicarea hotărârii (de stat privind acest împrumut – n.a.) şi până la urmă întreaga sumă a subscrierii a ajuns la 143 de mil. ruble. Cea mai mare parte a populaţiei săteşti a depus, o dată cu subscrierea, şi banii în numerar"[28].

Este cât se poate de semnificativ, deşi istoricul preocupat în mod nemijlocit de această perioadă a istoriei Basarabiei nu mai este mirat astăzi de aceste realităţi, că tocmai în groaznicul an 1946 presiunea fiscului devine incredibil de violentă. Pe de o parte, faţă de anul 1945, s-a micşorat cu o treime numărul gospodăriilor sărace scutite de impozitul agricol, iar pe de altă parte, venitul neimpozabil a fost redus de la 1000 de ruble la 600 de ruble[29].

Disperarea şi nemulţumirea satelor provocate de aceste corvezi erau atât de mari, încât neliniştea încolţise chiar în sânul conducerii KGB-ului şi a partidului, ceea ce le îndemna pe acestea din urmă să tragă totuşi cu urechea la ce spuneau ţăranii. „Ruşii, mărturisea unul din aceşti ţărani din satul Crăsnăşeni, raionul

[25] *Ibidem*.
[26] „Sovetskaia Moldavija", 15 mai 1945.
[27] I. Ţurcanu, *op. cit.*, p. 50.
[28] „Sovetskaia Moldavija", 19 aprilie 1947.
[29] M. Gribincea, *op. cit.*, p. 14.

www.dacoromanica.ro

Teleneşti, ne-au supus pe toţi la impozite foarte mari, de 100 ruble de hectar, aşa că nu mai ştim ce să ne facem. N-ar fi rău dacă n-ar fi aceste biruri. Bani nu avem de unde lua, un kilogram de secară costă 2 ruble". Un altul, de prin părţile Cărpinenilor, semnala: „Ni se cer impozite din toate părţile şi noi nu dovedim să le plătim". „Impozitele sunt foarte mari", declara un sătean din Fîrlădeni, judeţul Ţighina. Suntem forţaţi să dăm totul la stat, observa disperat cineva din Costeştii Hînceştilor, şi ni se mai ia „impozit pentru cine nu are copii, împrumuturi, asigurări. Ei cer cât mai mult, ca să nu putem plăti şi să intrăm în kolhoz". Se zvoneşte, observa neliniştit un locuitor al satului Traian, că „în curând va fi kolhoz şi noi nu ştim ce să facem, am fi bucuroşi mai degrabă să murim decât să avem o aşa viaţă"[30].

Aceste temeri ale ţăranilor erau întru totul întemeiate. În anul 1949 a avut loc mult trâmbiţata „cotitură radicală" în colectivizarea agriculturii basarabene. Într-o scrisoare trimisă în februarie 1949 lui Stalin, preşedintele Consiliului de Miniştri al RSSM, Gh. Rudi, şi secretarul CC al PC (b) al Moldovei, N. Koval, cereau să fie aprobată majorarea normelor medii ale rechiziţiilor de cereale şi de sămânţă de floarea-soarelui de la 20–30 până la 100 la sută şi anularea oricăror înlesniri pentru gospodăriile necolectivizate. Pentru ţăranii care consimţeau să intre în kolhoz livrările obligatorii de produse agricole erau anulate[31]. Încă în iulie 1948, pe când subunitatea locală a KGB-ului informa conducerea de partid despre aceste mari necazuri ale ţăranilor, guvernul sovietic adopta o hotărâre specială care fixa, pentru gospodăriile ţărăneşti individuale din Moldova, norme la predarea de cereale de pe unitatea de suprafaţă cu 0,6 centnere mai mari decât în kolhozuri[32]. În aceeaşi lună, aceiaşi „conducători" ai republicii cereau stăpânului lor din Kremlin să aprobe o creştere considerabilă a impozitului agricol pentru gospodăriile ţărăneşti care, după părerea lor, erau gospodării chiaburești, şi anume „la venitul de până la 10000 de ruble – cu 50%, la venitul de peste 10000 şi până la 15000 de ruble – 75%, la venitul de peste 15000 de ruble – 100%"[33].

O serie întreagă de măsuri de acelaşi gen au fost luate de guvernul sovietic şi administratorii săi din ţinut în anul 1951, de această dată faţă de ţăranii care părăsiseră kolhozurile. Duritatea şi cinismul autorităţilor sunt subliniate în acest caz mai ales de faptul că cei scârbiţi de această formă socială de organizare a producţiei şi a muncii erau forţaţi să presteze sarcinii fiscale nu numai pentru pământul pe care îl deţineau ca producători individuali, dar şi pentru cel nerestituit de către kolhozuri[34].

[30] *TSIM*, p. 290.
[31] *Ibidem*, p. 370.
[32] ANRM, fond 51, inv. 3, dosar 47, f. 254.
[33] Ibidem, p. 371.
[34] *TSIM*, p. 574, 576–588.

www.dacoromanica.ro

O FOARTE EFICIENTĂ PÂRGHIE DE CONSTRÂNGERE: ÎNFOMETAREA

Urmarea firească a jafului practicat de sovietici în Basarabia a fost o foamete înspăimântătoare, aşa cum nu avuse loc în ţinut niciodată. Conducerea de partid a judeţului Bălţi constata, în prima decadă a lunii iunie 1946, că în toate raioanele şi satele judeţului foarte multă lume nu avea nici un fel de hrană, din care cauză se alimenta cu borhot şi lobodă, şi mulţi copii, rămaşi fără părinţi, umblau de la casă la casă, din sat în sat, cerşind şi hrănindu-se cu buruieni[35]. „Anul acesta, raporta la centru conducerea de partid a judeţului Cahul la 4 decembrie 1946, la noi este o foamete groaznică. Pâinea nu poate fi cumpărată nicăieri. Toată populaţia din sat mănâncă fân şi vite moarte..."[36]. Multe familii din raionul Chişcăreni nu aveau altă hrană decât tescovină şi ciocleje, chiar dacă aveau câte 5–6 hectare de pământ[37]. La fel era şi în judeţul Chişinău, unde numeroase familii de ţărani se hrăneau cu rumeguş, buruieni şi hoituri[38].

Învăţătorii de la sate nu aveau o viaţă mai bună. La 6 decembrie 1946, Ministerul Învăţământului al RSS Moldoveneşti informa conducerea superioară de partid a republicii că în fiecare raion zeci de familii de învăţători nu aveau ce mânca. Învăţătorul Petrescu din satul Carbalia, raionul Cahul, zăcea umflat de foame, învăţătorii Bevza, Taban, Jiurcu, Mititelu din satul Roşu din acelaşi raion mâncau papură, ca şi cei din satul Goluboie. În situaţie similară se aflau învăţătorii din satul Jura, raionul Râbniţa, din Mana, raionul Orhei, Tiraspol, Slobozia. Se înţelege că acestea sunt doar câteva cazuri, semnalate de autorităţi, care de fapt se refereau la un fenomen mult mai răspândit. Foametea i-a forţat pe foarte mulţi învăţători să plece din şcoli, cum a fost mai ales în raioanele Susleni şi Cimişlia[39]. În acelaşi timp zeci de mii de copii au încetat să mai frecventeze şcolile din aceeaşi cauză. Astfel, foametea a paralizat întregul sistem de învăţământ.

Numeroase familii de ţărani îşi părăseau gospodăriile[40], căutând să-şi salveze viaţa oriunde şi oricât de departe de locurile de baştină. În octombrie 1947, numai din trei sate (Zolotievka, Ochiu Roş şi Larga) ale raionului Bulboaca, judeţul Tighina, au plecat 163 de familii[41]. Aceeaşi era situaţia şi în raioanele Chircăieşti şi Făleşti, judeţul Bălţi[42], şi de fapt peste tot. Destul de des, părinţii îşi părăseau copiii, ca să nu-i vadă murind de foame. În satul Tălăeşti, judeţul Chişinău, I. Şora şi soţia sa au părăsit 6 copii, M. Ciglei – doi copii, M. Golovneac – trei copii.

[35] *GM*, p. 203–204.
[36] *Ibidem*, p. 300.
[37] *Ibidem*, p. 349–350.
[38] *Ibidem*, p. 724.
[39] *Ibidem*, p. 303.
[40] *Ibidem*, p. 725.
[41] *Ibidem*.
[42] *Ibidem*, p. 204, 350.

www.dacoromanica.ro

Jitoriuc din satul Duşmani, raionul Glodeni, a dispărut fără urmă împreună cu soţia, lăsând acasă o mamă bătrână cu patru copii[43].

Foametea a provocat o creştere înspăimântătoare a criminalităţii. Furturile, mai întotdeauna de produse alimentare, deveniseră fenomenul cel mai obişnuit şi aceasta în aşa măsură, încât omul îşi putea pierde uşor viaţa pentru un pumn de grăunţe[44].

ASPECTUL CEL MAI GRAV AL FOAMETEI: CANIBALISMUL

Aspectul cu adevărat oribil al foametei era canibalismul. Pe la începutul lunii iunie 1946, câteva cazuri de canibalism au avut loc în satele Alexandreşti, Recea-Slobozia şi Sturzeni din raionul Rîşcani[45]. Canibalismul este dovada foametei îndelungate, de aceea, contrar părerii formulate de alcătuitorii preţioasei culegeri de documente *Foametea din Moldova (1946–1947)*, acest flagel a lovit ţinutul nu în august-septembrie 1946, cum se spune în introducerea acelei cărţi[46], ci chiar în primele luni ale acelui an. Această concluzie este impusă de materialul documentar din acea carte.

La 8 septembrie 1947, comitetul judeţean de partid Cahul alcătuise un document intitulat „Recomandările comitetului judeţean al PC(b)M către secretarii comitetelor raionale de partid privind preîntâmpinarea faptelor de canibalism din judeţ". Conducerea judeţului, se spune în acel document, „dispune de informaţie privind canibalismul şi întrebuinţarea în calitate de hrană a cadavrelor de oameni în unele sate din raioanele Vulcăneşti, Taraclie, Ciadâr-Lunga, Baimaclia şi, mai ales, Congaz"[47]. Un funcţionar informa conducerea de partid şi de stat a republicii că, aflându-se în zilele de 7 şi 8 februarie 1947 în satul Baurci din raionul Congaz, a constatat patru omoruri în scopuri canibalice. „Consumul de cadavre, menţiona acea sursă, a luat un caracter de masă... Au fost constatate cazuri de furt a cadavrelor duse la cimitir şi rămase neînmormântate". La multe cadavre găsite în diferite alte locuri prin sat „li s-au luat muşchii şi membrele". În satul Beşalma, citim în continuare, situaţia este şi mai gravă... Consumul de cadavre este tot atât de răspândit aici ca şi în celălalt sat"[48]. În ianuarie 1947, o ţărancă din satul Ţambula, raionul Bălţi, a tăiat, în scopul de a-i mânca, doi din cei patru copii ai săi, o fetiţă de şase ani şi un băieţel de cinci ani. Un ţăran din Glinjeni, raionul Chişcăreni, a chemat la el o vecină pe care a sugrumat-o şi a mâncat-o. Un altul din

[43] *Ibidem*, p. 204, 539, 726–726.

[44] Fac aici trimitere doar la câteva dintr-un număr nesfârşit de astfel de cazuri: *GM*, p. 539, 725; *TSIM*, p. 244.

[45] *GM*, p. 203.

[46] *Ibidem*, p. 7

[47] *Ibidem*, p. 408.

[48] *Ibidem*, p. 412.

www.dacoromanica.ro

satul Cajba, Glodeni, şi-a omorât nepotul de 12 ani, care venise la el, şi l-a mâncat[49]. Datorită eforturilor din ultimii ani ale unui grup de cercetători, istoriografia din Moldova a dat publicității o serie de documente uluitoare care conțin o descriere detaliată a multor cazuri de canibalism şi consum de cadavre[50].

IMPACTUL FOAMETEI ASUPRA MORBIDITĂȚII POPULAȚIEI

Lipsa completă de produse de hrană normală pentru o populație foarte numeroasă (în unele regiuni, pentru majoritatea populației, în altele – practic pentru toată populația), consumul de plante şi subproduse agroindustriale dăunătoare sănătății, de cadavre şi hoituri au provocat o mare creştere a morbidității. Se înțelege că aceasta se referă mai ales la sate, pentru că oraşele, în care trăia şi nomenclatura sovietică, erau ajutate mult mai bine cu produse de hrană, care erau luate desigur cu forța de la țărani.

În legătură cu aceasta s-ar cere şi o referire la aşa-zisul ajutor acordat de Soviete satelor înfometate ale Basarabiei. Propaganda istoriografică sovietică a trâmbițat până la surzenie despre acest ajutor. În realitate, ajutorul ca atare n-a existat, el a fost mimat. Desigur, iarăşi în scopuri propagandistice. Pentru că „ajutorul" nu venea din Rusia, ci se dădea din pâinea confiscată de la țăranii moldoveni înfometați. Aceasta, pe de o parte. Pe de alta, la punctele de alimentație, înființate în sate în iarna 1946/47, norma de până la 200 grame de pâine se dădea, de regulă, numai în cazurile când aceste sate dăduseră în prealabil pâinea cerută de către stat. Ca urmare, pe de o parte, jaful de producție agricolă, practicat de stat, iar pe de alta, lipsa unui ajutor real pentru cei înfometați au provocat deteriorarea gravă a sănătății populației săteşti, ceea ce se constată deja în iunie 1946. Aceasta demonstrează că fenomenul foametei începuse să se manifeste încă de la începutul anului. La începutul lunii iunie, în satele Bălăşineşti, Beleavinți şi Cotelnea din raionul Lipcani fuseseră înregistrați câte 33 de bolnavi de distrofie[51]. Peste câteva luni îmbolnăvirea progresase foarte mult. Către sfârşitul lunii septembrie, după date oficiale, departe de a fi complete, în raionul Comrat fuseseră înregistrați 3 000 de bolnavi de distrofie şi de edemuri, din lipsă de albumină, dintre care aproape 2 000 erau copii[52]. Potrivit situației de la 15 noiembrie 1946, în județul Cahul sufereau de aceste boli 4 100 de copii de la 1 până la 12 ani[53]. În total în județ fuseseră înregistrați 6 755 de bolnavi[54]. Acestea sunt date comunicate de organele

[49] *Ibidem*, p. 539.
[50] *Ibidem*, p. 439, 546–547, 577–579 ş. a.
[51] *Ibidem*, p. 204.
[52] AOSP, fond 51, inv. 4, dos. 13, f. 339–340.
[53] *GM*, p. 299.
[54] *TSIM*, p. 242.

www.dacoromanica.ro

ministerului sănătăţii, care, de regulă, nu cunoşteau situaţia reală din sate, în atmosfera aceea de extremă nelinişte şi de mare dezorientare. Mai totdeauna acestea erau date incomplete, de aceea ele nu oferă imaginea proporţiilor reale ale calamităţii, ci doar constată fenomenul în sine şi direcţia evoluţiei lui.

Conform acestei statistici, la 10 decembrie 1946 în republică fuseseră înregistrare 30 043 cazuri de distrofie, fără alte boli prilejuite de foame[55]. Se pare că dinamica reală a îmbolnăvirii din cauza lipsei de hrană este reprezentată mai adecvat de datele referitoare la situaţia din judeţul Bender. În acest judeţ erau, la 25 decembrie1946, 16 877 de bolnavi de distrofie, iar la 5 februarie 1947, deci peste ceva mai mult de o lună, 39,5 mii[56], altfel spus, doar în decurs de patruzeci de zile numărul distroficilor crescuse de 2,3 ori. O lună mai târziu, în fiecare raion erau înregistrate în medie cel puţin câteva mii de bolnavi de distrofie. În raionul Teleneşti erau 5 252 de oameni, în Chiperceni – 5 609, în Susleni – 4 262, în Orhei – 7 300, Străşeni – 4 583 de oameni[57]. Potrivit acestor date incomplete, după cum ştim deja, la începutul anului 1947 sufereau de distrofie de la 10 până la 15 la sută din populaţia sătească. În întregul judeţ Orhei erau 32,3 mii de bolnavi de această boală[58]. Către 1 martie 1947, în întreaga republică fuseseră înregistrate aproape 238 mii de cazuri de distrofie[59]. Deşi se luaseră anumite măsuri pentru reducerea ravagiilor acestei boli, totuşi rezultatele au rămas mult sub aşteptări. Pentru că în decembrie 1947 în multe raioane distroficii alcătuiau de la un sfert până la 30 la sută din populaţie, iar în unele locuri (mai ales în raionul Cimişlia) acest procent se ridica până la 80 la sută[60].

SALTUL FĂRĂ PRECEDENT AL MORTALITĂŢII

Evident că proporţiile înspăimântătoare ale morbidităţii cauzată de foamea cronică au generat o creştere tot atât de mare a mortalităţii populaţiei. Pe parcursul primelor trei luni ale anului 1946, în republică numărul celor care s-au născut a fost de 9 494, iar al morţilor de 14 428, inclusiv în mediul rural, 7 845 şi, respectiv, 12 973, deci mureau aproape de două ori mai mult decât se năşteau[61]. La începutul verii aceluiaşi an, în multe sate din raioanele Bolotino şi Sângrei mureau zilnic câte 5–7 oameni în fiecare sat, iar în unele localităţi din raionul Lipcani, câte 10–15 oameni[62]. În Chişinău, informa ministerul de interne al republicii pe şefii de la

[55] *Ibidem*.
[56] *GM*, p. 436–437.
[57] *Ibidem*, p. 553–569.
[58] *Ibidem*, p. 580.
[59] *Ibidem*, p. 545.
[60] *Ibidem*, p. 725.
[61] *Ibidem*, p. 201.
[62] *TSIM*, p. 242.

www.dacoromanica.ro

Moscova, miliţia strângea într-una de pe stradă „de la 8 până la 12 cadavre ale ţăranilor sosiţi de prin sate”[63].

Revenim, în continuare, la raportul menţionat mai sus, prezentat la 11 februarie 1947 conducerii de partid şi de stat a republicii de către un funcţionar trimis la 7 februarie din acel an în raionul Congaz. Acesta menţiona că în satele vizitate de el „în luna ianuarie şi la începutul lui februarie murise până la 30%” din populaţie. „Pe drumul de la Ciandâr-Lunga până la Congaz, relata funcţionarul, se găseau cadavre care nu fuseseră strânse multă vreme. În primul sat în care m-am oprit, Baurci, localitate mare, era o linişte de mormânt; oamenii nu puteau fi văzuţi nici în stradă, nici în ogrăzi, intrările şi ieşirile (în şi din curţi – n.a.) erau întroienite. Pridvorul şi încăperea sovietului sătesc din centrul satului sunt ticsite de bătrâne şi copii umflaţi. Unii din ei sunt pe jumătate leşinaţi. Alături este un punct de alimentare. La fereastra unde se distribuie hrana e încăierare şi strigăte neomeneşti.

... Sovietul sătesc nu are date exacte privind starea populaţiei. Mi s-a spus că în ziua trecută murise 20 de oameni. Am propus cercetarea imediată a curţilor. În prima jumătate a zilei au fost găsite 73 de cadavre. Majoritatea cadavrelor erau ascunse în şoproane, pridvoare, în nămeţi... În primele zile ale lunii februarie au murit 93 de oameni”. În satul Beşalma, povesteşte trimisul de la centru, „situaţia este şi mai proastă. La sovietul sătesc mi-au raportat că, potrivit unor date incomplete, pe parcursul a 8 zile ale lunii februarie şi în ianuarie au murit 630 de oameni”[64].

Spre sfârşitul anului 1947, proporţiile mortalităţii încep treptat să se reducă, dacă am judeca după datele statisticii oficiale. În luna noiembrie decedaseră 3 264 de oameni, cu 21,2% mai mult decât se născuseră. În anul 1946, populaţia sătească a republicii se redusese cu 477 de mii de oameni, iar în 1947, anume ca urmare a distrofiei, reducerea a fost de 100 633 de oameni, ceea ce înseamnă o pierdere anuală de peste 10 la sută[65]. În general, pe parcursul anului 1947 populaţia rurală s-a redus cu 193,9 mii de oameni. Foametea a provocat mari pierderi de vieţi omeneşti şi în prima jumătate a anului 1948. La începutul acelui an, numărul decedaţilor era mult mai mare decât la sfârşitul anului anterior[66].

Examinarea unei bogate statistici privind mortalitatea în general şi în special cea provocată de distrofie în raioanele Comrat, Căuşeni, Cimişlia şi Volontirovca ale judeţului Bender, potrivit situaţiei de la sfârşitul anului 1946 şi începutul lui 1947, arată că peste 70 la sută din din întregul număr de decese erau rezultatul distrofiei[67].

[63] *Ibidem*.
[64] *GM*, p. 412.
[65] *Ibidem*, p. 729,
[66] *Ibidem*, p. 732.
[67] Calculat după statistica din *GM*, p. 438.

www.dacoromanica.ro

Ţinând cont de această constatare, apoi de rata foarte ridicată a mortalităţii, ca urmare a foametei, pe parcursul anilor 1946–1947 şi în prima jumătate a anului 1948, precum şi de numărul mediu anual al deceselor, foarte mare (de până la 200 de mii), trebuie să observăm că estimările mai vechi, conform cărora tributul foametei ar fi alcătuit cam 150–200 mii de vieţi omeneşti[68], sunt depăşite. Documentele examinate de noi demonstrează că acest indicator trebuie să varieze între 250–300 de mii, luând ca cifră medie 280 de mii.

DEPORTĂRILE ÎN MASĂ

Pe când rănile foametei nu fuseseră lecuite încă, începu o altă mare dramă a ţărănimii basarabene – deportările în masă ale gospodarilor de frunte ai satelor[69]. De fapt această dezrădăcinare a ţărănimii şi izgonirea ei în Siberia era după război o reluare a procesului început în ajunul războiului.

Un oarecare Butov, preşedinte al biroului pentru Moldova la CC al PC(b) din toată Uniunea, trimitea încă la 1 noiembrie 1945 secretarului partidului bolşevic Gh. Malenkov un raport, în care cerea să se ia măsuri drastice pentru „reducerea influenţei economice a părţii chiabureşti înstărite a ţărănimii din Basarabia", pe motiv că aceasta ar fi colaborat cu administraţia românească şi cu partidele politice din România[70].

Foametea însă a amânat realizarea planului, care era urzit la Moscova, bineînţeles, nu la Chişinău. Autorităţile au revenit îndată la el, cum dispăruseră urmele imediate ale foametei. Astfel, la 17 martie 1949, Ivanov, preşedintele biroului CC al PC(b) din toată Uniunea pentru RSS Moldovenească, Koval, secretar al CC al PC(b) al Moldovei, şi Rudi, preşedintele consiliului de miniştri al RSSM, trimiteau lui Stalin o scrisoare, în care îl rugau să permită deportarea din Moldova a peste 10 mii de familii. Motivul principal era acelaşi: capii acestor familii, în calitate de „elemente chiabureşti şi naţionaliste, au constituit întotdeauna sprijinul regimurilor reacţionare române pe teritoriul fostei Basarabii, făceau parte din diferite partide burghezo-naţionaliste româneşti, erau promotori ai politicii antisovietice la sat"[71].

[68] Vezi *Fărîma cea de pîine*, p. 92; I. Ţurcanu, *op. cit.*, 142.

[69] Din păcate, mai sunt încă istorici moldoveni care nu au reuşit să se dezică de etichetările şi aprecierile false şi denigratoare la adresa masei de ţărani basarabeni deportaţi în Siberia, considerându-i în continuare elemente chiabureşti şi naţionaliste, care sabotau politica statului sovietic şi prejudiciau „proprietatea socialistă". Aşa procedează V. Pasat în introducerea şi mai ales în notele scrise pentru foarte utila, de altfel, culegere de documente menţionată mai sus, intitulată, după părerea noastră, inadecvat, *Pagini complicate din istoria Moldovei*, pe când documentele din această carte dau în vileag o serie întreagă de, pur şi simplu, crime monstruoase, săvârşite cu bună ştiinţă de regimul sovietic în Basarabia: *TSIM*, p. 35, 38, 39–46, 223, 225, 388, 398, 454.

[70] *Ibidem*, p. 223–225.

[71] *Ibidem*, p. 375.

www.dacoromanica.ro

Sigur că gospodarii satelor basarabene nu aveau cum agrea Sovietele, care arătau pe față că doreau să distrugă tot ce era mai bun în agricultura țărănească a ținutului. Dar masa gospodarilor de frunte ai satelor nu era implicată aproape deloc în activitatea partidelor politice din România, întrucât era absorbită complet de interese economice, cu toate că foarte mulți țărani – mai ales după ce au înțeles ce aveau de gând să facă sovieticii cu ei – regretau în mod sincer pierderea legăturii cu România de peste Prut.

Dar deportările au fost determinate și de un alt considerent, poate încă mai important, și anume de a lichida, prin izolarea fruntașilor satului, rezistența la colectivizarea forțată a gospodăriilor țărănești și crearea accelerată, pe această cale, a sistemului socialist în agricultură. Acesta este un adevăr pe care nu-l ascundea nici chiar istoriografia sovietică[72] și este relevat cu destulă obiectivitate în cercetările mai noi ale istoricilor moldoveni[73].

Conducerea partidului bolșevic din Rusia și guvernul sovietic au „aprobat", la 6 aprilie 1949, „rugămintea" menționată mai sus a administrației sovietice din Moldova, hotărând să deporteze în Kazahstan, Asia Mijlocie și Siberia „11 280 de familii cu 40 850 de oameni"[74]. Decizia era însoțită de o informație adițională, care preciza că guvernul sovietic hotărâse ca „deportarea categoriilor menționate mai sus să se facă *pentru vecie*" (subliniere în document – n.a.)[75]. În afară de acest fapt extraordinar de semnificativ, pentru dezvăluirea adevăratului caracter al regimului de ocupație sovietic, fapt necunoscut mai înainte în istoriografie, se mai cer menționate în mod special încă două detalii ce se impun la citirea acestor documente. Unul dintre ele este confiscarea întregii averi a celor deportați, ceea ce demonstrează, indirect, că într-adevăr această populație era expatriată pentru vecie. Al doilea, că cei deportați erau susceptibili de tratamentul stipulat de dreptul penal, deci erau calificați drept elemente infracționale, ceea ce era în egală măsură absurd și inuman.

O chestiune nouă este aceea dacă țăranii aveau știre de „surpriza" pe care le-o pregătea regimul de ocupație. Tradiția istoriografică nu cunoaște altă părere decât că ridicarea în 1949 a zecilor de mii de țărani s-a făcut pe neașteptate. De fapt nu este deloc așa, pentru că documentele care au fost date la iveală în ultimii ani spulberă iluzia surprizei. Ne referim în continuare doar la o parte neînsemnată din mulțimea de astfel de date.

La 15 mai 1949, un ofițer de miliție declara, în prezența unui grup de oameni din satul Ermoclia din raionul Căușeni, că așa-zișii chiaburi „peste câteva zile vor

[72] M.K. Sîtnik, *Colectivizatija selskovo hozeaistva i formirovanie klassa kolhoznogo krestianstva v Moldovij*, Kișinev, 1976; *Kollektivizația kristianskih hoziaistv pravoberejnih raionov moldavskoi S.S.R. Zbornik doc.*, Kișinev, 1969.

[73] *Anii grei ai colectivizării*, Chișinău, 1990, p. 140, 154; Ion Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia*, Chișinău, 1994, mai ales p. 43–70.

[74] *TSIM*, p. 385.

[75] *Ibidem*, p. 387.

www.dacoromanica.ro

fi deportaţi în adâncul Uniunii Sovietice, iar averea lor va fi confiscată". La 26 mai, fiind interogat de către oamenii securităţii, directorul şcolii din satul Redi-Cereşnovăţ, A. Topor, mărturisea că în zilele de 26–28 aprilie fusese vizitat acasă de un oarecare Mihailiuk, căpitan KGB, care i-a spus că urma să fie deportat. Spunând acestea „scoase din geanta sa nişte mape, în care, povestea Topor, am citit numele Kveatkovschi F.C., Sochircă A.C., Iustin Ţarălungă şi, se pare, Anton Popa. Găsind mape cu numele meu, Mihailiuk mi-a arătat de departe prima pagină a dosarului ca dovadă a afirmaţiei sale că voi fi deportat. Aceasta se arăta ca o anchetă executată la tipografie pe hârtie albă. În partea de sus am citit cuvântul «premilitar», scris la maşină, apoi numele meu de familie, prenumele, numele după tată, anul naşterii, originea socială, studiile. După asta soţia mea a început să plângă. Atunci a început să plângă şi Mihailiuk, zicând: «Îmi pare rău pentru voi, dar vă vor duce de aici nu mai târziu decât peste 10 zile»". Un ţăran din Drochia, A. Bejan, s-a destăinuit, din întâmplare, unui agent KGB: „Nişte buni cunoscuţi de ai mei mi-au povestit că am fost inclus în lista chiaburilor. Pe la sfârşitul lui mai sau în iunie, când se vor termina examenele în instituţiile de învăţământ, persoanele din listele cu chiaburi, comercianţi, cu acei care au fugit în România şi s-au întors, cei suspecţi din punct de vedere politic vor fi trimişi din Moldova. O rudă a mea din Edineţ este în relaţii bune cu un căpitan de securitate, care i-a spus că a fost inclus în listele cu chiaburi şi i-a zis, dacă doreşti să nu fii deportat, atunci şterge-o de aici de cu vreme. Aşa a şi făcut, a fugit nu se ştie încotro". O femeie pe nume Moskviciuk, administrator de case din Chişinău, a declarat: „În curând vom evacua din Basarabia toate persoanele suspecte". De altfel, în luna mai Chişinăul fierbea de astfel de zvonuri. Până şi corespondenţa interceptată de KGB conţinea o mulţime de relatări despre apropiatele deportări. G.A. Jmurciuk, cetăţean din raionul Sângerei, scria unei rude din regiunea Voroşilovgrad: „Nu ne scrieţi scrisori, deoarece pe la noi lumea vorbeşte că toţi basarabenii vor fi deportaţi în alte locuri". Mulţi moldoveni deportaţi în Siberia încă în iunie 1941 scriau rudelor de la baştină şi întrebau dacă într-adevăr vor fi deportate degrabă şi ele. „Pe la noi pe aici se aude, scria E.I. Buzdugan din regiunea Tomsk, că din Basarabia va fi deportată foarte multă lume. Aşa să fie oare?"[76].

Din documentele arhivei ministerului securităţii naţionale al Republicii Moldova, care încep să fie valorificate abia acum, cunoaştem că mulţi basarabeni au intrat în formaţiunile de luptă împotriva sovieticilor tocmai pentru că erau informaţi că urmau să fie izgoniţi pentru totdeauna din satele lor. Prin iunie 1949, ţăranul Gavril Andronovici din satul Condrăţeşti, raionul Corneşti, mărturisea într-un cerc de prieteni, care la scurt timp după aceea vor constitui nucleul organizaţiei *Armata Neagră*, că fusese inclus în lista chiaburilor şi că mâine-poimâine va fi ridicat şi trimis în Siberia. Această ştire a fost confirmată şi de alţi participanţi la acea întrunire

[76] *Ibidem*, p. 405–410.

www.dacoromanica.ro

din casa lui Andronovici[77]. Tribunalul militar din Odesa menționa că în 1949 mulți țărani din raioanele Corneşti, Chişcăreni şi Bravicea au aflat din timp despre ridicările ce se pregăteau, de aceea au părăsit satele şi s-au ascuns prin păduri[78].

Ultimele directive privind deportarea au fost date la sfârşitul lunii iunie şi începutul lui iulie 1949. Ceea ce se chema guvern al Moldovei fixa, prin hotărârea sa din 28 iunie 1949, numărul definitiv al familiilor care urmau să fie ridicate şi repartizatea lor pe raioane, iar prin decizia din 30 iunie aducea o serie de detalii care completau hotărârea menționată a guvernului sovietic din 6 aprilie privind confiscarea averii celor deportați[79]. Tot la 30 iunie ministerul de interne al URSS stabilea că cele 11 280 de familii cu 41 200 de oameni (deci cu 350 mai mult decât se hotărâse la 6 aprilie) urmau să fie trimise în regiunile Kurgan, Tiumeni, Irkutsk, Altai, Bureat-Mongolia[80]. Între timp, până nu fusese încă dat semnalul de atac, ofițerii KGB trimişi în județele şi raioanele republicii lucrau cu sârg la completarea listelor, aşa încât până la 2 iulie fuseseră luate la evidență 12 718 familii cu 43 387 de oameni ce ar fi urmat să fie expulzați din ținut[81]. Înainte de zisul semnal, se stabiliseră definitiv cifrele: 13 000 familii cu 45 537 de viitori expatriați[82].

Cum se ştie, semnalul pentru deportare (aşa-zisa operație „Iug" – în traducere din ruseşte: „Sud") a fost dat la ora 2 în noaptea zilei de 6 iulie.

REZISTENȚA POPULAȚIEI LA DEPORTĂRI

Deşi autoritățile au luat toate măsurile ca operația să se desfăşoare rapid şi prin surprindere, totuşi au existat numeroase cazuri de rezistență a acelora care urmau să fie arestați şi evacuați. Din informația evident incompletă ce ne stă astăzi la dispoziție, cunoaştem că trupele însărcinate cu realizarea acestei operații au avut de înfruntat în multe locuri o împotrivire dârză a țăranilor, inclusiv rezistență cu arma în mână. Aşa a fost în satele Clocuşna, raionul Ocnița, Cosăuți, raionul Soroca, Băneştii Noi, raionul Orhei, Frumoasa, raionul Bravicea, Carahasani, raionul Olăneşti, Cunicea, raionul Cotiujeni, Răculeşti, raionul Susleni, precum şi în raioanele Kotovsk şi Chişinău.[83]

Metoda cea mai răspândită şi mai eficientă a fost totuşi fuga țăranilor de acasă şi din sate fie înainte de 6 iulie, fie chiar în momentul intrării trupelor în sate. Către acea dată, dispăruseră 508 familii care urmau să fie deportate, în alte 174 de

[77] Arhiva Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova (în continuare AMSNM), dosar 5 838 (în cazul lui Ion Borş ş. a.), vol. I, p. 22–23; dosar 00232, p. 299–300.

[78] Ibidem.

[79] Ion Şişcanu, *op. cit.*, p. 108–112.

[80] *TSIM*, p. 438–439. Ulterior, planul inițial de dislocare a fost modificat, aşa încât multe familii au fost trimise în alte părți, inclusiv în regiunea Amurului şi în ținutul Habarovsk (*Ibidem*, p. 447).

[81] *Ibidem*, p. 439

[82] *Ibidem*, p. 487.

[83] *Ibidem*, p. 452-453, 455, 460, 464-465, 475, 482, 486.

www.dacoromanica.ro

familii n-a fost găsită acasă nici o persoană matură, iar 105 familii s-au ascuns în momentul începerii ocupaţiei[84]. Cele mai multe familii au reuşit să se salveze în raionul Chişinău, 64 din 141[85], adică tocmai în unul dintre raioanele care au opus cea mai mare rezistenţă Sovietelor.

Conform datelor oficiale generale, operaţia „Iug" se terminase spre sfârşitul zilei de 7 iulie, dar rapoartele din unele judeţe aparte[86] arată că de fapt aceasta a continuat încă cel puţin o zi, până la 8 iulie, ora 20.

Este foarte util a cunoaşte reacţia la deportări a populaţiei care nu a avut de suferit (sau nu a suferit nemijlocit) de pe urma operaţiei. Datorită mai ales străduinţelor KGB-ului, care avea grijă de starea de spirit a populaţiei, astăzi suntem în măsură să cunoaştem atitudinea acesteia faţă de izgonirea de la baştină a zeci de mii de ţărani basarabeni, chiar dacă informaţia selectată de KGB este fragmentară şi, desigur, tendenţioasă. Astfel, cineva din Chişinău scria altcuiva, probabil din Rusia, că se procedase foarte bine cu aşa-zisa răsculăcire, deoarece, se precizează în acea scrisoare, „chiaburii" se opuneau transformărilor sovietice şi „mai ales urau populaţia nou-venită". Câteva zile la rând, informa un altul, „întreaga Moldovă a fost curăţată de elemente dăunătoare şi de oamenii cu un anumit trecut, străini faţă de puterea sovietică". „În Moldova au fost lichidaţi chiaburii, ceea ce va îmbunătăţi activitatea noastră şi în special va fi mai uşor de trăit". „Acum la noi totul va fi mai ieftin... Au fost eliberat multe apartamente, care sunt repartizate locuitorilor oraşului". „De la 5 pînă la 7 iulie 1949 în Chişinău a avut loc o curăţare, adică mulţi locuitori au fost deportaţi în Siberia. Sunt deportate persoanele care au ajutat nemţilor şi românilor să activeze împotriva ruşilor. Casele lor au fost date acelor orăşeni care nu au locuinţe"[87].

Astfel, oricât de vigilent era KGB-ul, totuşi informaţia lui secretă, alcătuită cu cea mai mare grijă, n-a putut ascunde adevărul că izgonirea zecilor de mii de basarabeni a adus satisfacţie doar anumitor categorii de străini, de regulă ruşilor şi în general sovieticilor care au dat năvală dincoace de Nistru în urma armatei roşii.

CUM APRECIA DEPORTĂRILE ÎNTREAGA POPULAŢIE A BASARABIEI

Aceeaşi informaţie demonstrează cu lux de amănunte că atitudinea generală a populaţiei faţă de deportări a fost pronunţat negativă, hotărât dezaprobatoare. Pe când românii basarabeni erau înspăimântaţi şi disperaţi până la trecerea directă la răfuială cu oamenii noului regim, chiar mulţi reprezentanţi ai minorităţii

[84] *Ibidem.*
[85] *Ibidem*, p. 491; Ion Şişcanu, *op. cit*, p. 109.
[86] *TSIM*, p. 475.
[87] *Ibidem*, p. 496.

www.dacoromanica.ro

neromâneşti a populaţiei se arătau dezorientaţi şi descurajaţi de tot ce aducea acest regim. Nu putem aici reproduce decât o mică parte din numeroasele fapte menţionate în rapoartele KGB-ului, deşi este de la sine înţeles că această instituţie n-a avut nici un interes să scoată în evidenţă dezastrul social-psihologic provocat de exilul forţat al basarabenilor.

Dăm, în continuare, doar câteva crâmpeie dintr-o informaţie specială a KGB-ului, din 14 iulie 1949. „Iată noutatea din satul nostru. La 5 iulie ne-am culcat şi n-am ştiut nimic, iar când ne-am trezit, am văzut 80 de gospodari în maşini. Dar de ce şi pentru ce, ei singuri nu ştiu. Se vede că a sosit ceasul de la urmă, dacă te iau aşa, fără nici o vină. Erau mari strigăte şi plânsete. Toată lumea era speriată în aşa măsură, că nimeni nu a mai ieşit la lucru în câmp. Nu se ştie ce va fi şi cu noi, adică cu acei care au rămas. Se zice că noi o vom păţi şi mai rău decât acei care au fost ridicaţi...". „...Mare nenorocire au făcut în satul nostru şi în satele învecinate, pentru că numai din satul nostru au luat 18 familii. Numai unul Dumnezeu ştie unde au fost duse. Grâul se coace, dar nu are cine să-l strângă, deoarece oamenii sunt necăjiţi şi nu vor să lucreze. Pe câmp nu se vede nimeni...". „Timpuri grele, viaţă chinuită, la 6–7 iulie au fost ridicate 10 familii. Din cauza asta oamenii şi-au părăsit casele, satul e pustiu, fiecare casă e încuiată...". „Situaţia nu e bună, nimeni nu-şi dă seama ce va fi, la 6 spre 7 iulie din satul nostru au fost ridicate 7 familii. Le-au dat două ore pentru a se pregăti, unii au fost suiţi în maşini dintr-o dată şi fără nimic. Au luat mulţi oameni şi din alte sate şi din oraşul Chişinău...". „...În satul nostru e mare nenorocire, deoarece au fost ridicaţi mulţi oameni cu familiile lor. Numai unul Dumnezeu ştie de ei, unde sunt şi încotro au fost duşi. Încă nu se ştie cine va fi ridicat în rândul al doilea. În general, în ultimele patru zile nu ne-am mai oprit din plâns...". „... Numai Dumnezeu ştie cum mai trăim şi noi, din satul nostru au fost deportate 20 de familii şi nimeni nu ştie nici măcar încotro au fost duse. Acum au sosit iar la sovietul sătesc şi iar ne vor deporta. Au rămas casele pustii. Au scăpat doar acei care au fugit...". „... Din satul nostru au ridicat mulţi oameni. Lumea este tulburată, oamenii nici nu lucrează, dar nici nu stau pe loc, ci umblă dintr-un loc într-altul ca năuciţi...". „Azi la orele 2 noaptea au venit maşinile şi au ridicat 14 familii. Era mare jale în sat atunci când i-au dus pe oamenii aceştia. Mare nenorocire a căzut pe capul nostru acum...". „...E foarte rău de noi. În sat a fost mare nenorocire, au ridicat 11 familii. Se aude că vor mai fi deportaţi, dar nu se ştie când. Oamenii noştri sunt speriaţi, nu muncesc, e jale pe capul lor, dar mare-i Dumnezeu...". „...În orice parte ai privi, peste tot e jale şi iar jale, deoarece în noaptea trecută au ridicat 60 de familii, iar acum aşteptăm să ne ia şi pe noi. Domnica e fericită că a murit, ea doarme şi nimeni nu o va mai nelinişti...". „... Din satul nostru au fost ridicate o mulţime de familii, dar unde le-au dus – Dumnezeu ştie. Iar acum stăm şi noi ca frunza pe apă. ... E mare jale şi durere, oamenii se vaietă şi plâng...". „...Îţi spun cu lacrimi în ochi că Nichita şi Anton au fost ridicaţi împreună cu fetele. Au fost ridicate 20 de

www.dacoromanica.ro

familii. Doamne, ce strigăte şi bocete au mai fost la 6 iulie! Lui Nichita i-au luat oaia, porumbul şi tot ce mai avea în casă. Sufletul ne este plin de jale ca Nistru de prundiş...". „Pe mulţi de la fabrica noastră i-au luat în timpul lucrului. Aceste trei zile am umblat cu toţii ca înnebuniţi. ... La piaţă totul a devenit scump, moldovenii nu se mai văd, din sate a fost ridicată foarte multă lume...". „Din toată Basarabia oamenii sunt ridicaţi tot aşa ca în 1941. Din satul nostru au luat 19 familii, din Mileşti – 21 de familii. Au luat şi femei şi copii. Casele au rămas pustii. Se zice că aceştia au fost chiaburi, dar unii din ei nu aveau nici mâţă. Iaca ce au avut oamenii noştri să tragă. Sunt trimişi la nord. Nimeni nu mai doarme acasă, toate casele sunt încuiate, satul e pustiu, nimeni nu cântă, nu se aude nici un strigăt vesel, pustiu adevărat...". „... De la noi au ridicat astăzi 10 familii. Se aude că încă vor mai lua. Nu dea Domnul să ne ia şi pe noi. Am ajuns zile tare grele. Azi dimineaţă era mare jale în satul nostru, aşa jale cum n-a mai fost de când există satul acesta. S-a adunat toată lumea şi plângea de fierbea satul. I-au luat cu maşinile. Of, of, e mare nenorocire în satul nostru...". „Tata a terminat de coasă, acum trebuie să cărăm totul acasă, dar n-avem nici o dorinţă de a lucra de atunci de când au fost ridicaţi oamenii. Seara închidem totul, încuiem uşile şi plecăm să înnoptăm unde ne duc ochii. Dimineaţa ne vom întoarce acasă, dacă nu se va întâmpla nimic...". „... Am fost foarte întristaţi, şi nu numai noi, ci toată lumea, pentru că din satul nostru au fost ridicaţi cei mai buni gospodari şi i-au dus departe, dar unde – nimeni nu ştie, ştie doar unul sfântul duh. Erau mari strigăte şi plânsete, ei strigau: Doamne Dumnezeul meu, ce am făcut şi unde ne duc..."[88].

Potrivit datelor de la sfârşitul anului 1949, în acel an au fost deportate 11 293 de familii, care aveau 35 050 de suflete[89].

Statistica aceasta este departe de a fi completă, pentru că deportările s-au făcut şi sub alte forme. Astăzi ştim că până şi foametea din anii 1946–1947 a fost folosită de către ocupanţi pentru a ridica zeci de mii de oameni din sate şi a-i trimite în zonele industriale sau de materie primă ale imperiului, ca forţă de muncă ieftină. Astfel, la 16 decembrie 1946 comitetul raional de partid Ciadâr-Lunga informa conducerea republicii că era pe cale de a trimite în acele zone peste 3 000 de oameni de la 14 până la 50 de ani, la care se mai adăugau încă 118 familii înfometate[90]. Nu poate fi uitat în acest context nici fenomenul FZO-ului (aşa-zisa instruire la – sau pentru – fabrici şi uzine), ceea ce a însemnat în realitate ridicarea din sate a zeci şi sute de mii de tineri şi adolescenţi, folosiţi mai ales în minele de extracţie a cărbunelui şi metalelor şi dintre care foarte puţini au mai revenit la vatră, cei mai mulţi, din cauza condiţiilor de muncă din mine, pierzându-şi viaţa încă în tinereţe.

Evident, mulţi oameni înţelegeau natura şi scopurile deportărilor. Adeseori fenomenul era explicat prin esenţa regimului adus în Basarabia de ocupaţia

[88] *Ibidem*, p 497–499, 501–503, 506.
[89] *Ibidem*, p. 539.
[90] *Ibidem*, p. 320.

www.dacoromanica.ro

sovietică. Astfel, cetățeanca Pelaghia Şcekina din Lipovanca, raionul Cahul, spunea: „Sovieticii aceştia îşi bat joc de noi, chinuie norodul. Parcă asta poate fi socotită putere de stat?" S.S. Lența, locuitor din orașul Soroca, li se adresa tovarăşilor săi de lucru: „Voi nu vedeți ce se face? Toate fărădelegile acestea ale bolşevicilor vor fi înscrise în istorie şi nu vor fi iertați". E. Enghirs, contabil în aceeaşi localitate, spunea că deportarea țăranilor înstăriți „s-a făcut pentru a influența restul masei țărăneşti şi a o forța să intre cât mai repede în kolhoz, adică a realiza colectivizarea delaolaltă în Moldova". Lucrătoarea de la comunicațiile din Cahul, Nina Bulavina, declara: „Ce fel de viață este asta? S-au deprins să-i ducă pe oameni în Siberia ca să le lucreze pe degeaba. Lui Stalin nu-i este greu să-şi îndeplinească planurile cincinale. Ce-l costă pe el? În aşa fel pot fi îndeplinite toate planurile înainte de termen. În închisori sunt 40 de milioane, şi foarte mulți sunt luați şi de pe la noi"[91].

Era firesc ca basarabenii să-şi dea seama că deportările erau o măsură de deznaționalizare a băştinaşilor. „Pe noi, moldovenii, spunea Parascovia Prepeliță din orașul Soroca, ne vor deporta din Moldova şi vor aduce aici ruşi. Puterea sovietică vrea să-i nimicească pe moldoveni, deoarece toți aceştia sunt împotriva puterii sovietice". „Are loc doar deportarea moldovenilor, declara Alexandra Marcenco din Chişinău. Toți moldovenii din Chişinău vor fi deportați şi vor rămâne aici numai ruşii". A.V. Caproş din satul Logăneşti, raionul Hâncești, astfel le vorbea consătenilor: „Vedeți cum se răfuiesc ruşii cu moldovenii noştri? Îşi bat joc de noi, uitați-vă câți au fost deportați. Românii aşa ceva nu făceau...". Țăranul Vasile Pricop din satul Tochile-Răducani, raionul Leova, spunea că „îndată după sosirea lor în Basarabia, ruşii au început să ridice norodul..."[92].

Documentele de arhivă demonstrează că deportările au fost factorul nemijlocit, care i-a îndemnat pe sute şi mii de oameni să lupte împotriva ocupației sovietice. Relativ la *Partidul Democrat Agrar*, de pildă, fuseseră deportați părinții şi o soră a conducătorului partidului, Vasile Odobescu, părinții, frații şi surorile lui Alexandru Duca, părinții, un frate şi o soră de-ai lui Ilarion Tăutu[93]. Aceeaşi a fost situația şi în cazul grupării de luptă a lui Filimon Bodiu[94], al organizației *Armata Neagră*[95], al *Partidului Libertății*, al *Uniunii Democratice a Libertății*[96] şi al tuturor celorlalte formațiuni antisovietice.

[91] *Ibidem*, p. 502, 504, 506.

[92] *Ibidem*, p. 503, 505, 507.

[93] AMSNM, dosar 6314 (dosar de arhivă 20843), vol. I, f. 15–20, 163–165, 261–263.

[94] Ibidem, dosar 6051 (dosar de arhivă 15040), vol. I, f. 6–211; vol. 2, f. 4–158 şi altele.

[95] E. Postică, *Armata Neagră: organizație patriotică sau „bandă teroristă"?*, în „Țara", 19 ianuarie 1995.

[96] Idem, *Partidul Libertății: reafirmarea ideii naționale*, în „Țara", 5 decembrie 1995; Idem, *Uniunea Democrată a Libertății*, în „Țara", 8 martie 1996.

www.dacoromanica.ro

PREMISES OF THE REVOLT OF THE BASSARABEANS AGAINST SOVIET OCCUPATION (1945–1949)

Abstract

An analysis of the most important anti-Soviet organizations set up in Bessarabia can reveal the attitude of the Romanian Bessarabians towards the Bolshevik regime established after the invasion of June 1940, and reestablished at the end of WWII, in the second half of 1944. One argument is given by the fact that these organizations, the *Black Army*, whose appellation may sound rather strange given the circumstances, the Filimon Bodiu Group, and the *Agrarian Democratic Party* acted especially in villages lying in a forested region mainly populated by Romanians. Another argument is that they were the largest anti-Soviet organizations in Bessarabia, counting a large majority of peasants among their members. Therefore, they were peasants' organizations of struggle against the Soviets and Bolshevism.

www.dacoromanica.ro

INCIDENTELE DIN IANUARIE 1923 DE LA GRANIȚA ROMÂNO-MAGHIARĂ

LUCIAN LEUȘTEAN

Perioada 1918–1920 a adus schimbări fundamentale națiunii maghiare. În afara unor voci izolate, elita politică și culturală maghiară transmisese poporului ungar, în perioada 1867–1914, un mesaj repetat cu obstinație, ce s-a impus ca atare în conștiința publică. „Compromisul" din 1867 fusese prezentat drept un act tranzitoriu, realizat doar în vederea catalizării renașterii maghiare; fusese necesar doar ca un instrument în urmărirea interesului maghiar în interiorul și în afara țării; producea avantaje economice palpabile și, în plus, aducea Ungariei o influență supradimensionată în politica europeană. Mai mult decât atât, cercurile conducătoare maghiare avuseseră o viziune dinamică asupra aranjamentului dualist, încurajându-se astfel speranța că, într-o zi, centrul de putere se va transfera de la Viena la Budapesta[1].

Una dintre condițiile fundamentale pentru renașterea națiunii maghiare era „menținerea" integrității teritoriale a Ungariei, ceea ce însemna, în concepția liderilor maghiari, că toate teritoriile care aparținuseră vreodată de Coroana maghiară, indiferent de compoziția lor etnică, trebuiau să rămână pentru eternitate părți componente ale Regatului Sfântului Ștefan[2]. Acest teritoriu ungar, o „unitate geografică ideală"[3], era locuit de o singură națiune, cea maghiară. Toate celelalte naționalități reprezentau doar intruși, veniți ulterior și manifestând o inferioritate culturală evidentă, ceea ce nu le conferea dreptul de a atenta la integritatea teritorială a națiunii maghiare[4]. Ungurii avuseseră o misiune „istorică": apărarea creștinătății de tătari, turci și slavi (ulterior și de bolșevici), ceea ce le oferea

[1] Andrew J. Janos, *The Decline of Oligarchy. Bureaucratic and Mass Politics in the Age of Dualism (1867–1918)*, în *Revolution in Perspective, Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, ed. by A. J. Janos and William B. Slottman, Los Angeles, 1971, p. 23–24.

[2] Walter Kolarz, *Myths and Realities in Eastern Europe*, London, 1946, p. 86.

[3] Count Apponyi, *Hungarian Foreign Policy*, Budapest, 1921, p. 4–5.

[4] Karaczony, *The Historical Right of the Hungarian Nation to Its Territorial Integrity*, Budapest, 1920, p. 14.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 243–260, 2000

www.dacoromanica.ro

anumite drepturi spiritual-istorice, prevalente asupra celor de natură etnică. Era o revenire la vechea idee a naţiunii politice maghiare: naţiunea era o categorie moral-culturală fără nici o legătură cu afiliaţiile etnice ale membrilor săi, dintre care mulţi puteau aparţine altor popoare; era vorba, deci, de o naţiune cu caracter multirasial şi multilingual[5].

În aceste condiţii, nu este de mirare faptul că toţi cei care au condus în Ungaria după încheierea primului război mondial – radicali, pacifişti, socialişti, comunişti, conservatori sau legitimişti; revoluţionari sau contrarevoluţionari – au avut un ţel comun al politicii externe: conservarea/refacerea integrităţii teritoriale a Ungariei. Orice alt obiectiv fundamental de politică externă ar fi fost probabil respins de către poporul maghiar.

În noaptea de 30/31 octombrie 1918 s-a desfăşurat la Budapesta aşa-numita „Revoluţie a crizantemelor", ce a adus la putere Consiliul Naţional Maghiar, condus de contele Mihály Károlyi[6], o personalitate care îşi dovedise în anii anteriori sentimentele sale pacifiste, antigermane şi proantantiste[7]. Cei mai mulţi dintre maghiari au sperat că Marile Puteri victorioase vor simpatiza cu principiile wilsoniene şi democratice ale guvernului Károlyi şi, pentru a-şi arăta aprobarea lor, vor trasa în mod favorabil noile frontiere ale Ungariei. Károlyi însuşi a nutrit speranţa că, prin reconstituirea unei Ungarii independente, el putea menţine loialitatea diferitelor naţionalităţi, putea apăra frontierele ei „istorice" şi putea câştiga sprijinul Aliat. A eşuat însă pe toate cele trei fronturi. Realităţile internaţionale nu vor lăsa nici o şansă unor astfel de iluzii. Puterile Antantei erau mult mai puţin interesate de caracterul democratic al guvernului, decât de faptul că Ungaria era unul dintre învinşii în război[8]. Regimul lui Károlyi era astfel etichetat, de la început, ca fiind urmaşul unui sistem compromis din punct de vedere moral[9]. Urmarea a fost că, în doar câteva luni, la sfârşitul anului 1918 şi la începutul lui

[5] George Barany, *Hungary: From Aristocratic to Proletarian Nationalism*, în *Nationalism in Eastern Europe*, ed. by Peter F. Sugar and Ivo J. Lederer, Seattle and London, 1969, p. 291.

[6] A.M.A.E., Fond 71–1914, E2, partea a II-a, vol. 45, f. 285.

[7] *Histoire de la Hongrie*, ed. Ervin Pamlenyi, Budapest, 1974, p. 450; József Galántai, *Hungary in the First World War*, Budapest, 1989, p. 316–319.

[8] Un secretar de stat în Ministerul de Externe german remarca: „Antanta nu se va lăsa uşor abătută de la planurile ei de către un Károlyi..." (*1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român, Documente externe, 1916–1918*, vol. II, Bucureşti, 1983, p. 1178).

[9] Când şi-a scris memoriile, Károlyi însuşi s-a lamentat că a ajuns la putere prea devreme, că ar fi trebuit să aştepte ca „dreapta" să preia responsabilitatea pentru înfrângere şi să suporte consecinţele (Mihály Károlyi, *Faith without Illusion. The Memoirs of Count Michael Károlyi*, London, 1956, p. 131). Iar Oszkár Jászi, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai săi, susţinea că, dacă guvernul Károlyi ar fi venit la putere cu câteva săptămâni mai devreme, „istoria ar fi luat un alt curs" (Oszkár Jászi, *Revolution and Counter-revolution in Hungary*, New York, 1969, p. 19). Deci preluarea puterii ar fi trebuit să se facă sau mai devreme, sau mai târziu! Din păcate pentru stânga democratică maghiară, „istoria" nu a avut punctualitatea dezirabilă!

www.dacoromanica.ro

1919, România, Cehoslovacia şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor au ocupat teritoriile pe care le revendicau, iar regimul din Ungaria s-a prăbuşit pe plan intern şi a fost înlocuit de către o coaliţie dominată de bolşevicul Béla Kun.

Béla Kun, adevăratul lider al regimului bolşevic de la Budapesta, ca şi Mihály Károlyi înaintea sa, a obţinut mandatul pentru conducerea ţării ca urmare a atitudinilor sale explicite în domeniul politicii externe. Fiind un apropiat al lui Lenin, părea foarte probabil ca el să atragă de la Rusia sovietică ceea ce Károlyi eşuase să obţină din partea puterilor occidentale, adică un sprijin manifest pentru politica externă maghiară. Oricum, în calitatea sa de comisar al poporului pentru afacerile străine, Kun nu a schimbat – nici n-o putea face – ţelul de bază al politicii externe maghiare: menţinerea integrităţii teritoriale a Ungariei istorice. S-a bucurat de popularitate atât timp cât a lăsat impresia că îi stă în putere să atingă acest obiectiv[10]; şi-a pierdut încrederea poporului şi pe cea a apropiaţilor săi atunci când a devenit evident că Lenin nu-i putea oferi decât încurajări şi „saluturi tovărăşeşti". Decizia de a-i ataca pe români în iulie 1919 pare suicidală, însă era unica opţiune disponibilă. Altfel, ar fi fost înlăturat fie printr-o manevră internă, fie printr-o intervenţie externă. Cele 133 de zile ale experimentului bolşevic din Ungaria au reprezentat o desluşită dovadă că „naţionalismul maghiar ... cu cât se schimbă, cu atât rămâne acelaşi"[11].

În sfârşit, regimul Horthy, impus în toamna lui 1919, dar consolidat abia după ianuarie 1920, avea să aducă cu sine „Teroarea Albă" pe plan intern şi relaţii extrem de tensionate cu vecinii[12], potenţate de încercările de restauraţie habsburgică şi de diverse acţiuni revizioniste şi iredentiste. Semnarea tratatului de la Trianon, la 4 iunie 1920, şi ratificarea acestuia de către Parlamentul maghiar în toamna aceluiaşi an[13] nu au dus la o normalizare a relaţiilor cu vecinii[14], ci doar la transformarea confruntărilor directe, deschise, în ceea ce am putea numi un „război rece".

Trianonul a lăsat naţiunea maghiară într-o neagră disperare. Durerea nu putea fi alinată decât prin încurajarea speranţei că tratatul nu putea fi permanent, că mai devreme sau mai târziu el va fi modificat. Milioane de copii din Ungaria rosteau zilnic „Crezul maghiar": „Cred într-un singur Dumnezeu,/ Cred într-o singură Patrie,/ Cred într-un unic etern Adevăr divin,/ Cred în învierea Ungariei. Amin"; deviza statului maghiar în primii ani interbelici devenise: „Ungaria

[10] Tibor Hajdu, *Plans of Strategic Cooperation between the Russian and Hungarian Red Armies*, în *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolutions and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918–1919*, New York, 1988, p. 367–374.

[11] *Apud* George Barany, *op. cit.*, p. 259.

[12] Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919–1945*, Budapest, 1979, p. 35–40.

[13] Viorica Moisuc, *Tratatul de la Trianon – consacrare internaţională a legitimităţii unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale de istorie", t. XXII, 1976, nr. 3, p. 44–57.

[14] Vezi Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi Ungaria de la Trianon la Paris (1920–1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, f.l., 1996, p. 37–52.

www.dacoromanica.ro

trunchiată nu este ţară, Ungaria întreagă este Rai!"[15]. Liderii de la Budapesta au transmis acest mesaj şi către maghiarii rămaşi în ţările din preajmă, aspirând în felul acesta să atenueze imensa frustrare resimţită de foştii stăpâni din Transilvania, Slovacia sau Voivodina[16]. În acelaşi timp, statul maghiar îşi exhiba o ură viscerală faţă de foştii cetăţeni maghiari de altă origină etnică decât cea maghiară, acum cetăţeni ai statelor care înconjurau Ungaria. Aceştia erau consideraţi a fi neloiali, trădători faţă de patria ungară, care îi acceptase şi îi tolerase până la 1918.

Această ură faţă de „infideli" lua uneori şi forma unor manifestări de o rară brutalitate. Spre exemplu, în primii ani interbelici, unii cetăţeni români, în special cei originari din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş, dacă doreau să călătorească în Ungaria sau doar să tranziteze teritoriul ungar în drum spre Viena sau alte destinaţii din Europa centrală şi apuseană, au avut extrem de neplăcuta surpriză de a fi daţi jos din tren, arestaţi şi întemniţaţi vreme de luni sau chiar ani de zile, acuzaţi fiind de trădare sau spionaj în favoarea duşmanului[17].

Propaganda revizionistă din Ungaria luase o amploare extraordinară în toamna anului 1922. Această recrudescenţă a revizionismului şi iredentismului în Ungaria fusese catalizată şi de încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Maria, la Alba Iulia, la 15 octombrie 1922[18]. Ministrul României la Budapesta, Traian Stârcea, raporta îngrijorat la 23 octombrie: „guvernul întrebuinţează necontenit toate mijloacele pentru a câştiga oameni marcanţi din ţările străine în vederea pregătirii terenului pentru cauza Ungariei. În prezent sunt peste 60 de reprezentanţi din 18 state de la Liga Naţiunilor, cărora zilnic li s-au organizat tot felul de invitaţii şi vizite prin muzee, biserici şi alte instituţii cu care se laudă ungurimea; zilnic li se documentează civilizaţia acestei ţări şi nedreptatea strigătoare la cer ce i s-a făcut; şi aproape nu trece săptămână fără ca să nu sosească la Budapesta astfel de străini şi fără să nu se facă astfel de propagandă, în vederea pregătirii opiniei publice mondiale la sosirea momentului începutului revanşei"[19].

În Ungaria, în primii ani după încheierea Marelui Război s-a produs o recrudescenţă a diverselor organizaţii şi asociaţii cu caracter naţionalist, ale căror

[15] A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Iridenta ungară, 1920–1921, vol. 31, f. 19.

[16] Într-un manifest „către fraţii noştri robiţi", din toamna anului 1922, se spunea: „Fraţi ardeleni, fraţi din nord şi din sud, nici un moment să nu credeţi că situaţia de azi va fi statornică. Hotărârea finală o vom face noi, maghiarii liberi. Până atunci păstraţi praful de puşcă uscat. O astfel de răfuială va fi, încât povestind-o hoţii nepoţilor lor, dacă vor avea nepoţi, vor tremura" (Ibidem, vol. 32, f. 195).

[17] Vezi, spre exemplu, A.M.A.E., Fond 71/1914, E2, partea I, vol. 154, f. 74 sau vol. 159, f. 213.

[18] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1922, Ungaria, Relaţii cu România, vol. 92/4, f. 11–12, 16–17; despre momentul încoronării, problematica internă aferentă şi rezonanţe externe, cea mai bună analiză se găseşte în I. Ciupercă, *România în faţa recunoaşterii unităţii naţionale. Repere*, Iaşi, 1996, p. 53–83.

[19] A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Ungaria, Politica internă, 1920–1923, vol. 43, f. 248.

www.dacoromanica.ro

ţeluri esenţiale erau revizionismul şi irendentismul. Cele mai puternice erau MOVE (Asociaţia Forţelor de Apărare Naţională), ÉME sau Ébredö (Asociaţia Maghiarilor care se Deşteaptă), TEVÉL (Liga Apărării Integrităţii Teritoriale a Ungariei), Asociaţia Etelköz şi Asociaţia de Sânge a Dublei Cruci[20]. Datorită presiunilor internaţionale exercitate asupra Ungariei, în special din partea ţărilor din Mica Înţelegere, la 5 iulie 1921 multe dintre aceste asociaţii au fost aparent desfiinţate. În realitate, cele mai importante (MOVE şi ÉME-Ébredö) au rămas intacte, iar celelalte, cele cu mai puţini membri, s-au reunit în aceeaşi zi în cadrul Partidului Apărării Patriei[21]. Aceste societăţi naţionaliste întreţineau legături cu grupuri din Germania ce aveau obiective asemănătoare[22].

În a doua jumătate a anului 1922, propaganda maghiară antiromânească s-a înteţit, prefigurând parcă o încercare de a trece de la vorbe la fapte[23]. În domeniul confruntării propagandistice, de altfel, statul maghiar – prin energia enormă investită, prin sumele imense de bani cheltuite şi mai ales prin imaginaţia în materie de mijloace şi metode – a câştigat net confruntarea cu autorităţile româneşti. O recunoştea şi ataşatul comercial al României la Budapesta, Victor Stătescu: „propaganda ungară este un teren în care vecinii noştri dovedesc o rară fecunditate şi ingeniozitate"[24]. Şi Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române îşi manifesta îngrijorarea faţă de activităţile maghiare: „deşi adevărul prin puterea sa internă îşi formează ieşirea la iveală, totuşi nu putem rămâne indiferenţi faţă de calomniile şi propagandele ce au început din nou a le face ungurii pe la toate congresele mondiale şi prin broşurile ce le răspândesc"[25]. Statul român însă, după efortul făcut în perioada Conferinţei de pace de la Paris, renunţase, din motive diverse – de la veşnica penurie de mijloace financiare şi până la o anumită delăsare izvorâtă din suficienţă –, la o activitate propagandistică susţinută[26].

Revizionismul maghiar a părut la un moment dat, în ianuarie 1923, să-şi piardă caracterul de periculozitate latentă şi să se trasforme într-o acţiune frontală, de ameninţare directă împotriva integrităţii teritoriale româneşti. A existat un plan conceput în Ungaria, cu consimţământul şi susţinerea autorităţilor de la Budapesta, menit a realiza infiltrări în Transilvania cu scopul de a declanşa o revoltă împotriva românilor, ceea ce ar fi putut conduce la urmări neplăcute pentru stabilitatea României Mari.

[20] Ferenc Pölöskei, *Hungary after Two Revolutions (1919–1922)*, Budapest, 1980, p. 14–16; C. A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945*, Edinburgh, 1956, p. 29–33; Aurel Gociman, *România şi revizionismul maghiar*, Cluj-Napoca, 1996, p. 186–193.

[21] A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Iridenta ungară, 1922, vol. 32, f. 13–15.

[22] Ibidem, f. 165.

[23] Vezi, spre exemplu, A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Propaganda revizionistă ungară, 1922, vol. 2, f. 134, 174, 184–185, 200–201, 239–241.

[24] Ibidem, f. 264.

[25] Ibidem, vol. 3, f. 7.

[26] Nicolae Dascălu, *Propaganda externă a României Mari (1918–1940)*, f.l., 1998, p. 17–18.

www.dacoromanica.ro

Există puţine referiri în istoriografia română la evenimentele din ianuarie 1923. Una dintre aceste referiri se găseşte în monumentala lucrare, cu aspect de operă de colectiv[27], dar semnată doar de Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*. Ne permitem să citâm în întregime textul respectiv: „La începutul anului 1923 au avut loc manevre ale trupelor ungare în unele zone ale frontierei cu România. Imediat, trimişii României în Franţa, Anglia şi Italia (Victor Antonescu, Nicolae Titulescu şi Alexandru Emanoil Lahovary) au informat guvernele respective asupra acestor aspecte. Demersurile României au determinat marile puteri să adreseze guvernului ungar, prin ambasadorul Italiei la Budapesta, o notă de protest prin care cerea (*sic!* – L.L.) încetarea manevrelor militare la frontierele cu vecinii. Totodată, ele au creat o comisie militară[28] compusă din reprezentanţi ai Angliei, Franţei şi Italiei care să ancheteze asupra situaţiei semnalate"[29]. Această informaţie a fost preluată din ziarele „Viitorul" şi „L'Indépendance Roumaine" din 16 ianuarie 1923. Nu se precizează în nici un fel finalitatea evenimentelor respective.

Şi Viorica Moisuc aminteşte de un moment de tensiune în relaţiile româno-maghiare spre sfârşitul anului 1922: „În toamna şi iarna anului 1922 au fost masate trupe la frontierele Ungariei cu România şi Cehoslovacia, au fost provocate numeroase incidente de frontieră, concomitent cu organizarea, după 10 decembrie, a unei serii de manifestaţii şi reuniuni publice în localităţi situate de-a lungul frontierei cu România; în cadrul acestor manifestaţii au fost adoptate moţiuni în care se cerea anularea tratatului de pace de la Trianon şi refacerea «Marii Ungarii»"[30]. Autoarea concluzionează că amploarea acţiunilor maghiare a determinat trimiterea către autorităţile ungare a unei note comune de protest, anglo-franco-italiană, precum şi a unei note verbale din partea statelor din Mica Înţelegere[31].

Să vedem ce se ascunde în spatele acestor fraze. Informaţii despre acţiunile autorităţilor maghiare de încălcare a unora dintre clauzele militare ale Tratatului de la Trianon ajunseseră la Bucureşti de-a lungul întregii toamne a anului 1922[32]. Însă de la mijlocul lunii decembrie a anului 1922, mesajele şi rapoartele reprezentantului României la Budapesta, Traian Ştârcea, încep a avea un caracter dramatic, indicând îngrijorarea crescândă a autorului lor. Spre exemplu, într-o

[27] Nu este vorba doar o figură de stil, ci despre o situaţie indubitabilă; pot fi identificate în această lucrare fragmente întregi din operele altor istorici. Poate că erau doar similitudini de gândire!

[28] În realitate, nu a fost înfiinţată o nouă comisie care să cerceteze respectivele evenimente, ci era vorba doar de Comisia Militară Interaliată de Control, statuată prin tratatul de la Trianon.

[29] Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, *1918–1933*, Bucureşti, 1986, p. 1030.

[30] Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României, 1919–1940*, Bucureşti, 1991, p. 152.

[31] *Ibidem*, p. 153.

[32] Vezi A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Ungaria, Probleme militare, 1921–1925, vol. 55, f. 75–76, 81–82, 98–103.

www.dacoromanica.ro

telegramă trimisă Ministerului Afacerilor Străine, la 13 decembrie 1922, Stârcea oferă informaţii despre o mare adunare care se desfăşurase la 10 decembrie, la Békéscsaba, unde 10000 de refugiaţi maghiari din Transilvania[33], din comunele de lângă frontieră, protestaseră împotriva tratatului de la Trianon şi a presupuselor atrocităţi comise de către români. Principala cerere cuprinsă în moţiunea pe care o adoptaseră participanţii la reuniunea respectivă viza „organizarea unui plebiscit în teritoriile ocupate temporar de români, în caz contrar fiind necesar apelul la arme"[34]. Ministrul român la Budapesta sublinia faptul că autorităţile maghiare nu numai că au aprobat reuniunea, dar au şi participat la această manifestare „în spirit de ură şi revanşă". De asemenea, presa maghiară a prezentat evenimentul prin articole de o violenţă extremă la adresa ţării noastre.

Informaţii îngrijorătoare despre situaţia din Ungaria, din vecinătatea graniţei cu România, soseau la Ministerul Afacerilor Străine şi din partea Ministerului de Interne, Direcţiunea Poliţiei şi Siguranţei Generale. Spre exemplu, o adresă din 31 decembrie 1922 indica ce cântau soldaţii armatei ungare încartiruiţi la Debrecen atunci când mergeau la instrucţie şi traversau oraşul[35]: „În ograda mamei mele jalea e adâncă,/ În ograda mamei mele soldaţi valahi umblă./ Nu mai plânge mamă dragă, jalea-ţi va dispărea/ Când în ogrăjiora-ţi mică, soldaţi secui vor umbla.// Tâlharului, mizerabilului şi câinelui de moţ/ Îi vom smulge părul unsuros,/ Bătu-l-ar Dumnezeul maghiarilor/ Pe blestematul de valah"[36].

La 26 decembrie 1922, Stârcea revine cu o nouă telegramă în care prezintă informaţii primite de la un informator de încredere, plătit de Legaţia română de la Budapesta. Era vorba despre un plan semioficial ungar de pregătire a unei revolte a maghiarilor din România şi Cehoslovacia. În Ungaria de răsărit şi de nord se adunau sute de „insurgenţi" cărora li se puneau arme la dispoziţie şi care trebuiau ca în luna ianuarie să organizeze incursiuni peste graniţe (în zonele Arad, Oradea Mare, Satu Mare şi Careii Mari din România, precum şi în direcţia Kassa – Cehoslovacia) şi să declanşeze revolte în Transilvania şi Slovacia. Aceste informaţii au fost comunicate imediat miniştrilor de război şi de interne, pentru a adopta măsurile corespunzătoare, precum şi ambasadorului cehoslovac în România, Veverka[37].

La 30 decembrie Traian Stârcea transmite un mesaj disperat de la Budapesta prin care comunică M.A.S. că o anchetă întreprinsă de către secretarul de legaţie Gh. Davidescu, pentru a elucida cauzele întârzierilor foarte mari ale telegramelor

[33] Despre problema refugiaţilor, vezi István I. Mocsy, *Partition of Hungary and the Origins of the Refugee Problem*, în *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders, New York, 1982, p.491–508

[34] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 1.

[35] A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Propaganda revizionistă ungară, 1922, vol. 2, f. 283.

[36] Ibidem, f. 284.

[37] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f.2–4.

www.dacoromanica.ro

Legaţiei trimise la Bucureşti, ajunsese la concluzia că maghiarii sunt responsabili de acest lucru şi, mai important, că ei cunoşteau „cel puţin o parte a cifrului nostru". Mesajul a stârnit panică la Bucureşti, experţii ministerului lucrând în perioada 30 decembrie 1922 – 3 ianuarie 1923 zi şi noapte pentru a înlocui cifrul[38].

La 2 ianuarie 1923 o telegramă venită de la ambasada noastră din Berlin confirma informaţiile lui Stârcea: „sub făgăduiala unei recompense ce i s-ar acorda din partea guvernului român, în cazul când cele afirmate s-ar dovedi exacte, un fost ofiţer german, reîntors de două zile din Ungaria, a ţinut să facă următoarele destăinuiri asupra unui atac pe care guvernul de la Budapesta l-ar plănui împotriva României: în noaptea de 20/21 ianuarie 1923, o ceată 600–700 de oameni va trece graniţa românească în pâlcuri mici şi se vor reuni la 2 km de graniţă, unde vor găsi armele şi muniţiile necesare, adunate de pe acum. De aci, ceata se va îndrepta spre Arad, cu intenţia de a surprinde garnizoana nepregătită, a o masacra, a distruge firele telegrafice şi a pune stăpânire pe localurile administrative. Acesta ar fi semnalul unei răscoale generale împotriva românilor, la care ar participa peste 150.000 de maghiari, care toţi ar poseda arme ascunse. Mişcarea, pusă la cale acum două luni, cu prilejul unei vizite pe care amiralul Horthy a făcut-o la moşia contelui Esterhazy, este pregătită la noi de un oarecare László, fost farmacist, originar din Transilvania, expulzat din ţară, actualmente aflat clandestin la Arad, cu paşaport fals sau fără paşaport. Complicii săi ar fi un anume Barday, chimist, şi un impegat c.f.r. al cărui nume nu este cunoscut informatorului"[39].

Lucrurile începeau să se lege. Autorităţile române intră în alertă maximă. Este vorba despre Ministerul de Război, cel de Interne (în special Direcţia Poliţiei şi Siguranţei Statului) şi Ministerul Afacerilor Străine. Rapoarte ale Siguranţei din 10 ianuarie 1923 oferă informaţii despre reuniuni secrete de pe teritoriul maghiar ale unor ofiţeri superiori, unde s-ar fi hotărât un atac în direcţia Oradea Mare[40].

De asemenea, Inspectoratul General de Siguranţă al Dobrogei comunică faptul că Marele Stat Major al armatei bulgare a dat ordin confidenţial către grăniceri să sape tranşee în faţa fiecărui pichet. În plus, efectivul trupelor din garnizoana Rusciuk se dublase, ajungând la 40 000 de soldaţi, iar în prima decadă a lunii ianuarie s-au observat mari mişcări de trupe în timpul nopţii spre graniţa Dobrogei, în direcţia Rasgrad şi Chemanlar[41]. Astfel de temeri privitoare la o eventuală acţiune comună a inamicilor României nu reprezentau o noutate. De-a lungul întregii perioade interbelice autorităţile româneşti s-au temut de pericolul unei acţiuni concertate a vecinilor revizionişti[42], iar ceea ce s-a întâmplat în 1940 a confirmat aceste temeri.

[38] Ibidem, f. 11.
[39] Ibidem, f. 12.
[40] Ibidem, f. 30.
[41] Ibidem, f. 31.
[42] Vezi, spre exemplu, informaţiile obţinute de Traian Stârcea din surse iugoslave şi trimise la Bucureşti la 6 februarie 1923, referitoare la nişte discuţii desfăşurate la Berlin între delegaţi bulgari, unguri şi sovietici (A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Ungaria, politica internă, 1920–1923, vol. 43, f. 296).

www.dacoromanica.ro

Alexandru Cretzianu, diplomat în cadrul M.A.S.[43], i-a comunicat, la 10 ianuarie, lui I. G. Duca, ministrul de externe, aflat atunci la Paris, ştiri privitoare la pregătirile militare ale Ungariei şi Rusiei şi l-a rugat să insiste pentru trimiterea de material de război din Franţa[44]. Răspunsul lui Duca, adresat Ministerelor de Finanţe şi de Război, indica faptul că acesta se ocupase de chestiune la Paris, dar încheia astfel: „insist asupra trebuinţei de a începe organizarea fabricaţiunii la noi în ţară"[45]. Era un indiciu că negocierile lui Duca din capitala Franţei pentru obţinerea unui împrumut destinat achiziţionării de material militar nu păreau prea fructuoase. României nu-i rămânea decât varianta apelului la resursele proprii, inevitabil limitate[46].

Pentru a se contura o atitudine comună în privinţa Ungariei, diplomaţia românească a făcut apel la statele Micii Înţelegeri. C. Hiott, reprezentantul nostru la Praga, s-a întâlnit cu Eduard Beneš, ministrul de externe cehoslovac, convenind cu acesta să se efectueze imediat mişcări de trupe la graniţele celor două ţări cu Ungaria, să se acţioneze prin reprezentanţii Micii Antante la Budapesta pentru atragerea atenţiei guvernului maghiar asupra consecinţelor acţiunilor sale, să se avertizeze marile puteri Aliate şi să se abordeze în mod similar, împreună cu Iugoslavia şi Grecia, şi chestiunea bulgară[47].

Th. G. Emandi, reprezentantul român la Belgrad, a încercat să ralieze şi guvernul Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor într-o asemenea abordare tranşantă, însă acţiunea a fost primită oarecum fără entuziasm, ministerul de externe din această ţară dorind calmarea spiritelor, declarându-se satisfăcut de negaţiile guvernului maghiar şi sugerând că nu este bine să se lase impresia că Mica Înţelegere are o atitudine „provocatoare"[48].

Exista, de altfel, o anumită continuitate de abordare a statului iugoslav în privinţa Ungariei. Încă din 1919, în perioada când la Budapesta se instalase la putere coaliţia bolşevico-social-democrată dominată de Béla Kun, planurile de intervenţie Aliată împotriva penetrării comuniste în centrul Europei fuseseră primite cu răceală la Belgrad[49]. Şi după eliminarea focarului bolşevic din Ungaria, relaţiile dintre statul iugoslav şi cel maghiar n-au fost foarte tensionate, mulţi dintre liderii unguri considerând că Regatul Sârbo-Croato-Sloven era singurul

[43] Pentru începutul carierei sale diplomatice, vezi Alexandru Cretzianu, *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat, 1918–1947*, ed. by Sherman David Spector, Iaşi, 1998, p. 21–32.

[44] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 21.

[45] Ibidem.

[46] Vezi I. Ciupercă, *Probleme ale relaţiilor internaţionale ale României după primul război mondial*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol", Iaşi, tom XVIII, 1981, p. 354–359.

[47] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, *71/1923*, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 32.

[48] Ibidem, f. 61.

[49] Mária Ormos, *From Padua to the Trianon*, Boulder, 1990, p. 219, 222, 232, 322.

www.dacoromanica.ro

vecin faţă de care se putea realiza o apropiere[50]. Pe de altă parte, dintre toate statele din jurul Ungariei, cel iugoslav părea cel mai puţin stabil: disensiunile dintre sârbii ortodocşi şi croaţii catolici trebuiau, în concepţia conducătorilor maghiari, speculate. În plus, singura componentă a Micii Înţelegeri împotriva căreia Ungaria putea spera să obţină sprijinul unei mari puteri (Italia) era Iugoslavia[51]. Acestea ar putea fi motivaţiile pentru care Regatul Sârbo-Croato-Sloven a fost uneori mai reţinut decât România sau Cehoslovacia în privinţa unei atitudini aspre faţă de Ungaria, însă aceste reţineri nu s-au transformat niciodată într-o apropiere reală între cele două ţări.

Revenind la incidentele din ianuarie 1923, trebuie spus că, între timp, în noaptea de 8/9 ianuarie, cu 12 zile mai devreme de data cunoscută de autorităţile române, în preajma orelor 24, trei grupuri mici, a câte 5–8 oameni, au încercat să forţeze graniţa română în direcţiile Oradea Mare, Chişinău Criş şi Arad. Grănicerii români erau pregătiţi şi au reacţionat prin deschiderea focului. Li s-a răspuns în acelaşi fel, schimburile de focuri durând doar câteva minute, după care atacatorii s-au retras, nici una dintre părţi nesuferind pierderi[52]. Incidente asemănătoare s-au produs şi în seara zilei de 10 ianuarie[53].

Acestea au fost, practic, singurele rezultate ale planului conceput pe teritoriul maghiar. În rest, se poate aminti doar accentuarea fenomenului de propagandă antiromânească printre maghiarii din Transilvania şi răspândirea de zvonuri în sensul că Ungaria va porni un război de reîntregire dacă nu va reuşi să obţină desfăşurarea unui plebiscit[54]. În această activitate de propagandă iredentistă, un rol important – o ştim dintr-un raport al prefectului de Bihor, Petre Pârvulescu – l-a deţinut Episcopia romano-catolică din Oradea Mare, ai cărei conducători beneficiau de paşapoarte diplomatice permanente eliberate de Ministerul Afacerilor Străine, ceea ce le facilita „naveta permanentă între Gyula şi Oradea Mare". Prefectul de Bihor îşi încheia raportul său: „Chiar episcopul unit Frenţiu răspândeşte ideea că noi suntem agresivi, iar ungurii nu fac decât să se apere. Vă asigur, d-le ministru al afacerilor străine, că vom veghea aci la graniţă şi ne vom face întreaga datorie"[55].

Traian Stârcea, ministrul României la Budapesta, a adresat un protest comun, împreună cu ambasadorii iugoslav şi cehoslovac, guvernului maghiar, la 13 ianuarie,

[50] Magda Ádám, *The Little Entente and Europe (1920–1929)*, Budapest, 1993, p. 233–234.

[51] Venirea la putere a lui Mussolini, la 31 octombrie 1922, a născut speranţe la Budapesta. Paradoxal însă, liderul fascist nu i-a încurajat pe maghiari şi a preferat, cel puţin vreme de câţiva ani, să aibă relaţii bune cu statele Micii Înţelegeri (Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870–1925*, London, 1967, p. 680; John Whittam, *Fascist Italy*, Manchester, 1995, p. 101).

[52] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 46.

[53] Ibidem, f. 211–212.

[54] Ibidem, f. 54–55, 57.

[55] Ibidem, f. 97.

www.dacoromanica.ro

pentru incidentele de la graniță[56]. Cei trei reprezentanți în capitala Ungariei ai țărilor din Mica Înțelegere au transmis acasă opinia lor referitoare la faptul că „deocamdată guvernele noastre să se folosească de materialul pe care îl punem la dispoziție pentru a face o propagandă serioasă în străinătate, arătându-se opiniei mondiale și în special Marilor Puteri aliate, chiar cu textele discursurilor și descrierilor manifestațiunilor apărute în presa maghiară, cum că Ungaria este o țară în care spiritele sunt ținute într-o necontenită agitație în vederea războiului de revanșă, anihilând deci prin acest mijloc toate declarațiunile ce guvernul maghiar nu lipsește de a le face pentru a dovedi că Ungaria este o victimă a mașinațiunilor Micii Antante"[57].

Traian Stârcea trimitea la București, la 20 ianuarie 1923, o telegramă lungă de câteva pagini în care solicita o acțiune hotărâtă din partea Ministerului Afacerilor Străine pentru demonstrarea atitudinii de rea-credință din partea maghiarilor. În acest sens, transmitea la București un colaj format din tăieturi din ziarele oficioase maghiare și promitea că va trimite și o lucrare despre societățile iredentiste din Ungaria[58]. De asemenea, ataşatul militar al României la Budapesta, colonelul Motaș, completa telegrama lui Stârcea cu un referat în care demonstra, bazându-se pe constatări oficiale extrase din unele rapoarte ale Comisiei Militare Interaliate de Control, că Ungaria nu respecta anumite clauze militare din tratatul de la Trianon: articolele 103 (suprimarea serviciului militar obligatoriu), 106 (interzicerea oricărei măsuri de pregătire a mobilizării), 112 (interzicerea ca așezămintele de învățământ și societățile sportive să se ocupe de chestiuni militare), 113–114 (deținerea anumitor tipuri de armament și muniție), 115 (fabricarea armelor, munițiilor și altor materiale de război), 119 (interzicerea fabricării și importării de gaze toxice)[59].

Guvernul de la Budapesta, deși dezamăgit de nereușita acțiunilor sale din prima decadă a lunii ianuarie 1923, a știut să profite de pe urma acestui eșec lamentabil, minimalizând evenimentele și reușind să convingă Comisia Interaliată de Control în privința faptului că au fost unele operațiuni anarhice ale unor persoane private, fără nici o legătură cu oficialitățile maghiare. Rolul decisiv pentru stabilirea acestei concluzii, în fond sugerată de maghiari, a fost – o știm din raportul concluziv al lui Traian Stârcea de la Budapesta, din 20 ianuarie 1923 – cel al delegației italiene, care s-a arătat favorabilă părții maghiare[60]. Era, de altfel, în spiritul politicii externe a Italiei din acea perioadă, când se încerca extinderea influenței italiene în Europa centrală și răsăriteană[61].

[56] Vezi „Universul", an XLI, nr. 11/15 ianuarie 1923.

[57] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 107.

[58] Ibidem, f. 107–108.

[59] A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, vol. 33, f. 20–23.

[60] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 108; vezi și raportul din 31 ianuarie 1923 al ataşatului militar al României în Ungaria, col. D. Motaș (Ibidem, f. 299).

[61] Vezi și *supra*, nota 51.

www.dacoromanica.ro

De altfel, Stârcea se plângea de faptul că, chiar dacă ar fi dorit să facă anchetă adevărată, Comisia Interaliată de Control nu ar fi putut, deoarece partea maghiară supraveghea în întregime deplasările în teritoriu ale ofiţerilor Aliaţi. Aceştia urmau să fie însoţiţi de un interpret ungur, care trebuia să cunoască dinainte la ce oră şi la ce gară trebuia să se prezinte în vederea plecării. În consecinţă, toate garnizoanele aflate de-a lungul căii ferate respective erau avertizate de sosirea controlului, având timp suficient pentru îndepărtarea elementelor incriminatorii. Iar dacă nu puteau fi şterse toate urmele, nici măcar nu se permitea accesul ofiţerilor aliaţi în anumite depozite, sub pretextul că acestea aparţineau „unei autorităţi civile", fiind deci necesar acceptul unui procuror, care era de obicei greu de găsit... etc.[62].

Concluziile anchetei respectivei comisii au sugerat că românii au reacţionat exagerat la un incident minor. Era, în fapt, un „certificat de bună purtare"[63] acordat Ungariei, prin care se atesta că nu existaseră mişcări sau concentrări de trupe, ceea ce permitea autorităţilor maghiare să afirme că ţara lor era victima „maşinaţiunilor" Micii Înţelegeri, în special ale României[64].

Diplomaţiile marilor puteri au preluat acest punct de vedere, se plângea Victor Antonescu într-o telegramă trimisă din Paris la 25 ianuarie 1923[65], România nereuşind să argumenteze gravitatea acţiunilor întreprinse de partea maghiară, datorită în principal lipsei dovezilor concrete. Nici măcar ofiţerii francezi din Ungaria nu constataseră nimic anormal la frontiera româno-maghiară[66], iar ministrul Franţei la Budapesta nu detectase nimic suspect în atitudinea guvernului maghiar[67]. Însuşi mareşalul Ferdinand Foch, cel care de atâtea ori susţinuse punctul de vedere românesc în perioada Conferinţei de pace de la Paris[68], de data

[62] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 109.

[63] Ibidem, f. 299.

[64] Ibidem, f. 110.

[65] Ibidem, f. 247–248.

[66] Se prelungea în acest fel o situaţie care data din perioada de după încheierea armistiţiilor de la finalul primului război mondial. Ofiţerii francezi care se aflau la Budapesta sau Belgrad trimiteau la Paris rapoarte favorabile punctului de vedere maghiar (vezi Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin: the Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three*, New York, 1976, p. 97–104, 107–108; idem, *The French Military Mission in Hungary, 1918–1919*, în vol. *War and Society*, XX, p. 254–255), iar cei aflaţi în subordinea generalului H. M. Berthelot, aflat la Bucureşti, scriau rapoarte filoromâneşti şi antimaghiare, Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918–1919), Témoignages français*, Bucureşti, 1990, p. 140–147 (raportul Landrot), p. 180–225 (raportul Patey), p. 226–234 (raportul Sangnier), p. 241–259 (raportul Brevètte Hayaux de Tilly).

[67] De altfel, cercetătoarea maghiară Magda Ádám, bazându-se pe un raport al lui Doulcet, filomaghiarul ministru al Franţei la Budapesta, ajunge la concluzia că România lansase nişte acuzaţii nefondate la adresa Ungariei (*op. cit.*, p. 254).

[68] Vezi, spre exemplu, Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918–1919*, Bucureşti, 1994, p. 174–175.

www.dacoromanica.ro

aceasta minimaliza evenimentele, considerând că vreo două sentinele maghiare s-au rătăcit din cauza ceții și au trecut frontiera română. Totuși, la insistențele Franței, s-a hotărât amânarea suprimării existenței Comisiei Interaliate de Control, înființată prin tratatul de la Trianon. Era singurul aspect pozitiv al unei afaceri de pe urma căreia statul român nu a avut prea multe de câștigat.

Diplomația maghiară a reușit să acrediteze ideea că incidentele din ianuarie 1923 nu reprezentau decât un pretext pentru ca statele Micii Înțelegeri să ocupe noi teritorii maghiare. E. Papiniu, ministrul român în Austria, trimitea la București[69], la 28 ianuarie 1923, o copie a unui interviu pe care ministrul Ungariei la Viena îl acordase influentului ziar „Neues Wiener Tageblatt" din 26 ianuarie: „Ceea ce s-a întâmplat reprezintă o confirmare a faptului că Ungaria nu urmărește nici cea mai mică activitate contra vecinilor săi. Noi am dovedit deja cu prisosință că pretinsele atacuri asupra României nu au avut loc niciodată. Noi bănuim că se pregătesc noi acțiuni diplomatice ale Micii Înțelegeri și că în curând se vor născoci iarăși motive pentru a ne atribui intențiuni de agresiune, a ne arăta în Europa ca tulburători ai păcii și a încuraja și înrăutăți situația noastră în interior și în străinătate. Ce scop final urmăresc aceste fapte și unde vrea să ajungă Mica Înțelegere? Aceasta nu dorește decât un pretext pentru a ajunge pe teritoriul unguresc și a-l ocupa"[70].

Până la urmă tensiunea s-a aplanat din dorința ambelor părți: românii și-au dat seama că nu pot specula incidentele pe plan internațional, iar maghiarii nu au dorit să forțeze nota, în contextul în care Ungaria aspira la eliminarea statutului de stat învins (Ungaria fusese deja admisă, în 1922, în Liga Națiunilor). Calmarea spiritelor s-a manifestat și la recepția pe care regentul Horthy a oferit-o, la 30 ianuarie 1923, tuturor șefilor misiunilor diplomatice acreditate la Budapesta. Acolo a avut loc o discuție amicală între Traian Stârcea și contele István Bethlen, primul-ministru maghiar[71]. Stârcea a raportat ulterior la București: „Contele Bethlen mi-a spus că are toată bunăvoința de a intra în raporturi cât mai strânse cu țara noastră, dar i-am răspuns că de doi ani guvernul român a fost împăciuitor și a întins mâna în mod loial Ungariei, însă cu mult regret constat că dorința României nu a ajuns la nici un rezultat bun. Contele Bethlen mi-a spus că timpul nu este pierdut și că am putea intra acum în niște raporturi cât se poate de strânse. Înțelegând aluzia care mi-o făcea, i-am răspuns că raporturi strânse, așa cum le înțelege Domnia Sa, deocamdată nu s-ar putea realiza, deoarece avem legături

[69] A.M.A.E., Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 253.

[70] Ibidem, f. 261–262.

[71] Bethlen era renumit pentru stăpânirea sa de sine. Iată cum îl caracteriza Gusztáv Gratz, un fost ministru de externe al Ungariei (ianuarie-aprilie 1921): „Secretul superiorității sale constă în principal în bunul său simț și în judecata sobră. Nu este niciodată nervos sau nerăbdător; mișcările sale sunt studiate, iar gesturile sale sunt bine coordonate. Răceala sa merge adesea atât de departe, încât pare lipsit de pasiune, chiar impasibil" (Gustav Gratz, *Count Stephen Bethlen*, în „The Hungarian Quarterly", t. III, 1937, no. 2, p. 210).

www.dacoromanica.ro

politice pe care le cunoaşte, iar Ungaria nu a dat dovadă faţă de România decât de sentimente duşmănoase. Domnia Sa m-a întrebat: Mica Antantă?, iar eu i-am răspuns afirmativ, adăugându-i că în schimb am putea începe acum raporturi de bună vecinătate, care să pregătească pentru mai târziu un teren cât mai favorabil, căci nu se pot prevedea de astăzi viitoarele constelaţiuni politice. Atunci contele Bethlen mi-a răspuns: Cu toate acestea, eu prefer să începem mai bine acum, decât mai târziu, repetându-mi această frază de două ori"[72].

Ce concluzii am putea trage de pe urma incidentelor din ianuarie 1923? În primul rând, faptul că maghiarii nu considerau ceea ce se realizase în 1918 în România, Cehoslovacia şi Iugoslavia ca fiind ceva definitiv, iar tratatul de la Trianon era văzut ca având un caracter temporar. Planurile maghiare, de genul celui din finalul anului 1922 şi începutul lui 1923, s-au succedat de-a lungul întregii perioade interbelice. De multe ori, iniţiativele veneau din partea unor asociaţii private sau a unor persoane particulare, dar primeau aproape întotdeauna sprijinul moral şi material al autorităţilor oficiale maghiare. Pe de altă parte, aceste conspiraţii păreau teribile pe hârtie, însă în practică ele nu izbuteau mare lucru, nereuşind decât să confirme vigilenţa vecinilor Ungariei, pregătiţi în permanenţă să riposteze cu duritate, inclusiv prin forţa armelor.

Ungurii îşi supraestimau forţele, nefiind capabili să se obişnuiască cu ideea că aparţin unui stat mic, fără influenţa de altă dată şi fără capacitatea de a produce mari schimbări în Europa. La fel ca şi la Conferinţa de pace de la Paris, unde delegaţia maghiară, cu inconştienţă, sau poate datorită unei mentalităţi de tip „imperial", şi-a propus doar obiectivul maximal – menţinerea integrităţii teritoriale a regatului Sfântului Ştefan –, şi în primii ani postbelici liderii maghiari s-au lăsat amăgiţi de ţeluri fantasmagorice, precum cel privitor la declanşarea unei revolte în tot spaţiul fostului imperiu austro-ungar care să convingă marile puteri că nedreptatea ce ar fi fost făcută maghiarilor trebuia remediată.

Totuşi, se pare că deja începeau să se impună anumite personalităţi care nu mai încurajau acţiuni riscante, ci preferau să încerce integrarea ţării în sistemul internaţional, în aşteptarea unui moment mai prielnic pentru promovarea refacerii teritoriale maghiare. Este vorba, în primul rând, de premierul István Bethlen, ale cărui obiective de guvernare erau consolidarea politică şi economică, precum şi atragerea unor împrumuturi occidentale[73]. Acest program de guvernare a stârnit nemulţumirile grupurilor de extremă dreaptă ce susţineau idei antiliberale şi „creştine", adică antioccidentale şi antisemite. Poate nu este întâmplător faptul că ciocnirile dintre Bethlen şi radicalii de dreapta (al căror lider era Gyula Gömbös) au cunoscut o intensificare exact după momentul ianuarie 1923. În luna februarie au început contestările deschise la adresa lui Bethlen, iar în aprilie tensiunile dintre

[72] A.M.A.E, Fond Dosare speciale, 71/1923, Ungaria, U9, vol. 93/1, f. 285–286.
[73] A.M.A.E., Fond 71/ Ungaria, vol. 53, f. 17–18.

www.dacoromanica.ro

cele două tabere au atins un punct critic, pentru ca la 1 august 1923 Gömbös să înființeze o grupare de opoziție, Partidul Protejării Rasei[74]. Poate că Bethlen, care era deranjat de revanșismul zgomotos și anticapitalismul înverșunat al extremiștilor, a preferat să-i lase pe aceștia să experimenteze aventurismul planurilor de recucerire imediată a teritoriilor pierdute de Ungaria prin tratatul de la Trianon. Abia după ce s-a demonstrat eșecul, primul-ministru maghiar a putut să tranșeze în favoarea sa confruntarea de pe plan intern și să înceapă operațiunea de reabilitare internațională ce trebuia finalizată prin obținerea de împrumuturi din Occident. Ambele obiective ale lui István Bethlen au fost atinse: Gömbös a fost temporar îndepărtat[75], iar Ungaria, cu toată opoziția statelor din Mica Înțelegere și cea a Franței, a izbutit să obțină, în februarie 1923, primul împrumut de pe piața internațională de capital[76], în condițiile în care nevoia statului maghiar de capital era extrem de mare, iar piețele tradiționale de acțiune pentru maghiari – Viena, Berlin și Paris – erau acum fie în competiție cu Budapesta pentru obținerea de capital străin, fie nu mai aveau resurse și erau ostile Ungariei din punct de vedere politic[77].

În al doilea rând, începeau să-și facă simțită prezența pe plan european semnele unui fenomen care se va maturiza în anii următori. Este vorba despre anularea treptată a diferențelor de statut internațional între învingătorii și învinșii din primul război mondial. Autoritatea statelor din tabăra victorioasă – fie mari puteri, fie puteri de rang inferior – începuse a se eroda. Acest fenomen era o urmare naturală a dificultăților pe care Puterile Aliate și Asociate le-au întâmpinat pentru a-și concretiza din punct de vedere politic și economic victoria militară obținută în 1918[78]. Maghiarii au știut să profite de această evoluție, dovedind promptitudine, într-o perioadă în care diplomațiile din România, Cehoslovacia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și Polonia păreau încă nedumerite de pierderea prea timpurie a unei părți din fructele victoriei în prima conflagrație mondială. Din perspectiva raporturilor româno-ungare, dispariția etichetelor ce atestau apartenența la tabăra învingătoare sau la cea învinsă în primul război mondial s-a concretizat prin intrarea Ungariei în Liga Națiunilor și mai ales prin anularea posibilității ca statele Micii Înțelegeri să poată bloca reconstrucția

[74] Vezi William M. Batkay, *Authoritarian Politics in a Transitional State, István Bethlen and the Unified Party in Hungary, 1919–1926*, Boulder, 1982, p. 72–78.

[75] *Ibidem*, p. 77–78.

[76] M. Ádám, *op.cit.*, p. 256–257.

[77] György Péteri, *Financial Change at the Sector Level: the Interrelations between Banking and Industry in Hungary during the 1920s*, în *European Industry and Banking between the Wars. A Review of Bank-Industry Relations*, ed. by P. L. Cottrell, Hakan Lindgren and Alice Teichova, Leicester, 1992, p. 31.

[78] Brian Bond, *The Pursuit of Victory, From Napoleon to Saddam Hussein*, Oxford, 1996, p. 118–133.

www.dacoromanica.ro

financiară maghiară, înfăptuită sub egida Ligii, cu bani britanici[79]. În timp ce Ungaria a reuşit să contracteze începând din perioada 1923–1924 împrumuri consistente din exterior[80], România nu a izbutit, din diverse motive, acelaşi lucru[81], iar Cehoslovacia a avut dificultăţi în acest sens[82].

În al treilea rând, trebuie subliniat faptul că românii continuau să resimtă, în pofida satisfacţiei determinate de realizarea Marii Uniri şi a obţinerii confirmării internaţionale a acesteia la Conferinţa de pace de la Paris, o stare de anxietate profundă datorată în principal pericolului, uneori real, alteori imaginar, al unei conspiraţii a vecinilor ostili – Ungaria, Bulgaria şi Rusia sovietică. Probabil că originile acestei idei trebuie căutate în momentele dezastrului militar din 1916–1917, când românii s-au găsit aproape singuri într-un cleşte care se strângea inexorabil. Posibilitatea, destul de aproape de concretizare, a colaborării, în anul 1919, a Armatelor Roşii din Ungaria, Ucraina şi Rusia nu a făcut decât să potenţeze această temere a românilor[83]. Ostilitatea manifestă a vecinilor revizionişti ai României în anii '20 a confirmat această spaimă. Din această perspectivă trebuie văzută reacţia autorităţilor româneşti, poate uşor supradimensionată, faţă de evenimentele din ianuarie 1923. Nu trebuie uitat faptul că la sfârşitul anului 1922 declaraţiile sovietice în chestiunea Basarabiei deveniseră belicoase[84]. Tot atunci, la sfârşitul lui 1922 şi începutul lui 1923, a fost o perioadă foarte tensionată a lucrărilor Comisiei româno-maghiare de delimitare a frontierei dintre cele două ţări[85], amânându-se astfel finalizarea raportului concluziv până în iunie 1925.

Ministerul Afacerilor Străine român nu a găsit poate cele mai potrivite mijloace pentru a specula eşecul planului maghiar. Acest fapt s-a datorat poate şi absenţei din Centrală a titularului, Ion G. Duca, aflat la Lausanne, la conferinţa care reglementa chestiunile orientale rămase nerezolvate în urma schimbării profunde[86] a acelei situaţii din regiunea respectivă ce fusese avută în vedere de

[79] Vezi Anne Orde, *British Policy and European Reconstruction after the First World War*, Cambridge, 1990, p. 266–274.

[80] Vezi I. Ciupercă, *Marile puteri şi ţările Europei centrale şi de sud-est după primul război mondial. Probleme economice*, în „Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza", t. XXVI, s. III a, Istorie, 1980, p. 116–118.

[81] *Ibidem*, p. 118-128; Ion Stanciu, *România şi condiţiile financiare internaţionale după primul război mondial (1919–1929)*, în „Revista de istorie", t. 37, 1984, nr. 12, p. 1214–1215.

[82] Zbynek Zeman, Antonin Klimek, *The Life of Edvard Beneš 1884–1948, Czechoslovakia in Peace and War*, Oxford, 1997, p. 91.

[83] T. Hajdu, *op. cit.*, p. 367–374; Francis Conte, *Christian Rakovski et l'usage de la force armée dans un mouvement révolutionnaire: le cas de l'Ukraine (janvier–août 1919)*, în „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", t. XX, 1973, no. 4, p. 545–547.

[84] M. Muşat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1024.

[85] Vezi studiul lui Zeno Câmpeanu, *Frontiera româno-ungară*, în A.M.A.E., Fond 71/1920–1944, Transilvania, Studii istorice, vol. 348, f. 127–129.

[86] Reuşita turcilor în privinţa schimbării termenilor tratatului lor de pace a constituit pentru maghiari o speranţă şi un îndemn la revizionism în întreaga perioadă interbelică!

www.dacoromanica.ro

artizanii tratatului de la Sèvres[87]. Înlocuitorul temporar al lui Duca, Gheorghe Mârzescu[88], nu era probabil familiarizat cu funcționarea mecanismului complex al M.A.S. și, de aceea, acțiunea românească de pe scena europeană a părut lipsită de coerență și a dat dovadă de unele stângăcii. O dată cu revenirea titularului, lucrurile au reintrat în normal, ecoul evenimentelor din ianuarie 1923 stingându-se treptat, ca rezultat al dorinței ambelor părți.

În sfârșit, incidentele de la începutul lui 1923 au coincis, poate nu întâmplător, cu un eveniment extrem de important al relațiilor internaționale din Europa interbelică: ocupația franco-belgiană a Ruhr-ului. Decisă de Consiliul de miniștri al Franței încă de la 27 noiembrie 1922[89], această ocupație debutează la 11 ianuarie 1923[90], adică exact în perioada de maximă tensiune a relațiilor româno-maghiare. Protestul făcut la Budapesta de reprezentanții statelor din Mica Înțelegere s-a produs la 13 ianuarie. Poate că exemplul francez a părut atractiv pentru români și cehoslovaci; poate că liderii celor două țări s-au gândit să utilizeze evenimentele din Ruhr fie și numai pentru a atrage atenția conducătorilor maghiari asupra periculozității politicii pe care o urmaseră până în acel moment. Oricum, guvernul liberal al lui Ion I. C. Brătianu a privit cu simpatie acțiunea franco-belgiană; în revista „Democrația", publicație a P.N.L., se scria: „prin urmare, blocul germano-ruso-turc, care înainte de ocuparea Ruhr-ului părea atât de compact și care amenința să se consolideze din ce în ce mai mult, astăzi s-a descompus în urma succeselor dobândite de acțiunea franco-belgiană. Deci atât din punct de vedere economic, cât și din cel politic, ocuparea regiunii Ruhr n-a avut decât consecințe fericite care n-au făcut decât să consolideze pacea lumii"[91]. Se poate discuta în ce măsură estimările liberalilor români s-au dovedit corecte; este însă cert faptul că acțiunile tranșante de impunere a aplicării prevederilor păcii erau pe placul liderilor liberali. Nu aceasta era însă tendința de evoluție a relațiilor internaționale din Europa, ci aceea care va conduce la sistemul de la Locarno din 1925, o direcție imprimată în principal de către Marea Britanie[92].

[87] I. Seftiuc, *Momente din activitatea diplomatică a României la Conferința de la Lausanne (1922–1923)*, în „Revista Arhivelor", an XLVII, t. XXXII, 1970, nr. 1, p. 147–163; M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 1026–1027; Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913–1947*, București, 1980, p. 239–243; Ilie Seftiuc, Iulian Cârțână, *România și problema strîmtorilor*, București, 1974, p. 137–188.

[88] Gh. Mârzescu, unul dintre fruntașii P.N.L., mai fusese ministru de interne în guvernul I.I.C. Brătianu (decembrie 1918–septembrie 1919), iar în acel moment, tot într-un guvern condus de I.I.C. Brătianu, era ministrul sănătății publice, muncii și ocrotirii sociale.

[89] V. Moisuc, *op. cit.*, p. 140.

[90] Emilian Bold, *Diplomația de conferințe. Din istoria relațiilor internaționale între anii 1919–1933 și poziția României*, Iași, 1991, p. 91–92.

[91] „Democrația", an XI, nr. 4/1923, p. 43.

[92] Despre relațiile franco-britanice și ascendentul britanic, vezi Alan Sharp, *Standard-bearers in a Tangle: British Perceptions of France after the First World War*, în *Statecraft and Diplomacy in the Twentieth Century, Essays presented to P. M. H. Bell*, ed. by David Dutton, Liverpool, 1995, p. 55–73.

www.dacoromanica.ro

THE INCIDENTS OF JANUARY 1923 AT THE ROMANIAN-HUNGARIAN BORDER

Abstract

Neglected by Romanian and Hungarian historiographies, the incidents of January 1923 at the border between the two countries were an event with many implications for an understanding of the complex relations between Romania and Hungary in the inter-war period. Based primarily on Romanian archival sources, the study describes and inquires into this event so full of inferences.

Although the original blueprint, materially and morally supported by authorities in Budapest, had conceived a huge rebellion in Transylvania and Slovakia, everything eventually boiled down to several attempts of infiltration into the Romanian territory of some Hungarian armed groups. Those persons had to retreat after an intense firing with Romanian frontier guards. Virtually failed, this Hungarian attempt had some success on the diplomatic ground. The leaders of Budapest succeeded in convincing the Great Powers that there were only anarchical actions of some individuals without any connection with the Hungarian authorities.

The incidents of January 1923 at the Romanian-Hungarian border proved that the Hungarians did not consider the Trianon Treaty as final. They could not become inured to the idea that they were belonging to a small state, without former influence into European politics and without ability to induce great changes in Europe. However, there were some Hungarian leaders – like István Bethlen, the prime minister – who preferred to try to integrate their country into the international system, postponing for a while the restoration of Hungarian territorial integrity.

During the early twenties, the process of deleting the distinction between victors and vanquished in World War One had been already started. Romania, Czechoslovakia, Yugoslavia and Poland were still bewildered by this early loss of a part of the fruits of victory. On the other hand, Hungary showed promptness entering the League of Nations and obtaining important credits from the financial market, especially from the British.

Some hesitations of Romanian diplomacy in January-February 1923 were due to the absence from Bucharest of the Romanian Foreign Secretary, I. G. Duca. He was attending the Lausanne Conference, an international meeting aimed to reach a solution regarding the Peace Treaty with Turkey. It is worth noticing that the changing of the peace terms by Turkey was a permanent hope and impulse for the Hungarian revisionism during the entire inter-war period.

Finally, the incidents of January 1923 at the Romanian-Hungarian border coincided with the commencement of the French-Belgian occupation of Ruhr area in Germany. It is most likely that the Romanian Government, led by Ion I. C. Brătianu, wished to use the French example of a resolute policy in order to curb on the Hungarian actions of non-observance of the Trianon Treaty.

www.dacoromanica.ro

ÎNTRE RAȚIUNE ȘI PREVEDERE: DESPRE PREMISELE ALIANȚEI POLONO-ROMÂNE, 1919–1921

FLORIN ANGHEL

„Polonia e predestinată victoriei, dar soarta ei este martirajul [...]. Polonia, din când în când, trebuie să reînvie. Dar pentru a reînvia, trebuie să moară în chinuri"[1]. Raporturile din relația victorie-martiraj-reînviere nu ar fi sinergetice decât dacă, din curiozitate, am deschide un demers referitor la nenumăratele ecuații politico-geografice din Europa Central-Răsăriteană; astfel, s-ar dobândi o perspectivă inedită în fața cazului polon.

Debutul noilor structuri statale, la 11 noiembrie 1918, sub tiparul Republicii a II-a, a fost marcat, ca și în cazul României, de garanțiile ferme oferite din partea Franței. Deloc convenționale, relațiile cu Parisul au asigurat, dar au și modificat – îndeosebi în tiparele de gândire (despre frontierele de la 1772, spre exemplu) – reacțiile și evoluțiile dorite de Varșovia. S-a avansat, chiar, termenul de „relație clientelară"[2], de inspirație medievală. Cum ne asigură un document din 29 ianuarie 1919, Quai d'Orsay-ul preconiza organizarea statului polon primordial ca o contrapondere la acțiunea germană și ca o barieră între Rusia și Germania. Parisul era interesat ca noua Polonie să se bazeze pe trei principii fundamentale: 1) asigurarea unui debușeu la Baltica (atât din rațiuni militare – era vorba despre un riveran antigerman – cât și economice), 2) asigurarea vecinătății dintre Polonia și România[3] și 3) arbitrarea justă a diferendelor de frontieră cu Cehoslovacia, Ucraina, Bielorusia și Lituania[4]. Planurile franceze de control și influență în Europa Central-Orientală, imediat după sfârșitul războiului mondial, au avut drept obiectiv stabilirea predominanței securității militare a Franței asupra tuturor celorlalte probleme economice și etnice[5]. Politica regională astfel circumscrisă a fost influențată, decisiv, și de competiția, în primul rând economică, dintre Franța și Marea Britanie[6].

[1] Stanisław Dygat, *Lacul Constanța* (trad. Mărgărita Petrescu-Vavi), București, 1975, p. 38.

[2] Henryk Bułhak, *Polska a Francja. Z dziejów sojuszu 1922–1939*, Warszawa, 1993, p. 319.

[3] Vezi, pe larg, Florin Anghel, *Despre o problemă aproape necunoscută: frontiera româno-polonă în perioada interbelică, 1918–1939*, „Revista Istorică", t. VIII, 1997, 3–4, p. 255–269.

[4] Kalervo Hovi, *Cordon sanitaire or barriére de l'Est? The Emmergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917–1919*, Turku, 1975, p. 179.

[5] Henri Austruy, *La frontiére polono-roumaine*, „La Nouvelle Revue", Paris, 15.04.1919, p. 6.

[6] Kalervo Hovi, *Alliance de revers. Stabilization of France's Alliance Policies in East Central Europe, 1919–1921*, Turku, 1984, p. 83.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 261–284, 2000

www.dacoromanica.ro

La Bucureşti şi Varşovia sugestiile franceze au încurajat tendinţele precumpănitoare privind: 1) stabilirea unei frontiere comune polono-române şi 2) încheierea unei alianţe strategice regionale care să asigure controlul regiunilor ameninţate de Rusia Sovietică (Volânia, Polesia, Galiţia Orientală, Basarabia şi Bucovina).

Semnale în acest sens deţinem chiar din luna decembrie 1918 când, la Londra, Comitetul Naţional Polon (care pregătea participarea la Conferinţa de pace) contacta pe ministrul român Mihail Boerescu pentru a insista ca, la viitoarele negocieri, „frontiera sud-estică a statului polon să fie limitrofă României"; documentul polon aducea şi argumente de ordin strategic şi economic: „cele două ţări, cu relaţii economice intime, îşi vor asigura un debuşeu la Marea Neagră şi la Marea Baltică"[7].

Polonia, primordial, sub influenţa concepţiei federaliste a lui Józef Piłsudski, a promovat ideea recâştigării întregului „spaţiu al polonităţii", adică a teritoriilor pierdute în 1772. Oamenii timpului – cei care, până la 1918, nu cunoşteau altă „Rzeczpospolita" (Republica nobiliară) decât cea de la sfârşitul secolului al XVIII-lea – considerau împărţirile teritoriale drept acte de uzurpare, fără validitate şi aveau în vedere o anumită unitate geografică, economică şi culturală a teritoriilor cuprinse între Carpaţi, Baltica, Nipru şi Dvina. Pe lângă acestea mai erau şi tradiţiile istorice: pentru un polon era ceva evident că cel puţin jumătate din figurile proeminente ale ţării proveneau din zonele răsăritene şi că generaţii la rând Polonia a depus un efort infinit în organizarea şi civilizarea (iar în cazul lituanienilor, chiar creştinarea) acestor teritorii din răsărit (Kresy) şi în apărarea lor în faţa invaziilor.

Chiar de la închegarea noilor structuri, beneficiind şi de atitudinea favorabilă a Franţei, Varşovia a demarat construirea unui complicat sistem de tratate şi alianţe cu Bucureşti, Riga, Tallinn şi Helsinki[8]. Viziunea integratoare a lui Piłsudski concepea federalismul polon drept *o cale sigură de rezolvare deopotrivă a securităţii, autodeterminării şi disputelor teritoriale* şi avea drept scopuri, pe de o parte, întărirea statelor respective în relaţia cu Rusia Sovietică şi crearea unui

[7] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond 1914, vol. 90, f. 14–15.

[8] J. Łaptos, *Dyplomacia II R.P. w świetle raportów Quai d'Orsay*, Warszawa, 1993; *Stosunki polsko-radzieckie w latach 1917–1945. Dokumenty i materiały*, Warszawa, 1967; *Tajne rokowania polsko-radzieckie w 1919 v. Materiały archiwalnie i dokumenty* (red. Weronika Gostyńska), Warszawa, 1986; Norman Davies, *White Eagle-Red Star. The Polish-Soviet War 1919–1920*, London, 1972; Piotr Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Nemna. Stosunki polsko-litewskie 1883–1939*, Warszawa, 1985; *Przyjaznie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sasiednimi w latach 1918–1939*, (red. Janusz Żarnowski), Wrocław, 1977; Piotr Łossowski, *Łotwa nasz sasiad. Stosunki polsko-łotewskie 1918–1939*, Warszawa, 1990; Ēriks Jēkabsons, *Stosunki polsko-łotewskie na przestrzeni dziejów*, în *Polacy na Łotwie*, Lublin, 1993, p. 23–44; Nicolae Dascălu, *Relaţii româno-polone în perioada interbelică (1919–1939)*, Bucureşti, 1991; Florin Anghel, *O uniune imposibilă: relaţiile Poloniei cu statele baltice, 1919–1922*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", 1998, p. 93–115.

www.dacoromanica.ro

sistem defensiv competent (tratatul polono-ucrainean din aprilie 1920, alianțele cu România, Letonia și Estonia) și, pe de altă parte, asigurarea priorității Poloniei în toate variantele[9]. Documentația provenită din apropierea palatului Belwedere (reședința șefului statului) avansau, exagerat, că în aceste ecuații de strategie, și tot sub conducerea Varșoviei, puteau fi atrase și alte state, precum Grecia sau chiar Turcia[10]. Concomitent, urmărind aceeași idee, diplomația polonă a speculat disputele interminabile cu Cehoslovacia, recomandând reprezentanților intereselor Varșoviei în Slovacia, încă din martie 1919, să coopereze cu mișcările slovace anticehe, indiferent de ceea ce ofereau programele acestor grupări: independența Slovaciei, federație cu Ungaria sau cu Polonia. Delegația autonomiștilor slovaci a plecat la Conferința de Pace de la Paris cu pașapoarte eliberate de autoritățile polone[11], ceea ce a agravat și mai mult relațiile, deloc calme și cordiale, cu guvernul de la Praga.

România, înainte de a elabora un program coerent de obiective strategice în regiune, a considerat primordială răsturnarea regimului comunist de la Budapesta (martie-august 1919) și obținerea, și pe această cale, a recunoașterii juridice internaționale a Unirii cu Transilvania, Basarabia și Bucovina. Era vorba, evident, și de o provocare continuă venită din toate direcțiile politice ungare. Amiralul Miklos Horthy, regentul Ungariei din 1920, adversar al guvernului comunist, era convins, în octombrie 1919, înaintea retragerii armatelor române din Budapesta, că „inamicul numărul unu al Ungariei este România, pentru că cele mai mari pretenții teritoriale sunt împotriva ei și pentru că ea este cea mai puternică dintre statele vecine. De aceea, *principalul țel al politicii noastre externe este rezolvarea problemelor cu România prin recurgerea la arme*" (sublinierea noastră). Stânga ungară, la rândul ei, primise, în timpul Republicii Ungare a Sfaturilor, sprijinul total al Moscovei în ceea ce privește planurile expansioniste: în ultimatumul lui Gheorghi Cicerin, înaintat guvernului român la 1 mai 1919, se atrăgea atenția că orice atac al armatei române împotriva Ungariei ar fi fost considerat ca fiind îndreptat și asupra Rusiei Sovietice, care, în consecință, ar fi ripostat energic[12].

[9] Vezi studiul nostru pentru o viziune românească, *O componentă a sistemului federalist polon: despre alianța strategică dintre Varșovia și București, 1919–1920*, în *Concepte și metodologii în studiul relațiilor internaționale*, Iași, 1998, p. 300–301. De asemenea, un punct polon de vedere la Piotr S. Wandycz, *Polish Federalism 1919–1920 And Its Historical Antecedents*, „East European Quarterly", 1, 1970.

[10] Wincenty Luboslawski, *Siedmiorzecze polskie*, în „Wschód Polski", 1, decembrie 1919.

[11] Tadeusz V. Gromada, *Piłsudski and the Slovak Autonomists*, în „Slavic Review", 1969, 3, p. 448–449.

[12] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari: campania armatei române din 1918–1919*, București, 1994, p. 325; Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia*, Iași, 1991, p. 79. Vezi, de asemenea, și clasicul studiu al lui Gheorghe Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, București, 1939. La fel, Sherman David Soector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of I.I.C. Bratianu*, New York, 1962.

www.dacoromanica.ro

Diplomaţia română a privit spre Varşovia cu speranţă şi încredere: ambele state erau pregătite pentru acţiuni militare defensive comune şi doreau recunoaşterea reciprocă a unor măriri teritoriale care au provocat nu puţine tensiuni regionale. De altfel, în 1919, alături de Cehoslovacia, Polonia era singurul vecin al României din partea căruia nu se aştepta un atac militar. Va fi, cu excepţii nesemnificative, şi singura frontieră care nu va capacita problemele iminente – revendicări teritoriale, discuţii despre localităţile de graniţă, despre comunităţile etnice etc. Potrivit documentaţiei de care dispunem în momentul de faţă putem evalua că *iniţiativa pentru încheganea unei alianţe bilaterale a pornit, în 1919, aproape exclusiv din partea polonă.*

Generalul Tadeusz Rozwadowski, şeful misiunii militare polone la Conferinţa de pace, considera, la 26 aprilie 1919, pe un ton lipsit de echivocuri, că înţelegerea cu România reprezenta pentru Polonia „o problemă de existenţă"[13]. Mai mult, generalul Stanislaw Haller, şeful Marelui Stat Major polon, propunea (la 4 martie 1920), în cea mai strictă confidenţialitate, un program minimal în trei puncte vizând încheganea relaţiei politico-militare: 1) recunoaşterea reciprocă a unirii Basarabiei, Bucovinei şi Galiţiei Orientale, 2) „război conjugat cu Rusia" dacă aceasta ar ataca una din părţi şi 3) tranzit special pentru Polonia prin porturile româneşti Constanţa, Galaţi şi Brăila[14].

Enunţată în termenii diplomaţiei federaliste pilsudskiste, reuşita de a convinge Bucureştiul să adere la principiile apărării spaţiului polonităţii în esenţă a însemnat „intrarea României în orbita politicii orientale polone"[15], ceea ce, din perspectiva acţiunilor româneşti faţă de statele de la Răsărit (în 1919–1921) poate fi numai în parte adevărat. În apanajul acestui „postulat"[16] al diplomaţiei polone (instituirea alianţei bilaterale), românii au dorit, şi au reuşit oarecum, să păstreze o libertate de acţiune în Răsărit (în special cu Ucraina naţionalistă). După semnarea tratatului din 1920, care transforma statul ucrainean într-o posesiune polonă, Piłsudski a retras, în favoarea sa, iniţiativa în relaţiile cu Semion Petliura; şeful statului polon considera indispensabilă participarea Bucureştiului la soluţionarea problemei ucrainene, dorind să creeze un *condominium româno-polon, economic şi politic.*

La nivelul clasei politice româneşti percepţia privind asimilarea unei metode defensive, de alianţă cu Polonia, era identică cu cea de la Varşovia. Ion I.C. Brătianu, în contact asiduu cu guvernele polon şi cehoslovac, asigura pe posibilii parteneri că România era gata să dezvolte „relaţii politice şi economice din cele

[13] Henryk Bułhak, *Poczatki sojuszu polsko-rumuńskiego i przebieg rokowań o Konwencje wojskowa w latach 1919–1921*, în „Dzieje Najnowsze", 1973, 3, p. 23.

[14] *Ibidem*, p. 28–29.

[15] Marian Leczyk, *Z dziejów polsko-rumuńskiego sojuszu wojskowego*, în „Dzieje Najnowsze", 1994, 3, p. 44.

[16] Vezi la Henryk Bułhak, Antoni Zieliński, *Pologne et Roumanie, 1918–1939*, în „Acta Poloniae Historica", 1980, 41.

www.dacoromanica.ro

mai intime" cu cele două state, inclusiv prin stabilirea de frontiere comune[17]. Șeful guvernului de la București insista pentru aplicarea imediată a planului francez de joncțiune polono-română pe linia Munkacs-Stryj (în Rutenia și Pocuția)[18].

N. Iorga, cel mai fervent susținător al cauzei polone din cercurile decizionale românești, scria, la câteva luni după nașterea Republicii a II-a, că România avea nevoie de legătura cu vecinul său din nord deoarece „e singurul mijloc de a ni asigura existența noastră însăși către hotarele pe care cu atâta trudă și cu atâta jertfă ni le-am căpătat și căutăm a le preciza și a ni le garanta"[19]. În același mod, Take Ionescu a militat pentru o asociere româno-polonă în cadrul conceptului politic de Mica Înțelegere. În lucrarea sa programatică, ministrul de externe își enunța două din teoriile sale fundamentale: 1) Mica Înțelegere – „esențialmente o operă de pace" și 2) „izolată, Polonia este periclitată [...], numai cu propriile forțe Polonia nu poate să îndeplinească rolul pe care istoria i l-a atribuit"[20]. O Europă liberă și viabilă nu putea fi posibilă fără o Polonie puternică; lucrul acesta era cu neputință dacă Varșovia și Praga nu demarau procesul de apropiere și de înțelegere: „adevărata apărare a independenței Poloniei este în Apus, și la Apus ea se confundă cu aceea a Cehoslovaciei"[21]. Take Ionescu era, totodată, unul din primii demnitari europeni care recunoșteau oficial apartenența Galiției Orientale la statul polon, criticând Aliații pentru greșeala comisă, aceea de a accepta ideea unei Polonii independente „fără să i se dea toate fruntariile [...]. Marile Puteri, în această chestiune, au lipsit de la datoria lor"[22].

Chiar în rândul membrilor Casei Regale române opțiunile erau categorice. Regina Maria declara cu convingere, cu impact puternic la nivelul opiniei publice și a cercurilor politice polone și Aliate: „cele două state ale noastre sunt chemate să

[17] A.M.A.E., Londra, 34, f. 390–391; telegrama nr. 7 de la I.I.C. Brătianu către Legația din Londra, 2 ianuarie 1919.

[18] Idem, 1914, 181, f. 93; telegrama nr. 343 de la I.I.C. Brătianu către Mihail Pherekyde, 26 aprilie 1919.

[19] N. Iorga, *Front româno-polon*, în „Neamul românesc", nr. 117, 6 iunie 1919. În „Neamul românesc" din 1917–1918 N. Iorga a dus cea mai vibrantă propagandă românească în favoarea restaurării Poloniei independente, criticând, totodată, decizia Puterilor Centrale de a înființa Regatul Poloniei (în 1916). Vezi, de asemenea, în această idee și Victor Jeglinschi, *Nicolae Iorga în contextul raporturilor culturale româno-polone*, în „Romanoslavica", XXIII, 1985, p. 113–129 și N. Iorga, *Polska a Rumunia. Wspomnienia z przeszłośći i wskazania na przyszłość*, în „Przeglad Wspólcześny", Cracovia, 1924, 26, p. 378–383.

[20] Take Ionescu, *Mica Înțelegere*, București, 1921, p. 7.

[21] *Ibidem*, p. 13; vezi și Marek Kazimierz Kamiński, *Stosunki polityczne pomiedzy Rzeczpospolita Polska a Republika Czechosłowacka (Koniec lipca – grudzień 1920)*, în „Studia z dziejów Rosji i Europy Srodkowe – Wschodniej" (în continuare S.D.R.E.S.W.), t. XXXIII, 1998, p. 78–104; idem, *Czechosłowacja wobec wojny polsk-obolszewickiej w 1920 roku*, în *Wojna polsko-sowiecka 1920 roku Przebieg walki tlo miedzynarodowe*, red. Andrzej Koryn, Warszawa, 1991, p. 185–198.

[22] Take Ionescu, *op. cit.*, p. 14.

www.dacoromanica.ro

fie vecine. Trebuia ca Polonia şi România să aibă o frontieră comună. Trebuie în mod deosebit"[23].

Foarte important de subliniat ni se pare faptul că *atitudinea în relaţiile bilaterale se schimba, în cursul tratativelor din 1919–1920, în funcţie de apariţia şi înaintarea unităţilor Armatei Roşii la frontierele occidentale ale Rusiei.* Astfel, când bolşevicii ameninţau serios Basarabia (martie 1920), la Varşovia s-a desfăşurat intempestiv o conferinţă militară unde românii şi-au declarat disponibilitatea pentru cooperarea cu Polonia în realizarea planurilor ei orientale. Vizita generalului Tadeusz Rozwadowski la Bucureşti (mai 1920) concorda cu succesul ofensivei polone în Ucraina (ocuparea Kievului); în mod cu totul confidenţial, regele Ferdinand şi-a declarat intenţia de a interveni direct în aceste operaţiuni, dar a fost refuzat de prudenţii lideri ai Partidului Naţional Liberal[24]. Eşecurile armatei polone în centrul Ucrainei, retragerea şi, în august 1920, rezistenţa îndârjită în faţa Varşoviei au tergiversat negocierile pentru încheierea unui tratat. Nu e mai puţin adevărat însă că România, păstrându-şi neutralitatea, a sprijinit activ pe plan internaţional interesele polone (remarcându-se activitatea neobosită a lui Take Ionescu) şi a permis fără restricţii tranzitul prin porturile dunărene şi de la Marea Neagră a armamentului aliat destinat Varşoviei.

Închegarea şi instrumentarea mecanismului defensiv regional, care a corespuns dilemelor conflictuale şi de securitate (un fel de comunitate a securităţii), a avut drept bază de pornire atitudinea, reacţiile şi potenţialităţile comune faţă de autorităţile sovietice. Varşovia a încercat, fără succes, să atragă România în diferendul teritorial şi politic cu Lituania. Aspectele polemologice, conflictuale nu au reuşit, însă, să reprezinte strategia Bucureştiului în zonă, românii acceptând, în concesie, o influenţă serioasă a diplomaţiei polone în politica baltică (de altfel, până la sfârşitul anilor '20, nici nu există un program coerent românesc de abordare a relaţiilor cu republicile baltice). În Răsărit, însă, în 1918–1919, România a încercat construirea unei politici independente cu guvernul de la Kiev (gestionarea relaţiilor nu s-a făcut însă după sfârşitul anului 1918, fără ştiinţa Varşoviei).

Kievul naţionalist propusese guvernului român, încă de la 11 iunie 1918, stabilirea de „relaţii amicale" prin numirea în cele două capitale a unor misiuni diplomatice[25]. Trei săptămâni mai târziu, la 6 iulie, C.C. Arion îi răspundea omologului său de la Kiev că România „doreşte relaţii de bună vecinătate şi prietenie", fiind de acord, în principiu, cu acreditarea unor diplomaţi; o dorinţă expresă a guvernului lui Alexandru Marghiloman era însă parafarea cât mai grabnică a unui tratat comercial[26].

[23] Archiwum Akt Nowych, Warszawa, fond Minister Spraw Zagranicznych, vol. 6370, f. 296–306.

[24] H. Bulhak, *Poczatki sojuszu polsko-rumuńskiego*, p. 52.

[25] A.M.A.E., 1914, 301, f. 64; scrisoare a ministrului de externe al R.D. Ucrainene, Dmitri Doroşenki, către ministrul de externe al României, C.C. Arion, 11 iunie 1918.

[26] Ibidem, f. 66–67; telegramă nr. 4177 de la C.C. Arion pentru D. Doroşenki, 6 iulie 1918.

www.dacoromanica.ro

Modificarea radicală a cadrelor militare şi politice, în toamna–iarna 1918–1919, a provocat, la nivelul întregii zone central-europene, o dezvoltare fără precedent a proiectelor comune generatoare de interacţiune ce putea reface legăturile între părţi şi interdependenţa reciprocă precum şi studierea, găsirea şi crearea instituţiilor capabile să producă asemenea proiecte. La nivelul imaginii guvernului ucrainean, asistăm la o alterare rapidă şi ireversibilă; în acelaşi timp însă exilul naţionalist şi albgardist nu a pierdut prilejuri de a ataca preconizata colaborare româno-polonă, militând activ în direcţia eşuării proiectului de stabilire a frontierei comune în nordul Bucovinei. Un oficios din Elveţia trecea la ameninţări directe la adresa Bucureştiului: „a sunat ceasul în care România va trebui să-şi abandoneze pretenţiile asupra Basarabiei ale cărei districte de nord şi de sud sunt pe de-a întregul ucrainene"[27].

Eludând un vocabular comun şi trecând la presiunea psihologică (poate şi în urma izolării totale), guvernul sovietic ucrainean a trimis României, la 2 mai 1919, un comunicat oficial în care anunţa: „clasa muncitoare din Ucraina nu poate admite ca între Ungaria sovietică şi Ucraina sovietică, Bucovina să rămână înrobită"[28]. Tot la începutul lunii mai 1919 se constituia „guvernul provizoriu muncitoresc-ţărănesc al Basarabiei", condus de I. Krivorukov, secţie a comitetului regional Odessa al Partidului Comunist (bolşevic) din Ucraina. În manifestul programatic din 5 mai, la punctul 1, se stipula că „Basarabia formează o republică socialistă sovietică în componenţa R.S.F.S. Ruse"[29].

Naţionaliştii lui Semion Petlura, la rândul lor, erau dispuşi să accepte frontiera impusă de România pe Nistru („frontieră definitivă"), dar cereau atât Bucureştiului, cât şi Varşoviei să-şi retragă imediat trupele din Galiţia, pentru ca provincia să poată fi integrată cât mai rapid în Republica ucraineană[30]. O lună mai târziu, refugiat din faţa Armatei Roşii la Kameneţ Podolsk, acelaşi guvern protesta energic faţă de cedarea Pocuţiei către Polonia, în urma retragerii armatei române[31].

În Ungaria, conflictul generat de tranziţia de la sistemul monarhic la cel republican, cu suveranitate limitată, criza vechilor modele şi efectele statutului de stat învins (completate cu o gravă criză economică) au provocat izbucnirea a numeroase mişcări radicale, influenţate de ideologia comunistă, care au culminat cu proclamarea Republicii Ungare a Sfaturilor. Obiectivul primordial al noii diplomaţii budapestane, condus de Béla Kuhn, l-a constituit capacitarea tuturor eforturilor militare şi politice pentru asigurarea unui culoar de legătură între statul

[27] „L'Ukraine", Lausanne, nr. 72, 24 octombrie 1918.

[28] Mihail Bruhis, *Rusia, România şi Basarabia. 1812, 1918, 1924, 1940*, Chişinău, 1992, p. 87.

[29] *Ibidem*, p. 209–210.

[30] A.M.A.E., 1914, 301, f. 110; Nota nr. 110 a Misiunii diplomatice a R.D. Ucrainene la Bucureşti către guvernul român, 26 iulie 1919.

[31] *Ibidem*, f. 115; Nota guvernului R.D. Ucrainene către Conferinţa de pace, Kameneţ Podolsk, 28 august 1919.

www.dacoromanica.ro

maghiar şi trupele Armatei Roşii din Ucraina şi Galiţia. Guvernul de inspiraţie comunistă de la Budapesta era sprijinit material îndeosebi prin intermediul Crucii Roşii Ruseşti locale şi de la Viena (se vehiculează suma de peste 40 milioane ruble ţariste)[32]; cum diplomaţia sovietică a primilor ani era eminamente ideologică şi revoluţionară[33], nu surprinde efortul copleşitor de a proiecta mijloace de a obţine controlul asupra Pocuţiei (colţul sud-estic al Galiţiei), culoarul perfect între Ungaria şi Ucraina, cu o reţea excelentă de şosele şi căi ferate.

La fel şi Aliaţii – inclusiv România – au perceput teritoriul de la nord de Ceremuş drept unul generator de securitate şi o excelentă bază geostrategică; era clar, în acelaşi timp, că armata polonă, în curs de constituire, nu putea să preia un mandat atât de solicitant. De aceea, chiar din luna ianuarie 1919, generalul Constantin Prezan a primit din partea Comandamentului Suprem Aliat ordinul de a ocupa Pocuţia[34] şi de a o păstra până la deciziile negocierilor de pace de la Paris. Operaţiunile militare au debutat la mijlocul lunii mai 1919, când trupele Diviziei 8 române (staţionate la Cernăuţi), comandate de generalul Iacob Zadik, au ocupat Colomeea şi Horodenka, oprindu-se lângă Stanisławów şi aşteptând joncţiunea cu trupele polone[35]. Concomitent, fără a emite încă pretenţii în Pocuţia, *Varşovia proiecta un „protectorat" româno-polon în Ucraina, sub egida Societăţii Naţiunilor*[36].

Reacţia română faţă de acest inedit program polon de expansiune în Răsărit a fost promptă şi realistă: într-o analiză trimisă Bucureştiului, ministrul român de la Varşovia nota că *„aceste gânduri dezvelesc o imprecizie şi o fantezie pe care socotesc că se cuvine a nu le lua în seamă decât sub beneficiu de inventar"*[37].

Asistenţa de securitate a României în Pocuţia – căci despre aceasta a fost vorba – a presupus nu numai apărarea provinciei, ci şi organizarea ei civilă şi administrativă. Chiar dacă, în condiţiile excepţionale ale ameninţărilor militare, misiunea autorităţilor române nu a avut drept rezultat o reuşită perfectă, România nu a pretins după retragere (august 1919), în nici o împrejurare, Pocuţia sau parte din ea. Precizăm că în primăvara lui 1919 Aliaţii nu luaseră o decizie definitivă privind statutul juridic şi teritorial al provinciei. *Acţiunea militară română a reprezentat prima concretizare a politicii regionale româno-polone, o aplicare la*

[32] Ivan Volgyes, *The Hungarian Dictatorship of 1919. Russian Example Versus Hungarian Reality*, în „East European Quarterly", 1970, 1, p. 63.

[33] Jonathan R. Adelman, Deborah Anne Palmieri, *The Dynamics of Soviet Foreign Policy*, New York, 1989, p. 47.

[34] A.M.A.E., 1914, 181, f. 7.

[35] Pe larg, Florin Anghel, *O dilemă teritorială şi un debut diplomatic. Ocuparea Pocuţiei de către armata română (14 mai – începutul lunii august 1919) şi debutul relaţiilor româno-polone*, în „Revista istorică", t. VI, 1995, 9–10, p. 765–772. Informaţii apar şi în *În apărarea României Mari...*, p. 249–250.

[36] A.M.A.E., 1914, 61, f. 8–10; raport nr. 207 de la Al. Florescu, ministrul României la Varşovia, pentru I.I.C. Brătianu, 20 septembrie 1919.

[37] Ibidem.

www.dacoromanica.ro

scară medie a intențiilor diplomatice față de Răsăritul Europei. Efectul a cuprins chiar și palatul Belwedere: Piłsudski, într-o discuție confidențială, declara ministrului român în capitala polonă că statele noastre se confruntau cu provocări teritoriale izbitor asemănătoare (Mareșalul dădea ca exemple Lituania și Basarabia) și, deci, „dacă Aliații n-au politică în Orient, s-ar cuveni ca România și Polonia să aibă o politică și să o impună"[38].

Așa cum aminteam, misiunea românească în Pocuția nu a fost lipsită de probleme: *vara anului 1919 marchează, pentru prima dată în cursul relațiilor româno-polone, un prim impas major în evoluție.* Într-o scrisoare personală, de la Paris, datată 14 iunie 1919, Roman Dmowski, liderul Comitetului Național Polon și al Partidului Național Democrat, îi propunea premierului Ion I.C. Brătianu un set de măsuri urgente pentru depășirea tensiunilor acumulate. Referindu-se explicit la partea sud-estică a Galiției, Dmowski aducea în discuție: 1) introducerea imediată a administrației polone în teritoriile ocupate de armata română în provincie; 2) facilități acordate guvernului polon de a acredita pe lângă Statul Major al Diviziei 8 române comisari provizorii pentru afaceri civile până când măsuri definitive vor fi luate de către poloni; 3) măsuri de protecție în ceea ce privește exportul de alimente din teritoriul ocupat de trupele române și 4) instrucțiuni către generalul Iacob Zadik în vederea stabilirii unei colaborări amicale între România și Polonia[39].

Partea polonă a adus nu puține acuze românilor pentru greșelile și excesele comise. S-au avut în vedere, spre exemplu, transporturile spre România de cherestea, zahăr, cereale, șine de cale ferată, vagoane, locomotive, mașini, materiale de poștă și telegraf[40]. De asemenea, Varșovia cerea oprirea facilităților acordate de militarii români pentru transportul pe calea ferată a soldaților și armamentului ucrainean (naționalității)[41], lucru neconfirmat însă pe teren. Polonii se temeau că, desființându-se administrația provizorie de la Colomeea, românii încercau să dobândească stăpânirea asupra provinciei, obținând și o legătură lesnicioasă între Bucovina și Maramureș[42] (calea ferată Cernăuți-Sighet-Satu Mare tranzita și teritoriile Poloniei și Cehoslovaciei). Sursele oficiale înregistrau „o surescitare a spiritelor" la Varșovia, iar la începutul lunii august, pe un ton puțin amical, ministerul polon de externe a cerut retragerea militară românească „cu un moment mai înainte"[43].

[38] Ibidem, f. 50–51; raport nr. 509 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru N. Mișu, ministru de externe, 7 noiembrie 1919.

[39] Idem, 50, f. 9.

[40] Vezi la Florin Anghel, *O dilemă teritorială.*

[41] A.M.A.E., 1914, 150, f. 20.

[42] Władysław Stepniak, *Poczatki stosunków diplomatycznych Polski z Rumunia (1918–1919)*, în „S.D.R.E.S.W.", tom XXVII, Warszawa, 1992, p. 69.

[43] A.M.A.E., 1914, 183, f. 166–167; raport nr. 25 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru M.A.E., 14 august 1919.

www.dacoromanica.ro

Partea română a acceptat, de la bun început, ideea restituirii teritoriului către statul polon: nu puține au fost sondajele diplomatice în acest sens. Premierul Ignacy Paderewski îi mărturisea ministrului român că „provizoratul statutului acestei provincii înseamnă pătrunderea mâine a Rusiei în inima Europei prin mâna pe care ar întinde-o cehilor"[44]. Polonia nouă – atât Stânga, cât și Dreapta politică – era obsedată de ipoteza că Praga dorește un culoar de comunicare cu Rusia Sovietică: era dominantă ideea că Cehoslovacia va prelua locul deținut anterior de Germania în spațiul rusesc și că ea va dirija viitorul Moscovei. Inițiativa varșoviană avea în vedere „o solidă barieră între Baltica și Marea Neagră care să facă față *antantei bolșevico-islamiste* (n.n. – sublinierea noastră), pericolelor ruse și germane, ca și împotriva viitoarei politici germane ale căror tendințe sunt deja cunoscute"[45].

În ciuda divergențelor, imediat după rezolvarea amiabilă a statutului Pocuției, premierul Paderewski intervenea imperativ la București pentru a cere ajutorul imediat în fața unui pericol mai nimicitor decât conflictul armat: foametea. „Ne găsim într-o situație critică – scria el la București. Aprovizionarea noastră cu grâu este insuficientă. Voi puteți să ne procurați, noi plătim orice preț"[46].

Sistemul de reprezentare diplomatică a avut, chiar din debut, defecțiuni majore. Conform înțelegerii din 22 ianuarie 1919 dintre guvernul de la Varșovia și Comitetul Național Polon (K.N.P.) de la Paris, posturile diplomatice în capitalele Aliate au fost împărțite, România situându-se în sfera de activitate a K.N.P. Stanisław Kozmiński, nominalizat la București de către K.N.P., nu a primit, însă, de la bun început, acceptul ministerului polon de externe[47]. Abia la 19 mai 1919 Kozmiński a fost primit în audiență la Regele Ferdinand. Deși doar reprezentant al K.N.P., demnitarul polon a criticat pregătirile armatei române de ocupare a Pocuției și s-a plâns de lipsa de cooperare și de încredere în ceea ce privește abordarea comună a problemelor ucrainene. Surpriza și nedumerirea autorităților române au fost pretextul pentru *normalizarea reprezentării diplomatice: la 17 iunie 1919, contele Aleksander Skrzyński era numit ministru la București*[48]. Skrzyński deținea la acea dată funcția de secretar de stat în ministerul de externe, iar după încheierea misiunii în România va deține șefia departamentului și va deveni prim ministru (1925–1926), fiind unul din cele mai influente personaje ale Poloniei democratice (1919–1926). Câteva zile după numire, la 22 iunie, el își prezenta scrisorile de acreditare către regele Ferdinand[49]. Guvernul român decidea, la rândul său, la 16 iulie 1919, înființarea unei legații la Varșovia; în postul de trimis

[44] Idem, 61, f. 58–59.
[45] A.A.N., Warszawa, M.S.Z., 6370, f. 296–306, aprilie (mai) 1919.
[46] A.M.A.E., 1914, 37, f. 45.
[47] Wl. Stepniak, *op. cit.*, p. 60–61.
[48] *Ibidem*, p. 70–73.
[49] „Monitorul Oficial", nr. 53, 24 iunie 1919, p. 1.

www.dacoromanica.ro

extraordinar și ministru plenipotențiar a fost desemnat, la 18 iulie, Alexandru Florescu[50]. Acesta și-a prezentat scrisorile de acreditare către „Naczelnik Państwa" (Șeful Statului), Józef Piłsudski, la 14 august 1919[51].

Odată conturate, raporturile diplomatice româno-polone s-au circumscris intereselor specifice imediate. *Alianța bilaterală nu a fost un proiect politico-militar care să dețină fundamente istorice tradiționale sau impulsuri decizionale decisive din partea opiniei publice.* Considerăm că au primat prevederea, rațiunea și conjuncturile deosebite în fața unor pericole devastatoare pentru sistemul de valori naționale, politice, juridice și culturale. Tratatul semnat în 1921 a fost perfect doar în teorie, nu a funcționat la momentul în care trebuia aplicat, iar renegocierile periodice au cunoscut dese și importante impasuri, chiar momente de tensiune. La 17 septembrie 1939, în momentul în care alianța ar fi putut intra în acțiune, ministrul de externe Grigore Gafencu nu-și reținea răsufletul de ușurare deoarece intervenția Armatei Roșii în răsăritul Poloniei „ne-ar fi putut pune într-o situație grea"; ea a fost anulată de retragerea guvernului polon în România în așa fel încât *„alianța noastră era o chestiune ce nu se mai punea"*[52] (n.n. – sublinierea noastră). După instituirea Regenței (iulie 1927), dar mai ales după preluarea mandatului de ministru de externe de către Nicolae Titulescu, și la nivelul deciziei polone putem percepe o stare de neîncredere și de disconfort, anulate doar în a doua parte a anilor '30. Mareșalul Piłsudski își declara public reținerea față de capacitățile de organizare și de luptă ale armatei române (după 1927)[53].

Momentul 1919–1920 este unul de semnificative acumulări determinat intrinsec de condițiile internaționale excepționale în care se desfășurau noile cadre interne. *Dogma politicii bilaterale a reprezentat-o atitudinea comună față de Moscova.* Schimburile culturale, economice, educaționale, legăturile interumane, deși în evident progres, s-au oprit, constant, la nivele ridicole. De multe ori, idealismul unei personalități aflate în capitala aliată a reușit să motiveze partea cealaltă (cazul concret al consilierului de presă al legației române, Lucian Blaga), dar întrepătrunderile și împrumuturile culturale (îndeosebi) au dovedit inconsistență. Complementaritatea – în cazul economiei și comerțului – nu poate fi singura explicație a soluțiilor fără substanță și fără un program de viitor. La fel, în ciuda unor eforturi îndreptate spre depășirea schemelor mentale înrădăcinate (aici, un reușit efort au depus comunitățile universitare din Cernăuți, Iași, Lwów și Cracovia), percepția despre celălalt nu a cunoscut modificări substanțiale. Sigur, gustul victoriilor comune a avut impactul binemeritat, dar nu puține, și nu puțin importante, au fost vocile care lansau provocarea: „la ce poate folosi celălalt în

[50] N. Dascălu, *op. cit.*, p. 18.

[51] A.M.A.E., 1914, 183, f. 165.

[52] Grigore Gafencu, *Însemnări politice, 1916–1939*, București, 1991, p. 341.

[53] Jules Laroche, *La Pologne de Piłsudski. Souvenirs d'une ambassade, 1926–1935*, Paris, 1953, p. 70–71.

www.dacoromanica.ro

afara defensivei comune în faţa Sovietelor?" Putem exemplifica cu câteva informaţii oficiale, provenind din cercurile Legaţiei de la Varşovia, în timpul conflictului polono-sovietic[54]: „polonii nu vor să uite trecutul lor, ei sunt hipnotizaţi de ideea frontierelor lor istorice [...]. Ameţiţi de amintirea măririi lor de odinioară, polonii mai par ameţiţi şi de succesele, ce-i drept meritorii, dar totuşi cam uşoare ale armatelor care înaintează în inima Rusiei, fără prea multă împotrivire de altfel. [...]. Se pare că nici polonii n-au o idee tocmai lămurită despre o margine peste care n-ar mai trece".

Precum un Take Ionescu la Bucureşti (şi un N. Iorga şi ziarul său, „Neamul românesc", pe care îi considerăm, cu un termen actual, cei mai activi membri ai lobby-ului polon în ţara noastră), la Varşovia Aleksander Skrzyński (legat de o prietenie personală foarte strânsă cu Regina Maria), Marjan Seyda, Konstanty Skirmunt sau Erazm Piltz proiectau o alianţă central-europeană care să aibă drept ax central cele două capitale. Odată cu sosirea la Bucureşti a ministrului polon, contele Al. Skrzyński, în vara anului 1919, înregistrăm conturarea unui efort nedisimulat de modificare a cadrului antimaghiar în care se desfăşura activitatea viitoarei Mici Înţelegeri[55] şi de deplasare a atenţiei spre spaţiul oriental (Rusia Sovietică, Ucraina naţionalistă) sau spre Germania şi Italia[56].

Polonii, nesiguri de un succes la Bucureşti, au demarat în paralel un ambiţios proiect de extindere a influenţei decizionale în spaţiul politic şi economic reprezentat de Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Varşovia era interesată de poziţia cheie a Belgradului faţă de Budapesta, Sofia şi Bucureşti şi de asigurarea unui eventual tranzit al armamentului şi muniţiilor. Relaţiile privilegiate pe care Polonia le întreţinea cu Italia (Roma susţinea făţiş Varşovia în diferendul acesteia cu lituanienii catolici şi se afla, la rândul ei, în dispută directă cu Belgradul pentru obţinerea coastei dalmate şi portului Triest) au determinat un final previzibil. Mai rămâne de adăugat şi influenţa puternică a emigraţiei alb-gardiste ruse, foarte numeroasă în Serbia, în deciziile familiei regale Karagheorghevici, înrudită cu cea a Romanovilor executaţi[57]. Aceste cercuri, net antisovietice, nu agreau câştigurile teritoriale polone în dauna Rusiei şi nici atitudinea profund ostilă a polonilor faţă de orice autoritate din spaţiul rus.

Momentul ales de poloni pentru extinderea influenţei lor în Balcani corespundea unui serios impas în relaţiile româno-sârbe: cu toate acestea, nu

[54] A.M.A.E., 1914, 61, f. 39; raport nr. 508 de la Al. Florescu, Varşovia, pentru N. Mişu, 7 noiembrie 1919.

[55] Două monografii de pe poziţii complet diferite la Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, Bucureşti, 1997 şi Magda Adam, *The Little Entente and Europe, 1920–1929*, Budapest, 1993.

[56] Wiesław Balcerak, *Koncepcje integracyjne w polskie polityce zagranicznej (1918–1939)*, în „Dzieje Najnowsze", 1, 1970, p. 43–44.

[57] Anna Garlicka, *Polska – Jugosławia, 1918–1939*, în „Studia z dziejów Z.S.R.R. i Europy Srodkowej", XII, 1976, p. 97–98; Władysław Stepniak, *Działalność dyplomacji polskiej w Królestwie S-H-S w latach 1919–1922*, în „S.D.R.E.S.W.", XXXI, 1996.

www.dacoromanica.ro

deținem probe documentate că Varșovia ar fi încercat să favorizeze pe unul din cei doi concurenți la administrarea Banatului. Retragerea trupelor sârbe dincolo de linia de frontieră ce va fi stabilită la Conferința de pace va avea loc la sfârșitul lunii iulie 1919, administrația română instalându-se în Banat la 3 august 1919[58]. Opoziția, la București, a proiectului de împărțire a provinciei (negociat la Paris de Take Ionescu și Nikola Pasić)[59] provenea din rândul grupărilor politice agrariene și regionale (ardelene și bănățene). Argumentele cu cel mai mare impact aveau în vedere dezastrele economice provocate de întreruperea comunicațiilor între zona de munte (din județele românești ale Banatului) și cea de câmpie (rămasă în Serbia), a căilor ferate dispuse special să lege orașele Cluj, Oradea, Arad și Timișoara cu Biserica Albă (Bela Crkva), Vârșeț și Baziaș, la Dunăre, dispariția debușeurilor comerciale și agricole lesnicioase dintre Vârșeț și Timișoara și izolarea aproape totală, din cauza liniei de frontieră, a localităților românești din Clisura Dunării[60].

Criza bănățeană a fost amplificată de intervenția a aproape tuturor mediilor de la Belgrad. Skupstina (Parlamentul) a votat (la 22 iulie 1919) textul unei rezoluții adresată președintelui Woodrow Wilson prin care se cerea sprijinul în obținerea autodeterminării populației sârbe din Banat[61]. Guvernul susținea, totodată, că revendicările Serbiei „sunt în perfect acord cu principiile dreptului internațional"[62], iar patriarhia de la Karlovac a lansat un apel populației sârbe din Banatul ocupat de români cerând „emigrarea masivă" în cursul lunii septembrie 1919[63]. Ministerul belgrădean de externe emitea, chiar, supoziția că „România pregătește un atac brusc împotriva Serbiei"[64]. În aceste condiții, este relativ de înțeles retragerea intempestivă a polonilor de la Belgrad (în sensul influenței); Varșovia nu dorea să intervină într-un eventual conflict și era interesată exclusiv de păstrarea autorității României.

Conexiunile și comunitatea de interes erau căutate cu febrilitate de Polonia în condițiile în care, în afara pericolului prăbușirii în fața unei ofensive militare

[58] Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire (1895–1918)*, Timișoara, 1993, p. 153–182.

[59] Take Ionescu, *Chestiunea Banatului și a politicei noastre externe. Programul partidului democrat*, București, 1920.

[60] Dr. N. Lupu, *Noi și sârbii*, București, 1925, p. 27–29. De asemenea, excelenta monografie a lui Eugène Boia, *Romania's Diplomatic Relations with Yugoslavia in the Interwar Period, 1919–1941*, New York, 1993.

[61] Arhiva M.A.E., 1914, 18, nepaginat. Pentru punctul de vedere al Belgradului, Jovan Cvijić, *Le Banat*, Paris, 1919, p. 8–16.

[62] Idem, 26, f. 32; telegramă nr. 317 de la Constantin Langa-Răşcanu, Belgrad, pentru I.I.C. Brătianu, 25 august 1919.

[63] Ibidem, f. 31; telegramă nr. 335 de la C-tin Langa-Răşcanu, Belgrad, pentru I.I.C. Brătianu, 29 august 1919.

[64] Ibidem, f. 73; telegramă nr. 1395 de la C-tin Langa-Răşcanu, Belgrad, pentru I.I.C. Brătianu, 13 septembrie 1919.

www.dacoromanica.ro

sovietice, o problemă constituia şi atitudinea Lituaniei, aliat fără rezerve al Moscovei. Rusia Sovietică, prin tratatul semnat cu guvernul lituanian la 12 iulie 1920, în calitate de mandatară a fostei autorităţi suzerane, recunoştea provinciile Vilna (Vilnius, Wilno) şi Suwalki (aflate la Polonia) drept teritorii lituaniene. Informaţiile obţinute de militarii poloni erau puţin liniştitoare: la 20 martie 1920, un document provenind de la Marele Stat Major, semnat de generalul Stanislaw Haller, atrăgea atenţia că guvernul de la Kaunas profita de situaţia tensionată din raporturile polono-sovietice pentru a obliga Moscova să intervină militar. Din raport rezulta că „atacurile lituaniene (asupra Poloniei – n.n.) sunt iminente": distrugerea liniilor de telegraf şi telefon de la frontieră, deteriorarea căilor ferate şi a nodurilor de căi de comunicaţie[65].

Supoziţia de la care pornim este aceea că, după atenuarea pericolului sovietic, *Polonia a acţionat în paralel, militar şi diplomatic, pentru a convinge Lituania să renunţe la Vilna (Vilnius, Wilno) şi pentru a accelera negocierile cu Bucureştiul; influenţele evoluţiilor pe front s-au răsfrânt, însă, asupra cursului tratativelor.* Varşovia a reuşit în ambele ofensive: la 8 octombrie 1920, din ordinul direct al Mareşalului Piłsudski, generalul Lucjan Żeligowski a declanşat campania de reocupare a Vilnei, întemeind un stat fără personalitate juridică internaţională – Lituania Mijlocie[66], cu capitala la Vilna. Concomitent, la 11 octombrie 1920, la Riga, se semnau preliminariile tratatului de pace polono-sovietic iar la Bucureşti se elaborau primele proiecte concrete de alianţă. Aceste propuneri aveau în vedere, în principiu, elementele avansate cu perseverenţă de primul ministru, generalul Alexandru Averescu, contelui Al. Skrzyński, în martie 1920: 1) analiza în comun a condiţiilor puse de cei interesaţi de tratative; 2) stabilirea obligaţiilor ce urmau a fi contractate pentru realizarea obiectivelor şi 3) necesitatea remedierii situaţiilor controversate[67].

❋

Un aspect niciodată abordat în istoriografia română, din perioada de pregătire a relaţiei strategice bilaterale, este cel referitor la sprijinul României acordat tranzitului refugiaţilor poloni (civili şi militari) aflaţi în Ucraina, sudul Rusiei, Caucaz şi Turcia. Guvernul român şi autorităţile locale (din Basarabia, Moldova şi

[65] Zdźisław Budecki, *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej, 1918-1928*, Warszawa, 1928, p. 27.

[66] Pentru întreaga problemă, clasicul studiu al lui Alfred Erich Senn, *On The State Of Central Lithuania*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas", Band 12, octombrie 1964.

[67] C. Xeni, *Take Ionescu, 1858–1922*, Bucureşti, 1933, p. 420–424. La Mihai Retegan, *În balanţa forţelor. Aliaţele militare interbelice ale României*, Bucureşti, 1997, p. 31, apare informaţia că ataşatul militar al Franţei la Bucureşti, generalul Victor Pétin, îşi anunţase superiorii de la Paris, în martie 1920, că Marele Stat Major român era gata să trimită la Varşovia un om calificat, în persoana locotenent-colonelului Ion Antonescu, pentru a discuta problemele unei colaborări militare româno-polone.

www.dacoromanica.ro

Bucovina) au acceptat ajutorarea umanitară, deşi greutăţile materiale ale locuitorilor şi starea deplorabilă a economiei şi finanţelor ar fi dus la alte răspunsuri. Mai precizăm că, pentru a ocoli primejdiile la care erau supuşi civilii poloni, românii au riscat foarte mult, mai ales în zonele de la dreapta Nistrului (în contextul atacurilor Armatei Roşii şi jafurilor grupărilor neorganizate).

O notă a Legaţiei polone de la Constantinopol estima, în iunie 1919, la circa 2000 de persoane numărul celor care aşteptau la Baku (în Azerbaidjan) să plece spre Galaţi şi la peste 5 000 de persoane numărul celor de la Novorosiisk[68] (port rusesc la Marea Neagră). Reprezentanţii poloni de la Bucureşti (guvernul de la Varşovia a înfiinţat un organism guvernamental cu atribuţii exclusive pentru repatrierea polonilor prin ţara noastră) informau autorităţile române că prevăzuseră două căi principale de repatriere: 1) maritimă, Sevastopol-Novorosiisk-Odessa-Galaţi; 2) terestră, permitea intrarea în România pe la punctul de cale ferată Tiraspol-Tighina[69]. Numeroasele cazuri dramatice – bolnavi şi morţi la Sulina, Galaţi, Cetatea Albă şi Tighina – precum şi incapacitatea sistemului sanitar românesc de a sprijini, în condiţii de lipsuri cronice, cu tratament şi logistică un număr atât de mare de persoane, a determinat Ministerul român al Lucrărilor Publice să decidă ca C.F.R. să acorde reduceri pentru tarifele la vagoanele de călători clasa a III-a pe relaţia Constantinopol-Galaţi pentru cetăţenii poloni. Pe navele româneşti puteau fi admise grupuri de cel mult 50 de persoane, îmbarcarea făcându-se pe baza unor liste întocmite de reprezentantul Poloniei în capitala Turciei[70].

Transporturile funcţionau deosebit de greoi datorită faptului că, de regulă, punctele de intrare se aflau la frontieră (iar pericolul unui război cu gărzile sovietice sau naţionaliste ucrainene era deosebit de mare), lipsea materialul de cale ferată (vagoane, locomotive, şine), iar sistemul sanitar (inclusiv cel de carantină) îşi desfăşura activitatea într-un ritm haotic. Astfel, la mijlocul lui februarie 1920 la Cetatea Albă se găseau 450 de refugiaţi ce aşteptau să plece spre Galaţi; ei se aflau acolo fără bani, alimente şi îmbrăcăminte de iarnă[71]. Câteva zile mai târziu, în acelaşi oraş mai soseau alte 340 de persoane[72]. La fel, în faţa pericolului iminent al unui atac al Armatei Roşii în Transnistria, autorităţile militare române au decis,

[68] A.A.N., Warszawa, fond Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Bukaresztie, vol. 332, f. 16. Tangenţial, asupra problematicii generale vezi şi Gheorghe Palade, *Relaţiile româno-sovietice şi chestiunea refugiaţilor de la Est de Nistru, în anii 1918–1924*, în *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, Iaşi, 1998, p. 92–96.

[69] A.A.N., A.R.P.B., 332, f. 30; Notă verbală a Legaţiei Poloniei către M.A.E. român, 7 octombrie 1919.

[70] Ibidem, f. 84; adresa nr. 28939 a Ministerului român al Lucrărilor Publice pentru Legaţia Poloniei la Bucureşti, 21 august 1919.

[71] Ibidem, f. 110.

[72] Ibidem, f. 112.

www.dacoromanica.ro

intempestiv, evacuarea masivă a refugiaţilor poloni staţionaţi la Ovidiopol, în dreapta Nistrului, şi trecerea lor la Tighina[73].

La Reni, la sfârşitul lunii martie 1920, 6 vagoane neîncălzite, cu cetăţeni poloni, aşteptau de 20 de zile să plece spre Polonia[74]. Autorităţile militare au decis, la 27 februarie 1920, să suspende pentru punctele Sulina şi Galaţi intrarea în ţară dacă în portul dunărean nu erau asigurate garnituri de tren disponibile pentru linia Cernăuţi-Colomeea[75]. Cu toate acestea, numai în luna aprilie 1920, prin cele două porturi trecuseră peste 4 000 de refugiaţi[76]. *O statistică a comisariatului guvernului polon pentru refugiaţi, cu sediul la Galaţi, arată că, între mai-decembrie 1919, prin România au trecut 10 037 de persoane cu acest statut, iar în primele trei luni ale anului 1920, alte 2652*[77].

Cu numeroase disfuncţionalităţi, drumul prin România a reprezentat singurul drum spre patrie pentru cei rămaşi în zone îndepărtate din cauza războaielor sau conflictelor civile; nu puţine au fost eforturile administraţiilor locale româneşti pentru a asigura, din bugetele orăşeneşti sau judeţene extrem de subţiri, minimul necesar supravieţuirii (inclusiv prin colecte publice).

Operaţiunile de repatriere prin România au încetat în amploare la începutul lunii august 1920 când, din cauza ofensivei rapide a Armatei Roşii în Polonia spre Varşovia, guvernul polon a decis unilateral suspendarea legăturilor speciale de cale ferată cu Galaţi şi Cernăuţi[78]. Întrerupte pentru aproape jumătate de an, activităţile comitetelor şi grupărilor civice de repatriere vor fi reluate după încheierea păcii de la Riga (martie 1921), cu Rusia Sovietică, conform unor documente bilaterale special negociate.

❋

Succesele militare polone din faţa Varşoviei (şi apoi ocuparea unei părţi din Lituania) au determinat, aşa cum aminteam, reluarea ofensivei diplomatice în România. Pentru o imagine cât mai completă, dorind să evite o decizie subiectivă (regele Ferdinand ar fi dorit o intervenţie militară română în Ucraina, în sprijinul polonilor, iar liderii P.N.L. îndemnau la prudenţă şi reţinere), ministrul de externe, Duiliu Zamfirescu, a lansat în primăvara–vara anului 1920 un amplu sondaj diplomatic la Varşovia. În dorinţa de a fi direct informat referitor la planurile polone din Răsărit, Bucureştiul obţinea un răspuns foarte categoric, înaintea intrării

[73] Ibidem, f. 121; telegrama nr. 12323 a Marelui Cartier General român pentru Grupul General Popovici din Chişinău, 23 ianuarie 1920.

[74] Idem, 333, f. 26; adresa nr. 11239 a Marelui Stat Major român pentru Legaţia Poloniei la Bucureşti.

[75] Ibidem, f. 38.

[76] Ibidem, f. 64.

[77] Ibidem, f. 60.

[78] Idem, 334, f. 97–98.

www.dacoromanica.ro

în Kiev a Mareşalului Piłsudski; oficialii ministerului polon de externe arătau că Polonia nu va depăşi, sub nici un motiv, frontierele din 1772, dar că „tentaţia ocupării Odessei este prea mare pentru a se renunţa uşor la ea. Operaţiunea s-ar putea camufla într-o ocupaţie a Ucrainei"[79].

Al. Florescu l-a contactat, iniţial, pe Roman Dmowski, liderul Partidului Naţional Democrat (în opoziţie faţă de Mareşal). Personalitatea polonă a respins, fără a fi întrebat, ideea apropierii polono-maghiare („Ungaria întotdeauna va gravita în jurul Germaniei" – a declarat el şi, se ştie, P.N.D. promova o politică externă profund germanofobă) şi găsea alianţa dintre România şi Polonia drept „firească" deoarece „nu există între noi decât puncte de atingere". Favorabil unui stat rus incapabil de anexiuni teritoriale în Europa răsăriteană, Dmowski nu dorea sprijinirea unei Ucraine independente deoarece, credea el, primul lucru pe care l-ar face orice guvern de la Kiev ar fi revendicarea teritoriilor din Polonia şi România (Galiţia, Bucovina, sudul Basarabiei)[80].

O zi mai târziu, acelaşi Al. Florescu se interesa de opiniile ministrului de externe, Stanisław Patek, unul din apropiaţii Mareşalului şi un apropiat al ideilor referitoare la răsăritul Europei elaborate la palatul Belwedere (el va fi, totodată, întâiul ministru polon la Moscova, după încheierea păcii de la Riga). Entuziast, Patek l-a asigurat pe diplomatul român că Polonia dorea să organizeze rapid o armată ucraineană, că nu va depăşi frontierele ei istorice şi că Varşovia era interesată de o apropiere de Budapesta, dar nu în dauna relaţiilor cu Bucureştiul[81]. Solicitat să dea un verdict asupra oportunităţii reluării negocierilor bilaterale, experimentatul diplomat român din capitala polonă nu şi-a ascuns rezervele considerabile în faţa unui obiectiv atât de îndrăzneţ precum un tratat de alianţă: *„Deocamdată prietenie strânsă cu Polonia, contact continuu, înţelegere politică, însă, nu"*[82] (sublinierea noastră).

După reuşitele militare din Răsărit, în toamna anului 1920, diplomaţia polonă s-a lovit de rezerva României în închegarea sistemului proiectat în 1919 (a primat, considerăm, şi poziţia puţin favorabilă Poloniei adoptată de primul ministru, generalul Al. Averescu). Pentru a convinge Bucureştiul, ofensivele polone au avut în vedere şi o amplă campanie mediatică, proces ce urma să scoată în evidenţă atât necesităţile, cât şi pericolele care ar fi atentat la siguranţa statelor noastre. Oficiosul guvernamental, „Rzeczpospolita", respingea atât ideea Micii Înţelegeri, cât şi a alianţei în cinci (promovată de Take Ionescu), insistând asupra încheierii grabnice a

[79] Arhiva M.A.E., 1914, 61, f. 110; telegrama nr. 1174 de la Al. Florescu, Varşovia, pentru Duiliu Zamfirescu, ministru de externe, 17 mai 1920.

[80] Idem, 302, f. 60–63; raport nr. 1315 de la Al. Florescu, Varşovia, pentru Duiliu Zamfirescu, 31 mai 1920.

[81] Ibidem, f. 55–59; raport nr. 1316 de la Al. Florescu, Varşovia, pentru Duiliu Zamfirescu, 1 iunie 1920.

[82] Ibidem, f. 59.

www.dacoromanica.ro

tratatului bilateral. „Mica Înţelegere ne împiedică pur şi simplu să culegem roadele diplomatice ale recentei noastre victorii – scria „Rzeczpospolita". Atunci când armatele bolşevice înaintau în Polonia şi când în opinia publică din Bucureşti domnea cea mai mare surescitare din cauză că guvernul se gândea să ne vină în ajutor, organele inspirate de Ministerul (român – n.n.) de Externe explicau cu mult patos, şi cu cuvinte duioase că, cu toată dragostea pe care o resimte pentru Polonia, România nu poate face un pas atât de nesocotit"[83].

Polonia, în campania de convingere, a exagerat crizele de situaţie dintre Bucureşti şi Sofia, pe de o parte, şi Bucureşti şi Budapesta, pe de alta. Chiar dacă nu a avut intenţia şi interesul să le susţină, presa polonă a mediatizat (inclusiv în cea oficioasă) revendicările şi soluţiile oferite de Bulgaria pentru revizuirea statutului teritorial. Premierul bulgar Aleksandăr Stamboliiski, încurajat, aflându-se în Polonia la sfârşitul anului 1920, îi mărturisea ministrului de externe Eustachy Sapieha că, „prin retrocedarea Dobrogei, Bulgaria ar deveni cea mai fidelă aliată a României, că armata ei, astăzi puţin numeroasă, dar de o valoare superioară, ar susţine România în orice împrejurare"[84]. Stânjenită de reacţia iritată a Bucureştiului, diplomaţia polonă a reconfirmat că respinge propunerea bulgară de discutare a unei alianţe tripartite (România-Polonia-Bulgaria) şi că nu este dispusă să-şi ofere medierea (cerută de Stamboliiski) pentru rectificarea frontierei sud-dobrogene[85]. Cu toate acestea, în cercurile opiniei publice polone, înaintea vizitei oficiale a premierului Stamboliiski, a circulat un articol de mare impact, „Chestiunea Dobrogei", publicat de Vladimir Sis în cotidianul praghez „Narodni List" (la 20 mai 1920) şi reluat de ziarul „Narodna Odbrana" din Sofia (la 4 iunie 1920). În material se reactivau vechile marote ale istoriografiei şi propagandei bulgare, anume că provincia de peste Dunăre este „o mică ţară slavă dată românilor ca recompensă pentru participarea lor la războiul din 1878 şi lărgită prin teritoriul răpit în 1913". Autorul, acuzând realitatea („Dobrogea nu este românească"), critica consistent politica sistemului versaillez: „Aliaţii au vrut să distrugă puntea dintre două ţări slave care putea să permită influenţei ruseşti să se întindă peste întreaga peninsulă balcanică"[86].

Totodată, proiectul de concretizare instituţională a alianţei a fost premers de insistente presiuni din partea Varşoviei de a media o înţelegere româno-maghiară. Din rândul oficialilor ministerului de externe, Jan Szembek a fost acela care s-a remarcat în aceste eforturi; el declara diplomaţilor români că Polonia este interesată de bunele relaţii cu Ungaria şi că ar fi fost de preferat deschiderea de negocieri

[83] „Rzeczpospolita", nr. 219, 7 octombrie 1920.

[84] A.M.A.E., 1914, 61, f. 138; raport nr. 222 de la Al. Iacovaky, însărcinat cu afaceri la Varşovia, pentru Take Ionescu, ministru de externe, 26 ianuarie 1921.

[85] Ibidem, f. 131; raport nr. 77 de la Al. Iacovaky, Varşovia, pentru Take Ionescu, 10 ianuarie 1921.

[86] Idem, 269, f. 66–67; raport nr. 1560 de la G. Cionescu, comisarul guvernului român în Bulgaria, pentru Duiliu Zamfirescu, ministru de externe, 7 iunie 1920.

www.dacoromanica.ro

directe între București și Budapesta în locul tensiunii și acuzațiilor reciproce. Szembek urmărea, prin construirea demersului său, o izolare a Cehoslovaciei și, implicit, presiuni la Praga pentru rezolvarea diferendului teritorial comun: „Cumetria Budapestei cu Varșovia s-ar acomoda foarte mult cu o înțelegere maghiaro-română care, în reglementarea diferendului polono-maghiar cu cehii, ar arăta România ca o complice îngăduitoare"[87]. Ungaria era percepută, aproape la nivelul întregii opinii politice (cu excepția, poate, a unor lideri germanofobi din Partidul Național Democrat) drept o „barieră catolică". „Blocul catolic", constituit de Polonia, Ungaria și, eventual, Slovacia trebuia să aibă legături teritoriale (frontiere comune) și un sistem solid de alianțe; se punea, deseori, în discuție chiar integrarea Slovaciei în Ungaria[88]. Numai astfel constituit, „blocul catolic" (alături de România) și-ar fi putut afirma menirea, anume aceea de stavilă împotriva Rusiei Sovietice. Prințul Sapieha, exponent al intereselor zonelor răsăritene polone, apela, din funcția de șef al diplomației, la o înțelegere româno-maghiară, insistând ca Budapesta să accepte ideea că „Polonia are interese comune cu România"[89].

Față de aceste tendințe, evident stânjenitoare, românii au respins, fără negocieri, propunerile de mediere; însărcinatul cu afaceri, Al. Iacovaky, îi mărturisea prințului Sapieha că un tratat între România, Polonia și Ungaria *„iese din cadrul posibilităților omenești"* (sublinierea noastră) și că „România nu poate avea cu Ungaria decât relații de bună vecinătate". Ministrul polon a replicat că Polonia nu dorea să subordoneze relațiile ei cu România „prieteniei mai mult decât platonice care o leagă de Ungaria". Întrebat de Iacovaky dacă el, Sapieha, credea că Ungaria ar dori să recunoască și să respecte unitatea națională a poporului român, șeful diplomației varșoviene a epatat cu sinceritate: *„nu*, și dacă aș fi ungur, m-aș ruga seara și dimineața la Dumnezeu să ajute țării mele ca ceasul războinării să sune cu o oră mai curând"[90].

Arhivele românești nu conservă, din nefericire, nici o urmă asupra fazei finale (ianuarie–februarie 1921) a negocierilor româno-polone[91]. Știm că unul din

[87] Idem, 302, 92–97; raport nr. 1417 de la Al. Florescu, Varșovia, pentru Duiliu Zamfirescu, 11 iunie 1920.

[88] Biblioteka Uniwersytecka, Warszawa, lucrarea lui Marian Zdziechowski, *La Tragédie de la Hongrie et la politique Polonaise*, p. 36–39. Deși nedatat, noi am plasat textul acestui document înspre sfârșitul anului 1920, oricum, după victoria din fața Varșoviei (august 1920).

[89] Francesco Tommasini, *Odrozenie Polski*, Warszawa, 1928, p. 241. La mijlocul lunii iunie 1920, negocierile polono-ungare se îndreptau spre încheierea unei înțelegeri (convenții). Conform pactului militar secret, Ungaria se angaja să acorde tot ajutorul de care dispunea către Polonia, în războiul cu Armata Roșie. Ungaria avea în vedere două variante în acest posibil conflict: 1) dacă Cehoslovacia ar ataca Polonia în timpul războiului sovieto-polon, Ungaria se angaja să atace Cehoslovacia, 2) Ungaria era dispusă să înroleze 30 000 de voluntari pe care să-i trimită în ajutorul Poloniei (Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919–1945*, Budapest, 1979, p. 56).

[90] A.M.A.E., 1914, 61, f. 137, 138.

[91] Arhivele polone, însă, dețin un proiect de lucru, din ianuarie 1921 (datarea noastră), pe care îl prezentăm, în traducere, în anexă.

www.dacoromanica.ro

cei mai importanţi factori militari, generalul Stanisław Haller, şeful Marelui Stat Major, s-a aflat la Bucureşti în decembrie 1920 pentru a stabili liniile anteproiectului alianţei militare; negocierile se desfăşurau în contextul în care premierul Averescu ar fi dorit să aştepte încheierea discuţiilor şi tratatului de la Riga[92]. Franţa a intervenit şi ea, la sfârşitul anului 1920, pe lângă cele două capitale (ca şi la Praga) pentru grăbirea tratativelor. Cum, practic, în planul regulilor juridice internaţionale statutul Basarabiei şi cel al Galiţiei Orientale erau identice (nerecunoscute de toate Marile Puteri prin tratate speciale), ministrul de externe, Take Ionescu, a intervenit pe lângă guvernul francez, cerându-i să recunoască Poloniei frontierele stabilite prin tratatul de la Riga. Tot în spiritul instrucţiunilor Quai d'Orsay-ului, ministrul cehoslovac de externe, Edvard Beneš, a asigurat de tot sprijinul statului său în cazul unui atac neprovocat împotriva României şi Poloniei[93]. De la Bucureşti, Take Ionescu comunica la sfârşitul lunii ianuarie 1921, prin legaţia de la Varşovia, că se clarificaseră concepţiile despre conţinutul alianţei cu Polonia; o rezervă importantă pe care o păstrau românii era aceea că polonii nu puteau înţelege „necesitatea ireductibilă" a prieteniei cu Cehoslovacia[94].

Interesantă ni se pare reacţia oficiosului Partidului Socialist Polon (partid din care Mareşalul Piłsudski s-a revendicat, cel puţin până la părăsirea funcţiilor publice, în 1922); „Robotnik" din 2 martie 1921 publica un virulent articol – „Pentru ce a plecat domnul Sapieha în România?" – îndreptat împotriva tratatului de alianţă. România era percepută drept „o ţară care nu ne poate da nici un ajutor" iar alianţa cu Bucureştiul, „poate numai să ne implice în serioase complicaţii şi să ne ducă, poate, chiar la o aventură militară"[95].

Putea fi Mareşalul Piłsudski, în realitate, împotriva tratatului de alianţă cu România? După consultarea unui voluminos material de arhivă şi a principalelor monografii dedicate personalităţii sale[96], putem să propunem o ipoteză de lucru, pe care o susţinem. Şeful statului polon, fire deosebit de ambiţioasă, puternică şi

[92] H. Bułhak, A. Zieliński, *op.cit.*, p. 179–180.

[93] A.M.A.E., C–9, P–1, f. 2; idem, 1914, 61, f. 136; raport nr. 222 de la Al. Iacovaky, Varşovia, pentru Take Ionescu, 26 ianuarie 1921 („Sapieha a fost plăcut impresionat de faptul că Take Ionescu a sugerat Franţei de a lua iniţiativa recunoaşterii frontierelor tratatului de la Riga"). În decembrie 1920, mareşalul Ferdinand Foch arăta cât se poate de clar că Franţa era interesată de încheierea cât mai grabnică a alianţei româno-polone, ca o contrapondere la axa Berlin-Moscova (Mihai Retegan, *op.cit.*, p. 31).

[94] A.A.N., Warszawa, M.S.Z., 6407, f. 31–32.

[95] A.M.A.E., 1914, 302, f. 183–185.

[96] Wacław Lipiński, *Wielki Marszałek, 1867–1935*, Warszawa, 1936; Robert Machray, *The Poland of Piłsudski*, London, 1936; M.K. Dziewanowski, *Joseph Piłsudski, 1867–1935*, în „East European Quarterly", 4, 1969; Piotr S. Wandycz, *Polish Federalism (1919–1920) And Its Historical Antecedents*, în „East European Quarterly", 1, 1970; Wacław Jedrzejewicz, *Kronika życia Józefa Piłsudskiego, 1867–1935*, 2 volume, London, 1977; Mieczysław Lepecki, *Pamietnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, Warszawa, 1988; Andrzej Garlicki, *Józef Piłsudski*, Warszawa, 1990; Stanisaw Mackiewicz-Cat, *Historia Polski od 11.XI.1918 do 17.IX.1939*, London, 1995.

www.dacoromanica.ro

rebelă, a conceput, de la bun început, un plan de federalizare a vecinilor Poloniei conform statutului teritorial din partea a doua a secolului XVIII. Chiar beneficiind de consistent sprijin francez, planul a eşuat datorită precarităţii mijloacelor politice, economice şi militare de care dispunea noua Republică. Evident, proiectele pilsudskiste aveau în vedere şi România, ca modul principal de echilibrare şi apărare a structurilor polone din Europa răsăriteană. *Atât intervenţia franceză de la sfârşitul anului 1920 (pentru accelerarea discuţiilor), cât şi intenţia clară a lui Eustachy Sapieha, ministru de externe, de a abandona ideea uniunii Poloniei cu statele baltice (în momentul în care „republica de la Wilno" a generalului Żeligowski pregătea unirea cu Varşovia) au provocat reacţia iritată a Mareşalului Piłsudski, exclus din centrul deciziilor.* A fost vorba, în esenţă, de o dispută politică de ordin intern între socialiştii Mareşalului şi liderii conservatori (reprezentaţi de prinţul Sapieha), dornici de a ieşi din izolarea determinată de amplele reforme politice, economice şi sociale preconizate de guvernele polone. Dovadă este că Piłsudski, mai târziu, nu a negat niciodată alianţa bilaterală. Prietenul său personal, Wacław Jedrzejewicz, atrăgea atenţia că, după 1918, în calitate neoficială, *Mareşalul a efectuat vizite în doar cinci state: la Paris (în 1921), la Geneva, la Societatea naţiunilor (în decembrie 1927), în insulele Madera şi în Egipt (la tratament) şi în România (în 1922, 1928 şi în 1930, vizitând întreaga ţară)*[97]. Un cunoscător al realităţilor româneşti, Miroslaw Arciszewski, ministru al ţării sale la Bucureşti (1932–1938), apropiat al cercurilor de la palatul Belwedere, declara, în timpul misiunii sale, că *„alianţa din 1921 a fost mai mult un lucru spontan, o manifestare fericită a instinctului celor două popoare, tradus în realitate de spiritul atent al oamenilor politici poloni şi de geniul lui Take Ionescu sau Ionel Brătianu"*[98].

Convenţia de alianţă defensivă[99] semnată la Bucureşti, la 3 martie 1921, de către Take Ionescu şi Eustachy Sapieha, consemna la articolul 1, cel mai important, că cele două state se angajau să-şi acorde ajutor militar reciproc şi imediat în cazul unui atac sovietic neprovocat. Totodată, Varşovia şi Bucureştiul urmau să se consulte mutual în problemele de politică externă comună, răsăriteană (art. 2). O convenţie militară care să stabilească maniera de acordare a asistenţei reciproce era prevăzută la art. 3. Documentul era însoţit de o anexă, cu trei protocoale secrete: A) precizarea conţinutului termenului de frontieră răsăriteană existentă, B) acordul semnat trebuia să rămână secret cel puţin până la ratificarea tratatului de la Riga, C) România se angaja să sprijine diplomatic Polonia pentru obţinerea recunoaşterii Galiţiei Orientale şi, la fel, ambele state promiteau că vor negocia o

[97] Wacław Jedrzejewicz, *Rola Józefa Piłsudskiego w odbudowie i umacnianiu państwa polskiego*, New York, 1985, p. 36–37.

[98] Miroslaw Arciszewski, *L'évolution des rapports polono-roumains*, Bucureşti, 1934, p. 30.

[99] A.M.A.E., Polonia, 52, f. 11–18; A.A.N., Warszawa, M.S.Z., 6404, f. 1–13; „Monitorul Oficial", nr. 89, 26 iulie 1921 (fără anexele A, B şi C).

www.dacoromanica.ro

eventuală modificare a frontierei comune cu scopul de a facilita legăturile de cale ferată dintre Bucovina şi Maramureş, prin mici schimburi de teritorii.

Ce s-a rezolvat, în practică, prin semnarea Convenţiei de alianţă defensivă, în vigoare până la 17 septembrie 1939?

În primul rând, se asigura comunitatea de interes faţă de spaţiul sovietic. De acum şi până în anii '30, Varşovia va avea primatul informaţiei şi legăturilor diplomatice în tratativele cu Rusia Sovietică. Spre exemplu, polonii au mediat participarea României la semnarea protocolului Litvinov, din februarie 1929, totodată, diplomaţia românească în spaţiul statelor baltice a fost, în deceniul 3, perfect circumscrisă intereselor şi indicaţiilor Varşoviei. Polonia îşi va întări această poziţie, mai târziu, în 1932, odată cu încheierea tratatului de bună vecinătate şi neagresiune cu Moscova.

Concomitent cu sprijinul militar şi politic obţinut în spirit reciproc, Polonia era sigură acum de tranzitul prin porturile româneşti de la Dunăre (Brăila) şi Marea Neagră (Constanţa), singura cale de comunicare cu Europa Aliată în cazul unui blocaj din partea vecinilor lipsiţi de bunăvoinţă (Germania, Rusia Sovietică, Cehoslovacia, Lituania, Oraşul Liber Danzig). Diplomaţia română, la rândul ei, părăsea cadrele politicii strict imperative, promovată fără rezerve până în 1921 (ne referim la închegarea Micii Înţelegeri, la recunoaşterea internaţională a frontierelor); Bucureştiul dobândea un important avantaj în relaţiile cu un partener strategic în Europa centrală – Ungaria – şi, mai mult, obţinea, la rândul său, o cale mai scurtă de transport a produselor sale comerciale (în special produsele agricole şi petroliere) spre Germania, cel mai important partener al economiei româneşti.

Neaderând la proiectul de stabilitate şi păstrare a statuquo-ului reprezentat de Mica Înţelegere, Polonia a realizat un tip identic de alianţă cu România; a fost vorba, în plan teoretic, de o transbordare a interesului, de la vest (Ungaria) spre est (Rusia Sovietică). Varşovia a contat, evident, pe o slăbire a poziţiilor Cehoslovaciei (cu o imagine excelentă la Bucureşti) precum şi pe o atenuare a presiunilor internaţionale la care era supusă Ungaria. România devenea direct conectată atât la pericolul sovietic, cât şi la cel reprezentat de Germania[100].

[100] Unul din artizanii politicii externe româneşti din această perioadă, Take Ionescu, arăta, într-un discurs din 9 iulie 1921: „Politica noastră trebuie să fie aceasta: Noi vrem să păstrăm, deci noi trebuie să stăm împreună cu aceia care au acelaşi interes de a păstra" (C. Xeni, *op.cit.*, p. 426). Era recunoaşterea, totuşi, a impasului în care se găsea proiectul său de integrare a Poloniei în Mica Înţelegere, susţinut în timpul vizitei la Varşovia din toamna anului 1920. Liderii civili şi militari poloni au respins categoric oferta, insistând pentru o relaţie de alianţă bilaterală; acest demers, deşi consistent din punct de vedere al intenţiilor şi programului, nu a schimbat, practic, cu nimic mersul tratativelor pentru încheierea convenţiei de alianţă din 3 martie 1921.

www.dacoromanica.ro

ANEXA

Arhivele polone conțin un proiect de convenție, nedatat și nesemnat (noi l-am datat *ianuarie 1921* și, aproape sigur, provine din *Ministerul polon de externe*), necunoscut, cel puțin până acum, istoriografiei române. Îl prezentăm mai jos, în traducerea noastră.

PROIECT DE CONVENȚIE ÎNTRE POLONIA ȘI ROMÂNIA

Polonia și România, în dorința lor de a menține pacea în Europa Răsăriteană și de a salvgarda, printr-o înțelegere între cele două state, securitatea frontierelor lor, au convenit:

1. Guvernele Poloniei și României se angajează să-și concentreze politica față de vecinii orientali sub toate punctele de vedere (negocierile referitoare la tratatul de la Riga, în curs de negociere, sunt excluse de la acest angajament). Această cooperare politică are la bază menținerea păcii și luarea de măsuri pentru asigurarea securității frontierelor lor orientale.

2. Dacă, în ciuda dorințelor lor de menținere a păcii, unul din cele două state sau ambele state contractante se află în pericol sau sunt atacate de vecinii lor orientali, cele două state se angajează să-și concentreze acțiunile și să se pună în comun acord pentru a respinge invazia și a restabili pacea.

Cele două State Majore vor stabili modalitățile acestei cooperări.

3. Cele două state se angajează să examineze în spiritul cel mai amical posibilitatea unei rectificări a frontierei polono-române, lăsând Poloniei deplina posesie asupra căii ferate Horodenka-Zaleszczyk.

4. Cele două guverne se angajează să acorde cetățenilor statului prieten, în ceea ce privește aplicarea reformelor lor agrare, toate avantajele ce pot fi ulterior acordate.

5. Pentru a întări relațiile de prietenie dintre cele două țări, cele două guverne se angajează să încheie cât mai curând o convenție comercială bazată pe următoarele principii:

a) un regim cel puțin la fel de favorabil (precum celui acordat națiunii celei mai favorizate);
b) facilități speciale pentru exportul de cereale, cai, piei;
c) România se angajează să acorde Poloniei o zonă liberă în portul Brăila, permițându-i să folosească acest port ca bază maritimă și comercială;
d) o convenție de tranzit va fixa drepturile și obligațiile reciproce care permit dezvoltarea deplină a comerțului dintre cele două state;
e) Polonia și România se angajează să dubleze în cel mai scurt timp calea ferată Kołomyja (Colomeea) – Cernăuți și să procedeze la creșterea randamentului acestei căi ferate;

www.dacoromanica.ro

f) România se angajează să stabilească un acord special prin care va da Poloniei dreptul de navigaţie pe râurile navigabile ce trec pe teritoriile celor două state;

g) Înaltele Părţi Contractante se angajează să înceapă imediat negocieri în vederea stabilirii unui acord pentru schimbul de produse;

SURSA: Archiwum Akt Nowych, Warszawa, Fond Minister Spraw Zagranicznych, vol. 6407, f. 197–198.

BETWEEN REASON AND PRUDENCE: ON THE PREMISES OF THE POLISH-ROMANIAN ALLIANCE, 1919–1921

Abstract

After World War One, Romanian diplomacy cast a hopeful and trusting eye on Warsaw: both states were prepared for joint defensive military action, and they both sought reciprocal recognition from great powers that more than once had been a source of tension in the region. The initiative of a bilateral alliance of 1919 belonged almost exclusively to the Polish side. During the negotiations of 1919–1921, the position adopted in the bilateral relations changed in accordance with the advance of the Red Army units towards the western borders of Russia.

The political and military project of a Romanian-Polish alliance hardly had any roots in historical tradition. Neither did it follow a particular trend in the public opinion of the time. The dogma of bilateral policy was a common stand adopted towards Moscow.

Without adhering to the project of stability and preservation of the status quo of the Little Entente, Poland concluded an identical type of alliance with Romania, which remained valid until 1939.

www.dacoromanica.ro

ISTORIOGRAFIA COMUNISMULUI – DOCUMENTAR

INSTAURAREA REGIMURILOR COMUNISTE ÎN EUROPA CENTRALĂ ŞI DE SUD-EST(1944–1947). CURENTE ÎN ISTORIOGRAFIA ANGLO-AMERICANĂ ŞI RUSĂ

COSMIN POPA

Controversele istoriografice cu privire la instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală şi de Sud-Est, precum şi la strategiile de politică externă ale celor trei mari puteri, în majoritatea lor, s-au desfăşurat pe terenul politicii. Astfel, quasitotalitatea analizelor ştiinţifice au fost grefate pe un mesaj politic care pleda sau încerca să discrediteze o cauză sau alta.

Dacă lucrurile sunt clare în ceea ce priveşte istoriografia sovietică, lipsa accesului la documentele necesare, la care s-a adăugat amintitul interes politic, au făcut ca şi o parte a lucrărilor istoricilor occidentali să sufere de acest neajuns. În acest fel au fost preluate şi acreditate teze propagandistice prin care se încerca proiectarea în trecut a unor stări de fapt contemporane, apărute ca urmare a unor evoluţii curente şi imprevizibile. Cel mai cunoscut caz este cel legat de originile şi evoluţia conflictului sovieto-iugoslav. În lipsa dovezilor documentare primare şi din simpatie pentru liderul iugoslav, istoriografia occidentală a preluat, fără rezerve, tezele lansate de istoricii oficiali iugoslavi conform cărora conflictul dintre cele două partide a început încă din anii 1945–1946. Potrivit acestora, comuniştii iugoslavi, în frunte cu Tito, s-au aflat în continuă opoziţie cu liderii sovietici, acţionând pentru păstrarea independenţei tuturor partidelor comuniste faţă de Moscova[1].

Odată cu intrarea în circuitul ştiinţific a unei cantităţi impresionante de documente din arhivele fostelor state comuniste s-a putut dovedi faptul că, până la începutul anului 1948, comuniştii iugoslavi nu au făcut excepţie de la regulile impuse tuturor partidelor comuniste de către liderii sovietici, dovedindu-se extrem de receptivi la ordinele transmise de la Moscova[2].

Meritele istoriografiei occidentale sunt incontestabile, istoricii de limbă engleză reuşind, încă din primii ani postbelici să pună la dispoziţia comunităţii ştiinţifice şi a celor interesaţi un tablou veridic al evenimentelor şi proceselor ce s-au desfăşurat în Europa Centrală şi de Sud Est, după ce această zonă a intrat în sfera de dominaţie exclusivă a Uniunii Sovietice.

În ceea ce priveşte istoriografia de pe cealaltă parte a baricadei, cea din Uniunea Sovietică şi ţările „satelit", este, aproape, imposibil să fie criticată sau amendată, scrierile de aici fiind, în majoritatea

[1] E. Kardelj, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Iugoslavije, 1944–1957*, Sečanja, Ljubljana–Beograd, 1980; V. Dedijer, *Iosip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, Beograd 1953; A. Ulam, *Titoism and Cominform*, Cambridge, 1952; F. Claudin., *La crise du mouvement communiste. Du Komintern au Kominform*, Paris, 1972; L. Marcou, *Le Kominform: le communisme de guerre froide*, Paris, 1972.

[2] *Vneşniaia Politika Sovetskogo Soiuza vo vremea „holodnoi voinî"*, Moskva, 1997; *Osmâslenie Istorii*, Moskva, 1995; L. J. Gibianski, *The Soviet Bloc and the Initial Stage of the Cold War, 1968;* M. Narinski, *S.S.S.R. i plan Marşalla. Po materialam Arhiva Prezidenta R.F.*, în „Novaia i Noveişaia Istoria", 1993, nr. 2; *The Kominform. Minutes of the Three Conferences 1947/1948/1949, Annale, Anno Trentisimo*, Milano, 1994.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 285–300, 2000

www.dacoromanica.ro

lor, o simplă colecţie de texte şi dogme oficiale care îşi au izvorul de inspiraţie în stalinismul „clasic". Cu totul altfel se prezintă istoriografia postsovietică, care, beneficiind de un acces satisfăcător la documentele esenţiale a reuşit, cel puţin în parte, să depăşească modul de gândire maniheist şi vechile şabloanele oficiale punând în circuitul ştiinţific documente şi lucrări analitice de certă valoare.

În virtutea acestor raţiuni, analizarea, cu precădere şi prioritate, a istoriografiei de limbă engleză este absolut necesară, sub rezerva faptului că, în majoritatea lucrărilor „clasice" sau mai noi, instaurarea comunismului în Europa Centrală şi de Sud Est ocupă un loc secundar în economia discursului istoriografic. Astfel, analizarea evenimentelor este subordonată demersului general de identificare a cauzelor şi mecanismelor ce au dus la declanşarea „războiului rece". Pentru a oferi o imagine cât mai completă cu privire la curentele din istoriografia de limbă engleză, am considerat necesar ca expunerea teoriilor şi ideilor directoare să fie făcută în funcţie de apartenenţa lor „politică", apartenenţă care a dus la formarea şi cristalizarea unor şcoli de interpretare.

ISTORIOGRAFIA DE LIMBĂ ENGLEZĂ

Istoriografia de limbă engleză a subiectului, aşa cum s-a afirmat mai sus, este una dintre cele mai timpurii. Primele preocupări ştiinţifice legate de instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală şi de Sud-Est au apărut la sfârşitul anilor '40.

Mediul politic şi intelectual propice, şi, nu în ultimul rând, o coerentă strategie culturală a guvernelor respective, au permis apariţia, aproximativ simultană, a mai multor şcoli de interpretare a problematicii „războiului rece" şi formării „lagărului socialist".

ŞCOALA „ORTODOXĂ"

Vederile şcolii „ortodoxe" au atins stadiul clasic de dezvoltare în cursul anilor '40, acestea reprezentând prima încercare serioasă a savanţilor occidentali de a explica şi a analiza eşecul alianţei dintre SUA şi URSS, ce a survenit la scurt timp după sfârşitul celui de-al doilea război mondial.

Primele lucrări ale şcolii „ortodoxe", chiar dacă pare paradoxal, au constituit o replică „ştiinţifică" la afirmaţiile unor specialişti, care susţineau că politica „mioapă" a administraţiei Roosevelt este răspunzătoare pentru declanşarea „războiului rece". Astfel, D.J. Birnham, J. Kroker, St. Possoni, Ch. Tansil şi alţii susţineau că, preşedintele Roosevelt a dus faţă de URSS o politică „împăciuitoristă", asemănătoare cu cea pe care Nevill Chamberlain a dus faţă de Germania naţional-socialistă.

Potrivit cercetătorilor citaţi, preşedintele american nu a putut impune interesele americane în negocierile cu URSS din timpul războiului, văzând între obiectivele politice ale celor două ţări o incompatibilitate insurmontabilă.

Drept răspuns, istoricii „ortodocşi" au combătut aceste teze, susţinând că, deşi cei care concepuseră şi promovaseră în acea perioadă politica externă americană au făcut unele greşeli minore, politica administraţiei americane a fost una constantă, în spiritul principiilor democratice universaliste, conducerea sovietică fiind, în consecinţă, vinovată de izbucnirea „războiului rece".

Un alt pilon teoretic al şcolii istoriografice „ortodoxe" este acela al filiaţiei absolute dintre teoria marxist-leninistă şi regimul politic sovietic. Astfel, potrivit majorităţii istoricilor din acest curent, principiile şi scopurile comunismului, aşa cum au fost ele teoretizate de către Marx şi Lenin, explicau şi argumentau, în totalitate, comportamentul sovieticilor din timpul celui de-al doilea război mondial. În acest sens, potrivit „ortodocşilor", URSS urmărea permanent să declanşeze revoluţia mondială, instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală şi de Sud-Est fiind primul pas în acest sens.

www.dacoromanica.ro

Shlesienger, unul dintre clasicii şcolii „ortodoxe", considera că „principala explicaţie pentru acutizarea rapidă a «războiului rece» este aceea că URSS, în mod tradiţional, nu este un stat naţional, ci unul totalitar, înarmat cu o ideologie atotştiitoare, universalistă, bazată pe ideea infailibilităţii partidului şi guvernului, pătrunsă de spiritul mesianismului politic, şi care pune semnul de egalitate între dispută şi trădare"[3]. Luând ca bază de analiză opiniile citate mai sus, istoricii „ortodocşi" considerau că erau diferenţe imense între opiniile americane şi cele sovietice cu privire la ordinea mondială postbelică.

Savanţi ca Shlesienger şi Zb. Brzezinski au analizat aceste diferenţe prin prisma conflictului dintre „universalismul" american, care susţinea că toate statele şi naţiunile au interese comune, putându-şi, astfel, asigura împreună securitatea, şi apetenţa sovieticilor pentru sfere de influenţă, apetenţă bazată pe principiul asigurării şi garantării de către alte puteri, pentru URSS, a unui spaţiu în care influenţa sa să fie deplină şi indiscutabilă.

Aceste diferenţe principiale dintre SUA şi URSS s-au oglindit, potrivit savanţilor citaţi, şi în perceperea diferită a rolului ONU în lumea postbelică, americanii considerând organizaţia un instrument capabil să reducă, substanţial, riscul declanşării unui nou război, sovieticii continuând să se bazeze, în continuare, pe puterea militară, lărgirea graniţelor proprii şi instaurarea unui control dur asupra ţărilor învecinate.

Chiar dacă majoritatea lucrărilor şcolii „ortodoxe" are ca punct de pornire începutul războiului, anul 1939, o parte dintre istoricii acestui curent situează originea conflictului la nivelul anului 1917, susţinând că însăşi istoria partidului comunist rus şi a revoluţiei bolşevice dovedeşte tendinţa intrinsecă de dominaţie universală. În acest mod este justificat comportamentul Occidentului, care la sfârşitul primului război mondial a încercat să izoleze, total, Rusia Sovietică.

Referitor la politica externă sovietică din perioada interbelică, cercetătorii citaţi consideră că sovieticii au manipulat întreaga mişcare comunistă internaţională, încercând, prin intermediul partidelor comuniste, să influenţeze politica vecinilor faţă de URSS[4].

Astfel, dacă afirmaţia de mai sus este valabilă în ceea ce priveşte politica partidelor comuniste din Germania, Franţa, Cehoslovacia şi, parţial, a celor de stânga din Marea Britanie, lucrurile nu mai stau aşa în ţări ca România sau Polonia, unde politica partidelor comuniste a fost una lipsită de orizont, iar impactul principiilor sale directoare rareori depăşea perimetrul întrunirilor de partid clandestine.

În dorinţa de a explica poziţia URSS la începutul celui de-al doilea război mondial, unii cercetători au afirmat că Moscova a încurajat izbucnirea conflagraţiei, în speranţa că statele capitaliste se vor distruge unele pe altele, fapt ce ar fi permis liderilor de la Kremlin să strângă laurii victoriei cu costuri şi eforturi minime. În acest context, Pactul de neagresiune sovieto-german din 1939 apare drept o încercare a URSS de a direcţiona agresivitatea ţărilor „Axei" către Anglia şi Franţa, folosind acest răgaz pentru a-şi instaura controlul asupra Finlandei, ţărilor baltice şi a unor regiuni din Polonia şi România. Urmând firul logic, „ortodocşii" consideră că SUA au comis o greşeală majoră atunci când au acordat URSS ajutor militar şi economic în timpul războiului fără să ceară ceva în schimb în afară de continuarea luptei[5].

Cu toate că atacul german a forţat URSS la o colaborare temporară cu Occidentul, susţine Brzezinski, guvernul sovietic nu a abandonat speranţa că situaţia grea de după război va facilita instaurarea dominaţiei sovietice asupra statelor vecine. Fiind marxişti, potrivit istoricilor „ortodocşi", liderii sovietici nu au crezut niciodată în posibilitatea existenţei unor guverne ce ar fi putut fi,

[3] A. M. Jr. Shlesienger, *Origins of the Cold War,* în „Foreign Affairs", t. 46, 1967, October, p. 46–47.

[4] J. Librach, *The Rise of the SovietEmpire: A study of Soviet Foreign Policy*, New York., 1964, p. 42–95.

[5] H. Feis, *Churchill–Roosevelt–Stalin*, Princeton, 1953, p. 6–12.

www.dacoromanica.ro

concomitent, democratice şi „prietenoase" faţă de URSS, din această cauză preferând instaurarea în Europa Centrală şi de Est a unor guverne total dependente de Moscova[6].

Cu adevărat curioasă este explicaţia pe care istoricii „ortodocşi" au dat-o instaurării regimurilor comuniste. Potrivit acestora, chiar dacă armata sovietică a fost factorul determinant în acest demers, „eliberarea" ţărilor în cauză a dus la declanşarea unor „revoluţii" politice reale, doar preluarea puterii de către comunişti fiind un act al cuceririi străine.[7]

Seton-Watson dovedeşte că venirea la putere a comuniştilor a avut loc după un plan prestabilit. La început, comuniştii au intrat în diferite coaliţii democratice, proclamând respectul pentru drepturile cetăţeneşti şi politice, în timp ce sovieticii le întăreau poziţiile „cheie" în toate instituţiile statului, serviciul de securitate şi armată. A doua etapă, potrivit cercetătorului citat, a fost aceea a formării unor coaliţii politice fictive, sub conducerea comuniştilor, care au forţat, în cele din urmă, partidele democratice să intre în opoziţie, folosind metodele poliţieneşti şi cenzura. În ultima etapă a instaurării regimurilor comuniste, reprezentanţii sovietici şi aliaţii lor locali au mărit presiunea asupra partidelor de opoziţie, împiedicându-le, în cele din urmă, să funcţioneze[8].

Potrivit lui Seton-Watson, sovieticii şi-au pus în aplicare planurile de comunizare a Europei Centrale şi de Sud-Est indiferent de dorinţa, sinceră, a liderilor locali de a colabora cu URSS pe termen lung.

Convinşi de faptul că URSS urmărea exportul revoluţiei bolşevice dincolo de graniţele sale, istoricii „ortodocşi" susţin că acesta a fost principalul motiv al „răcirii" relaţiilor dintre cele două guverne.

Astfel, în virtutea unor asemenea obiective, URSS a amânat retragerea trupelor sale din Iranul de Nord, încercând să transforme această regiune într-o sursă continuă de insecuritate pentru Turcia, în scopul exercitării unor presiuni cât mai eficace asupra guvernului de la Ankara, urmărindu-se obţinerea unor concesii teritoriale de natură să asigure prezenţa militară a URSS în zona Strâmtorilor. Nereuşita sovieticilor este explicată de către aceşti istorici prin rigiditatea şi hotărârea de care au dat dovadă statele occidentale în respingerea pretenţiilor sovietice[9].

Războiul civil din Grecia este şi el analizat de către această şcoală ca o încercare a URSS de a-şi extinde influenţa în Mediterana Orientală cu ajutorul partidului comunist local[10].

Interpretarea dată de către istoricii „ortodocşi" eşecului revoluţiei comuniste din Grecia nu poate fi pusă numai pe seama necunoaşterii unor documente fundamentale legate de aceste evenimente, ea fiind şi un rezultat al filosofiei şcolii în cauză, care a tratat angajamentul deplin al lui Stalin faţă de politica sferelor de influenţă drept o slăbiciune a acestuia. Respectarea de către sovietici a acordurilor convenite cu britanicii a determinat înfrângerea insurecţiei comuniste în Grecia şi nu reacţia puterilor occidentale.

Referitor la politica externă americană din această perioadă, şcoala „ortodoxă" consideră că ea a fost una constantă, demonstrând aderenţa totală a SUA la principiile „Chartei Atlanticului" şi la cele ale „Declaraţiei ONU", prin care se urmărea instalarea unei păci durabile, prosperităţii universale, garantarea şi diversificarea drepturilor cetăţeneşti şi politice şi a dreptului fiecărei naţiuni la autodeterminare. „Ortodocşii" susţin că politicienii americani s-au pronunţat, în mod sincer, pentru colaborarea cu URSS, depunând mari eforturi pentru destinderea relaţiilor dintre cele două ţări în momentele de criză. În acest sens, H. Feis subliniază că, „până la ultima suflare", Roosevelt a

[6] Zb. Brzezinski, *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Cambridge (MA), 1967, p. 32–33.

[7] H. Seton-Watson, *Neither War Nor Peace: The Struggle for Power in the Postwar World*, New York, 1962, şi *The Last European Revolutions*, London, 1950, p. 8.

[8] H. Seton-Watson, *The Last European Revolutions*, p. 169–171.

[9] H. Feis, *Between Peace and War*, p. 291–301, 322.

[10] J.C. Campbell, *The Council of Foreign Affairs. The United States in World Affairs, 1945–1947*, New York, 1947, p. 92 şi Laquer W., *Europe Since Hitler*, London, 1970, p. 90.

www.dacoromanica.ro

continuat să acţioneze pornind de la presupunerea că toleranţa, buna credinţă şi scopurile juste ale politicii americane vor scădea susceptibilitatea liderilor sovietici pentru ca aceştia să devină „buni parteneri de acţiune", în folosul binelui universal[11].

Conform tradiţionaliştilor, având în vedere dorinţa sovieticilor de a-şi instaura dominaţia asupra întregii Eurasii, guvernului american nu îi mai rămânea nimic de făcut decât să se împotrivească pătrunderii în forţă a sovieticilor. După părearea lor, chiar guvernul sovietic a favorizat demersul american de popularizare a noilor realităţi politice, pe care SUA l-au întreprins după răcirea relaţiilor cu URSS.

În decursul câtorva luni, scrie Bailey, tactica agresivă a Moscovei a deschis-ochii americanilor cu privire la adevărata natură a regimului comunist. În acest fel, prevenite despre pericol, SUA şi-au modificat politica externă, în paralel întărindu-şi puterea militară pentru a nu fi, din nou, surprinse nepregătite[12].

Cu riscul de a se aventura în hăţişurile istoriei contrafactuale, „ortodocşii" au susţinut că, în cazul în care Roosevelt ar mai fi trăit, ar fi fost forţat să modifice cursul politicii externe americane, de unde decurge concluzia că politica externă a administraţiei Truman se înscrie în „logica" istoriei.

Tradiţionaliştii consideră că anul 1947 a fost unul de cotitură în relaţiile internaţionale postbelice. În acest an, conştientizând inutilitatea continuării tratativelor cu URSS, administraţia SUA a adoptat „Doctrina Truman" şi „Planul Marshall". Aceste două „ingrediente" esenţiale ale politicii externe americane au temperat, considerabil, pretenţiile sovietice, iar ajutorul militar acordat guvernelor democratice în refacerea armatelor naţionale, combinat cu solida asistenţă economică, a determinat întărirea considerabilă a capacităţii acestor state de a se opune ofensivei comuniste interne şi externe. Concomitent, noua administraţie a oprit demobilizarea rapidă a forţelor armate, a informat opinia publică despre pericolul sovietic, formarea NATO în 1949 nefiind decât continuarea, logică, a proceselor începute în anul 1947.

ŞCOALA „REALISTĂ"

La scurt timp după conturarea clară a opiniilor şcolii "ortodoxe", apariţia unei reacţii ştiinţifice era inevitabilă, cu atât mai mult cu cât o mare parte a tezelor vehiculate de către „tradiţionalişti" au fost, în mod evident, discutabile încă de la lansarea lor.

În acest mediu intelectual, marcat de un criticism evident, îşi face apariţia o nouă şcoală de interpretare, cea „realistă". Aşa cum reiese şi din denumirea sub care noul curent istoriografic şi-a făcut apariţia, reprezentanţii săi au supus politica externă americană unei critici serioase, încercând să explice „de ce şi cum aliaţii occidentali, obţinând victoria militară, au suferit o înfrângere politică, cum şi de ce, învingând Germania şi eliberând Europa Occidentală, SUA au permis URSS să-şi instaureze dominaţia asupra Europei Orientale, împiedicând, astfel, aplicarea în această zonă a prevederilor Cartei Atlanticului, pentru care ele s-au luptat"[13].

În acest sens, acordând o mai mică atenţie declaraţiilor şi proiectelor politice, dar analizând mai atent modul în care politicienii americani au evaluat situaţia internaţională de la sfârşitul războiului, „realiştii" au încercat să dovedească că SUA nu au sesizat tendinţele expansive ale URSS, în consecinţă, neputând să reacţioneze oportun la creşterea puterii militare a URSS. Criticii susţin că guvernanţii americani au fost prea optimişti în ceea ce priveşte posibilitatea de a coopera cu sovieticii, fapt ce a diminuat considerabil posibilitatea ca SUA să evite izbucnirea „războiului rece" sau aceea de a-i diminua consecinţele.

[11] H. Feis, *op. cit.*, p. 22, 120.
[12] Th. Bailey, *op. cit.*, p. 778.
[13] Ch. Wilmot, *The Struggle for Europe*, New York, 1952, p. 11.

www.dacoromanica.ro

În demersul lor critic, pentru a-şi susţine cât mai solid opiniile, „realiştii" apelează la un discurs politologizant, afirmând că dorinţa de a-şi mări puterea reprezintă „forţa motrice" a politicii fiecărei ţări. Chiar dacă o ţară se deosebeşte prin excepţionala ei dorinţă de pace, afirmă „realiştii", guvernul ţării respective este nevoit să apere ţara de agresiunea unei terţe puteri.

„Concurenţa, considera D. Mc. Lellan, este trăsătura caracteristică sistemului statelor naţionale, însăşi natura acestui sistem determinând fiecare participant să-şi asigure propria securitate"[14].

În sprijinul teoriei lor, „revizioniştii" dau exemplul Germaniei postbelice, unde, consideră ei, deşi ambele părţi au urmărit, de la început, promovarea intereselor zonale, susţinând, în acelaşi timp, ideea statului german unic, ele au fost nevoite să-şi întărească considerabil poziţiile pentru a evita preluarea controlului total de către una dintre părţi"[15].

Conform istoricilor şcolii „realiste", motivul declanşării „războiului rece" nu a rezidat în deosebirile de vederi între liderii celor trei puteri şi nici în diferenţele dintre cele două sisteme, susţinând că „ele decurg din natura sistemului statal şi repartizării bipolare a forţelor, ceea ce duce la apariţia situaţiei în care fiecare stat vede în celălalt principalul pericol pentru securitatea sa. Această stare de lucruri forţează statele să ia anumite măsuri, ce sunt socotite de către statul care le-a luat absolut defensive, iar de către cealaltă parte sunt percepute ca măsuri ofensive, expansioniste şi agresive"[16].

Bipolarizarea politico-militară postbelică, după părerea „realiştilor", are drept cauză slăbirea considerabilă a Angliei, care, combinată cu înfrângerea Germaniei, Japoniei şi Franţei, a făcut ca la sfârşitul războiului să rămână în lume doar două mari puteri: SUA şi URSS.

Pentru a combate teza „ortodoxă" potrivit căreia politicienii americani nu au ştiut nimic despre adevăratele scopuri ale URSS, „realiştii" dovedesc că majoritatea oamenilor politici americani a prevăzut evoluţia ulterioară a evenimentelor, dar a crezut că poate atenua susceptibilităţile sovieticilor în ceea ce priveşte securitatea postbelică a URSS. Tocmai din aceste motive, se afirmă mai departe, SUA au mizat atât de mult pe ONU, dorind să facă din aceasta un organism care să anuleze importanţa balanţei de putere, în loc să o folosească ca un instrument, tocmai în scopul păstrării acestei balanţe. După opinia lor, SUA ar fi trebuit să acorde o importanţă mai mare întăririi puterii militare, în concordanţă cu aceasta, adoptând o poziţie mult mai dură la masa tratativelor[17].

„Realiştii" critică şi optimismul lui Roosevelt, mai exact, convingerea oarbă a acestuia că se poate trata cu Stalin, şi mai ales dorinţa de a juca rolul unui arbitru între URSS şi Anglia, presupunând că politicienilor americani Anglia le era antipatică din cauza înţelegerii defectuoase, de către aceştia, a colonialismului englez. „Arbitrajul" lui Roosevelt a subminat relaţiile dintre Anglia şi SUA, fapt ce a împiedicat o colaborare mai strânsă între cele două state pentru ca acestea să facă, la începutul crizei, front comun pentru a putea limita pretenţiile sovieticilor[18].

Modul în care administraţia americană a luat deciziile fundamentale de politică externă este, de asemenea, criticat de către „realişti". Aceştia susţin că SUA au acordat întâietate factorului militar, trecându-l pe planul al doilea pe cel politic, în acest mod favorizând creşterea influenţei politice a URSS, stat ce-şi calcula mişcările militare în funcţie de avantajele politice ce le putea obţine de pe urma acestora[19].

[14] D. Mc Lellan, *The Cold War in Transition*, New York, 1966, p. 1.

[15] L.J. Halle, *The Cold War as History*, New York, 1968, p. 36-37.

[16] I. Spanier, *American Foreign Policy Since World War II*, New York, 1980, p. 20

[17] L.E. Danis, *The Cold War Begins: Soviet-American Conflict Over the Eastern Europe*, Princeton, 1974, p. 62–63, 83–87, 388–389.

[18] H.W. Baldwin, *Our Worst Blunchers in the War: Europe and the Russian, în* „Atlantic Monthly", 1950, p. 30–39.

[19] G.F. Kennan, *Russia and the West under Lenin and Stalin*, Boston, 1961, p. 335.

www.dacoromanica.ro

Nici politica de capitulare necondiţionată impusă Germaniei şi Japoniei nu se bucură de aprecierea pozitivă a „realiştilor". Astfel, Baldwin H. W. consideră că aceasta a funcţionat ca un factor inhibitiv pentru mişcarea antifascistă din Germania, întărind voinţa puterilor „Axei" de a se bate până la capăt. Potrivit istoricului citat, acest lucru a făcut ca la sfârşitul războiului în Europa să nu mai existe nici o putere capabilă să se opună URSS[20].

Baldwin critică poziţia „timidă" a administraţiei Roosevelt, care, pe parcursul războiului a refuzat să discute în detaliu criteriile de organizare a lumii postbelice. Davis L. duce raţionamentul mai departe, afirmând că niciodată liderii americani nu le-au pus în vedere sovieticilor ce pot şi ce nu pot face în Europa Orientală, împiedicând, astfel, găsirea unui compromis sovieto-american în problemele acestei regiuni[21].

„Realiştii" consideră că multe dintre problemele ce au complicat relaţiile dintre Occident şi URSS ar fi putut fi evitate, în cazul în care SUA ar fi acordat mai multă atenţie Europei Orientale în cursul războiului. „Guvernul SUA, susţine Rostow W., nu a putut aprecia însemnătatea Poloniei şi a Europei Orientale pentru interesele americane, permiţând, astfel, URSS să-şi instaureze aici stăpânirea"[22].

Aceşti istorici susţin că SUA, pur şi simplu, nu au avut conştiinţa propriilor posibilităţi de a împiedica „căderea în teroare" a Europei Orientale. Ţinând cont de faptul că SUA au insistat ca statele acestei regiuni să fie conduse de guverne alese în mod democratic, guvernul american ar fi trebuit să facă mai mult pentru atingerea acestui scop.

În viziunea „realiştilor", SUA ar fi putut exercita presiuni asupra URSS, fie prin sistarea livrărilor de armament, fie chiar prin declanşarea unor acţiuni militare ce ar fi dus la ocuparea Europei Orientale, urmărindu-se astfel realizarea obiectivelor arătate mai sus. Încercarea americanilor de a obţine îndeplinirea acestor obiective numai prin mijloace diplomatice, limitate, a coincis cu apariţia unui vacuum de putere în Europa Centrală şi de Sud-Est şi întărirea considerabilă a puterii militare a URSS, ceea ce a făcut ca încercarea lor să fie sortită eşecului, determinând doar răcirea considerabilă a relaţilor cu URSS şi întărirea controlului sovietic asupra ţărilor regiunii.

Drept model al posibilului compromis sovieto-american, „realiştii" propun înţelegerea dintre Stalin şi Churchill de la Moscova, când liderul sovietic s-a declarat de acord cu represarea comuniştilor greci, din moment ce Grecia fusese inclusă în sfera de influenţă occidentală. Convinşi de valabilitatea raţionamentelor lor, „realiştii" afirmă că URSS a decis să susţină revolta comuniştilor din Grecia numai după ce SUA, cred ei, a pus sub semnul întrebării influenţa sovietică în Europa Orientală. Conform „realiştilor", liderii sovietici nu au intenţionat să instaureze, imediat, regimuri comuniste în ţările zonei, însă au fost nevoiţi să se sprijine în demersurile lor, exclusiv, pe formaţiunile comuniste locale, în condiţiile în care nici o altă grupare politică nu asigura protejarea intereselor sovietice în regiune.

Instaurarea regimurilor politice de inspiraţie comunistă, afirmă „realiştii", a revelat pentru URSS extraordinara lipsă de popularitate a acestor partide în ţările zonei, fapt ce i-a determinat să întărească controlul militar exercitat asupra regiunii. Acestei stări de spirit din cercurile sovietice i s-au adăugat şi propunerile americane ca ţările Europei Orientale să adere la „Planul Marshall", aderare condiţionată de reorganizarea guvernelor locale, fapt ce reprezenta un pericol considerabil pentru influenţa sovietică în zonă. La rândul lor, măsurile sovietice de întărire a controlului militar asupra Europei Orientale au întărit susceptibilităţile occidentalilor cu privire la planurile URSS în legătură cu întreaga Europă. Potrivit „realiştilor", acest lucru a făcut ca problemelor apărute în Franţa, Italia şi Grecia să li se dea o explicaţie unilaterală, chiar dacă, într-o primă fază, URSS a acordat un ajutor limitat partidelor comuniste din aceste ţări.

[20] H.W. Baldwin, *op. cit.*, p. 376.

[21] L.E. Danis, *op. cit.*, p. 376.

[22] W.W. Rostow, *The United States in the World Arial. An Essay in Recent History*, New York, 1960, p.117.

www.dacoromanica.ro

În căutarea începuturilor „războiului rece" şi ale „cortinei de fier", „realiştii" definesc comportamentul politic al URSS drept „previzibil", în viziunea lor sovieticii acţionând aşa cum trebuiau să acţioneze, adică protejându-şi interesele vitale.

În virtutea celor de mai sus, „realiştii" consideră că liderii americani sunt vinovaţi de izbucnirea „războiului rece". Teza este argumentată prin faptul că URSS a făcut concesii majore în Grecia, Turcia şi Iran, nedorind să provoace SUA prin contestarea influenţei lor în Mediterana Orientală, zona Strâmtorilor şi Orientul Mijlociu, regiuni considerate, în mod tradiţional, drept zone de influenţă a Occidentului. În acest context, şcoala „realistă" consideră că SUA au făcut prea puţine pentru a preveni extinderea imperiului sovietic în Europa Orientală, iar atunci când au încercat să facă ceva, era, deja, mult prea târziu, determinând doar înrăutăţirea situaţiei generale, cu consecinţe catastrofale pentru evoluţia ulterioară a zonei.

Astfel, considerând primatul anglo-american în Europa Occidentală drept o legitate istorică, sovieticii s-au aşteptat la un tratament similar din partea SUA în ceea ce priveşte Europa Orientală. Atunci când acest lucru nu s-a petrecut, liderii sovietici au tras concluzia că americanii intenţionează să le ia „prada de război".

Pe scurt, explicaţia pe care „realiştii" au dat-o izbucnirii „războiului rece" este aceea că presiunea anglo-americană exercitată, de la distanţă, asupra URSS şi reacţiile sovietice la aceste „provocări" au determinat accelerarea pregătirilor pentru o nouă confruntare, de această dată între vechii aliaţi.

ŞCOALA „REVIZIONISTĂ"

Cea de a treia şcoală istoriografică americană care a dat o nouă interpretare „războiului rece" şi formării „lagărului socialist" este cea „revizionistă".

Încă de la început, merită consemnat faptul că acest curent istoriografic îşi are izvoarele conceptuale în problemele interne americane din anii '60 – '70, „revizioniştii" recurgând la o serie de explicaţii sociologice şi politologice, care, în viziunea unor autori radicali, capătă accente marxist-leniniste.

Punctul de pornire al acestei şcoli se situează la nivelul anului 1959, când a fost publicată cartea lui W. A. Wiliams, *Tragedia diplomaţiei americane*. Deşi cartea este o istorie a politicii externe americane, capitolele care tratează problematica „războiului rece" sunt cele care au dat naştere discuţiei istoriografice soldate cu formarea unei noi şcoli de interpretare a istoriei universale postbelice.

Conform lui Wiliams, „războiul rece" este rezultatul încercării SUA de a impune Europei Orientale politica economică a „porţilor deschise", ceea ce, în primul rând, contravenea intereselor URSS, iar în al doilea rând, ar fi pus popoarele acestei regiuni într-o stare de dependenţă faţă de capitalul american.

Cu toate că tezele lui Wiliams s-au constituit într-un început şocant al noului mod de interpretare a realităţilor politice postbelice, numai în 1965, odată cu apariţia cărţii lui G. Alperovitz, *Diplomaţia atomică*, şcoala „realistă" a căpătat conturul ei clasic.

Conform lui Alperovitz, SUA au bombardat atomic Japonia nu pentru a obţine capitularea rapidă a acesteia, ci pentru a intimida URSS şi a-şi extinde influenţa în Europa Orientală[23].

Radicalismul lui Alperovitz şi al susţinătorilor lui se explică, mai degrabă, prin criza de identitate prin care trecea societatea americană în acea perioadă, punerea în circulaţie a unor documente datând din perioada postbelică nepermiţând istoricilor americani să tragă asemenea concluzii radicale.

[23] R. Vaiţ, *Zapadnâe teorii „holodnoi voinî"*, Moskva, 1995, p. 14.

www.dacoromanica.ro

Intervenţia SUA în Vietnam, continua încălcare a drepturilor omului în America, precum şi relativa destindere a relaţiilor dintre Est şi Vest, ce părea că infirmă teza „ortodocşilor" cu privire la agresivitatea intrinsecă, proprie regimurilor comuniste, toate acestea la un loc cu determinat reorientarea conceptuală a tinerilor istorici americani, aceştia îndreptându-şi atenţia către factorii sociali, mentali, dar mai ales către rolul acestora în formarea deciziilor politice.

Conform lui R. Waits, „revizionîştii" pot fi împărţiţi în două grupe: „revizionîştii moderaţi" şi „revizionîştii sistemici".

Primii susţin că „războiul rece" este rezultatul politicii duse faţă de URSS de către o parte a administraţiei Truman, care s-a îndepărtat de principiile preşedintelui Roosevelt. După părerea acestora, în cazul în care Roosevelt ar mai trăit, el ar fi reuşit să preîntâmpine „războiul rece" prin recunoaşterea „intereselor legitime" ale URSS în Europa Orientală. Potrivit „revizionîştilor" moderaţi, cel care se face vinovat de turnura pe care au luat-o relaţiile dintre URSS şi SUA este preşedintele Truman, care, sub influenţa consilierilor săi, a încercat „să fure" „cuceririle" URSS fără a ţine seama de acordurile încheiate.

Cealaltă grupă, cea a „revizionîştilor sistemici", neagă rolul personalităţilor în politica americană, susţinând că dorinţa SUA de a găsi debuşee pentru produsele americane a determinat împotrivirea URSS şi a popoarelor Europei Orientale, oripilate de posibilitatea căderii în sclavia capitalului american.

Astfel, istoricii celui de al doilea curent susţin că sistemul economic american a transformat SUA într-o forţă reacţionară a lumii postbelice. Oamenii rezolvând probleme comit greşeli, însă, sistemul crează aceste probleme pe care oamenii le rezolvă. În cele din urmă, ajungem la concluzia conform căreia răspunderea este a sistemului şi a tradiţiilor sale[24].

„Revizionîştii sistemici" susţineau că numai reformarea Americii pe baze socialiste va duce la încetarea „războiului rece" şi a politicii contrarevoluţionare americane[25].

Şcoala „revizionistă", la fel ca şi cea „ortodoxă", susţinea că „războiul rece" a început odată cu intervenţia Aliaţilor în Rusia pentru a înăbuşi revoluţia bolşevică. Asemănările dintre cele două ştiri se opresc însă aici. În viziunea „revizionîştilor", europofobia rusă data de numai cîţiva ani, adică din 1917, când, odată izolată şi atacată de Occident, Rusia a început să privească Europa şi SUA ca pe un potenţial duşman. Potrivit istoricilor revizionişti, politica occidentală de izolare a Rusiei a făcut ca la începutul celui de-al doilea război mondial ţări ca Austria, China, Spania, Cehoslovacia şi Polonia să cadă pradă ţărilor „Axei", pentru că SUA şi Europa Occidentală au considerat aceste pierderi drept „suportabile" în comparaţie cu colaborarea „sinceră" în probleme de securitate, care ar fi putut să o dezvolte cu URSS.

„Revizionîştii sistemici" consideră că scopul politicii externe americane postbelice a fost restaurarea status-quo-ului european interbelic.

După părearea lui George Kolko, caracteristice pentru anii '40 sunt următoarele două coordonate:

1) forţele politice locale de care SUA îşi legau planurile erau mult mai slabe decât activa mişcare de stânga, ce căpăta din ce în ce mai mulţi aderenţi în condiţiile crizei economice acute;
2) numai SUA erau capabile să se opună acestor forţe „înnoitoare", „revoluţionare"[26].

[24] G. Alperovitz, *The United States. The Revolutions and the Cold War: Perspective and Prospect. Cold War Eassey*, New York, 1970, p. 91.

[25] G. Alperovitz, *op. cit.*, şi W.A. Wiliams, *The Tragedy of American Diplomacy*, New York, 1963, p. 306.

[26] J. Kolko, *The Limits of Power: World and United States Foreign Policy 1945–1954*, New York, 1972, p. 30.

www.dacoromanica.ro

În viziunea „revizonist sistemică", pentru a se împotrivi mişcărilor revoluţionare din Europa Orientală, SUA au fost nevoite să joace rolul unui Metternich contemporan. Deci, spre deosebire de „ortodocşi", care definesc politica americană în Europa Centrală şi de Est ca fiind una „pasivă", „revizioniştii„ afirmă că agresivitatea politicii americane în zonă a determinat, în mod direct, comportamentul politic al URSS, astfel ajungându-se la starea de război diplomatic între cele două mari puteri.

Ambele direcţii „revizioniste" consideră că prin formarea „lagărului socialist" URSS a salvat ţările Europei Orientale de la sclavia capitalului american, care făcea ca în perioada interbelică aceste ţări să îndeplinească rolul unor semicolonii în relaţiile comerciale cu SUA.

Pentru „revizionişti", duritatea regimurilor comuniste instalate în Europa Orientală la sfârşitul celui de-al doilea război mondial nu are de a face cu natura sistemului sovietic, ci mai degrabă cu precaritatea tradiţiilor democratice din aceste ţări, carenţe ce, în viziunea unor astfel de istorici, ar fi dus, oricum, la instaurarea unor regimuri autoritare, chiar dacă nu de stânga.

În timp ce „ortodocşii" dovedesc că politica agresivă a Moscovei a forţat Washingtonul să ocupe poziţii defensive în politica externă, „revizioniştii" susţin că, la sfârşitul războiului, URSS nu mai dispunea de forţele necesare pentru a reprezenta un pericol pentru Occident, drept care, iniţiativa strategică era atunci în mâinile politicienilor americani.

Pentru a continua raţionamentele lui Wiliams, „revizioniştii" susţineau că „forţa şi răspunderea se află într-o relaţionare directă, de unde se poate trage concluzia că la sfârşitul războiului SUA, fiind mai puternice decât URSS, sunt principalul vinovat pentru izbucnirea războiului rece"[27].

Nu puţini „revizionişti" şi-au declarat adeziunea la sistemul sovietic, susţinând că la sfârşitul războiului URSS dorea cu orice preţ să menţină relaţii bune cu ţările occidentale, având în vedere faptul că, în aceea perioadă, potrivit istoricilor amintiţi, sarcina principală a PCS(b) era aceea de a restaura economia naţională şi de a asigura securitatea ţării.

În general, „revizioniştii" tratează personalitatea lui Stalin şi politica dusă de acesta într-un mod asemănător cu cel al „realiştilor". „Politica lui Stalin, scria D. Yergin, nu este politica unui om care avea în vedere numai victoria revoluţiei mondiale. Adevărul constă în faptul că politica externă a URSS a fost grosolană şi dezgustătoare, dar, de obicei, atentă şi pragmatică. URSS a acţionat ca o mare putere, aspirând la creşterea forţei sale în concordanţă cu scopurile istorice ale Rusiei, prin formarea sferelor de influenţă, semnarea de tratate secrete şi încheierea de alianţe cu marile puteri şi prin alte metode ale vechii diplomaţii"[28].

Chiar dacă o mare parte din interpretările şcolii „revizioniste" pot fi puse sub semnul întrebării, concluzia citată mai sus concordă, în mod izbitor, cu cele ale istoriografiei neotroţkiste din Federaţia Rusă.

Potrivit lui Vadim Ragovin, cel mai important reprezentant al acestui curent, politica externă a regimului stalinist nu a urmărit declanşarea revoluţiei socialiste mondiale, ba chiar a făcut tot ceea ce s-a putut pentru a preîntâmpina acest lucru, scopul principal al politicii externe sovietice fiind consolidarea regimului personal[29].

ŞCOALA „POSTREVIZIONISTĂ"

La începutul anilor '70, în peisajul istoriografic american şi-a făcut apariţia o nouă şcoală de interpretare a proceselor politice postbelice: şcoala „postrevizionistă".

[27] I. Deutcher, *Stalin. A Political Biography*, 2nd edition, New York, 1952, p. 384

[28] D. Yergin, *The Shaterred Peace. The Origin of the Cold War and the National Security State*, Boston, 1974, p. 12.

[29] V. Ragovin, *Partia rastrelennih*, Moskva, 1997.

www.dacoromanica.ro

Această şcoală nu se deosebeşte prin noutatea ideilor şi interpretările puse în circuitul istoriografic mondial, fiind mai mult o reacţie la afirmaţiile categorice ale „ortodocşilor" şi „revizioniştilor".

„Piatra unghiulară" a acestei şcoli rămâne totuşi axioma „ortodoxă" potrivit căreia răspunderea pentru izbucnirea „războiului rece" aparţine URSS. Istoricii „postrevizionişti" sancţionează, totuşi, această afirmaţie, susţinând că la sfârşitul războiului politica sovietică nu era atât de marcată de ideea revoluţiei mondiale, ci mai degrabă de nevoia de a-şi asigura propria securitate.

De Porte susţine că liderii sovietici erau dispuşi să caute un compromis cu aliaţii occidentali în privinţa câtorva obiective cum ar fi:

1) formarea unor graniţe „sigure";
2) instaurarea unor „guverne prietenoase" în statele din vecinătatea URSS;
3) garanţii că Germania nu va mai reprezenta un pericol pentru URSS;
4) colaborarea cu principalii aliaţi;
5) recunoaşterea de către aceştia a graniţelor URSS şi sferei sale de influenţă[30].

V. Mastny ajunge la concluzia că scopurile politico-strategice ale URSS se deosebeau prin elasticitate, ele modificându-se de-a lungul timpului. «Stalin nu a fost Hitler, scrie Mastny, el a fost întotdeauna gata să-şi modereze pretenţiile atunci când s-a lovit de o împotrivire hotărâtă. La început, scopurile politice ale lui Stalin au fost destul de modeste. Pe măsură ce poziţiile politico-militare ale URSS au devenit din ce în ce mai favorizante, convingându-se, în acelaşi timp, de „nedorinţa" Occidentului de a se amesteca în Europa Orientală, acesta şi-a mărit considerabil pretenţiile». Mastny afirmă chiar că Stalin nu dorea, de la început, schimbări politico-economice radicale în regiune, iar în privinţa controlului pe care acesta l-a exercitat asupra mişcării comuniste, autorul amintit este din nou foarte sceptic, avansând ideea unei relative autonomii a partidelor comuniste în timpul războiului.[31]

Un alt istoric „postrevizionist", G. Lundestad, susţine că politica URSS depindea de poziţia fiecărei ţări în parte. Cu cât ţara era mai aproape de URSS, cu atât mai insistent sovieticii au căutat să-şi impună controlul absolut asupra proceselor politice din acea ţară[32].

Şcoala „postrevizionistă" opinează că dacă în 1948 reacţia SUA la procesul de sovietizare rapidă a Cehoslovaciei ar fi fost mult mai energică, s-ar fi reuşit păstrarea unei Cehoslovacii, aproximativ, suverane[33].

Totuşi, „postrevizioniştii" cad de acord cu „realiştii" şi atunci când susţin că, în afara Poloniei, Europa Orientală nu prezenta un interes deosebit pentru SUA, care, nu de puţine ori, au abandonat interesele lor aici, atunci când ele au intrat în contradicţie cu scopurile strategice ale SUA[34].

„Postrevizioniştii" susţin încă o altă teză „realistă", şi anume aceea conform căreia acordurile încheiate în timpul războiului între URSS şi SUA au fost destul de evazive, în esenţă, neobligând nici una dintre părţi să ia asupra ei obligaţii neinterpretabile. Alături de acestea, „postrevizioniştii" sesizează o contradicţie de termeni între două dintre cele mai vehiculate sintagme politice postbelice, şi anume, între „guverne alese în mod democratic" şi „guverne prietenoase faţă de URSS", susţinând că, „orice guvern ales liber în asemenea ţări, cum ar fi România sau Polonia, ar fi fost, fără îndoială, şi antisovietic".[35]

A. W. De Porte, *Europe Between Superpowers. The Enduring Balance*, New Haven, 1979, p. 68–67.

[31] V. Mastny, *Russia' Road to the Cold War Diplomacy*, New York, 1979, p. XVII, 28, 72, 113, 124–125.

[32] G. Lundestad, *The American Non-Policy towards Eastern Europe, 1939–1947: Universalism in an Aria of not Essential Interest to the United States*, Toronto, 1978, p. 435–455.

[33] A. Ulam, *Dangerous Relations*, London, 1979, p. 137.

[34] G. Lundestad, *op. cit.*, p. 36–106, 424.

[35] J.L. Gaddis., *The United States and the the Cold War*, New York, 1972, p. 133.

www.dacoromanica.ro

Un alt motiv al evoluţiei postbelice a Europei Centrale şi de Sud-Est este văzut de către „postrevizionişti" în neclaritatea termenilor geopolitici cu care operau liderii celor trei mari puteri. Această confuzie priveşte, în primul rând, conceptul sferelor de influenţă. Astfel, A. Ulam susţine că, în momentul încheierii celebrei înţelegeri între Stalin şi Churchill de la Moscova, cei doi lideri aveau în vedere noţiuni sensibil diferite. Astfel, noţiunea sferelor de influenţă, aşa cum o percepea Churchill, în sensul secolului al XIX-lea, însemna că ţara respectivă, aflată în sfera de influenţă a unei mari puteri, în politica sa externă şi de apărare avea în vedere şi interesele vitale ale acelei mari puteri. Neînţelegerea occidentalilor a fost risipită atunci când s-a văzut că prezenţa comuniştilor în guvernele României şi Poloniei trebuia să însemne mai mult decât se presupunea, şi anume, renunţarea treptată la libertăţile cetăţeneşti, o anume politică socială şi economică, şi în cele din urmă, formarea statului-partid[36].

Spre deosebire de „realişti", „postrevizioniştii" nu sunt de acord cu teza conform căreia raportul de forţe de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, coroborat cu vacuumul de putere din Europa Centrală şi de Sud-Est, apărut ca urmare a înfrângerii Germaniei, a dus la încordarea relaţiilor dintre SUA şi URSS. „Vacuumul de putere din Centrul Europei a făcut confruntarea cu URSS posibilă, dar nu inevitabilă", crede Gaddis[37].

Istorici de factură „postrevizionistă", aşa cum este Tuker, recunosc valabilitatea argumentelor „revizioniste", care susţin că în anii '40 politica externă americană nu a fost una multivectorială, de aceea cercurile politice americane au continuat să considere Emisfera Vestică drept sferă de influenţă tradiţională a SUA şi să trateze ONU ca un instrument eficace de atingere a obiectivelor strategice americane[38]. R. Pollard este şi el tributar „revizioniştilor" pentru determinarea rolului sistemului şi filosofiei economice americane în conturarea şi promovarea obiectivelor de politică externă, declarându-se de acord cu argumentele precursorilor care „au dovedit" că administraţia Truman a folosit ajutorul economic în scopul atingerii unor obiective politice şi că relaţiile economice au servit drept „vehicul" al accelerării tensiunilor diplomatico-politice dintre SUA şi URSS[39].

Tributari gândirii „revizioniste", profund partizană şi mecanicistă, o mare parte din istoricii curentului „postrevizionist" au aderat, fără rezerve, la o altă „axiomă" controversată, şi anume aceea că, în concordanţă cu tradiţiile istorice ale imperiului rus şi cu meritele câştigate de Armata Roşie în timpul războiului, URSS avea dreptul „legitim" să exercite o influenţă politică totală asupra Europei Centrale şi de Sud-Est, fiind, astfel, îndreptăţită să considere anumite demersuri americane, precum "Planul Marshall" şi „Doctrina Truman", drept nişte ameninţări la adresa securităţii statului[40].

Mai mult decât atât, istoricii citaţi consideră că pe parcursul anilor '40 SUA au fost cea mai puternică ţară din lume, iar URSS, distrusă după război, cu o economie în ruine şi fără arma atomică, nu reprezenta un pericol la adresa intereselor strategice ale SUA.

Fără a pune în discuţie demersurile de politică externă ale URSS după cel de-al doilea război mondial, faptul că o parte a istoricilor "postrevizionişti" operează cu astfel de criterii relative, aşa cum este cel al „dreptului legitim", ridică mari semne de întrebare cu privire la valabilitatea oricăror argumente de natură factică sau documentară, din moment ce ele sunt subordonate unui dat ce depăşeşte sfera analizei, indirect, viciind-o.

Cu totul altfel stau lucrurile în ceea ce priveşte o altă deducţie a şcolii „postrevizioniste", şi anume aceea că intenţiile Angliei de a duce o politică independentă în Europa Centrală şi de Sud-Est i-au neliniştit pe politicienii americani, care doreau să se împotrivească creşterii influenţei comunismului în Europa, dar, în mod direct, fără a implica Marea Britanie, dorind, astfel, să-i

[36] A. Ulam, *Expansionism and Coexistence*, p. 360, 399–400.
[37] J.L Gaddis., *The United States and the Cold War*, p. 360.
[38] R. Tuker, *The Radical Left and the American Foreign Policy*, New York, 1981, p. 154.
[39] R.A. Pollard, *op. cit.*, p. 3.
[40] R. Tuker, *op. cit.*, şi A. Ulam, *Troubled Coexistence*, p. 20.

www.dacoromanica.ro

limiteze influenţa internaţională. Aceşti cercetători susţin că, numai după consumarea crizelor din Iran (1946) şi Grecia (1947), politicienii americani au ajuns la concluzia că formarea unei alianţe anglo-americane este benefică pentru o mai mare eficacitate în lupta împotriva URSS.[41]

Spre deosebire de „revizionişti", de la care au preluat o serie de teze, „postrevizionistii" resping ideea pilon a celor dintâi, conform căreia politica externă americană a fost una agresivă, iar obiectivul principal al acesteia era acela de a întări sistemul capitalist american pe seama altor naţiuni.

„Postrevizionistii" moderaţi, apreciind gradul de responsabilitate a fiecărei puteri pentru izbucnirea „războiului rece", au ajuns la concluzia că fiecăreia îi revine o parte din răspunderea generală, afirmând, totuşi, că „războiul rece" nu este un fenomen exclusiv postbelic, având adânci rădăcini în perioada interbelică.

Ca şi „revizionistii", „postrevizionistii" susţin că forţa presupune răspundere, trăgând, totuşi, o concluzie diferită, şi anume aceea că Stalin a avut mai multă putere şi influenţă decât au încercat să demonstreze „revizionistii", de unde şi responsabilitatea mai mare care îi revine pentru destrămarea alianţei „celor trei mari".

Asemeni „ortodocşilor", „postrevizionistii" au afirmat că natura sistemului politic sovietic a făcut „războiul rece" inevitabil, şi că oricine ar fi condus în acea perioadă URSS şi indiferent ce politică ar fi dus, cele două state ar fi fost, oricum, forţate să se înfrunte. „Exercitând o aşa mare influenţă asupra politicii externe sovietice [...], dictatorul (Stalin), se pare că ar fi putut evita mai uşor confruntarea, scrie Mastny, dar, în cele din urmă, mâinile sale erau legate de către sistemul sovietic, al cărui produs era, şi pe care se credea obligat să-l facă veşnic, prin metodele sale dezgustătoare; acest sistem a fost adevăratul motiv pentru izbucnirea războiului rece"[42].

Fără îndoială, controversele care despart cele câteva şcoli istoriografice occidentale sunt captivante, însă toate, fără excepţie, tratează tangenţial problematica proceselor politice din Europa Centrală şi de Sud-Est, iar atunci când o fac, nu de puţine ori, istoricii citaţi sunt tributari unor şabloane ce ţin mai degrabă de imaginarul istoric.

Astfel, fără excepţie, istoricii citaţi sunt tentaţi să acorde mai multă importanţă „fragilităţii" democraţiei parlamentare din ţările Europei Centrale şi de Sud-Est, cunoscut fiind faptul că aceste deficienţe au avut un rol minor în dinamica proceselor politice din această regiune, unde instaurarea regimurilor comuniste a fost rezultatul direct al intervenţiei militare sovietice, şi nu cel al unei opţiuni politice, liber exprimate, care să exprime slaba aderenţă la principiile şi valorile democratice, aşa cum s-a întâmplat în Germania perioadei interbelice.

Cu toate acestea, trebuie consemnată o trăsătură invariabil caracteristică tuturor şcolilor istoriografice occidentale, şi anume aceea de a atribui comunizării Europei Centrale şi de Sud-Est un rol minor în izbucnirea „războiului rece", mobilurile esenţiale ale acestei confruntări rezidând în natura sistemului celor două state, neputând fi determinat, cu exactitate, momentul începerii conflictului. În acest sens, un lucru pare sigur, şi anume acela că nerespectarea angajamentelor politice luate de către sovietici la Ialta în ceea ce priveşte „democratizarea" fostelor „ţări satelit", fie că este vorba de România, Ungaria sau Polonia, nu a determinat reacţia Occidentului, care, încă din timpul războiului, vedea aceste state ca făcând parte din sfera de influenţă legitimă a URSS.

ISTORIOGRAFIA SOVIETICĂ ŞI POSTSOVIETICĂ

În ceea ce priveşte istoriografia de factură sovietică, faptul că aceasta a fost folosită, exclusiv, pentru transmiterea unor mesaje politice şi legitimarea unor realităţi impuse prin forţă, a făcut ca

[41] T.H. Anderson., *The United States, Great Britain and the Cold War, 1944–1947*, Columbia, 1981; J.L. Gaddis, *Long peace*, p. 27, 40–41.

[42] V. Mastny, *op. cit.*, p. 306.

www.dacoromanica.ro

tezele susţinute de aceasta să nu fie credibile, studiul lor fiind absolut necesar doar pentru cunoaşterea modificărilor doctrinale din interiorul Partidului Comunist Sovietic (b) şi PCUS.

Astfel, nu se poate vorbi despre existenţa mai multor şcoli de interpretare sau măcar despre pluralitatea opiniilor, concluziile „generale" nefăcând obiectul unor dezbateri. Instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală şi de Sud-Est este considerată de către istoriografia sovietică „un fenomen natural", „rezultat al luptei de clasă seculare".

Preocupările pentru această temă au început să capete o anumită consistenţă la mijlocul anilor '80, atunci când tendinţele centrifuge din interiorul "lagărului comunist" îşi consumau ultimele consecinţe. Din aceste motive, sub presiunea destrămării „comunităţii socialiste", conducerea de partid sovietică a considerat necesar să direcţioneze cercetarea istorică pentru „a dovedi" inevitabilitatea, veritabilitatea includerii ţărilor Europei Centrale şi de Sud-Est într-o singură structură zonală, aflată sub patronajul URSS.

Printre istoricii cei mai cunoscuţi ai „lagărului socialist" se numără V.I. Parsadonova[43] (specialist al relaţiilor sovieto-poloneze), A.A. Şeviakov[44] (relaţiile româno-sovietice), L.J. Ghibianski[45] (relaţiile sovieto-iugoslave) şi I.I. Pop (relaţiile sovieto-cehoslovace)[46]. Lucrările acestor istorici au fost completate cu o monografie generală care tratează relaţiile dintre URSS şi statele Europei Centrale şi de Sud-Est în perioada 1944–1949[47].

În aceste lucrări, autorii citaţi încearcă să acrediteze ideea unei crize generalizate a sistemului social-politic din ţările Europei Centrale şi de Sud-Est, criză ce a favorizat ascensiunea vertiginoasă a partidelor comuniste. În viziunea autorilor, venirea comuniştilor la putere este, totuşi, asociată cu ocuparea acestor ţări de către Armata Roşie, susţinând că prezenţa trupelor sovietice în zonă a creat condiţiile necesare pentru „democratizarea deplină" a sistemelor politice, iar instaurarea regimurilor comuniste a reprezentat doar îndeplinirea aspiraţiilor seculare ale popoarelor de aici.

Chiar dacă toate lucrările, fără excepţie, stau sub semnul directivelor de partid, totuşi se observă unele diferenţe de abordare.

Lucrările istoricilor I.I. Pop şi L.J. Ghibianski au totuşi o certă valoare documentară. Scrise în virtutea şi sub presiunea comandamentelor politice, monografiile celor doi istorici conţin o serie de informaţii perene care se pretează unei interpretări critice şi mai puţin politizate. Acest lucru este valabil mai ales în cazul lucrării referitoare la relaţiile dintre Cehoslovacia şi URSS, istoricul în cauză descriind cu scrupulozitate acţiunile grupului de comunişti cehoslovaci aflaţi la Moscova în perioada 1939–1944.

Una dintre cele mai interesante abordări este cea a istoricului A.A. Şeviakov, care, deşi tratează problematica relaţiilor româno-sovietice începând cu anul 1944, îşi începe expunerea cu anul 1878, atunci când a intervenit cezura în relaţiile româno-ruse. Nici evenimentele anului 1918 nu sunt neglijate de către Şeviakov, tratarea subiectului semănând mai mult cu o „judecată proletară" decât cu o analiză istoriografică.

Odată cu punerea în circuitul ştiinţiific a numeroaselor documente sovietice privitoare la instaurarea regimurilor comuniste în Europa Centrală şi de Sud-Est şi eliminarea constrângerilor ideologice, începând cu anii '90, cercetarea istoriografică rusă a beneficiat de condiţii mult mai propice de exprimare.

Desigur, timpul scurt nu a permis formarea, completă, a unei noi generaţii de istorici, totuşi, o parte dintre istoricii ruşi au făcut progrese notabile în evaluarea transformărilor petrecute în Europa Centrală şi de Sud-Est după cel de-al doilea război mondial.

[43] V.I. Parsadonova., *Istoria sovetcko-polskih otnoşenii, 1939–1944*, Moskva, 1982 şi *Istoria sovetsko-polskih otnoşenii 1939–1949*, Moskva, 1992.

[44] A.A. Şeviakov, *Sovetsko-rumînskie otnoşenia, 1944–1947*, Moskva, 1981.

[45] L. J. Ghibianski., *Sovetsko-jugoslavskie otnoşenia, 1941–1947*, Moskva, 1989.

[46] I.I. Pop, *Istoria sovetsko-cehoslovatskih otnoşenii, 1041–1947*, Moskva, 1991.

[47] *Istoria stanovlenia i razvitia soţializma v Ţ.U.V.E*, Moskva, 1987.

www.dacoromanica.ro

Ghibianski, în studiul său din monografia *La izvoarele „comunităţii socialiste"*[48], analizând transformările diverse survenite în spaţiul Europei Centrale şi de Sud-Est la sfârşitul războiului mondial, recunoaşte rolul coercitiv şi determinant al Armatei Roşii în instaurarea abuzivă a regimurilor comuniste, fără a disculpa elitele comuniste locale.

O evoluţie surprinzătoare au conoscut autoarele G.P. Muraşko şi A.F. Noskova. Astfel, în lucrarea *Democraţia populară: mit sau realitate*[49], deşi încearcă să le ascundă prin folosirea unei terminologii, relativ moderne, autoarele repetă ideile de forţă ale istoriografiei socialiste. Referitor la Europa Centrală şi de Sud-Est, autoarele citate încearcă să argumenteze ideea unei „discreditări a capitalismului", în ţări ca Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia şi Bulgaria, ce a dus la deplasarea opţiunilor politice către partidele de extremă stângă.

Pentru ţări ca România şi Ungaria, în viziunea autoarelor, teoria „discreditării capitalismului" nu este valabilă, deoarece cercurile politico-militare de aici au reuşit să transforme războiul într-o afacere profitabilă.

În acest caz, venirea la putere a comuniştilor, aşa cum s-a petrecut ea în România şi Ungaria, devine o chestiune pur militară, fapt care este nu mai puţin neadevărat decât versiunea „îndeplinirii aspiraţiilor seculare". Cu toate acestea, autoarele recunosc, în mod indirect, rolul determinant al armatei sovietice în venirea la putere a partidelor comuniste, afirmând că, „deşi aveau reprezentanţii lor în guvern, garantul lor principal era, totuşi, Comisia de Control Aliată"[50].

Într-un alt studiu[51], autoarele renunţă la teoria „discreditării capitalismului", insistând asupra rolului armatei sovietice şi instituţiilor de represiune, cărora le este recunoscută funcţia de „motor principal al evoluţiei către socialism a ţărilor Europei Centrale şi de Sud-Est".

Referitor la planurile URSS cu privire la Europa de Vest, istoricul V. Malkov[52] aduce o contribuţie importantă, dovedind prezenţa unor planuri agresive la nivelul conducerii superioare a Armatei Roşii, în perioada 1945–1946.

Istoricul M. Narinski[53] reprezintă o pată de culoare în peisajul istoriografic rusesc. Recunoscând importanţa „Planului Marshall" în fundamentarea sistemului politic internaţional postbelic, Narinski susţine că SUA a lansat această iniţiativă pentru a determina încordarea relaţiilor cu URSS. Solid argumentate, concluziile istoricului citat au aruncat o nouă lumină asupra evenimentelor care au precedat respingerea Planului Marshall de către liderii sovietici, evenimentele petrecute în cele două tabere fiind analizate în spiritul tehnicii cinematografice a contrapunctului.

Lui G.M. Adibekov[54] îi aparţine meritul de a fi scris prima monografie ce tratează, pe larg, rolul Kominformului în „cimentarea" „lagărului socialist". Cartea conţine şi o serie de elemente proprii analizei instituţionale. Prin argumente valabile, autorul acreditează ideea că formarea Biroului Informativ al Partidelor Comuniste a intervenit într-un moment de criză relativă a regimurilor comuniste din Europa Centrală şi de Sud-Est, când se putea constata deplasarea partidelor comuniste din zonă către o formă de comunism naţional care punea în pericol controlul Moscovei asupra zonei.

Un început consistent în ceea ce priveşte studiul consecinţelor pe care le-a avut declanşarea „războiului rece" asupra economiei sovietice îl reprezintă lucrarea lui N. Simonov[55]. Conform

[48] *U istokov „soţialisticeskogo soodrujestva*, Moskva, 1994.

[49] G.P Muraşko., A.F. Noskova., L.V. Volokitina, *Narodnaia demokratia: mif ili realnosti*, Moskva, 1993.

[50] G.P. Muraşko şi A.F. Noskova, *op. cit.*, p. 166–190.

[51] G.P. Muraşko şi A.F. Noskova., *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope*, în *Sovetskaia vneşnaia politika v godî „holodnoi voinî"*, Moskva, 1995.

[52] V. Malkov, *Rasvedka i kontrrarazvedka v period holodnoi voinî*, în *Sovetskaia vneşnaia politika v godî „holodnoi voinî"*, Moskva, 1995.

[53] M. Narinski, *SSSR i Plan Marşala*, în *Osmâslenie istorii*, 1995.

[54] G.M. Adibekov, *Kominform i poslevoennaia Evropa*, Moskva, 1994.

[55] N. Simonov, *Voennîi promîşlennîi kompleks SSR v 1920–1950 godî*, Moskva, 1996.

www.dacoromanica.ro

autorului citat, modul de organizare a economiei sovietice era unul optim pentru starea de război, situaţie ce a făcut ca în anumite perioade, 1935, 1940, 1945–1965, alternativa războiului direct să fie preferabilă unei concurenţe economice cu Occidentul.

La acestea se adaugă o serie de alte articole şi studii ale istoricilor A.S. Karpov, J.S. Jaibovskaia, M.D. Ereşcenko, M.I. Rossovskaia, K. Kratki şi A.S. Stâkalin din revistele academice ruseşti „Voprosî Istorii", „Novaia i Noveişaia Istoria", la care se adaugă publicaţia istorică electronică „Mejdunarodnâi Istoriceskii Jurnal".

Problematica bazelor doctrinale ale politicii externe sovietice este analizată de către istoricii L.N. Nejinski şi I.A. Celashev[56], care, asemeni „realiştilor" americani, ajung la concluzia că politica externă sovietică nu s-a supus, niciodată, unor reguli imuabile, liderii sovietici adoptând decizii în funcţie de circumstanţele internaţionale, evitând să intre în conflict cu adversari pe care îi considerau mai puternici.

Cunoscutul specialist rus în „problema germană", A.M. Filitov, în studiul *Cum a început „războiul rece"*[57], tratând problema periodizării „războiului rece" susţine că o împărţire temporală scrupuloasă a acestui fenomen este, aproximativ, inutilă. Potrivit lui Filitov, „războiul rece" poate fi definit drept o stare de tensiune între marile puteri ce s-a manifestat în diferite perioade, cu intensitate diferită, orice încercare de a stabili, cu exactitate, începutul acestuia fiind mai mult decât relativă.

Alături de L. I. Ghibianski şi A. Ghirenko*, istoriografia rusă mai are un specialist în problema iugoslavă, A.S. Anikin[58]. Concentrându-se mai puţin asupra genezei conflictului sovieto-iugoslav, Anikin detaliază şi analizează reacţia sovietică la fronda iugoslavă, descriind traseul parcurs de Iugoslavia de la ortodoxism la nealiniere pe parcursul anilor '50.

După cum se poate observa din cele arătate mai sus, odată cu căderea comunismului, istoriografia rusă a câştigat în complexitate şi obiectivitate, o parte din opiniile sale venind în întâmpinarea concluziilor mai vechi ale istoriografiei occidentale.

Pe lângă lucrările critice, istoriografia rusă s-a remarcat prin publicarea unor valoroase culegeri de documente care au meritul de a sistematiza tematic şi cronologic cantităţi mari de documente, altfel inaccesibile istoricilor[59].

[56] L.N. Nejinskişi şi I.A. Celashev, *Teoreticeskie osnovî vneşnei politiki SSSR*, în „Voprosî Istorii", 1996, nr. 4, p. 42–59.

[57] A.M. Filitov, *Kak nacilasi 'holodnaia voina*; în *Sovetskaia vneşnaia politika v godî „holodnoi voinî"*, Moskva, 1995

* J.S. Ghirenko, *Stalin-Tito*, Moskva, 1991.

[58] A.J. Anikin, *Protivostoianie SSSR–SŞA v Jugo Vostocnoi Evrope v sovetsko-iugoslavskii Konflikt 1948 goda,* în *Sovetskaia vneşnaia* , p. 115.

[59] T.V. Volokitina, G. P. Muraşko, *Sovetskii faktor v Vostocinoi Evrope 1944–1953, T I 1944–1948, Dokumentî*, Moskva, 1999; T.V. Volokitina, T. M. Islamov, G. P. Muraşko, *Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivah 1944–1953*, T I 1944–1948, Moskva-Novosibirsk, 1997.

www.dacoromanica.ro

OAMENI REPREZENTATIVI ÎN ISTORIA ROMÂNILOR

EPISCOPUL IOAN SUCIU – CONTESTATAR AL REGIMULUI COMUNIST

CRISTIAN VASILE

Alături de Nicolae Pura, Alexandru Todea şi Iuliu Hirţea, Ioan Suciu a făcut parte din acel grup de tineri preoţi greco-catolici care s-a manifestat în anii '30 şi a adus un suflu nou în viaţa Bisericii Române Unite. Datorită meritelor sale, în vara anului 1940 Ioan Suciu a fost numit episcop auxiliar de Oradea şi titular de Moglena, episcop titular de Oradea fiind Valeriu Traian Frenţiu. După cedarea nordului Transilvaniei, Ioan Suciu a rămas în teritoriul ocupat de Ungaria, fiind singurul conducător al eparhiei până în august 1941, când episcopul Iuliu Hossu de la Cluj a fost numit administrator apostolic al diecezei de Oradea. După această dată a îndeplinit vechea sa funcţie de episcop auxiliar până în 1947, când revine la Blaj, oraşul său natal. După instalarea guvernului Groza, Ioan Suciu, împreună cu ceilalţi episcopi uniţi, s-a remarcat prin critica acerbă făcută regimului de „democraţie populară", acest fapt determinând autorităţile să adopte măsuri punitive. Acestea au decis să nu îl confirme pe episcopul de Maramureş, Alexandru Rusu, în funcţia de mitropolit al Bisericii Unite, păstrând o situaţie de provizorat la conducerea celui de-al doilea cult din România.

La 30 octombrie 1946 a avut loc la sediul Nunţiaturii Apostolice din Bucureşti o întâlnire între Andrea Cassulo, nunţiu apostolic în România, şi reprezentanţi ai autorităţilor române. A. Cassulo a dat dovadă de o atitudine conciliantă, dar a exprimat clar dorinţa Vaticanului ca guvernul român să accepte ocuparea scaunelor vacante de ierarhi catolici. La rândul lor, reprezentanţii guvernului, fără să dea un răspuns acestei solicitări, i-au vorbit nunţiului de „atitudinea incorectă pe linie politică" a mai multor episcopi catolici, printre aceştia numărându-se şi Ioan Suciu, care – în contextul campaniei electorale – s-au manifestat „cu prea mult zel pentru Maniu".

Chiar şi după ce comuniştii şi-au consolidat puterea după falsificarea alegerilor, episcopul Ioan Suciu – acum în calitate de administrator apostolic al Arhidiecezei de Alba-Iulia şi Făgăraş – nu a renunţat la contestarea făţişă a regimului instalat prin fraudă. Astfel, la 4 mai 1947, revenit la Oradea, în vechea sa diecezâ, împreună cu episcopul Vasile Aftenie şi cu G. Patrick O'Hara (noul nunţiu apostolic) pentru aniversarea a 25 de ani de păstorire a episcopului Valeriu Traian Frenţiu, Ioan Suciu a ţinut un toast în care, pe lângă evocarea greutăţilor existente, şi-a exprimat speranţa că, odată cu viitoare schimbări politice, vor veni şi în România zile mai bune[1]. Speranţele episcopului Suciu se legau şi de sprijinul pe care îl va acorda Vaticanul greco-catolicilor prin noul său nunţiu apostolic în România – energicul G.P. O'Hara. Într-adevăr, Nunţiatura Apostolică de la Bucureşti s-a aflat în contact permanent cu conducătorii comunităţilor catolice de ambe rituri (romano-catolici şi greco-catolici), ajutându-le inclusiv în plan material. Întrucât în anul 1947 s-au intensificat arestările chiar din rândul clericilor, Ioan Suciu a decis să viziteze penitenciarul din Aiud şi, cu sprijinul „Ajutorului Catolic", a trimis deţinuţilor de aici medicamente şi alimente pentru a le uşura existenţa. Mai târziu

[1] Arhiva Serviciului Român de Informaţii (în continuare A.S.R.I.), fond D, dosar 2324, f. 205.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 301–307, 2000

www.dacoromanica.ro

organele de anchetă ale Securității îl vor acuza pe episcop că a primit prin intermediul Nunțiaturii Apostolice ajutoare materiale și o sumă de 500 milioane de lei „cu scopul de a le utiliza pentru propagandă antidemocratică și ajutorare a anumitor mișcări ostile regimului democratic"[2].

În contextul în care războiul rece începuse, iar ascensiunea comunistă era în toi atât în Europa, cât și în Asia, Ioan Suciu, aflat la Dumbrăveni, afirma la 4 octombrie 1947 că: „lumea e frântă de dorul liniștii ce nu e nici azi pe pământ, deoarece în China, ca și în Balcani omenirea sângerează. Lumea de azi e o corabie rămasă fără cârmaci și nu știe din care parte răsare soarele pentru a se adăposti undeva"[3].

La puțin timp după instalarea noului ministru al Cultelor, Stanciu Stoian, și în condițiile în care mai mulți preoți erau arestați, o delegație a episcopatului catolic, din care făcea parte și Ioan Suciu, s-a prezentat într-o audiență la primul ministru, Petru Groza, pentru a obține un „cuvânt de liniștire pentru cler și credincioși". Petru Groza a sugerat că situația nu se va schimba atât timp cât Biserica nu va recunoaște noul sistem politic, cu toate implicațiile ce decurgeau de aici. La numai o lună distanță se producea înlăturarea monarhiei, astfel că nici o forță nu mai putea opune rezistență aplicării proiectului de sovietizare a societății românești, care presupunea și subordonarea Bisericii față de noile autorități. Abdicarea regelui a generat îngrijorare și în rândul episcopilor și clerului greco-catolic, însă Ioan Suciu, într-o predică curajoasă, dădea credincioșilor un exemplu pe care îl considera aplicabil și în România: „se spune că odată un rege a fost înlăturat de către poporul său însă, după câtva timp, regretând acest gest, poporul s-a tulburat și până ce nu l-a readus pe rege nu s-a liniștit"[4].

Cu toate acestea, presiunile crescânde la care era supusă Biserica Unită l-au determinat pe episcop să convoace în februarie 1948 pe toți preoții greco-catolici din eparhia Blajului, prevenindu-i asupra faptului că i-ar putea aștepta martirajul și rugându-i pe cei ce nu s-au hotărât să apere cu viața lor Biserica, să plece din preoție[5]. Temerile lui Ioan Suciu nu erau deloc nejustificate întrucât chiar la 22 februarie, de la tribuna Congresului I al P.M.R., Gh. Gheorghiu-Dej se lansa într-un atac furibund împotriva Vaticanului și a Bisericii Catolice. Într-un material informativ al Siguranței, redactat probabil în primăvara anului 1948, se afirma că „în ultimul timp, în urma sfaturilor primite (de episcopul Suciu, n.n.) de la diferiți colaboratori de-ai săi, precum și de la persoane străine de Mitropolie, se observă o îndreptare în vederile sale social-politice"[6]. Ioan Suciu va infirma însă foarte repede concluzia de mai sus a organelor de urmărire ale Siguranței, continuându-și discursul virulent anticomunist. De altfel, după o predică ținută de episcop la 19 aprilie 1948, în care combătea „adevărul" oficial, promovat de presa și radioul controlate de comuniști[7], organele Serviciului de Siguranță din Blaj își informau superiorii că au luat toate măsurile ca pe viitor persoane verificate „să asiste la predici împreună cu personalul nostru, pentru multiplicarea probelor". Era vorba evident de „probe" care să-l incrimineze pe episcop, calificat drept „reprezentant al reacțiunii antiguvernamentale".

În primăvara anului 1948 existau indicii serioase că autoritățile intenționează să adopte modelul sovietic și în plan religios, adică să purceadă – sub masca „reîntregirii" Bisericii Ortodoxe – la suprimarea Bisericii Unite. În această conjunctură, un cunoscut adversar din perioada interbelică al uniților, mitropolitul ortodox al Ardealului, Nicolae Bălan, a rostit chiar la Blaj în data de 15 mai

[2] Ibidem, dosar 537, f. 169.
[3] Ibidem, dosar 2310, f. 361.
[4] Ibidem, dosar 537, f. 8.
[5] Ibidem, dosar 2330, f. 393.
[6] Ibidem, dosar 537, f. 127.
[7] „Adevărul nu este niciodată acolo unde ni se spune prin diferite ziare sau alte îndemnuri... Acest «adevăr» nu face decât să tâmpească pe om și să-l încurce mai rău la minte... Se vede, din multe exemple, că adevărul nu este în ziare sau la radio, ci adevărul vine de la Isus, care nu poate mângâia întotdeauna" (A.S.R.I., fond D, dosar 537, f. 162).

www.dacoromanica.ro

1948 (aniversarea centenarului Revoluției de la 1848) un discurs în care îi chema pe greco-catolici, „rătăciți" de la adevărata credință, să se întoarcă în sânul ortodoxiei[8]. Într-un raport prezentat la sinodul episcopal din 17 iunie 1948, Ioan Suciu amintea că la festivitatea de la Blaj a stat așezat la stânga lui Petru Groza care, la un moment dat, în timpul discursului mitropolitului Bălan, l-a prins de mână și i-a spus că va urma o parte foarte neplăcută pentru uniți. Era vorba de apelul la unitate religioasă pe care mitropolitul îl lansa către turma greco-catolică „rătăcită". Deși se afla la această festivitate (era chiar gazdă a manifestării!), episcopul Ioan Suciu a fost împiedicat să ia cuvântul și, ca urmare a acestui fapt, a părăsit adunarea de pe Câmpia Libertății[9]. Apelul mitropolitului Bălan a fost reînnoit și de noul patriarh, Justinian Marina, chiar în ziua instalării sale, la 6 iunie 1948. Replica episcopului Suciu a venit la câteva săptămâni, când, într-o predică ținută la Blaj, afirma: „aici, în spatele altarului, pe Câmpia Libertății, mi s-a spus că suntem «rătăciți». Dar de la ce suntem noi rătăciți? De la credință, de la neam, de la țară? Nu! Biserica Catolică niciodată nu a fost rătăcită. Sunt rătăciți acei care vor să servească interesele neamurilor străine"[10]. Aluzia la sovietici, care în 1946 începuseră acțiunea de desființare a Bisericii Unite din Galiția (Ucraina), era extrem de străvezie. Prin acest discurs, ascultat de sute de credincioși, Ioan Suciu își asuma un risc imens și mulți greco-catolici s-au temut că va urma o inevitabilă arestare a sa. Deși cunoștea sau bănuia că este urmărit pas cu pas de către Siguranță, Ioan Suciu și-a menținut și în lunile următoare tonul fățiș critic față de autorități, pe care nu a încetat să le considere „vremelnice". Că este așa o dovedește și un document întocmit de Direcțiunea Regională de Securitate Sibiu în care se spune că „în cursul lunii iulie 1948, întreprinzând o serie de vizite canonice pe teritoriul județului Alba-Iulia, episcopul dr. Ioan Suciu din Blaj a făcut unele afirmațiuni, cu ocazia predicilor ținute, care au provocat neliniște și agitațiuni în rândurile populației. Tot cu această ocazie sus-numitul, prin afirmațiunile sale cu dublu înțeles, a căutat să instige populația contra actualului regim democratic"[11]. Vara anului 1948 a coincis cu adoptarea de către guvern a unor măsuri cu vădit caracter anticatolic. Una dintre aceste măsuri a fost denunțarea Concordatului cu Vaticanul, document perceput de presa comunistă ca o ultimă piedică în calea unificării religioase. De altfel, chiar Petru Groza exprima această convingere: „procedând în acest mod (abrogând legea de ratificare a Concordatului, n.n.) noi vom da și Bisericii Ortodoxe posibilitatea ca să cheme îndărăt pe cei care au plecat acum 250 de ani din rândurile noastre"[12].

În luna august situația Bisericii Unite a devenit și mai precară, preoții greco-catolici fiind urmăriți, arestați sau supuși la diverse presiuni. Referindu-se la acest aspect, episcopul Suciu le mărturisea credincioșilor săi: „în călătoriile pe care le-am făcut la București am avut ocazia să stau de vorbă cu cei de la conducerea vremelnică a țării noastre, cărora le-am făcut unele expuneri despre felul cum unele organe reprezentative ale forței statului își fac datoria. Atunci am văzut frunți încrețite, buze mușcate și am auzit întrebarea: «oare se întâmplă toate astea în țara noastră?»"[13].

[8] Nici mitropolitul N. Bălan nu a scăpat de supravegherea Securității, fiind acuzat în mai multe note informative că s-a înconjurat de elemente reacționare, filoamericane și că deține în S.U.A. diferite sume de bani pe care le manevrează prin interpuși. Deși ultima acuzație îi putea deveni fatală (în iunie 1948 sovieticii impuseseră blocada Berlinului, URSS și Statele Unite fiind la un pas de confruntare), datorită faptului că a cooperat cu autoritățile, Nicolae Bălan nu a avut de suferit din cauza acestor învinuiri.

[9] Silvestru A. Prunduș, Clemente Plaianu, *Cei 12 episcopi martiri ai Bisericii Române Unite cu Roma Greco-Catolice*, Cluj-Napoca, 1998, p. 85.

[10] A.S.R.I., fond D, dosar 537, f. 174.

[11] Ibidem, f. 171 (se înțelege că în cazul ultimei sintagme folosite este vorba de accepțiunea sovietică a termenului „democratic").

[12] Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Președinția Consiliului de Miniștri – Stenograme, dosar nr. 7/1948, f. 15.

[13] A.S.R.I., fond D, dosar 537, f. 110.

www.dacoromanica.ro

La puțin timp după ce acest dialog a avut loc, autoritățile au decis să treacă la destituirea episcopului Suciu și la întocmirea de probe pentru o apropiată arestare. Deși la 3 septembrie 1948 era depus prin decret guvernamental, Ioan Suciu a continuat să-și desfășoare activitatea, oficiind slujbe și emițând documente în calitate de episcop și administrator apostolic. Cu puțin timp înainte de publicarea decretului de depunere, Ioan Suciu a început un lung turneu în județele Mureș și Cluj cu scopul de a-și încuraja credincioșii, astfel că știrea depunerii a ajuns la cunoștința episcopului mai târziu, fiindu-i comunicată de canonicul Ioan Moldovan, care venise de la Blaj însoțit de Dumitru Neda și sora sa. Cei trei l-au îndemnat pe Ioan Suciu să se întoarcă la Blaj și să sisteze predicile pentru a nu-și periclita situația, dar episcopul a refuzat categoric, declarând că nu se va abate de la programul stabilit inițial. În turneul său, Ioan Suciu s-a bucurat peste tot de primiri fastuoase, fiind întâmpinat chiar și de către reprezentanți ai unor autorități locale cum ar fi șeful de post din comuna Cătina (Ioan Dimitriu), un funcționar de la Prefectura județului Mureș (Bogdan Bojdeanu) și primarul comunei Micești (Zaharia Moldovan)[14]. Turneul a debutat în data de 5 septembrie la Târgu-Mureș, unde, după ce a oficiat serviciul divin în biserica greco-catolică din oraș, Ioan Suciu a ținut o predică în care a denunțat legea învățământului care suprima școlile confesionale și înlătura religia din rândul materiilor predate elevilor: „sunt 8 ani de zile de când se duce o luptă pentru desființarea științei religioase, dar azi se duce o luptă mai mare ca oricând. Sufletul poporului este încărcat cu multă povară. Învățătura de azi urmărește să desființeze știința religioasă și să-i învețe pe copii să devină dușmani ai părinților, ai profesorilor și învățătorilor..."[15]. Pentru a se împiedica pervertirea prin intermediul școlii, Ioan Suciu îi îndemna pe credincioși să se ocupe ei înșiși, în familie, de educația religioasă a copiilor. Într-o altă predică ținută tot la Târgu-Mureș, Ioan Suciu amintea și de situația gravă din armată (supusă „democratizării"), unde ofițerul politruc „dacă aude de spirit și de alte lucruri sfinte îi vine să pună mâna pe armă..." Episcopul oferea și o explicație pentru aceste stări de lucruri: „astăzi suntem conduși de străini și toate se pun la cale de către aceștia... Străinii ar trebui dați afară, căci până când aceștia conduc, nu va fi liniște"[16]. Dacă în predicile precedente Ioan Suciu avusese cutezanța să facă aluzii destul de transparente la sovietici și la hegemonia lor în România, de data aceasta era vorba de un îndemn public și fățiș (foarte puțin întâlnit în această perioadă) de izgonire a dominației străine din viața politică. Această îndrăzneală aproape fără precedent i-a determinat pe agenții Serviciului de Securitate Mureș să afle dacă episcopul nu ia în calcul și eventualele consecințe negative ale gesturilor sale. Iată ce reușea să obțină un informator al Securității Mureș: „lui (Ioan Suciu, n.n.) nu-i este teamă de a fi arestat, căci în acel moment toți preoții împreună cu credincioșii se vor opune și vor staționa în fața Siguranței"[17].

Un alt moment important al turneului prin județul Mureș s-a derulat la 8 septembrie, când Ioan Suciu s-a aflat la mănăstirea din Sânmartinul de Câmpie, unde în fiecare an avea loc un pelerinaj cu ocazia sărbătorii nașterii Maicii Domnului. Afluxul de credincioși a fost impresionant, iar efectul predicilor lui Ioan Suciu atât de covârșitor, încât într-o notă informativă a Securității din 10 septembrie se aprecia că „în urma acestui pelerinaj, prin predicile rostite de acest episcop, membrii organizațiilor politice au rămas foarte deprimați, fiindcă acesta, prin cele spuse, le-a irosit munca[18] depusă cu atâta trudă".

[14] Ibidem, f.f. 6–7 și f. 13.

[15] Ibidem, f. 13.

[16] Ibidem, f. 8.

[17] Ibidem.

[18] Este vorba de munca de „prelucrare ideologică". Ibidem, f. 4. Într-o altă predică, ținută la 14 septembrie în comuna Vișuia, Ioan Suciu își continua opera de subminare a muncii ideologice desfășurate de autorități. Episcopul îi sfătuia pe credincioși ca atunci când primarul îi îndeamnă să nu mai meargă la biserică, să nu-i dea ascultare, „căci primari de această natură aduc otravă și duc la orbire" (ibidem, f. 6).

www.dacoromanica.ro

În contrast cu limbajul folosit de propaganda oficială a regimului, care îl considera pe papă drept „lacheu al imperialiştilor aţâţători la război", Ioan Suciu îl prezenta enoriaşilor pe Pius al XII-lea drept „vâslaş al păcii" şi lansa apeluri la păstrarea legăturilor cu Roma catolică: „se caută prin diferite lucruri a ne smulge credinţa, dar să nu ascultaţi vorbele acestea, fiindcă credinţa noastră va rămâne şi pe mai departe aşa cum a fost în trecut, pentru că Papa de la Roma se va ruga pentru îndreptarea şi mântuirea noastră"[19]. Ioan Suciu, supranumit şi „episcopul tineretului", a insistat asupra legăturii cu papalitatea şi la 10 septembrie în comuna Băiţa, când le-a dăruit tinerilor din sat cruciuliţe primite de la Papă, pentru ca atunci când aceştia le vor privi să-şi aducă aminte de Sfântul Părinte şi să se roage pentru el „fiindcă şi papa se roagă pentru ei pentru ca Dumnezeu să-i scape de urgia care s-a abătut asupra lor"[20].

Ultima localitate vizitată de episcop a fost comuna Cătina, unde a fost aşteptat de învăţătorul satului, dar şi de Ioan Dimitriu, şeful de post, o persoană foarte religioasă, care avea legături de prietenie cu preotul greco-catolic din sat. Organele de Securitate din Mureş au avut motive serioase să semnaleze superiorilor acest aspect, mai ales că şeful de post era primul chemat să vegheze la respectarea legilor edictate de autorităţile comuniste, or, Ioan Suciu îşi axase discursul ţinut la Cătina pe denunţarea fără echivoc a acestor legi. „Să nu se asculte de acele legi care sunt contra lui Dumnezeu – a spus Ioan Suciu – şi să se asculte numai de ceea ce spune religia şi scriptura"[21]. Acest îndemn la nesupunere a determinat probabil autorităţile să treacă la intimidarea şi reţinerea episcopului. Astfel, după predica ţinută în comuna Cătina, în timp ce se afla în drum spre Sâmboleni, Ioan Suciu a fost ridicat de organele Securităţii din Cluj şi transferat apoi în custodia Direcţiunii Regionale de Securitate Sibiu. Episcopul se aştepta la acest deznodământ, deoarece primise mai multe avertismente de la Securitate. Spre exemplu, atunci când se afla în judeţul Mureş a fost „vizitat" de doi agenţi ai Securităţii judeţene care l-au sfătuit că este mai potrivit să se întoarcă la Blaj şi să pună capăt şirului de predici arhiereşti. La acest sfat, episcopul le-a răspuns că Securitatea ar putea să-i trimită ca însoţitori doi stenografi şi în cazul în care se va adeveri că el vorbeşte contra guvernului va răspunde personal de toate afirmaţiile sale[22]. Amintind de această scurtă detenţie, episcopul preciza că „acolo unde am fost închis, unul din cei care mă păzeau a căzut în genunchi lângă mine şi mi-a spus că şi el se roagă pentru că şi el crede la fel ca şi mine"[23]. După eliberare, Ioan Suciu a declarat unor cunoscuţi că în ciuda depunerii sale de către guvern va continua să oficieze slujbe, urmând ca actele de natură administrativă să intre în sarcina canonicului Victor Pop. De altfel, canonicii de la Blaj s-au solidarizat cu episcopul lor, fiind hotărâţi să demisioneze în bloc şi să plece la mănăstiri în caz că situaţia Bisericii Unite s-ar agrava.

Autorităţile erau însă hotărâte să treacă la desfiinţarea acestei Biserici, astfel că la 27 septembrie a început acţiunea propriu-zisă de strângere de semnături din rândul preoţilor şi credincioşilor uniţi pentru aşa-zisa „revenire" la ortodoxie. Din cei aproape 2 000 de clerici uniţi doar 38 au acceptat – mulţi dintre ei după presiuni şi ameninţări – să semneze adeziunea la Biserica Ortodoxă şi să se întrunească la 1 octombrie la Cluj într-un „sinod" care să proclame reîntoarcerea greco-catolicilor în sânul ortodoxiei. Preoţii care au participat la această Adunare de la Cluj au fost, de altfel, excomunicaţi de episcopul Iuliu Hossu, la fel procedând şi Ioan Suciu cu aceia dintre preoţi care ţineau de dieceza sa.

În timp ce la Cluj se punea în scenă un prim act al desfiinţării Bisericii Unite, Ioan Suciu, avându-i alături pe cei 10 canonici mitropolitani, îi sfătuia pe enoriaşii adunaţi în catedrala Blajului să

[19] Ibidem, f. 47.
[20] Ibidem, f. 48.
[21] Ibidem, f. 7.
[22] Ibidem, f. 100.
[23] Ibidem, f. 109.

www.dacoromanica.ro

nu se lase intimidaţi de furtuna care va veni, pentru că cei care îi asupresc pe greco-catolici sunt vremelnici. Aceleaşi idei erau formulate de episcop în predica din 2 octombrie, când afirma că: „numai cu sânge se poate scrie istorie şi dacă vom fi vrednici îl vom vărsa. În curând se vor sigila porţile bisericilor catolice, dar noi nu trebuie să disperăm, fiindcă aceasta înseamnă slăbiciune, înseamnă că cei ce vor să ne desfiinţeze se tem de noi. Vor umbla din casă în casă să iscăliţi liste pentru a trece la ortodoxie; să nu vă lăsaţi influenţaţi, chiar dacă vă ameninţă, căci toate sunt trecătoare şi timpul se va întoarce şi cei care astăzi vor să ne desfiinţeze se vor întoarce şi vor fi cei mai buni catolici. Astăzi am ascultat la radio şi am auzit că s-au desprins din sânul nostru 30 de preoţi şi că au trecut de partea ortodocşilor, dar aceştia se vor căi (...). Zeci de preoţi de-ai mei au fost arestaţi, schingiuiţi, ţinuţi în beciuri umede, pălmuiţi şi târâţi în nămol pentru credinţa pe care nu vor să şi-o părăsească. Am fost ameninţat cu deportarea, dus cu maşina (Securităţii, n.n.), dar toate acestea nu mă înspăimântă, ci mă întăresc. Vă cer să fiţi uniţi ca să putem lupta împotriva valului care a venit peste noi, să nu uitaţi că «ce e val, ca valul trece» şi neamul românesc se va bucura de toată libertatea. Să nu vă rătăciţi de turma Sfântului Petru, căci numai aceasta este turma adevărată, iar păstorul adevărat Papa Pius al XII-lea de la Roma, în care ne punem toată speranţa"[24].

În pofida intransigenţei sale, Ioan Suciu a manifestat înţelegere faţă de cei care, sub presiune, au semnat formularele de adeziune la unificarea religioasă („registrele diavolului", cum le numea episcopul) şi i-a chemat pe credincioşii care îşi păstraseră confesiunea să se roage pentru cei care n-au avut tăria să suporte momentele grele. Aceeaşi înţelegere o manifesta episcopul şi faţă de preoţii ortodocşi pe care nu îi considera vinovaţi de drama prin care trecea Biserica Unită: „să nu credem că actul de trecere (la ortodoxie, n.n.) a fost cerut de preoţii ortodocşi; el a fost cerut de miniaturile nereuşite ale duhului rău"[25].

Deoarece acţiunea de unificare religioasă declanşată de autorităţi întâmpina o puternică rezistenţă, iar apelurile prin care episcopul Suciu le cerea preoţilor „reveniţi" să-şi retracteze semnăturile de adeziune, riscau să producă o criză de conştiinţă, Securitatea a decis să intervină. Prilejul l-a oferit lansarea la mijlocul lunii octombrie a unui manifest intitulat *Legea strămoşească a românilor*, în care se pleda pentru păstrarea credinţei. În data de 19 octombrie, organele Securităţii din Blaj au trecut la verificarea tuturor maşinilor de scris aflate în oraş, cu scopul de a identifica locul de unde a fost lansat manifestul (trimis apoi tuturor instituţiilor din Blaj). În urma investigaţiilor s-a stabilit că manifestul a fost bătut la una din maşinile de scris aflate în cancelaria episcopului Suciu. Securitatea a ridicat de la sediul Mitropoliei greco-catolice toate maşinile de scris, circularele, indigourile şi manuscrisele, procedând în acelaşi timp la reţinerea preotului Rusu şi a sorei episcopului (cei doi lucraseră până atunci la cancelaria Mitropoliei)[26].

Nici momentul arestării lui Ioan Suciu nu era departe, deoarece încă din 16 octombrie Direcţiunea Regională de Securitate Sibiu primise ordin să întocmească un dosar complet cu probe şi declaraţii despre aşa-zisa „activitate agitatorică şi antidemocratică" a episcopului, dosar care să poată justifica arestarea. Momentul arestării a fost grăbit probabil şi de predica ţinută de Ioan Suciu la 22 octombrie când, potrivit unui material al organelor de Securitate din Sibiu, „a instigat direct populaţia, spunând că atunci când vor auzi că se trag clopotele la catedrală, să vină cât mai mulţi pentru a-şi apăra biserica şi să nu o dea decât dacă vor fi călcaţi în picioare de către acei care sunt fără credinţă"[27]. Căpitanul de Securitate L. Moldor, cel care a redactat referatul în care se propunea

[24] Ibidem, f. 102.

[25] Ibidem, f. 108. Ioan Suciu îl judeca însă foarte aspru pe patriarhul Justinian Marina, care nu numai că nu a acordat vreun ajutor greco-catolicilor, dar a şi susţinut – cel puţin din punct de vedere moral – autorităţile în acţiunea lor de lichidare a unei Biserici-surori.

[26] Ibidem, dosar 11718, f. 177.

[27] Ibidem, dosar 537, f. 170.

www.dacoromanica.ro

cercetarea şi arestarea episcopului, aprecia că acesta „a desfăşurat o activitate contrarie intereselor ordinii şi securităţii statului, propagând din amvon, în predicile sale, idei de natură a tulbura liniştea publică şi a agita populaţia, instigând-o la nesupunere faţă de eventualele măsuri ce ar urma a fi luate de către autorităţi"[28]. În mod concret se invoca suma de 500 de milioane lei primită de la Nunţiatura Apostolică din Bucureşti şi folosită pentru „propaganda antidemocratică şi ajutorarea mişcărilor ostile regimului". Alte capete de acuzare erau sprijinul moral şi material dat pentru reorganizarea Mişcării Legionare, predicile menite a îngreuna procesul unificării religioase şi a produce „agitaţiuni, dezordini şi instigări în rândurile populaţiei". Ca şi ceilalţi episcopi greco-catolici, Ioan Suciu a fost arestat în noaptea de 28 spre 29 octombrie şi va fi anchetat iniţial la Direcţiunea Regională de Securitate Sibiu. Ulterior, toţi episcopii vor fi aduşi la vila Patriarhiei ortodoxe de la Dragoslavele, unde vor fi vizitaţi la 4 decembrie chiar de patriarhul Justinian şi de un arhimandrit de la Mitropolia Moldovei, ultimii doi încercând, se pare, să-i convingă să renunţe la confesiunea lor, pentru a evita gravele consecinţe ce se prefigurau[29]. Refuzul episcopilor de a abjura a constituit un reazem important pentru credincioşii greco-catolici, lucru ce reiese chiar din notele informative ale Securităţii. Circularele episcopului Suciu, care îndemnau la păstrarea credinţei, au fost răspândite în mai multe zone ale Ardealului şi au creat „un spirit de rezistenţă mai dârză din partea credincioşilor greco-catolici", chiar şi după arestarea lui Ioan Suciu.

Aşa cum s-a mai afirmat, episcopul anticipase arestarea şi încă în timpul turneului prin Mureş şi Cluj din prima decadă a lui septembrie 1948 rostise următoarele cuvinte: „Se întreabă lumea şi mai ales cei de la conducere de ce Vlădica umblă din sat în sat, fiindcă şi aşa mâine sau poimâine va fi arestat. Mie nu-mi este frică, pentru că spun numai adevărul şi, dacă azi mă închide, mâine scap, fiindcă aşa merg lucrurile: azi este rău, dar mâine va fi bine"[30]. Ioan Suciu nu a mai apucat însă acest „mâine"; după ce a trecut prin beciurile Ministerului de Interne şi ale închisorii de la Jilava, episcopul s-a stins la 27 iunie 1953 la Sighet. Legată prin tradiţie de PNŢ – mulţi preoţi uniţi fiind simpatizanţi sau chiar lideri ai unor organizaţii locale naţional-ţărăniste –, Biserica Greco-Catolică a împărtăşit, într-un fel, soarta acestui partid. La fel ca şi fruntaşii ţărănişti, episcopii greco-catolici (mai ales Ioan Suciu şi Alexandru Rusu) au subliniat în dese rânduri esenţa dictatorială a regimului comunist ce se înstăpânea şi în România. Spre deosebire însă de liderii politici ai opoziţiei anticomuniste, care îşi cântăreau foarte bine cuvintele pentru a nu risca aplicarea etichetei de organizaţii antisovietice, prohitleriste în cazul partidelor pe care le conduceau, episcopul Ioan Suciu s-a remarcat prin vehemenţa cu care a criticat ideologia comunistă, precum şi practicile folosite de URSS în România şi în Europa Răsăriteană, în general.

[28] Ibidem, f. 169.
[29] Ibidem, dosar 7755, vol. 3, f. 59.
[30] Ibidem, dosar 537, f. 47.

www.dacoromanica.ro

OPINII

IMAGINEA ROMÂNIEI ÎNTR-O RECENTĂ CRONOLOGIE UNGARĂ A VIEȚII INTERNAȚIONALE

DEMÉNY LAJOS

Recent, la Institutul de istorie al Academiei Maghiare de Ştiinţe a fost publicată cartea lui Attila Pók, intitulată *A nemzetközi élet krónikája 1945–1997*, adică *Cronica vieţii internaţionale 1945–1997*. Autorul ei, dr. Attila Pók, istoric şi politolog, specialist în istoria contemporană, este directorul adjunct al sus-numitului institut. Cartea, având 400 de pagini, a apărut în colecţia: *História Könyvtár. Kronológiák, Adattárak = Biblioteca Historia. Cronologii. Repertorii,* ce apare sub redacţia preşedintelui Academiei Maghiare de Ştiinţe, Ferenc Glatz.

În ciuda titlului, care cuprinde cuvântul *cronică*, noi am numi-o totuşi *cronologie*, deoarece cartea, acest extrem de util instrument de lucru, cuprinde principalele evenimente şi fenomene ale vieţii internaţionale postbelice, grupate pe ani şi înşirate după zile calendaristice.

Amintim aici şi faptul că acelaşi autor, cu un deceniu în urmă, mai precis în 1986, mai scosese o asemenea lucrare cu referiri la perioada 1946–1985.

În noua ediţie, de fapt în noua carte, autorul precizează de la început, precizare făcută în prefaţă, că, în ciuda noţiunii de cronică, în lucrare au fost reţinute date controlate, trecute prin filtrul criticii izvoarelor. Aceste fapte sunt însoţite de extrase din documentele vremii, de citate din comentarii. Intenţia mărturisită a lui Attila Pók constă în aceea de a oferi cititorilor un repretoriu al întâmplărilor din politica mondială a ultimei jumătăţi de veac, repertoriu însoţit de extrase din comentarii care să fie, în acelaşi timp, uşor de cuprins.

Autorul menţionează că, faţă de anul 1986, în ziua de azi alte întâmplări par mai importante şi demne de reţinut. Lumea bipolară şi confruntarea sovieto-americană de odinioară aparţin trecutului; ultimul deceniu al veacului este marcat din ce în ce mai puternic de confruntări multipolare, atenţia se îndreaptă cu deosebire spre opoziţia dintre Nord şi Sud.

Disproporţia ce se constată în lucrare în ce priveşte perioadele mai îndepărtate faţă de cele mai apropiate (din cele 400 de pagini aproape jumătate se referă la ultimul deceniu) este explicată de Attila Pók prin faptul că „apropiindu-ne de prezent tot mai greu se cristalizează evenimentele cheie, şi – astfel – autorul şi cronica lui sunt mai lungi în prezentare. La fel ar fi mai greu de evitat şi expunerea mai amplă a întâmplărilor din Europa centrală şi răsăriteană faţă de alte părţi ale lumii, avându-se în vedere publicul de cititori căruia se adresează cartea".

Autorul menţionează că în lucrare au fost reţinute doar fapte din domeniul relaţiilor dintre state, cu toate că în cazul unor mari puteri şi chiar în cel al statelor vecine Ungariei se fac referiri şi la viaţa politică internă, care într-un fel sau altul au avut repercusiuni asupra politicii internaţionale. Acest lucru este valabil şi pentru alte sfere ale vieţii cu schimbările majore din domeniile social, economic şi cultural.

Din specificul genului de lucrare rezultă şi faptul că textele reproduse vorbesc de la sine, dar adesea ele se contrazic în aprecierea evenimentului reţinut. Citarea textelor nu înseamnă deci că autorul ar fi de acord cu aprecierile cuprinse în ele. Scopul mărturisit de autor a fost acela de a oferi cititorului viziuni caracteristice şi tipice diversităţii părerilor.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 309–315, 2000

www.dacoromanica.ro

Attila Pók informează pe cititori în prefață și asupra surselor de informare pe care s-a bizuit în alcătuirea valorosului său instrument de lucru.

Să vedem, după acestea, care este imaginea României oferită de autor, ce evenimente au fost reținute despre țara noastră, ce personalități și în ce anume înfățișare apar în paginile lucrării sale.

Spațiul acordat României este – după noi – consistent, ea apare în lucrare pe 71 de pagini, pomenit fiind de atâtea ori. Sunt cazuri când aproape întreg spațiul paginii este acoperit de evenimentul românesc relatat.

În ordinea cronologică evenimentele referitoare la viața politică din România sunt următoarele:

6 martie 1945. „Petru Groza formează guvernul cu participare comunistă preponderentă" (p. 11).

14 martie 1945. La Cluj în prezența lui Vâșinski Ardealul de Nord este recedat *României* (p. 12).

9 mai 1945. În cadrul cifrelor de pierderi omenești în cel de al doilea război mondial *România* apare cu 1 milion de morți și răniți (p. 13).

28 iunie 1945. Referindu-se la formarea guvernului polonez, printre antecedente se menționează și faptul că la sfârșitul lui septembrie 1939 comandantul suprem, președintele și guvernul polonez se refugiază în *România* (p. 14).

20 august 1945. Ministrul de externe al Marii Britanii declară că guvernele din Bulgaria, *România* și Ungaria nu exprimă voința majorității popoarelor respective (p. 16).

16–26 decembrie 1945. La consfătuirea miniștrilor de externe sovietic, englez și american, Molotov acceptă ca în guvernele bulgar și *român* să fie cooptați câte doi miniștri necomuniști (p. 19).

25 aprilie – 16 mai și 15 iunie – 12 iulie 1946. La Paris are loc conferința miniștrilor de externe ai celor patru mari puteri, care declară nul arbitrajul de la Viena din 30 august 1940 și astfel se restabilesc frontierele din 1 ianuarie 1938 dintre *România* și Ungaria (p. 20).

19 noiembrie 1946. În *România,* la alegeri, Blocul Partidelor Democratice condus de P.C.R. obține sufragiile a 70% din electorat și 91% din mandate. După comentariul radioului român: „Rezultatele înseamnă dispariția lentă și sigură a partidelor istorice" (p. 22).

10 februarie 1947. Marile puteri învingătoare în cel de al doilea război mondial semnează la Paris tratatele de pace cu Italia, Finlanda, Ungaria, *România* și Bulgaria. Schimbările teritoriale cele mai importante: ... Bulgaria păstrează Dobrogea de Sud... Prin anularea dictatelor de la Viena din 1938 și 1940 se restabilesc frontierele Ungariei din 1 ianuarie 1938 (p. 23).

22–27 septembrie 1947. Are loc în Polonia ședința de constituire a Biroului Informativ al Partidelor Comuniste și Muncitorești. La lucrările Biroului Informativ participă partidele comuniste din Cehoslovacia, Bulgaria, Franța, Iugoslavia, Italia, Polonia, *România*, Ungaria și URSS (p. 25).

12 noiembrie 1947. În *România*, sub acuzația „activității antidemocratice", este condamnat pe viață la muncă silnică Iuliu Maniu, conducătorul Partidului Național Țărănesc (p. 26).

30 decembrie 1947. După abdicarea silită a regelui Mihai, în *România* este proclamată Republica (p. 26).

18 ianuarie 1948. Conferința de presă la București a lui Dimitrov: „în caz că problema federației se va maturiza și aceasta se va întâmpla în mod inevitabil, popoarele noastre, țările democrației populare *România*, Bulgaria, Jugoslavia, Albania, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și Grecia – vă rog să rețineți că și Grecia – vor rezolva această problemă. Ele sunt chemate să decidă în ce se va transforma ea. Federație sau confederație, când și cum se va realiza acest lucru. Putem spune că activitatea prezentă a popoarelor noastre ușurează cu mult rezolvarea în viitor a chestiunii". Autorul reproduce reacția la aceste afirmații și planuri, reacție apărută la 29 ianuarie 1948 în ziarul Pravda (p. 27).

13 februarie 1948. Cotidianul parizian „Figaro" scrie: „Conform relatărilor sosite din *București*, P.C.R. a dispus eliminarea portretului mareșalului Tito de pe locurile unde acesta este afișat alături de portretele lui Stalin, Dimitrov și Groza. Circulă tot felul de zvonuri la București despre mareșalul Tito, se pare că poziția lui nu este așa de sigură, precum îndeobște se crede. Se pare

www.dacoromanica.ro

că el a pierdut încrederea Moscovei. Aceste zvonuri deocamdată nu pot fi confirmate, dar merită să fie reținute" (p. 27).

29 iunie 1948. Biroul Informativ a dat publicității comunicatul despre „consfătuirea ținută în *România*, consfătuire la care s-a dezbătut situația Partidului Comunist din Jugoslavia și s-a adoptat în unanimitate o hotărâre". În continuare se reproduce textul cunoscut al hotărârii (p. 31).

25 ianuarie 1949. La propunerea sovietică, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, *România*, Ungaria și URSS au creat Consiliul de Ajutor Economic Reciproc. În continuare se dau informații despre CAER și se reproduce textul declarației adoptate (p. 33).

24 septembrie 1949. Se anunță sentința în procesul intentat în Ungaria lui László Rajk. Pe marginea acestei relatări autorul reține că la 23 octombrie Societatea Națiunilor Unite a luat în dezbatere chestiunea dacă în Ungaria, Bulgaria și *România* sunt încălcate sau nu drepturile omului (p. 36).

21 octombrie 1950. La consfătuirea miniștrilor de externe de la Praga, Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Republica Democrată Germană, *România*, Ungaria și URSS dau publicității declarația conform căreia miniștrii de externe ai Angliei, Franței și SUA la consfătuirea de la New York au pus în discuție nemilitarizarea Germaniei Apusene, de a o atrage în NATO (p. 40).

14 mai 1955. Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, RDG, *România*, Ungaria și URSS semnează înființarea Tratatului de prietenie, colaborare și ajutor reciproc cunoscut sub numele Tratatul de la Varșovia. În continuare se dau informații ample despre acest tratat (p. 56-57).

14 decembrie 1955. În Societatea Națiunilor Unite sunt primiți 16 noi membri, printre aceștia aflându-se și *România*. Se reproduce în continuare un pasaj din comentariul Agenției Franceze de Știri pe marginea acestei decizii (p. 60).

30 octombrie 1956. Comunicatul guvernului sovietic referitor la raporturile dintre URSS și celelalte țări socialiste. Printre alte aspecte se reține afirmația după care URSS examinează retragerea trupelor sale din Polonia, *România* și Ungaria.

1–4 ianuarie 1957. La Budapesta are loc Consfătuirea conducătorilor de partide și state bulgari, cehoslovaci, *români*, unguri și sovietici (p. 67).

24 mai 1958. La ședința Consiliului Politic al Tratatului de la Varșovia se anunță retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul *României* (p. 73).

15 martie 1960. Reprezentanții SUA, Marii Britanii, Franței, URSS, Canadei, Italiei, Poloniei, Cehoslovaciei, *României* și Bulgariei participă la Geneva la Consfătuirea despre dezarmare. Se dau, în continuare, informații despre proiectele de dezarmare (p. 79).

16 aprilie 1964. P.C.R. publică luarea de poziție de larg răsunet internațional despre politica sa externă „specială". Se reproduce din declarație pasajul: „Deosebirile dintre popoare și state vor dăinui multă vreme, chiar și după instaurarea dictaturii proletare" (p. 94).

13–14 octombrie 1964. Pe marginea demiterii lui N.S. Hruşciov și alegerea lui Leonid Brejnev, redate pe larg, se menționează: „*România* și Bulgaria, fără să pomenească meritele lui Hruşciov, felicită noua conducere sovietică" (p. 95).

19 martie 1965. După moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej (1901–1965), care din 1948 a fost primul secretar al C.C. al Partidului Muncitoresc *Român*, conducătorul partidului român devine N. Ceaușescu (p. 98).

8 mai 1966. Secretarul general al P.C.R., N. Ceaușescu, scrie în Pravda: „Partidul nostru consideră, că ... au o importanță deosebită aplicarea consecventă a normelor de bază în relațiile dintre partidele noastre frățești, respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora singur linia sa politică, să aplice în mod creator marxism-leninismul, ținând cont de realitățile țării sale" (p. 101).

15–17 august 1968. Președintele român Ceaușescu la Praga. Partidele român și iugoslav subliniază în mai multe luări de poziții că au încredere deplină în conducerea cehoslovacă și că amestecul din afară în treburile interne ale Cehoslovaciei este dăunător cauzei socialismului (p. 112).

www.dacoromanica.ro

23–28 noiembrie 1970. Congresul al X-lea al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar. „Dintre partidele frăţeşti în fruntea delegaţiilor române şi din RDG nu se află secretarul general sau primul secretar" (p. 122).

2–9 iunie 1971. Vizita delegaţiei române de partid şi de stat în China„ Se reproduce un pasaj din comunicatul comun în care sunt subliniate meritele deosebite ale lui N. Ceauşescu de a se fi opus în mod hotărât presiunii imperialiste, obţinând victorii importante în lupta pentru neatârnare naţională şi suveranitatea ţării (p. 125).

24–26 februarie 1972. Vizita lui János Kádár şi Jenö Fock în *România*. Se semnează Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală dintre cele două ţări. În cuvântul său N. Ceauşescu „subliniază de mai multe ori meritele istorice ale Uniunii Sovietice, precum şi eforturile ei în apărarea păcii şi securităţii reciproce. De China nu aminteşte, dar subliniază că partidul român va face totul pentru unitatea mişcării comuniste mondiale" (p. 128).

11 septembrie 1973. Pe marginea loviturii de stat din Chile. Printre statele care au relaţii diplomatice cu noua putere din Chile este amintită şi *România* (p. 135).

25 februarie – 5 martie 1976. Congresul al XXV-lea al PCUS. După o relatare relativ restrânsă se spune: „în cuvântul reprezentanţilor partidelor iugoslav, italian şi *român* se subliniază independenţa fiecărui partid" (p. 148).

3 august 1977. Şeful statului român, *N. Ceauşescu,* vizitează *Valea Jiului*, se întâlneşte cu reprezentanţii celor 35 de mii de mineri aflaţi în grevă. Ceauşescu promite satisfacerea revendicărilor. Doi dintre conducătorii grevei, la scurt timp, cad victime accidentului de circulaţie (p. 156).

13 septembrie 1977. Din directiva nr. 21 a preşedintelui SUA: „Vom îmbunătăţi cu discreţie raporturile cu Ungaria, pentru a demonstra că statutul ei este asemănător cu cel al *României* şi Poloniei" (p. 157).

12–13 aprilie 1978. Tratativele dintre şeful statului român, N. Ceauşescu şi preşedintele american Jimmy Carter la Washington. Carter vorbeşte cu recunoştinţă despre rolul de mediator al lui Ceauşescu în conflictul din Orientul Mijlociu. În comunicatul comun susţin: „dreptul naţiunilor de a alege în mod liber şi a dezvolta structurile lor politice, sociale, economice şi culturale" (p. 159).

13–16 iunie 1978. Vizita preşedintelui român N. Ceauşescu în Marea Britanie la invitaţia reginei Elisabeta a II-a. Cu ocazia vizitei este semnat acordul de colaborare româno-britanică în domeniul aeronauticii (p. 161).

5 octombrie 1978. Directorul general al Consiliului Internaţional de Vânători şi Ocrotitori ai Animalelor Sălbatice, cu ocazia Expoziţiei Internaţionale de Vânătoare, organizată în România, a înmânat şefului statului român N. Ceauşescu placheta comemorativă ce revine vânătorului care a dobândit cea mai mare blană de urs (p. 162).

27–31 martie 1979. La Bagdad are loc consfătuirea a 18 state arabe care resping acordul egipteano-israelean: „Uniunea Sovietică şi ţările socialiste (cu excepţia *României*) critică vehement acordul de pace" (p. 165).

27 decembrie 1979. În legătură cu ecoul larg al intervenţiei militare sovietice în Afganistan se reţine: Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, R.D.G., Ungaria, Cuba şi partidele comuniste din Franţa şi Portugalia susţin poziţia sovietică, pe când Albania, Iugoslavia şi *România*, la fel ca şi partidele comuniste din Italia, Spania şi Anglia o condamnă (p. 169).

9 octombrie 1981. În *România* este adusă la cunoştinţă dispoziţia după care poate fi pedepsită cu 5 ani închisoare persoana care deţine o mai mare cantitate de alimente decât cea permisă oficial. Este limitată cantitatea de alimente ce poate fi cumpărată şi toată lumea poate achiziţiona alimente doar de la magazinul la care este arondat (p. 187).

17 februarie 1984. Conferinţa de la Atena cu participarea Bulgariei, Greciei, Iugoslaviei, *României* şi Turciei consacrată declarării Balcanilor drept zonă fără arme nucleare... Problema a fost ridicată pentru prima dată în 1957 de şeful guvernului român, Chivu Stoica (p. 214).

www.dacoromanica.ro

26 aprilie 1985. Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, R.D.G., *România*, Ungaria şi URSS semnează prelungirea Tratatului de la Varşovia pe încă 20 de ani (p. 227).

15 mai 1985. Demisionează din funcţia de ambasador al SUA la Bucureşti David Funderbruck. După părerea lui, România duce în eroare ministerul de externe american, duce o politică de independenţă simulată, calcă flagrant drepturile cetăţenilor ei. El consideră că este nevoie de o politică mai fermă faţă de România (p. 228).

30 mai 1986. S-a încheiat şirul tratativelor dintre Polonia şi Fondul Monetar Internaţional. Polonia devine, pe lângă *România*, Iugoslavia şi Ungaria, cel de al patrulea stat socialist membru al F.M.I. (p. 337).

23 noiembrie 1986. În ţările socialiste pentru prima dată are loc un plebiscit într-o anumită problemă: populaţia României este chemată să se pronunţe dacă acceptă reducerea cu 5% a cheltuielilor militare. Rezultatul este un da unanim. Conform unui dicţionar de politologie apărut la Bucureşti în 1977: „plebiscitul este folosit de guverne capitaliste pentru a abate atenţia de la scopuri antidemocratice" (p. 240).

25–27 mai 1987. Vizita lui Gorbaciov în *România*. Într-una din declaraţiile sale el spune: „Socialismul este cauza noastră comună [...], dacă tăcem despre neajunsurile lui, acestea vor creşte". La una din „adunările prieteniei Gorbaciov analizase reformele sovietice, dar el nu este aplaudat de publicul disciplinat, care în schimb întrerupe de 27 de ori cuvântarea lui Ceauşescu cu exprimarea «spontană» a aprobării" (p. 245).

15 noiembrie 1987. La Braşov în România are loc manifestarea a mii de oameni pentru proasta aprovizionare. După relatările diplomaţilor occidentali, până la mijlocul lui decembrie au loc asemenea mişcări în mai multe oraşe, inclusiv în Bucureşti (p. 250).

28 noiembrie 1987. Editorialul săptămânalului englez „The Economist". Extrase ample reproduse. Printre altele: Dificultăţile economice pot „duce la mişcări revoluţionare în Iugoslavia, Polonia, *România* şi Ungaria"... „România este domeniul privat al familiei Ceauşescu (30 de membri ai familiei deţin poziţii guvernamentale), la fel ca Trujillo în Republica Dominicană de odinioară sau Somoza în Nicaragua. Amândoi dictatorii au devenit victime ale atentatelor, spre satisfacţia publică..." (p. 250).

25 ianuarie 1988. Mátyás Szűrös, secretar al PSMU, pentru prima dată aminteşte în public despre refugiaţii din *România* sosiţi clandestin în Ungaria (p. 251).

25 februarie 1988. Guvernul SUA anunţă că face dependentă clauza naţiunii cele mai favorizate acordată *României* de respectarea drepturilor omului. În ziua următoare guvernul român renunţă la această clauză (p. 252–253).

7 mai 1988. În România este dat publicităţii planul de sistematizare al aşezărilor. Până la sfârşitul mileniului se va reduce numărul satelor cu circa 50%, adică cu 7 000 de sate (p. 256).

17 iunie 1988. Săptămânalul maghiar „A 7 Nap" (Cele 7 zile) din Iugoslavia analizează programul de distrugere a satelor din *România*. Ceauşescu intenţionează să lichideze 8 000 de sate locuite cu precădere de unguri, saşi, sârbi, croaţi şi alte minorităţi naţionale. După observaţiile unor asociaţii europene, în România, dintre toate ţările continentului, este cea mai grea situaţia minorităţilor.

În acele zile şi alte publicaţii (sunt amintite două săptămânale sovietice şi una engleză) denunţă planul „de sistematizare a satelor" din România (p. 258).

27 iunie 1988. La Budapesta circa o sută de mii de oameni protestează împotriva politicii duse în România faţă de minorităţi. *România* închide Consulatul maghiar din Cluj. „Westdeutsche Allgemeine Zeitung" reclamă ca lumea să fie mobilizată împotriva „practicii staliniste" ce ameninţă pe ungurii şi germanii din România. „L'Unita" îşi exprimă îngrijorarea că în „inima Europei atmosfera devine încordată" (p. 259).

28 august 1988. Pe larg prezentată întâlnirea de la Arad dintre N. Ceauşescu şi K. Grósz. În acest context sunt reproduse polemicile dintre „Scânteia" şi „Népszabadság", oficioase ale celor două partide.

www.dacoromanica.ro

14 octombrie 1988. „Neue Zürche Zeitung", la inițiativa compozitorilor Antal Doráti și Sándor Végh, publică chemarea: Salvați satele din *România*. Printre semnatari figurează personalități ca: Friedrich Dürresnamatt, Günter Grass, Eugen Ionesco, Siegfried Lenz, Yehudi Menuhin, Andrei Saharov și alți 80 de intelectuali. Se reproduce un pasaj din chemare. „În aceeași zi Richard von Weisäcker, șeful Germaniei Federale, solicită guvernului român să reexamineze programul de amenajare teritorială" (p. 263).

15 ianuarie 1989. După ministrul de externe american, Schulz, lumea se află în fața unei perioade promițătoare. Apusul felicită Polonia, Ungaria și URSS pentru progresele obținute în respectarea drepturilor omului, dar regretă că Bulgaria, Cehoslovacia, RDG și *România* nu adoptă măsuri asemănătoare (p. 265).

16 iunie 1989. Pe marginea reînhumării lui Imre Nagy și a celorlalți martiri ai anului 1956, „România Liberă" publică un articol semnat de doi academicieni români în care se scrie printre altele: „Comemorarea este folosită în scopul declanșării unor manifestări anticomuniste, care ne amintesc de zilele cele mai întunecate ale fascismului" (p. 272).

17–25 decembrie 1989. Transformări revoluționare în *România*. Sub acest generic, pe două pagini sunt redate evenimentele din România. Sunt pomeniți László Tőkés, Corneliu Mănescu, Ion Iliescu, Petre Roman, Sergiu Celac, Károly Király. Se relatează arestarea și executarea soților Ceaușescu, se vorbește de formarea F.S.N., precum și despre ecoul internațional al celor întâmplate în *România* (p. 281–283).

20 mai 1990. O largă relatare despre alegerile din *România* și rezultatele lor (p. 292–293).

10–17 iunie 1990. Prezentarea amplă a alegerilor din Bulgaria. Pe marginea transformărilor din Europa centrală și răsăriteană se reproduce un larg comentariu din săptămânalul britanic „The Economist". Reținem aici pasajele privitoare la transformări radicale din Germania răsăriteană, Cehoslovacia și Ungaria. „La capătul celălalt al scării comuniștii travestiți în reformatori au obținut în Bulgaria și *România* o mare victorie". „Schimbările din România și Bulgaria sunt apreciate de unii drept scamatorie. Ei greșesc întrucât comuniștii reformatori au biruit în alegeri destul de libere. Dar poate au dreptate și cei ce se îndoiesc cel puțin în ce privește *România*, dacă unii stăpâni nu vor renunța la aruncarea bătăușilor instigați în a reduce la tăcere opoziția" (p. 294–295).

2 septembrie 1990. Republica Transnistreană își proclamă independența. Se relatează apoi situația din Basarabia, menționându-se poziția *României* față de schimbările de dincolo de Prut (p. 297–298).

19–21 noiembrie 1991. La Paris are loc întâlnirea la nivel înalt a țărilor francofone. Printre reprezentanți sunt amintiți și cei din *România*.

24 martie 1992. La Helsinki 16 miniștri de externe ai statelor membre NATO și miniștrii de externe din alte 4 țări, printre care și *România* semnează înțelegerea despre Spațiul Aerian Deschis (p. 316).

19 iunie 1992. La Bonn are loc consfătuirea miniștrilor de externe și ai apărării din țările Uniunii Europene. Pentru prima dată ei se întâlnesc cu colegii lor din statele Europei centrale și răsăritene, printre care se numără și *România* (p. 320).

27 septembrie și 11 octombrie 1992. Alegeri parlamentare și prezidențiale în *România*. Ion Iliescu își păstrează postul de președinte, câștigând la cel de al doilea tur de scrutin cu 61,34%. Se reține rezultatele alegerilor parlamentare după partide și formațiuni politice.

La 30 septembrie SUA refuză pentru *România* statutul națiunii celei mai favorizate (p. 323–324).

27 februarie 1994. Alegeri în Republica Moldova. După prezentarea rezultatelor se menționează: „Partidele care preconizează unirea cu *România* rămân în minoritate" (p. 341).

6 martie 1994. În Republica Moldova are loc plebiscitul cu participarea a două treimi din alegători. Rezultatul: țara își păstrează independența. 90% din participanții la vot se pronunță împotriva contopirii cu *România* (p. 243–243).

9 mai 1994. Consfătuirea miniștrilor din țările Uniunii Europei Apusene (WEU) de la Luxembourg acordă statut de parteneriat mai multor state, printre ele se află și *România* (p. 345).

www.dacoromanica.ro

9–10 decembrie 1994. Întâlnirea la vârf a reprezentanţilor ţărilor membre ale Uniunii Europene la Essen. În legătură cu lărgirea spre Răsărit, hotărârea strategică este adusă la cunoştinţa ţărilor partenere, printre care se află şi *România* (p. 350–351).

25 februarie 1995. Ministrul adjunct de externe al SUA, Richard Holbrook, sosit la Budapesta după Bucureşti şi Bratislava, declară printre altele: „Dintre ţările Europei centrale SUA a realizat cea mai bună colaborare militară cu *România*" (p. 352).

16 septembrie 1996. La Timişoara Gyula Horn şi Nicolae Văcăroiu semnează tratatul de bază româno-maghiar. Sunt reţinute comentariile pro- şi contra pe seama tratatului. „Gheorghe Funar ... organizează la Cluj funerarii spectaculoase, pe motiv că, după el, tratatul trădează interesele naţionale române" (p. 366–367).

3 şi 7 noiembrie 1996. Alegeri parlamentare şi prezidenţiale în *România*. Sunt prezentate rezultatele: Victoria Convenţiei Democratice Române (53%) şi a lui Emil Constantinescu (54,41%). Ion Iliescu, care, după căderea lui Ceauşescu, deţinuse demnitatea de preşedinte, obţine 45,59 din sufragii (p. 368).

13 decembrie 1997. La consfătuirea de vârf din Luxembourg a statelor membre ale Uniunii Europene se anunţă că în primăvara lui 1998 se încep tratativele de aderare cu Cehia, Estonia, Polonia, Ungaria, Slovenia, Ungaria şi Cipru. Cu Bulgaria, Lituania, Letonia, *România* şi Slovenia se continuă tratativele de pregătire, dar aceste ţări nu vor putea adera în prima fază (p. 377).

Acestea sunt evenimentele, întâmplările şi fenomenele reţinute de Attila Pók în cronologia sa şi care reprezintă imaginea României. Subliniem că în ce priveşte ultimul deceniu am reţinut doar sumar relatările privind ţara noastră, relatări ample şi bogate în informaţii. Ca personalităţi din România figurează în ordinea alfabetică N. Ceauşescu (18), Sergiu Celac (1), Victor Ciorbea (1), Emil Constantinescu (1), Gheorghe Funar (1), Gheorghe Gheorghiu-Dej (1), Petru Groza, Ion Iliescu (6), Károly Király (1), Corneliu Mănescu (1), Iuliu Maniu (1), regele Mihai I (1), Ştefan Pascu (1), Petre Roman (2), Ştefan Ştefănescu (1), Chivu Stoica (1), András Sütő (1), László Tőkés (2) şi Nicolae Văcăroiu (1). Cifrele în paranteză indică numărul de menţionări.

După noi, imaginea ce se degajă din lucrare, cu mare grijă şi competenţă profesională alcătuită de Attila Pók, este una obiectivă şi, faţă de alte ţări europene, bogată în informaţii. Spaţiul acordat României însumează aproape 15 pagini. Dacă ţinem cont de faptul că din cele 400 de pagini ale cărţii, textul propriu-zis cuprinde 367 de pagini (restul este ocupat de indici şi de prefaţă), acest spaţiu reprezintă peste 4% din instrumentul de lucru şi de informare.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

NOTE ŞI RECENZII

NICU CRĂCEA, *Dezvăluiri legionare*, Bucureşti, Edit. Fundaţiei „Buna Vestire", 1997, 236 p. + 1 foto.

Din colecţia Editurii Fundaţiei „Buna Vestire", prezentăm volumul 4, o antologie cuprinzând cele mai importante texte din documentele mişcării legionare din România, ediţie îngrijită de Nicu Crăcea. Ne sunt prezentate documente interesante, îndeosebi din perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941, falsificate şi interpretate denaturat de istoriografia comunistă din România, de Mihai Fătu (Vezi: *Garda de fier, organizaţie teroristă de tip fascist* (în colaborare), Bucureşti, 1971, 463 p., ediţie tipărită şi în limba maghiară; *Sfârşit fără glorie. Partidul naţional ţărănesc (Maniu) şi Partidul naţional liberal (Brătianu) în anii 1944–1947*, Bucureşti, 1972, 428 p.; *Contradicţiile dintre generalul Antonescu şi Garda de Fier în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, în volumul *Împotriva fascismului*, Bucureşti, 1971, p. 285–345, în colaborare; *Privire istorică asupra unor concepţii social-politice fasciste promovate de revista „Gândirea"*, în „Anale de istorie", 1975, nr. 3, p. 57–68 etc.).

Volumul *Dezvăluiri legionare* cuprinde documente de primă mână, semnate de Corneliu Z. Codreanu, Mircea Eliade, Aron Cotruş, Ion Antonescu, Nichifor Crainic, Horia Sima, Radu Gyr, Majestatea Sa Regele Mihai, Vasile Marin, Emilian Ionescu, Platon Chirnoagă, Iustin Iliescu, Liviu Rebreanu, Mihai Sturza, Vasile Posteucă, Horia Cosmovici, Eugeniu Bănescu şi alţii. Documentele au fost selectate din presa vremii, volume tipărite, din fondurile Bibliotecii Academiei Române, Arhiva istorică, Arhivele statului Bucureşti etc.

Pentru informarea obiectivă, ştiinţifică a istoricului român şi străin care se ocupă cu studiul istoriei românilor (epoca contemporană), reproducem titlurile capitolelor din cartea prezentată, care n-au nevoie de comentarii: 1. În loc de prefaţă; 2. Scrisoare adresată regelui Carol II; 3. Revoluţia legionară; 4. România, stat naţional şi legionar; 5. Din Însemnările lui Ion Antonescu; 6. Formarea guvernului Antonescu – Mişcarea Legionară; 7. Cronica evenimentelor; 8. Manifestaţia de la 6 octombrie 1940; 9. Primii paşi în viaţa de stat; 10. Conferinţa de la Tr. Severin; 11. Atrocităţile maghiare din Ardeal; 12. Laudă ţăranului român; 13. Corespondenţă Antonescu – Sima; 14. Protestul lui Neubacher; 15. Conflictele din Ardeal; 16. Arhanghelul Mihail la Iaşi – 8 noiembrie 1940; 17. Relaţiile cu puterile Axei; 18. Vizita Generalului Antonescu în Italia; 19. Vizita Generalului Antonescu la Berlin; 20. Întrevederea Hitler – Antonescu – 22 octombrie 1940; 21. Paradoxul guvernării; 22. Direcţia Generală a Siguranţei; 23. Raporturile cu armata; 24. Relaţiile dintre Horia Sima şi Prof. Ion Codreanu; 25. Legionarii şi guvernarea Ţării; 26. Primejdii care pândesc o mişcare politică; 27. Tactica Generalului Ion Antonescu; 28. Căpitanul printre noi; 29. Slujba religioasă pentru Căpitan, Nicadori şi Decemviri; 30. Anularea sentinţei de Condamnare a Căpitanului; 31. Conferinţa avocatului Ranetescu; 32. După pedepsirea celor de la Jilava; 33. Cazul Iorga – Madgearu; 34. Înţelegerea cu Antonescu; 35. Înţelegerea dintre Antonescu şi Hitler; 36. Mihai Sturza eliminat din guvern; 37. De Sf. Nicolae la Teleorman; 38. Din nou Antonescu merge la Hitler; 39. Înregistrarea convorbirii dintre Hitler şi Antonescu; 40. Alte provocări; 41. Aşa a început lovitura de stat; 42. Încep tratativele; 43. Manifestul către ţară al Generalului Antonescu; 44. Generalul Antonescu – o calamitate istorică; 45. Antonescu, Hitler şi Legiunea; 46. Din nou Legiunea în prigoană; 47. Ultimele zile la Teleorman.

„Revista istorică", tom XI, nr. 3–4, p. 317–339, 2000

www.dacoromanica.ro

Fiind mai mult decât o lucrare antologică, volumul de faţă îl evidenţiază pe Corneliu Z. Codreanu şi pe Horia Sima ca parte componentă a istoriei naţionale. Apariţia acestei lucrări în zilele noastre reprezintă un cert eveniment editorial.

Ioan Babici

LOUIS DUMONT, *Eseuri despre individualism. O perspectivă antropologică asupra ideologiei moderne*, Bucureşti, Edit. Anastasia, 1997, 310 p.

Cartea lui Louis Dumont este structurată pe două paliere problematice. Prima parte este o analiză interdisciplinară – istorică şi antropologică – a modului în care s-a elaborat „ideologia modernă" (ontologia şi etica, am spune noi), adică „ideologia" definită prin individualism sau chiar identificabilă cu acesta. În a doua parte, autorul întreprinde o evaluare teoretică a antropologiei culturale în comparaţie cu alte ştiinţe.

Prin individualism, Louis Dumont înţelege „o ideologie care valorizează individul [...] şi neglijează sau subordonează totalitatea socială" (p. 309). La antipodul individualismului se află holismul: „o ideologie care valorizează totalitatea socială şi neglijează sau subordonează individul uman" (p. 308). La rândul lui, individualismul este de două feluri: un „individualism-în-lume" – care constă în afirmarea principială a personalităţii şi implicarea acesteia în viaţa socială – şi un „individualism în-afara-lumii" (după modelul hindus) – atunci când omul se dedică exclusiv vieţii spirituale, detaşat afectiv de societatea în care trăieşte. Potrivit interpretării lui Louis Dumont, individualismul modern s-a elaborat pe măsura evoluţiei conştiinţei creştine de la tipul „în-afara lumii" la tipul „în-lume", în paralel cu resemnificarea reprezentărilor holiste.

Susţinând această teză, Louis Dumont formulează un punct de vedere original, diferit atât de cel mai vechi – în tradiţia gândirii lui Jacob Burckhardt –, care identifica originile individualismului în umanismul Renaşterii, cât şi de cel mai recent – al lui Pierre Manent –, pentru care drepturile individului s-au afirmat în contextul luptei pentru laicitate purtată de Stat împotriva Bisericii.

Existenţa primilor creştini se desfăşura pe două dimensiuni: cea spirituală, care-l punea pe om într-o relaţie directă şi personalizată cu Dumnezeu, şi cea socială, care implica acceptarea necesităţilor şi datoriilor lumeşti, („Să dai Cezarului..."), adică integrarea în societatea holistă a epocii. Conştiinţa creştină suferea, astfel, o anumită dedublare: deşi desconsidera fundamental lumea, o accepta ca pe un fel de rău necesar; singura formă de individualism posibilă era cea „în-afara-lumii" (p. 42–44). Individualismul modern – „în-lume" – al omului care valorizează pozitiv societatea şi care se implică inclusiv afectiv în existenţa ei, a rezultat din „împăcarea" etică a creştinului cu lumea.

Un prim pas în direcţia reabilitării lumii s-a înregistrat odată cu sfântul Augustin. În *Cetatea lui Dumnezeu*, sfântul Augustin afirma că statul nu-şi justifica menirea dacă nu se punea în slujba dreptăţii. Iar statul care se punea în slujba dreptăţii era numai cel care acorda locul cuvenit lui Dumnezeu şi relaţiei omului cu El. Acest criteriu transcendent de judecare a statului (politicului) – din punctul de vedere al Bisericii –, presupunea aplicarea valorilor supra-mundane, spirituale, în viaţa socială concretă (p. 53–54). Astfel, spiritualizând cumva lumea aceasta – în care statul materializa principiile Bisericii –, sfântul Augustin a realizat un început de revalorizare a vieţii în lume (p. 59).

Ideile augustiniene s-au regăsit în practică din secolul al VIII-lea, când papalitatea a început să acţioneze ca o autoritate politică supremă. Pe măsură ce Biserica se implica tot mai mult în lume, politicul urma o traiectorie inversă, impregnându-se de valorile absolute, universaliste. În măsura în care Biserica a pretins să guverneze, direct sau indirect, lumea, individul creştin a fost implicat într-o măsură fără precedent în lume, nu s-a mai putut retrage într-o viaţă religioasă extra-mundană (p. 67–68). Aici intervine şi o diferenţiere între catolicismul militant şi ortodoxia contemplativă.

www.dacoromanica.ro

Controversele filosofice şi politico-juridice din evul mediu au contribuit, la rândul lor, la elaborarea „ideologică" a individualismului modern. Aşa, de pildă, William Occam, în secolul al XIV-lea, susţinând autoritatea imperială împotriva papalităţii, a afirmat supremaţia legii pozitive şi inexistenţa vreunei „legi naturale", decurgând dintr-o ordine ideală a lucrurilor. În consecinţă, legea nu exprima altceva decât voinţa legislatorului, adică – în ultimă instanţă – a unui individ particular – individul în sens modern (p. 85–86).

Procesul „împăcării" etice a conştiinţei creştine cu lumea s-a desăvârşit odată cu Calvin, care a pus munca, activitatea socială în general, sub semnul graţiei divine. „Ascetismul în lume" promovat de Calvin a însemnat suprapunerea celor două planuri: spiritual şi mundan. Voinţa omului concentra şi exprima dumnezeiescul supra-mundan (p. 72–73). De la Calvin încoace, creştinul a putut să se manifeste ca un „individ-în-lume", conformându-se, totodată, preceptelor religioase. Existenţa „în-lume" a primit semnul spiritualului prin înălţarea lumescului, care nu presupunea decăderea divinului.

Louis Dumont nu tratează numai geneza individualismului, ci şi avatarurile acestuia în epoca modernă. Societatea modernă, „ideologia" modernă se definesc prin individualism. Chiar şi teoriile proclamat holiste nu sunt decât tot expresii particulare ale individualismului triumfător. Herder, de pildă, deşi s-a opus universalismului şi individualismului abstract de tip luminist, deşi a susţinut concepţia holistă a unei comunităţi organice de cultură şi civilizaţie, nu a făcut decât să transfere individualismul în planul entităţilor colective, pentru Herder culturile fiind practic indivizi colectivi (p. 140–141).

Louis Dumont a detectat referinţe individualiste inclusiv în fundamentul ideologiei naţional-socialiste, pe care oricine ar clasa-o fără ezitare drept holistă. „Lupta tuturor împotriva tuturor" – despre care Hitler afirma că defineşte orice comunitate – era un principiu care acţiona la nivelul subiecţilor reali, al indivizilor biologici (p. 181). De asemenea, „rasa" era concepută ca un ansamblu de indivizi identici, ea neadmiţând în interiorul său deosebiri calitative, de tipul stărilor. În acest sens, rasismul apare ca rezultat al dezagregării reprezentărilor holiste tradiţionale, prin acţiunea individualismului (p. 185–186). (Componenţii „rasei" – adăugăm noi – erau „oamenii de masă" despre care vorbea Hannah Arendt, produsul disoluţiei structurilor sociale mai vechi, sub impactul evoluţiei capitalismului. Aceştia nu aveau un status precizat şi se defineau tot mai mult prin criteriul cantitativ al numărului într-o mulţime).

Pe lângă aceste interpretări mai amintim şi distincţiile interesante pe care le face autorul, de exemplu între individualismul introvertit al Reformei şi cel extravertit al Revoluţiei (p. 160), ori între „naţionalismul" francez – pentru care naţiunea este un cadru de emancipare a individului – şi cel german – pentru care naţiunea este un individ colectiv (p. 152).

Ca o notă generală, analiza lui Louis Dumont, perspicace şi incitantă, obligă la reflecţie.

O critică principială ce s-ar putea aduce întregii interpretări este aceea că (poate) induce o confuzie teoretică. Louis Dumont pare să suprapună opoziţia politică dintre individualism şi holism peste cea metafizică, dintre antropocentrism, respectiv teocentrism. Ori, teocentrismul nu implică în mod necesar subordonarea holistă a individului faţă de comunitate, ci numai afirmarea preeminenţei ontologice a lui Dumnezeu. Confuzia ar putea proveni din aceea că autorul a generalizat modelul catolicismului, în mediul căruia s-a format. Catolicismul a fost cel care a căutat, mai ales în opoziţie cu Reforma, să identifice supunerea faţă de Dumnezeu cu supunerea faţă de Biserica universală – instituţie holistă. Louis Dumont nu a integrat în analiza sa modelul ortodoxiei, în care, deşi teocentrismul este la fel de hotărât afirmat ca şi în catolicism, ideile de ierarhie şi autoritate sunt mai puţin prezente. Aceasta deoarece exemplul spiritual şi ascetic al ortodoxiei l-a constituit – la origini – isihasmul individual sinaitic, în timp ce pentru catolicism exemplul a fost monahismul colectiv promovat de Benedict de Nursia.

A doua parte a cărţii conţine o analiză teoretică a antropologiei culturale. Aici autorul tratează, de pildă, problema premiselor epistemologice ale antropologiei – măsura în care o disciplină ce

www.dacoromanica.ro

afirmă, principial aproape, individualitatea, particularismul diferitelor culturi, poate conduce la o cunoaştere generală (adică la o cunoaştere de tip ştiinţific). Concluzia lui Louis Dumont este că există totuşi un fundament valoric universal, care face posibilă comunicarea dintre culturi şi, pe această bază, trecerea de la observaţia empirică la cunoaşterea generalizată (p. 224–225, 273–274). Există o matrice universală de care se leagă coerenţa fiecărui sistem de valori particular. O matrice pe care este însă imposibil să o cuprindem cu mintea *în mod direct* (s.a.) (p. 293).

Este analizată, de asemenea, specificitatea antropologiei în raport cu ştiinţele exacte. Dacă ştiinţele exacte – arată autorul – descompun realul, separând diferitele dimensiuni ale existenţei, antropologia, care se ocupă cu valorile şi simbolurile, are vocaţia înţelegerii şi „re-unirii" universului mitului, descompus de ştiinţă. Şi mitul este o gândire coerentă, dar de o coerenţă pluridimensională, de un alt tip decât coerenţa discursivă a ştiinţelor exacte (p. 240–243). Antropologia studiază reprezentările sociale, care sunt fapte sociale de o specie aparte (p. 273).

Semnificaţia aserţiunilor lui Louis Dumont – în măsura în care sunt corecte – nu se limitează la antropologie, ci priveşte domeniul mai larg al ştiinţelor sociale. Pentru teoria cunoaşterii istorice ele au o importanţă particulară. Ideea imposibilităţii cuprinderii cu mintea în mod direct a realităţilor fundamentale universale, şi cea a revalorizării gândirii mitice sunt de natură să inducă o reconsiderare teoretică mai amplă. Ne gândim, pe de o parte, la renunţarea la ficţiunea pozitivistă a omniscienţei istoricului, iar pe de alta, la depăşirea raţionalismului scientist de tradiţie luministă. În primul caz, istoricului nu-i va mai reveni să refacă imaginea unei lumi „aşa cum a fost", ci să releve *tendinţele* generale, devenirea acelei lumi, mai mult decât „fotografia" ei. Relativismul nu înseamnă agnosticism, ci numai acceptarea faptului că trecutul nu poate fi cunoscut ca atare, integral, ci numai în aspectele sale semnificative, prin care s-a prelungit până în timpul prezent, putând fi astfel înregistrat şi înţeles de mintea noastră. În al doilea caz, este vorba de abolirea monopolului scientismului „materialist" şi integrarea în explicaţia istorică a „metafizicii", a spiritualului în general. Societatea nu este doar o reţea de relaţii şi cauzalităţi inter-umane, ci şi cadrul de manifestare, de obiectivare (reală sau numai imaginată, nu discutăm aici) al dimensiunii sacre, supra-umane a existenţei. Explicaţiile „materialiste" nu depăşesc nivelul „literal", imediat, al fenomenelor, nu acced la înţelegerea dimensiunii simbolico-spirituale a existenţei, aşa încât nu pot oferi decât interpretări parţiale sau denaturate. Dar pentru a depăşi acest impas, istoricul trebuie să-şi lărgească orizontul conceptual şi metodologic, să nu se mai limiteze, de pildă, la instrumentarul logicii formale, ci să asimileze tipuri arhaice de gândire, de felul logicii binare sau al paradoxului. Numai aşa poate percepe în mod autentic – parţial, dar nu denaturat – viaţa societăţii la care se referă.

Deşi nu formulează explicit asemenea concluzii, cartea lui Louis Dumont are meritul de a deschide direcţii de interpretare şi de a invita la reflecţie personală; prin aceasta, ea constituie o lucrare de interes.

Alexandru Mamina

PAUL FILIP, *Bellu. Panteon naţional*, Bucureşti, 1997, 241 p. + il.

O iniţiativă lăudabilă, la prima vedere, a avut fotograful Paul Filip de a edita, „în regie proprie", un volum dedicat celebrului cimitir Bellu din Capitală. El nu a intenţionat să continue opera lui Gheorghe Bezviconi – care, la începutul carierei sale fotografice i-a fost mentor şi l-a îndemnat să imortalizeze monumentele acestui loc de eternă odihnă al intelighenţiei româneşti –, ci doar să o ilustreze. Dacă s-ar fi limitat la acest lucru ar fi realizat o operă temeinică şi folositoare. Dar autorul a voit să-i dea şi o tentă ştiinţifică, fără însă a fi capabil să o ducă la bun sfârşit. După o introducere

www.dacoromanica.ro

intitulată *Din partea autorului*, în care relatează cum a făcut cunoştinţă cu Bezviconi şi cum a început să fotografieze monumentele din cimitir, încheiată, cum se cuvenea, cu mulţumirile pentru sponsori – dar şi cu o autoreclamă în care sunt enumerate volumele pe care le are în pregătire – urmează trei succinte capitole de informare privind istoricul cimitirului Bellu, al familiei Bellu şi o notă biografică asupra lui Bezviconi, între care este inserat, cam nepotrivit, un glosar de ranguri boiereşti. Deşi util, acesta şi-ar fi găsit mult mai bine locul la sfârşitul volumului. Sunt apoi incluse trei extrase de presă ce descriu funeraliile lui Mihai Eminescu („Steaua Dobrogei"), I. L. Caragiale („Gazeta ilustrată") şi G. Gr. Cantacuzino „Nababul" („Revista ilustrată"). După care urmează o compilaţie după Ionnescu-Gion şi Silviu Dragomir privind mormântul Iuliei Haşdeu şi un articol din „România Liberă" semnat de Dora Mezdrea, în care se pledează pentru omagierea memoriei doctorului Nicolae C. Paulescu. În tot acest segment al volumului nu se face vreo precizare asupra felului cum a fost făcută selecţia monumentelor, criteriul de fişare şi nu este furnizată vreo informaţie lămuritoare privind ordonarea monumentelor, aşa cum se procedează în lucrări de acest fel. De altfel, însuşi autorul nu este edificat asupra numelui pe care să îl dea volumului său, ezitând între „album" (p. 9, 11) şi „monografie" (p. 10). Or, lucrarea sa nu este nici una nici alta: pentru un album ilustraţiile s-ar fi cuvenit să fie investite cu mai multe calităţi artistice şi să ocupe o pagină întreagă (cel puţin unele dintre ele); pentru o monografie textul ar fi trebuit să fie mult mai amplu şi să aducă informaţii noi, inedite, materiale de arhivă etc., ceea ce aici nu este cazul. Nici „catalog" nu se poate numi această publicaţie, pentru că fişele sunt incomplete, lipsind elemente esenţiale de identificare şi periodizare, iar termenii folosiţi sunt nestandardizaţi. Spre pildă, undeva apare „Bust de Cornel Medrea", în altă parte „Bust semnat H. Onofrei", sau „Bustul semnat Oscar Späthe", iar în altă parte „Operă a sculptorului Dimitrie Paciurea". De ce atâtea formulări? De ce a fost necesar să se precizeze că bustul este „semnat"? Cele care nu au această precizare sunt doar atribuite respectivilor autori? Apoi, lucrările care nu sunt menţionate drept „opera" cuiva nu sunt opere de artă?

Acest mod neunitar de atribuire a lucrărilor de sculptură se regăseşte şi în consemnarea numelor defuncţilor. Doar un exemplu: la acelaşi monument apar „General Corneliu Dragalina" şi „General Dragalina Ion", unul ca în viaţa civilă, celălalt ca în arhivele militare. Prenumele unor personalităţi sunt greşit scrise, precum cel al primarului Protopopescu-Pake, Emil în loc de Emanoil, cum era corect; Storck apare când Frederik, când Frederic (aşa cum semna sculptorul), fapt ce suscită confuzii pentru lectorii neavizaţi.

Informaţii eronate însoţesc şi notele biografice ale defuncţilor. La Theodor Aman (p. 95) sunt enumerate câteva dintre lucrările reprezentative precum „Vlad Ţepeş şi solii" (sic), „Capul lui Batori" (sic) al căror titlu este incomplet („Vlad Ţepeş şi solii turci", „Mihai Viteazul contemplând capul lui Andrei Bathory"); la Gheorghe M. Tattarescu (p. 162) se spune „Din 1864 este profesor de desen la şcoala de belle-arte, unde este şi director" – două grave erori: plasticianul fusese angajat la nou-înfiinţata instituţie de învăţământ artistic superior ca „al doilea profesor de pictură", iar directorul ei devine după moartea lui Aman, pentru scurt timp, între luna august 1891 şi luna octombrie 1892 (în acest interval luându-şi un lung concediu, din decembrie 1891 până în aprilie 1892).

Criteriile după care au fost organizate cele două secţiuni – „Opere de arhitectură" şi „Sculptura în cimitir" – nu sunt evidente. Acestea sunt puse, la grămadă, fără a fi urmărită o ordine cronologică, sau alfabetică (pe autori ori pe defuncţi) sau stilistică. Uimitoare este şi inexistenţa unor monumente foarte cunoscute precum Scarlat Petrovici Armis, Marigo Coloni sau Ecaterina Pascal. Altele sunt prezentate fragmentar. Astfel, în acelaşi spaţiu al cavoului familiei Xantopol – cu sugestiva natură statică militară (cu mantaua, chipiul, sabia şi mănuşile) realizată de Carol Storck – se află şi mormântul generalului Mihail Rasty, străjuit de un admirabil bust de marmură datorat aceluiaşi abil sculptor; dar, acesta din urmă lipseşte. De ce? Oare nu era o operă de artă demnă de a fi prezentă în acest catalog? Cele două piese formează împreună un complex funerar ce nu poate fi prezentat trunchiat. Apoi, la frumosul monument al Alexandrinei Fălcoianu, făcut de sculptorul Auguste

www.dacoromanica.ro

Préault, nu se precizează dacă este copia sau originalul (pentru că sculptura a fost vândută, în 1956, Muzeului Naţional de Artă şi astăzi se află în patrimoniul acestuia, în 1996 figurând în expoziţia „În preajma lui Rodin – sculptură franceză 1840–1920").

Indicele alfabetic din final – compus din biografiile defuncţilor (p. 135–164) şi ilustraţii (p. 165–238) – nu-şi are nici o noimă pentru că nu este exhaustiv, ci doar o selecţie, foarte discutabilă, a unor personalităţi culturale şi politice ce-şi dorm somnul etern în acest cimitir, unele având la căpătâi monumente remarcabile, altele nişte umile cruci de lemn (uneori proptite cu câte o cărămidă, aşa cum este cea a primarului Constantin Doncea, p. 186, fig. 37). Ultima imagine (p. 238, fig. 131) reprezintă locul de veci al autorului, care nici măcar nu este atât de aspectuos încât să merite a figura între celelalte ilustraţii. Prezenţa sa dă, însă, dovada excesivei fatuităţi a autorului care se adjudecă printre oamenii de seamă ai ţării încercând să-şi asigure, încă din viaţă, un loc privilegiat în posteritate.

Bibliografia este incompletă, în ea negăsindu-se nici una dintre monografiile dedicate sculpturii şi sculptorilor de marcă ale căror monumente înnobilează cimitirul. Lipseşte şi menţionarea unei merituoase lucrări de diplomă – *Consideraţii asupra statuarei funerare din Cimitirul Şerban Vodă* de Mihai Oroveanu – care, deşi nu a văzut lumina tiparului, poate fi totuşi consultată la Biblioteca Universităţii de Arte din Bucureşti, fiind un titlu de referinţă, cunoscut de toţi specialiştii. O apariţie mai recentă putea, de asemenea, să figureze în această bibliografie: *Repertoriul monumentelor de for public şi funerare ale sculptorilor Storck existente în Bucureşti şi teritoriul aferent* de Teodora-Speranţa Diaconescu, Adrian-Silvan Ionescu, Lucian Masek şi Alexandru Seferovici („Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice" nr. 1–2/1995, p. 60–86). În schimb apar titluri nerelevante de genul „Colecţia revistei VIP, 1993"!!!

Pentru a fi utilă, lucrarea se impunea a fi compusă pe criterii cronologice sau alfabetice, în funcţie de autorii de monumente sau de personalităţile defuncte; materialul din care sunt făcute sculpturile, dimensiunile lor şi data elaborării ar fi completat, de minune, informaţia. Însă, prezentarea haotică, fără o tramă firească de aranjare a documentaţiei, face imposibilă folosirea acestei publicaţii ca un aparat de lucru atât de necesar pentru cercetător, ce ar fi putut suplini lipsa materialului iconografic din extrem de riguroasa lucrare a lui Gheorghe Bezviconi, *Necropola Capitalei*. De un funciar amatorism, volumul *Bellu. Panteon naţional* este o antrepriză ratată care nu aduce nici un serviciu subiectului tratat.

Adrian-Silvan Ionescu

FRANZ HALDER, *Jurnal (1939–1942)*, Edit. ELIT, Iaşi, f.a., 592 p.

Prin publicarea în limba română a *Jurnalului generalului Halder*, în traducerea Corinei Grigore-Pinhe, se conferă posibilitatea cunoaşterii de informaţii suplimentare privind activităţile militare ale armatei germane în cel de al doilea război mondial, din perioada 1939–1942.

Cartea „reprezintă sinteza ediţiei complete în trei volume publicată în 1962 şi este una din cele mai importante surse de informaţie militară – din punct de vedere german – privind cel de al doilea război mondial" (postfaţă). Ea reprezintă viziunea de la nivelul de comandă la care s-a aflat în perioada respectivă.

În *Introducere* se arată că generalul Franz Halder, „numit în funcţia de Şef al Statului Major General (august 1938) (...) a continuat jurnalul până la sfârşitul carierei militare". S-a menţionat că „în cadrul Înaltei Comenzi a Armatei (OKH), Halder era o autoritate cu responsabilităţi extinse, însă întotdeauna subordonat comandantului Armatei" (p. 7). În funcţia pe care a deţinut-o „a depus eforturi

www.dacoromanica.ro

enorme şi, printr-o complexitate organizatorică de excepţie, a reuşit să supravegheze şi să dirijeze sistemul de aprovizionare al armatei, serviciile administrative, sistemul de telecomunicaţii, sistemul de transport, timp în care organiza şi controla cartierele militare germane superioare, era consilier al comandantului armatei şi se ocupa de executarea deciziilor militare" (p. 8). Retras din funcţie în 1942, a fost arestat de Gestapo la 23 iulie 1944 şi eliberat la 5 mai 1945 din închisoarea de la Niederdorf din Tirolul de Sud, de către trupele americane.

Un număr de şapte caiete în care generalul Halder a continuat să noteze în jurnalul său cele mai importante evenimente „din perioada războiului (14 august 1939–24 septembrie 1942)" încredinţate pentru păstrare unei vecine (Frau Else Schnell) au fost recuperate şi au ajuns „la Centrul de Documentare al Proceselor de la Nürenberg, după ce au fost descoperite accidental de un ofiţer american şi au constituit o valoare incontestabilă pentru analiştii militari ai perioadei respective" (*Introducere*, p. 8).

De remarcat că „după război, Guvernul American l-a numit pe generalul Halder şef al Programului Istoric militar (Divizia istorică) din Königstein (Taunus) şi Karlsruhe (1946–1961)". A murit în ziua de 2 aprilie 1972 (*Introducere*, p. 12).

În luna septembrie 1942 generalul Halder a fost eliberat din funcţie şi înlocuit cu generalul Kurt Zeitzler.

Jurnalul conţine o importantă încărcătură informaţională, redată clar, concis, uneori codificat şi chiar, în anumite cazuri, cu precizări şi remarci, fapt de real interes dacă se are în vedere nivelul de comandă în cadrul căruia s-a aflat în perioada respectivă. Reţin atenţia anumite planuri de acţiune, gruparea unor forţe pe fronturi şi chiar zone de operaţii, redarea unor efective, structurări şi regrupări de forţe, unele misiuni determinate de evoluţia confruntărilor la nivel operativ-tactic, pierderile proprii pentru anumite perioade (mai ales pe frontul de est), aprecieri referitoare la derularea unor misiuni operativ-strategice, pierderi estimate ale adversarului, anumite dificultăţi întâmpinate în evoluţia luptelor, referiri la unii comandanţi de mari unităţi etc.

La data de 4 iulie 1941, între alte aspecte s-a consemnat: „Situaţie; Sud, Armata 11-a avansează încet. Condiţii dificile de drum, datorate ploilor recente. Brigăzile române de vânători de munte de pe frontul dinspre nord au declanşat atacul la Cernăuţi" (p. 395). Referitor la situaţia din ziua de 8 iulie 1941 s-a precizat că: „pe frontul românesc ofensiva noastră avansează încet" (p. 402). La 10 iulie 1941 s-a precizat: „Capacitatea de luptă a Armatei a 11-a este atât de scăzută, încât nu o putem lua în calcul la elaborarea unui plan de atac. Nu mai este un partener puternic" (p. 408). În ziua de 11 iulie 1941 a consemnat: „Situaţie; Sud; Presiunea ruşilor pe flancul drept şi aripa dreaptă ale lui von Schobert par a fi rezultatul forţelor din ce în ce mai slăbite ale contingentului român. Armata a 11-a raportează că în cazul unui atac nu se mai poate baza pe aceste elemente. Se impune necesitatea unei „Noi operaţiuni" împotriva Chişinăului. Va trebui să fim atenţi ca această „operaţiune" să se limiteze la cel mult Corpul LIV şi să nu aibă drept rezultat o disipare a puterii" (p. 408). La 14 iulie 1941 a menţionat referitor la situaţia din Sud: „Bătălia din jurul localităţii Berdicev, extrem de dură, pare să se apropie de sfârşit, Divizia a 11-a Blindate are 2 000 de morţi şi răniţi" (p. 413). În ziua de 15 iulie 1941 a precizat: „Armata a 11-a a căpătat libertate de mişcare pe flancul drept, dar la Nistru inamicul continuă să reziste" (p. 414). La 16 iulie 1941 „inamicul din faţa Grupului Sud a încetinit ritmul de luptă. Nu cred că există un plan de retragere în spatele Niprului. Este posibil ca diviziile ruseşti care s-au retras din Basarabia să apară în spatele frontului" (p. 416).

La data de 18 iulie 1941 se arată că: „Führer-ul a dat ordin să cucerim Odessa. Pentru această misiune avem disponibil numai Corpul Hansen, plus două divizii germane şi câteva româneşti. Această manevră, cu care sunt de acord, este necesară şi va distrage atenţia inamicului de la obiectivul major" (p. 417).

În redarea cronologică a evenimentelor se are în vedere aria extinsă a activităţilor politico-militare, fiind făcute unele referiri. De exemplu, la 26 iulie 1941 se aminteşte concis situaţia şi poziţia unor ţări: Japonia, Franţa, Turcia, Iran, S.U.A., Finlanda, Suedia, zona Balcani şi Italia (p. 422–424).

www.dacoromanica.ro

În ziua de 10 august 1941 a menţionat între altele: „Sudul raportează că situaţia pe aripa de nord a grupului (Armata a 6-a) s-a deteriorat considerabil. Artileria inamică este neplăcut de puternică" (p. 439). „În sud va trebui să cucerim cât mai curând Odessa. Ocuparea oraşului va fi lăsată pe seama românilor".

Se remarcă menţiunea făcută la data de 11 august 1941: „întreaga situaţie actuală certifică faptul că am subestimat colosul sovietic; Ruşii s-au pregătit de război cu hotărâre şi abnegaţie specifice statelor totalitariste. La începutul războiului am luat în calcul 200 divizii inamice. Acum deja am numărat 360. Factorul timp lucrează în favoarea lor" (p. 440–441).

La 15 august 1941 a apreciat că „se pare că la Nicolaev grupul de armată a întâmpinat un inamic mult mai numeros decât s-a anticipat" (p. 442).

Referitor la situaţia din ziua de 17 august 1941 precum şi evoluţia luptelor din partea de sud a frontului s-a precizat că „Românii nu vor ataca Odessa înainte de 18 august" (p. 445). În ziua de 20 august 1941 s-a consemnat: „Trupele române de frontieră se apropie din ce în ce mai mult de nord-vestul oraşului, dar rămâne de văzut dacă comanda română şi trupele se ridică la înălţimea sarcinii trasate. Înalta Comandă a promis să nu se amestece în modul de conducere al operaţiunilor. Deci va trebui să aşteptăm şi să vedem cum se vor descurca Românii" (p. 446).

În consemnarea făcută la data de 24 august 1941 este semnalată „cu o claritate devastatoare lipsa completă de responsabilitate a rapoartelor oficiale, care sunt elaborate în aşa fel încât să îndeplinească anumite scopuri". De asemeni sunt remarcate luptele „extrem de grele de la Dnepropetrovsk" (p. 450).

De semnalat că pentru perioada 10 octombrie–3 noiembrie 1941 s-a precizat laconic că „operaţiile au fost executate conform planurilor". Este remarcat faptul că Armata 11-a a înregistrat un mare succes în Crimeea (p. 474). Este surprinzător faptul că în cadrul semnalării situaţiei operative din flancul de sud al frontului şi a rezultatelor obţinute în intervalul de timp menţionat nu se fac referiri distincte privind ocuparea Odessei de către Armata Română (16 octombrie 1941). Omisiunea este regretabilă dacă se are în vedere importanţa strategică a acestui mare port maritim. De menţionat că Bătălia de la Odessa a impus eforturi deosebite din partea Armatei Române. Concepţia, organizarea, conducerea şi execuţia operaţiei ofensive de la Odessa a aparţinut în exclusivitate comandamentelor române, fiind pronunţat solicitate forţele şi mijloacele la dispoziţie.

Jurnalul continuă cu inserarea concisă, uneori în stil telegrafic, a principalelor evenimente de pe diferitele fronturi. Se fac referiri şi la operaţiunile care au avut loc în nordul Africii.

Reţin atenţia unele consemnări referitoare la condiţiile dificile din timpul iernii. Astfel, la 6 decembrie 1941, pe frontul de Nord a menţionat „frig (–38 grade Celsius), cazuri numeroase de deces cauzate de temperatura scăzută" (p. 496). La 3 ianuarie 1942 a indicat „temperatura a scăzut cu mult sub 30 de grade iar trupele pur şi simplu nu mai pot să reziste" (p. 513). La 5 februarie 1942 „Ninsorile din sud ne împiedică să lansăm contraatacul". „Trenuri spital improvizate". „Tifos: 4 400 cazuri, 729 fatale" (p. 521).

Unele consemnări sunt semnificative. Astfel la 29 decembrie 1941 „din nou o zi proastă! În Crimeea inamicul, care a debarcat la Feodosia, a creat o situaţie operaţională foarte dificilă" (p. 510); la 31 decembrie 1941 „încă o zi grea" (p. 511); la 2 ianuarie 1942 „o zi de lupte sălbatice" (p. 512); la 24 ianuarie 1942 „dezastru la Armata 17-a". „La sud de Iuknov, presiunea inamică din ce în ce mai puternică" (p. 520).

Reţine atenţia o menţiune făcută la 20 iunie 1942: „inamicul ne-a anticipat atacul, mai mult, cunoaşte intenţiile noastre strategice pentru întregul front, între golful Finlandez şi Marea Neagră" (p. 537).

În ziua de 22 iunie 1942 sunt făcute referiri la luptele din zona Africii de Nord, precizându-se concis: „la Tobruk victorie mare. Rommel a fost avansat feld-mareşal" (p. 538).

La 25 iunie 1942, redarea situaţiei începe cu menţiunea: „Cuceriri locale la Sevastopol. Românii au avut succes" (p. 539). La 27 iunie 1942 s-a precizat: „la Sevastopol, sectorul central (corpul român) se apropie de cercul interior de fortificaţii" (p. 540). În ziua de 1 iulie 1942 s-a

www.dacoromanica.ro

consemnat „von Manstein avansat feld-mareşal" (p. 542). Referitor la situaţia din ziua de 3 iulie 1942 în acest sector s-a precizat „la Sevastopol s-a încheiat" (p. 542). În aceeaşi zi (3 iulie 1942) a menţionat că „inamicul ne cunoaşte planurile operaţionale. Există pericolul să nu reuşim să-i distrugem pe ruşi" (p. 543).

La 6 iulie 1942 este reflectat, prin menţiunea făcută, un aspect de la eşalonul de comandă superior „telefoane peste telefoane, despre chestiuni care ar trebui rezolvate cu calm şi apoi încorporate în ordine clare – dezagreabil! Cel mai greu de suportat sunt discuţiile cu Keitel şi afirmaţiile acestuia, foarte greu de digerat" (p. 547). Este relevantă şi menţiunea făcută în ziua de 23 iulie 1942, care arată părerea despre modul de conducere a confruntărilor. „Această tendinţă cronică de subestimare a capacităţii inamice capătă treptat proporţii groteşti şi tinde să devină periculoasă. Situaţia devine din ce în ce mai intolerabilă. Acest aşa-zis mod de a comanda este caracterizat de o totală lipsă de înţelegere a maşinăriei comenzii şi a limitelor acesteia" (p. 554). La 30 iulie 1942 între altele se arată că la conferinţa privind situaţia, Jodl luând cuvântul „anunţa pompos că soarta Caucazului se va decide la Stalingrad" (p. 558).

La 8 septembrie 1942 a scris „reproşuri dure comandanţilor şi generalilor" (p. 577). În ziua de 24 septembrie 1942 generalul Franz Halder a părăsit Statul Major General „obosit şi deprimat" (p. 580). Jurnalul s-a încheiat la această dată.

De remarcat faptul ca *Jurnalul* generalului Franz Halder redă preponderent acţiunile Armatei Germane. Menţiunile referitoare la confruntările în care au fost angajate trupele române pe frontul de est în perioada pe care o tratează sunt răzleţe, sumare şi irelevante în raport cu situaţiile confruntărilor la nivel operativ-tactic şi efectele generate în zonele şi misiunile în care au fost angajate.

Dacă se are în vedere aprecierea făcută la data de 17 martie 1941, în cadrul *Jurnalului*, la capitolul *Barbarossa*, potrivit căreia: „Pe România nu ne putem baza. Diviziile lor nu au putere ofensivă" (p. 300), s-ar putea avansa ideea că participarea militarilor noştri la dificilele lupte în care au fost angajaţi în perioada supusă atenţiei ar fi fost desconsiderată la nivelul eşalonului superior de comandă al armatei germane la evaluările operativ-strategice, fapt care ar fi regretabil.

Jurnalul, realizat în foarte bune condiţii grafice, privit în ansamblu, reprezintă o contribuţie de excepţie pentru recompunerea, în parte, a imaginii activităţilor de la nivelul de comandă din care a făcut parte autorul până la 24 septembrie 1942.

Se detaşează ca interes unele aspecte referitoare la conducerea ostilităţilor pe baza unor evaluări nerealiste şi a unor dorinţe. Astfel au fost generate ordine urmate de situaţii dezastruoase pentru trupele noastre angajate în aceste operaţii, soldate cu importante şi inutile pierderi umane şi materiale.

Cartea, prin abundenţa şi diversitatea aspectelor redate, invită la lectură, dar mai ales la studiu pe profil.

Valeriu Giuran

M. J. LEWIS, ROGER LLOYD-JONES, *Using Computers in History. A Practical Guide*, Routledge, London & New York, 1996, 248 p.

Geneza acestei cărţi datează din anul 1989, când autorii au introdus, La Sheffield University, primul curs de aplicare a calculatoarelor în istorie. De la bun început a devenit evident că studenţilor le este necesar un text tipărit, care să le fie ghid în rezolvarea problemelor practice, ridicate pe parcursul seminariilor şi a temelor practice de utilizare a calculatoarelor în laborator. Cartea a fost deci scrisă în dorinţa de a pune la dispoziţia studenţilor un asemenea text, care să stimuleze interesul faţă de relaţia istorie-calculator, încurajându-i să promoveze în încercările lor noua metodologie.

www.dacoromanica.ro

Scopul final al autorilor este acela de a-şi convinge discipolii de faptul că, pentru cercetarea istorică actuală, calculatorul a devenit absolut necesar.

Dacă în 1981 existau în universităţi, pentru profilul istorie, puţine cursuri care să-i familiarizeze pe cei interesaţi cu metodele cantitative şi cu computerul în sine, astăzi în Marea Britanie cu greu găseşti departamente de istorie în care să lipsească cursurile de cliometrie. Astfel, majoritatea celor care studiază istoria au de timpuriu posibilitatea de a participa la programe de aplicare a metodelor cantitative şi a calculatorului în disciplina lor[1].

Lewis şi Lloyd-Jones ne pun la dispoziţie o carte pentru uzul studenţilor. Scopul lor este acela de a-i introduce în tainele matematizării prin exerciţii. Rezolvarea acestor exerciţii, desprinse din istorie, implică lucrul efectiv cu calculatorul şi, drept urmare, dobândirea priceperii în utilizarea acestuia şi folosirea lui ca instrument în studierea istoriei. De fapt a şti să utilizezi computerul nu serveşte numai la obţinerea diplomei în istorie, ci este un atu pe termen lung pe piaţa de muncă, pentru orice tânăr[2].

Parcurgând cartea, tinerii cercetători sunt în măsură să-şi însuşească două aplicaţii software[3] care, împreună cu procesarea textelor, sunt în momentul de faţă recunoscute ca instrumente importante de lucru pentru istoric. Aceste două aplicaţii privesc crearea tabelelor şi a graficelor, precum şi sistemele de gestionare a bazelor de date. Lucrarea explică modul de accesare al acestor două aplicaţii software şi-l ajută pe cel interesat să le utilizeze efectiv. Tabelele sunt utile istoricului pentru mânuirea eficientă a informaţiilor statistice şi majoritatea pachetelor de programe sunt echipate cu facilităţi de construire a graficelor pentru a prezenta informaţia într-o formă sugestivă. Sistemele de gestionare a bazelor de date devin şi ele de mare importanţă pentru istorici. Baza de date este o colecţie de informaţii structurate într-un anume mod. De exemplu, o bază de date poate conţine informaţii extrase din recensământele secolului al XIX-lea, informaţii care privesc atribute ale populaţiei cum ar fi vârsta, sexul, ocupaţia, adresa etc. Pentru a studia aceste informaţii folosim ceea ce se numeşte programul sau sistemul de gestionare al bazei de date.

Pentru istorici şi nu numai, apariţia calculatoarelor personale a însemnat o adevărată revoluţie, iar crearea software-ului adecvat diferitelor arii de cercetare a înlăturat nevoia de a învăţa un anume limbaj de programare pentru a-ţi scrie propriile programe. Totul revine acum la a şti ce comenzi anume ale software-ului respectiv să apelezi pentru a executa operaţiile dorite[4]. Capitolul introductiv este de fapt un capitol pregătitor. Prima lui secţiune prezintă pe scurt modul de organizare al cărţii, însoţit de câteva sugestii şi comentarii asupra utilizării sale eficiente. Cititorul nu trebuie să se îngrijoreze dacă nivelul său de cunoştinţe în domeniul calculatoarelor este limitat sau inexistent. Lucrarea se adresează atât celor avansaţi, cât şi începătorilor. A doua secţiune a capitolului conţine îndrumări de folosire a calculatorului, iar cea de-a treia este o introducere în Microsoft Office. Acest software comercial oferă posibilitatea rulării unor programe ca Excel, Power Point sau Access. Pentru începător sau pentru cel care nu a folosit niciodată Windows, aceste secţiuni sunt cu precădere importante şi trebuie studiate cu atenţie. Cititorul pentru care utilizarea computerului nu mai este o noutate absolută poate sări peste aceste secţiuni, trecând direct la Capitolul 2.

Cartea conţine trei părţi. Prima parte, *Introduction*, însumând două capitole *(How to Use this Book and Getting Started* şi *Introduction to History and Computing)* conţine câteva principii de bază

[1] Speck A., *History and Computing: Some Reflections on the Past Decade*, „History and Computing", 6 (1994), nr. 1, p. 28–29.

[2] Middleton R., *Computer Techniques and Economic Theory in Historical Analysis*, „History and Computing", 1 (1989), nr. 1, p. 35.

[3] „Software" este termenul generic pentru programele care rulează pe un calculator, în timp ce „hardware" se referă la componentele fizice ale calculatorului.

[4] A. Speck, *op.cit.*, p. 29.

www.dacoromanica.ro

ale utilizării metodelor cantitative şi a calculatorului în istorie, precum şi aprecieri asupra valorii acestora pentru cercetarea istorică.

În partea a doua (capitolele 3–7), accentul cade pe folosirea tabelelor şi a graficelor în prezentarea informaţiei istorice. Capitolul 3, *Spreadsheets, Graphs and the Historian* discută asupra funcţiei şi modului de utilizare a tabelelor şi graficelor, subliniind interesul pe care acestea îl prezintă pentru istorici. Tabelul este un instrument ideal de organizare şi calcul statistic pentru datele din istorie, care conduce în mod necesar spre o discuţie asupra rolului jucat de cuantificare în cercetarea istoriei. Drept urmare, Capitolul 3 prezintă cititorului diferite tipuri de date, cu care istoricul se confruntă în mod obişnuit, explică termenii statistici de bază şi punctează problemele asociate utilizării statisticii în cercetarea trecutului istoric.

Capitolul 4, *Presenting Historical Data with a Spreadsheet* şi Capitolul 5, *Presentation of Historical Information: Graphs*, se completează unul pe celălalt. În Capitolul 4, cititorul învaţă o serie de tehnici de bază pentru construirea propriilor tabele, pentru ca apoi, în Capitolul 5, informaţia să fie reprezentată grafic. Tot aici apar şi aplicaţiile software selectate de autor pentru a ilustra modul în care se operează cu tabele. Din mulţimea softului comercial – industrial existent, autorii au ales pentru demonstraţie în lucrarea lor Microsoft Excel IV (larg răspândite mai sunt Lotus 1–2–3 şi Quattro Pro). Microsoft Excel IV operează sub Windows, criteriile pe baza cărora a fost selectat fiind:

– este pachetul comercial de programe cu cea mai mare răspândire atât în universităţi, cât şi în lumea afacerilor;

– este considerat uşor de înţeles de către utilizator. Instrucţiunile de bază pot fi uşor şi repede învăţate, pentru ca apoi să evoluezi către operaţii mai complicate;

– este parte integrantă a lui Microsoft Office, alături de Microsoft Word (procesor de texte) şi Microsoft Access (sistem de gestionare a bazelor de date), adesea folosit de istorici;

– există numeroase manuale care îl pot ghida pe istoric în utilizarea sa judicioasă.

O serie de exerciţii completează învăţarea pas cu pas a programului Excel, fiecare din ele propunând cititorului mai multe obiective. Îndeplinirea lor conduce la dobândirea priceperii de a-şi construi propriile tabele şi de a face calculele necesare, pentru ca apoi să poată desena o varietate de grafice. Trei mulţimi de date istorice sunt folosite pentru a demonstra utilitatea tabelelor şi a graficelor şi anume: modificările echilibrului între sexe în forţa de muncă britanică (1841–1931), situaţia partidelor politice în Camera Comunelor (1900–1910) şi cheltuielile publice pentru apărare şi educaţie (1870–1914). Capitolele 4 şi 5 sunt deosebit de utile începătorilor şi celor mai puţin familiarizaţi cu Excel. Ele constituie fundamentul teoretic pentru capitolele 6 şi 7, în care cititorul utilizează tabelele şi graficele pentru a examina un număr de subiecte istorice.

Capitolul 6, *The Historian and Data: the material Conditions of the Working Class in Britain, 1850–1914*, este o dezbatere asupra condiţiei clasei muncitoare britanice în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Sunt puse la dispoziţia cititorului date istorice şi, utilizând tabele şi grafice, acesta este învăţat să exploreze o anumită problemă şi anume în ce măsură clasa muncitoare a avut de câştigat de pe urma procesului de industrializare, în perioada 1850–1914 şi dacă aceasta s-a reflectat în salarii şi câştiguri mai mari. Acest capitol se bazează şi el pe o serie de exerciţii menite să dezvolte abilitatea de a trata cantitativ informaţia istorică şi de a-i înţelege şi interpreta conţinutul din punct de vedere istoric. Capitolul se încheie cu un exerciţiu, văzut ca studiu de caz, asupra oraşului industrial Sheffield. Sunt furnizate informaţii care reflectă diferitele tipuri de date tratate pe parcursul capitolului şi se cere un raport asupra standardului de trai în acest oraş, în perioada 1850–1914.

Capitolul 7, *Spreadsheets and Graphs: the Historian and Data*, îl îndrumă pe cititor către studii variate, de istorie politică, economică, socială şi demografică. Se pun la dispoziţie date relevante pentru fiecare temă şi se cere construirea de tabele şi grafice, pe baza cărora să se examineze diverse întrebări de natură istorică. Scopul este acela de a-l face pe cititor mai îndrăzneţ, mai independent în modul de a folosi calculatorul pentru analiza informaţiei istorice.

www.dacoromanica.ro

Partea a treia, *Databases*, cuprinde capitolele 8–10 ale lucrării şi mută centrul de echilibru pe utilizarea cantitativului şi a calculatoarelor în studii de istorie independente, adică în proiecte de cercetare concretizate în studii sau dizertaţii, în care studentul este acela care fixează scopul proiectului, decide asupra surselor, metodelor de lucru şi asigură o prezentare finală academică. Ultima parte a cărţii prezintă şi modul de folosire al unui sistem de gestionare a bazelor de date, care oferă posibilitatea organizării şi structurării informaţiei istorice iniţiale.

Capitolul 8, *Databases and the Historian*, explorează proprietăţile unei baze de date şi utilizările potenţiale ale unui sistem de gestionare a bazelor de date, oferind sugestii pentru studii independente.

Capitolul 9, *Getting Started with a Database* şi Capitolul 10, *Databases and Independent Study*, sunt complementare. Proiecte de cercetare, dintr-o varietate de domenii ale istoriei, pun în lumină modul în care bazele de date facilitează munca istoricului.

Există o varietate de sisteme comerciale de gestionare a bazelor de date, cel mai des utilizate fiind Paradox, Dbase şi mai recentul Microsoft Access, care este prezentat şi în această lucrare.

Exemplul care însoţeşte Capitolul 9, şi anume o investigaţie asupra cinematografelor din Sheffield în perioada interbelică, are menirea unei călăuze printre etapele construirii unei baze de date istorice. Cititorul învaţă de fapt să aplice un set precis de reguli în folosirea sistemelor de gestionare a bazelor de date. Este utilizat Microsoft Access sub Windows şi sunt abordate probleme legate de alcătuirea tabelelor, introducerea datelor, procesarea informaţiei printr-o serie de interogări, editarea rapoartelor.

Dezideratele proiectului sunt următoarele:

– să exploreze structura industriei cinematografice la nivel local printr-un studiu de caz, Sheffield;

– să cuantifice informaţia asupra cinematografiei prin construirea unei mici baze de date cu informaţii relevante legate de cinematografele din Sheffield;

– să examineze impactul cultural al cinematografului asupra unui oraş industrial, în perioada interbelică.

Pentru un număr de cincizeci de cinematografe sunt adunate date privind numele cinematografului, adresa lui, controlul financiar (un singur proprietar sau o mică companie), data deschiderii (anul deschiderii oficiale, dar nu în mod necesar data când a fost deschis ca cinematograf, întrucât ar fi putut fi transformat în cinematograf dintr-un teatru sau music-hall, de exemplu), preţul biletului, numărul de locuri, observaţii (dacă există sau nu matinee pentru copii sâmbăta, dacă există programe special destinate copiilor, dacă este instalat echipament de sunet etc.).

Capitolul 10, *Databases and Independent Studies*, examinează potenţialul sistemelor de gestionare a bazelor de date prin încă trei exemple de studii de sine stătătoare.

Parcurgând lucrarea lui Lewis şi Lloyd-Jones, istoricul dobândeşte o considerabilă experienţă în folosirea calculatorului pentru cercetarea istoriei. Cunoştinţele acumulate sunt aplicabile însă şi în alte domenii decât cel al istoriei, astfel încât le-am putea denumi „cunoştinţe transferabile", extrem de utile pentru a-l face pe istoric competitiv pe piaţa actuală a muncii.

Glosarul de termeni tehnici, precum şi bibliografia constituie în sine instrumente de lucru pentru cel interesat de această nouă şi în continuă prefacere metodologie.

Aşa cum anunţă titlul, cartea lui M.J. Lewis şi Roger Lloyd-Jones este cu adevărat un ghid practic, cu menirea de a-l iniţia pe cititor în tainele aplicaţiilor calculatorului în istorie şi care reuşeşte pe deplin să-i stârnească interesul şi să-i stimuleze potenţialul creator.

Irina Gavrilă

www.dacoromanica.ro

PETRU LUCINSCHI, *Ultimele zile ale U.R.S.S.*, Bucureşti, Edit. Evenimentul Românesc, 1998, 160 p. + 18 foto.

În Editura „Evenimentul Românesc", sub egida Fundaţiei Moldo-Române pentru Comunicare şi Mass-Media, a văzut lumina tiparului cartea semnată de Preşedintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi: *Ultimele zile ale U.R.S.S.* (editor Ion Ţristoiu, redactor Mircea Suciu).

Cuvântul înainte, semnat de Ion Cristoiu, este intitulat *Un narator, un analist, un filosof.* După cum se ştie, despre unul din evenimentele cruciale din istoria universală a veacului XX – destrămarea U.R.S.S. –, s-au scris până în prezent zeci şi sute de cărţi şi articole, memorii, studii, eseuri, romane-document. „Prin ce răzbate – relevă Ion Cristoiu – puternic şi inconfundabil, în această hărmălaie de liberă gândire şi tipărită, volumul lui Petru Lucinschi – *Ultimele zile ale U.R.S.S.*? Prin trei elemente care îşi găsesc sinteza în personalitatea autorului: unghiul de vedere original al participantului, interpretarea pătrunzătoare a analistului, meditaţia seducătoare a filosofului" (p. 7).

Dedicată trecutului istoric, cartea lui Petru Lucinschi rămâne, prin simpla ipostază a autorului, un îndrumar pentru viitor al oamenilor politici din Răsărit, inclusiv din România, pentru care tranziţia de la socialism la capitalism s-a dovedit, se dovedeşte şi se va dovedi mult mai dificilă decât li se părea în urmă cu câţiva ani.

În volum sunt inserate date biografice ale lui Petru Lucinschi. El s-a născut la 27 ianuarie 1940 în localitatea Rădulenii Vechi, raionul Floreşti, în familia lui Chiril şi a Parascaviei Lucinschi. Preşedintele Republicii Moldova a studiat la Universitatea de Stat din Moldova, fiind specialist în istorie şi filologie. În anul 1977 şi-a susţinut teza de doctorat în filosofie. După eşuarea puciului din august 1991, datorită înţelepciunii lui Boris Elţîn, Petru Lucinschi devine colaborator ştiinţific superior la Institutul de Cercetări Social-Politice al Academiei de Ştiinţe din Moscova. După destrămarea U.R.S.S., în 1992 este numit ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al Republicii Moldova în Federaţia Rusă. La 4 februarie 1993 este ales în funcţia de speaker al legislativului de la Chişinău. La 22 martie 1994 este ales Preşedinte al Parlamentului Republicii Moldova de legislatura a XIII-a.

La alegerile prezidenţiale din 1 decembrie 1996, zi care coincidea în mod fericit cu sărbătoarea naţională a României, Petru Lucinschi este ales Preşedinte al Republicii Moldova.

Volumul prezentat succint în nota de faţă este împărţit în două capitole şi mai multe paragrafe. Lucrarea este însoţită de un interviu de familiarizare a cititorului român cu autorul acestei cărţi, cu numeroase fotografii.

Preşedintele Republicii Moldova, Petru Lucinschi, în „Raport despre starea naţiunii", ţinut la 15 ianuarie 1998 la Palatul Republicii, în cadrul unei conferinţe de presă, face bilanţul primului său an de preşedinţie. Preşedintele Petru Lucinschi subliniază în acest raport: „Vă rog încă odată, să realizăm la maximum posibilitatea oferită de viaţă de a fi independenţi... Să ne dorim unul altuia un an mai bun, deşi trebuie să spun că ne aşteaptă un an greu" (p. 130).

Volumul Preşedintelui Republicii Moldova Petru Lucinschi se constituie într-un răspuns „al societăţii civile româneşti la gesturile de apropiere şi deschidere către România făcute de şeful statului moldovean" (p. 159).

Pentru cititorul român apariţia acestei cărţi la Bucureşti reprezintă un eveniment editorial de excepţie.

Ioan Babici

JEAN-JACQUES MARIE, *Les peuples déportés d'Union Soviétique*, Bruxelles, Editions Complexe, 1995, 206 p.

Accesul la arhivele sovietice a permis sovietologului Jean-Jacques Marie, recunoscut pentru cercetările sale privitoare la troţkism, să reia problema deportărilor operate în U.R.S.S. în epoca celui

www.dacoromanica.ro

de al doilca război mondial. Istoricul francez nu face o lucrare de pionierat. Sovietologia dispunea de lucrări care analizaseră global sau fragmentar acest tragic proces şi care oferiseră explicaţii ce îşi păstrează pertinenţa. Noutatea constă în evaluarea statistică a fenomenului pe baza documentelor oficiale şi desigur secrete redactate de diversele birocraţii ale statului sovietic.

Deşi intensitatea maximă a fenomenului deportării s-a înregistrat în anii '40, autorul descoperă o preistorie a deportărilor în deceniul anterior, când au căzut victime finlandezii în 1932–1934 şi polonezii în 1936. În ambele cazuri era implicat un număr relativ mic de persoane. Mai importantă a fost deportarea coreenilor, stabiliţi recent în Extremul Orient sovietic, care a debutat în 1935 şi a durat mai mulţi ani. Deportaţii au fost stabiliţi în Kazahstan şi Uzbekistan, care vor deveni teritoriile predilecte ale exilului şi pentru alte popoare. Sucombând tentaţiei cantitative, evident incorectă moral, s-ar putea spune că adevărata epopee a deportărilor începe cu germanii în momentul declanşării invaziei din 22 iunie 1941, deoarece este afectat un număr mare de persoane. Germanii au început să fie colonizaţi în Rusia din 1764, când primele contingente de colonişti au fost stabilite pe fluviul Volga. Colonizările au continuat în secolul XIX şi au fost vizate şi alte regiuni cum ar fi Crimeea, Basarabia sau Caucazul de Nord. Dacă iniţial suveranii ruşi, pentru a-i atrage, le-au oferit substanţiale privilegii, acestea au fost anulate în 1871. La sfârşitul secolului XIX erau înregistraţi în Rusia 1,3 milioane germani. Demografia lor pare să fi fost stagnantă de vreme ce în 1939 erau 1 427 232 germani, din care aproximativ 25% locuiau în Republica Autonomă Germană. Impactul războiului asupra acestei comunităţi a fost rapid şi la 28 august 1941 a fost publicat decretul prin care se ordona deportarea germanilor. Decretul nu a afectat doar pe etnicii germani de pe Volga, de vreme ce un raport al NKVD din 25 noiembrie 1941 afirma că 799 459 germani au fost deja deportaţi, uluitoare performanţă pentru un stat care simultan suferea grave înfrângeri militare. În noiembrie–decembrie 1943 este rândul karaceaşilor şi kalmucilor să fie deportaţi ca represalii la atitudinea lor favorabilă faţă de armata germană. Angrenajul deportărilor se abate implacabil în martie 1944 şi asupra altor populaţii din Caucaz: cecenii, inguşii şi balkarii. Într-un raport redactat în iulie 1944, Beria inventaria tristele rezultate ale deportărilor din Caucaz, avansând cifra totală de 602 193 persoane, din care 496 460 de ceceno-inguşi (deşi este vorba de două popoare diferite), 68 237 karaceaişi şi 37 406 de balkari. Majoritatea victimelor au fost instalate în deja consacratele Kazahstan şi Kirghizia.

Printre cele mai mediatizate cazuri de popoare deportate în cursul războiului este cel al tătarilor din Crimeea, şi ei invariabil acuzaţi de complicitate cu armată germană. Autorul susţine că, deşi au existat forme de colaboraţionism incitate de politica naţională a germanilor, la urma urmelor ambiguă şi inconsecventă, ele au fost marginale şi nu puteau justifica politica punitivă aplicată nediferenţiat. Suspiciunile regimului sovietic, alimentate de fantasme, dar şi de unele realităţi, au generat represaliile colective descrise de istoricul francez. Conform recensământului din 1937 existau în întreaga uniune 379 341 tătari, majoritatea concentraţi în peninsula Crimeea, unde în 1921 se proclamase o republică autonomă. Problema deportării tătarilor pare să fie mai complicată datorită intervenţiei unui element care precede cu mult declanşarea războiului. În 1925 se crease *Societatea pentru instalarea muncitorilor evrei în URSS,* care îşi propusese încurajarea colonizării evreilor în Crimeea. Eforturile societăţii s-au soldat cu rezultate mediocre, dar ideea a fost reluată în timpul războiului de Comitetul Antifascist Evreiesc creat de autorităţile sovietice în 1942. Aşadar, pe lângă acuza de colaboraţionism, un rol, secundar, l-a avut şi intenţia de a crea în Crimeea o zonă de locuire evreiască. Fapt este că în 18–20 mai 1944 au fost deportaţi 180 014 tătari în condiţii dramatice, care au provocat moartea, după o evaluare neoficială, a peste 46% dintre ei. Soarta popoarelor deportate în perioada războiului a fost definitivată prin decretul din 26 noiembrie 1948, care proclama deportarea lor perpetuă. Decretul în cauză avea o semnificaţie particulară pentru politica naţională a regimului sovietic. Deportările din anii '30 lăsau să se prefigureze o reorientare radicală în domeniul politicii naţionale. Al doilea război mondial a reprezentat proba care a relevat gradul de fidelitate al diverselor popoare faţă de puterea sovietică şi totodată a funcţionat ca pretext pentru aplicarea acestei politici

www.dacoromanica.ro

radicale, ce părea să se contureze în ultimii ani interbelici. Decretul din 1948 elimină aspectul conjunctural care mai putea subzista şi transformă măsurile de deportare într-o politică de sistem.

Deportările nu au încetat odată cu războiul, fapt care demonstrează utilizarea lor ca metodă de guvernare şi în ultimă instanţă pentru realizarea utopiei sovietice. Autorul se referă şi la deportarea moldovenilor (denumire folosită consecvent în text) din 1949 şi doar menţionează pe cea din 1940–1941. Conform unui raport din 17 februarie 1950 au fost deportaţi 94 792 moldoveni, la care autorul adaugă numărul celor decedaţi în timpul peregrinărilor spre zonele de populare specială, rezultând un total de 120 000 de persoane, care reprezintă 7% din populaţia Moldovei.

La 1 ianuarie 1954, conform surselor de arhivă consultate de autor, existau 2 720 072 de coloni speciali, sintagmă care desemnează persoanele deportate. După originea etnică această populaţie semi-penitenciară era formată din 1 240 482 germani, 324 319 ceceni, 83 598 inguşi, 64 818 karaceaişi, 33 883 balkari, 165 629 tătari, 36 835 greci, armeni şi bulgari proveniţi din Crimeea, 138 586 baltici deportaţi între 1945–1949, 10 408 moldoveni deportaţi în 1940–1941, 36 057 moldoveni deportaţi în 1949 etc. Evident, aceste cifre redau impersonal amploarea dramelor suferite de popoarele stigmatizate de regimul sovietic. Este aproape imposibil de reconstituit numărul celor care au decedat în timpul transportului organizat cu rigoare criminală de către autorităţi, din cauza condiţiilor inumane în care au fost instalaţi în regiuni inospitaliere şi în vecinătatea unor populaţii deseori ostile, care asimilaseră propaganda oficială.

Debutul destalinizării a însemnat şi luarea primelor măsuri care vizau lichidarea sistemului populărilor speciale. Încă din 1954–1955 sunt ridicate o serie de interdicţii, unele iniţiative fiind determinate de presiuni externe, cum ar fi cazul germanilor sovietici, în favoarea cărora intervenise cancelarul Adenauer. Deportările au fost formal condamnate în cursul Congresului XX al PCUS şi câteva popoare sunt autorizate să revină pe teritoriile originare de locuire, revenire deseori acompaniată de tensiuni, cum este cazul incidentelor de la Groznâi din iulie 1958 între ceceni şi ruşi. Sistemul populărilor speciale este definitiv desfiinţat prin decretul din 7 mai 1960, când ultimele elemente deportate considerate cele mai intransigente sau virtual cele mai periculoase sunt autorizate să revină în teritoriile lor naţionale (ucraineni, baltici, moldoveni). Lichidarea oficială a sistemului populărilor speciale nu a echivalat întotdeauna cu restabilirea integrală a drepturilor popoarelor deportate. Situaţia cea mai ingrată au cunoscut-o indiscutabil tătarii, cărora li se interzisese revenirea în Crimeea. Comunitatea tătară a fost astfel obligată să militeze un timp îndelungat pentru recunoaşterea dreptului de a reveni pe teritoriile de unde fuseseră deportaţi. În 1966 are loc prima acţiune spectaculoasă a acestei comunităţi, când este adresată o petiţie Congresului XXIII al PCUS, din nefericire fără rezultat. La 20 mai 1969 se fondează chiar un *Comitet pentru apărarea drepturilor civice,* care urma să coordoneze eforturile tătarilor de a se restabili în Crimeea. Măsurile represive ale autorităţilor au condus la un reflux al mişcării, reluată abia după accederea la putere a lui Gorbaciov. Azi tătarii, deşi au putut reveni în aria lor iniţială de locuire, trebuie să înfrunte un adversar mai redutabil decât regimul sovietic, mafiile locale, care controlează piaţa funciară într-o regiune turistică, sprijinite de grupări şovine ruse.

Soluţia aleasă de germanii sovietici a fost alta. Deşi absolviţi în bloc de acuzaţia de trădare în august 1964, germanii au preferat să se repatrieze în RFG. Dacă în intervalul 1956–1986 au fost autorizaţi să părăsească definitiv URSS doar 130 000 de germani, în 1993 numărul germanilor care s-au repatriat a atins cifra de 170 000.

Ultimul capitol al lucrării intitulat *Bilanţ fără perspective* are valoarea unui verdict. Jean Jacques Marie analizează cu severitate – lucrarea este redactată în perioada primului conflict din Cecenia din 1994–1996 – sechelele sistemului deportărilor şi în general politica naţională sovietică care au degenerat în frecvente confruntări etnice şi religioase, instigate şi întreţinute de structurile mafiote locale, de birocraţiile de partid convertite subit fie la democraţie, fie la naţionalism, peste care se proiectează nostalgiile imperiale ale Rusiei.

Ovidiu Bozgan

www.dacoromanica.ro

WERNER OGRIS, *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand (Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien)*, Wien, Böhlau Verlag, 1997, 256 p.

Între drept şi istorie, aceasta ar fi sintagma ce caracterizează cel mai bine interesanta încercare a profesorului Werner Ogris de la Universitatea din Viena (şi din bibliografia indicată de autor la finele volumului rezultă că nu a avut modele de urmat, de vreme ce una singură din lucrările citate are ca subiect istoria vieţii juridice a Vienei, celelalte având caracter fie de istorie generală, fie de istorie particulară, fără legătură cu instituţiile juridice) de a prezenta străzi, monumente, locuri, palate, alte clădiri din Viena, totul legat de o serie de evenimente cu rezonanţe şi juridice, ca de exemplu: execuţii capitale, proclamarea unei noi forme de stat (republică în loc de imperiu), promulgarea vastei legislaţii iozefiniste, revoluţii cu efectele lor şi pe plan juridic, organizarea şi dezvoltarea istorică a învăţământului juridic superior, activitatea judiciară şi clădirile în care a avut, şi are loc, activitatea parlamentară şi cea a importantei instituţii ce a fost primăria Vienei mai ales în secolul XIX, căsătorii dinastice celebre şi locurile unde au avut loc, atentate şi pedepsele aplicate atentatorilor, proclamarea neutralităţii Austriei, procese celebre, incendii şi litigiile cărora le-au dat naştere.

Structura volumului: cuvântul introductiv al autorului (acesta menţionează că lucrarea nu a fost scrisă sistematic şi nici din punctul de vedere al istoriei generale a Vienei, ci din punctul de vedere al istoriei dreptului – Rechtsgeschichte, căci, adaugă autorul, i s-au părut mai importante faptul proclamării de la balconul unei clădiri în anul 1806 a sfârşitului Sfântului Imperiu Roman şi soarta învăţământului juridic din Alma Mater Rudolphina decât analizarea stilului respectivelor clădiri), sumarul, cele 37 de capitole ale volumului (am citat câteva dintre titlurile capitolelor: *Burgring, Hofburg, Judenplatz, Justizpalast, Parlament, Rathaus, Universität*), tabel cu date istorice (câteva dintre aceste date: 881 – prima menţiune documentară a Vienei; 1365 – întemeierea Universităţii; 1529 – primul asediu de către turci asupra Vienei; 1683 – al doilea asediu de către turci asupra Vienei; 1806 – sfârşitul Sfântului Imperiu Roman de Naţiune Germană; 1814–1815 – Congresul de la Viena; 1848 – revoluţia, primul Reichstag; 1867 – „Constituţia din decembrie", dualismul austro-ungar; 1918 – întemeierea republicii; 1920 – Constituţia republicană federală, la a cărei redactare juristul Hans Kelsen şi-a adus o contribuţie esenţială; 1938 – Anschlussul; 1955 – Tratatul de stat cu Austria; 1979 – deschiderea Centrului Internaţional de la Viena – UNO City) bibliografie, indice de persoane, indice de locuri şi materii.

La fila 216 se află un tabel privind învăţământul superior şi evoluţia sa din 1884 până în prezent; în 1997, din totalul de 100 188 studenţi ai Vienei (56 838 femei, 43 350 bărbaţi) un număr de 13 128 (6 102 femei, 7 026 bărbaţi) urmează dreptul. La finele volumului se află o hartă a centrului Vienei, cu schiţarea străzilor şi clădirilor.

Cartea conţine o serie de ilustraţii (lipseşte lista lor), din care am menţiona: 17 aprilie 1945, în fotografie Theodor Körner – primar general provizoriu al Vienei – şi cancelarul Karl Renner; imagini în legătură cu atentatul din 21 octombrie 1916, când fiul lui Victor Adler, Friedrich Adler, în vârstă de 37 de ani, l-a împuşcat mortal pe primul ministru Karl Stürgkh; acuzatul în faţa completului de judecată (menţionăm în legătură cu acest atentat că s-a pronunţat condamnarea cu moartea; pedeapsa a fost preschimbată în 18 ani temniţă grea; apoi a intervenit amnistia şi atentatorul a murit în 1960, la 80 de ani, la Zürich); Parlamentul în 1877; în 1743 Maria Theresia primind pe rectorul Universităţii; noua Primărie, caracterizată de autor ca „întruchipare a burgheziei liberale"; executarea prin spânzurare, în 1849, a ucigaşilor contelui Latour; atentatul nereuşit din 1853 asupra împăratului Franz Iosif; Bertha von Suttner – prima femeie care a obţinut în 1905 premiul Nobel pentru pace – în fotografie, Bertha von Suttner în timpul unei alocuţiuni; inaugurarea clădirii principale a Universităţii pe Ringstrasse în 1884; vechea primărie, în jurul anului 1800; execuţia în 30 aprilie 1671 a contelui maghiar Franz Nádasdy; schema oraşului Viena – centrul – spre sfârşitul secolului XII.

www.dacoromanica.ro

Chiar dacă volumul autorului (tipărit în condiţii excelente) nu-şi găseşte o perfectă justificare „juridică" (în sensul intenţiei de a prezenta o „Historia juris" a oraşului Viena) şi ne aflăm, de fapt, în faţa unei lucrări mai degrabă enciclopedice, cititorii vor reţine aspectul care-i interesează şi juristul care va cerceta lucrarea nu va fi desigur ultimul dintre aceştia.

Betinio Diamant

APOSTOL STAN, *Iuliu Maniu. Biografia unui mare român*, Bucureşti, Edit. Saeculum, 1997, 512 p.

Bogata şi multilaterala activitate politică şi de om de stat desfăşurată de Iuliu Maniu (1873–1953) a constituit în ultimul timp obiect de investigare ştiinţifică riguroasă, de tratare obiectivă în diferite lucrări monografice. Între acestea cartea istoricului Apostol Stan apărută cu sprijinul Ministerului Culturii şi al Direcţiei Departamentelor de Studii, Doctrine şi Programe a PNŢCD, vine să adauge noi contribuţii într-un domeniu ceva mai puţin investigat, să releve una din trăsăturile fundamentale ale lui Iuliu Maniu, lider al PNR şi al PNŢ, mai ales în lumina numeroaselor documente necunoscute până în prezent; Apostol Stan face dreptate memoriei unui mare român, a unei personalităţi politice, al cărei nume a devenit multe decenii tabu şi ale cărei viaţă şi activitate au fost deformate şi denigrate.

Monografia consacrată lui Iuliu Maniu de către istoricul Apostol Stan este una din cele mai bune cărţi ale anului 1997, care examinează biografia şi contribuţia marelui fiu al neamului românesc, atât în perspectiva datelor istorice în genere ştiute – de la Memorandul românilor transilvăneni (1892) şi până la amurgul democraţiei româneşti (1947), odată cu instaurarea odiosului regim totalitar comunist.

În vederea unei mai bune sistematizări a materialului documentar extrem de bogat, cât şi pentru o tratare clară şi accesibilă celor mai diverse categorii de cititori, autorul a structurat în mod judicios lucrarea în 22 de capitole. Coperta cărţii reprezintă portretul lui Iuliu Maniu de Done Stan. Lucrarea are un aparat ştiinţific foarte variat şi adus până în zilele noastre. Autorul arată în *Introducere* că „Iuliu Maniu este un om politic a cărui viaţă şi activitate au fost intrisec legate de prefacerile fundamentale ale României moderne" (p. 5). În carte se arată că Iuliu Maniu descinde dintr-o familie de nobili români din zona Şimleului Silvaniei (Bădăcin), fiind nepot prin mama sa al marelui paşoptist ardelean Simion Bărnuţiu. Studiile primare le frecventează la Blaj şi liceale în Zalău, iar dreptul la Universităţile din Cluj, Viena şi Budapesta. Începând cu 2 octombrie 1898, Iuliu Maniu se stabileşte la Blaj ca avocat al Mitropoliei Române Unite cu Roma, funcţie extrem de importantă, îndeplinită până în 1915, când este înrolat în armată ca simplu soldat. În anul 1896 este ales membru în conducerea PNR, iar în anii 1906–1910 este ales de români deputat în parlamentul de la Budapesta, unde luptă pentru apărarea aspiraţiilor naţionale ale românilor transilvăneni. În discursul rostit de Iuliu Maniu la Adunarea Naţională de la Alba-Iulia, ţinut în sala Cercului militar, la 1 Decembrie 1918, când s-a hotărât unirea Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Sătmarului şi Maramureşului cu Regatul României, a spus, printre altele: „Este de ajuns să pun în vederea onoratei Adunări naţionale că unirea tuturor românilor într-un singur regat şi într-un nedespărţit stat este nu numai un ideal sfânt, izvorât din trecutul nostru şi din comoara vieţii noastre sufleteşti, ci este şi un drept indiscutabil al nostru, în baza fiinţei noastre naţionale unitare. Noi, fiii naţiunii române de pretutindeni, suntem de aceeaşi obârşie, de aceeaşi fire, cu o singură şi unitară limbă şi cultură şi suntem încălziţi de aceleaşi tradiţii sfinte şi de aceleaşi aspiraţii măreţe (Aplauze îndelungate). Când toate acestea sunt unitare, poate încerca cineva să împiedice manifestarea acestei unităţi şi în ce priveşte viaţa politică, sufleteşte de mult înfăptuită?" (După „Românul", Arad, nr. 23/1918). Marele Sfat Naţional de la Alba Iulia îl alege pe Iuliu Maniu preşedinte al Consiliului Dirigent, alcătuit din 15 membri.

www.dacoromanica.ro

După constituirea României Mari, lui Iuliu Maniu îi revine meritul istoric hotărâtor în formarea PNŢ (1926) – fiind ales preşedinte, iar vicepreşedinţi au fost aleşi: Ion Mihalache şi dr. N. Lupu, Al. Vaida şi Pavel Brătăşanu. V. Madgearu a fost ales secretar general, iar Mihai Popovici casier (p. 157).

După cum se ştie, în noaptea de 30 spre 31 august 1940 a avut loc, sub preşedinţia regelui Carol al II-lea, al doilea Consiliu de Coroană pentru a lua cunoştinţă de hotărârea dictatului de la Viena. În cuvântul rostit în Consiliul de Coroană, Iuliu Maniu – şeful celui mai influent partid politic din România (PNŢ) – a protestat împotriva oricărei încercări de înstrăinare a celei mai mici părţi din Transilvania, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş de la statul român.

„...În numele poporului român din Ardeal – declara Iuliu Maniu – protestez în contra ruperii integrităţii Ardealului, protestez împotriva alipirii acestei părţi către Ungaria şi protestez contra procedurii care s-a observat, care dă aspectul că această ciuntire a acestei părţi a Ardealului se întâmplă oarecum cu învoirea noastră, printr-o judecată convenită de noi..." (Arh. M.A.E., fond 71/Transilvania, vol. 42/1940, fila 286).

„La 5 februarie 1953 – trecut cu o lună de 80 de ani –, în prezenţa lui N. Carandino şi a unui deţinut, trimis să spioneze, Maniu murea (în închisoarea din Sighetu Marmaţiei – n.n.)" (p. 509).

Apostol Stan arată în *Încheiere* că „Rămăşiţele pământeşti ale lui Maniu erau destinate unei soarte enigmatice, să se amestece cu pământul, spre a nu fi găsite niciodată, ca numele să-i fie acoperit de uitare pentru eternitate. Căci mormântul lui era considerat de comunişti un pericol pentru puterea lor totalitară" (p. 509).

La aniversarea a 125 de ani de la naştere şi comemorarea a 45 de ani de la trecerea lui Iuliu Maniu în eternitate, românii de pretutindeni cinstesc aşa cum se cuvine memoria acestui mare român.

La sfârşitul lecturii cărţii istoricului Apostol Stan avem bucuria de a descoperi un Iuliu Maniu real, cu propriul chip pe o epocă istorică complicată, demistificată, pe care a înrâurit-o profund şi în care se oglindeşte.

Traducerea acestei monografii într-o limbă de largă circulaţie internaţională ar oferi cititorilor străini posibilitatea de a cunoaşte una din personalităţile de frunte ale neamului românesc, fost lider al PNR şi PNŢ.

Ioan Babici

P.M. ŞORNIKOV, *Politika Rumânskih vlastei i krizis pravoslavnoi ţerkvi v Bessarabii 1918–1940*, în „Otecestvennaia istoriia", 1998, nr. 5, p. 158–167.

Cea dintâi reacţie la citirea acestui articol este să renunţi după prima pagină pentru că tot ce ai sub ochi îţi este cunoscut; s-a tot scris de decenii în acest fel în istoriografia sovietică. Între timp, istoricii români şi ruşi şi-au mai nuanţat teoriile, au renunţat la polemica comandată de Comitetele Centrale de la Bucureşti şi Moscova şi executată de istorici servili, în favoarea argumentelor. Şi chiar dacă părerile în problemele controversate diferă substanţial, cel puţin forma în care sunt ele prezentate s-a modificat sensibil în ultimul deceniu.

Autorul, P. Şornikov, din Republica Moldova, nefiind la curent cu noile tendinţe în tratarea problemelor controversate din relaţiile româno-ruse, s-a produs, într-una din cele mai apreciate reviste de istorie care se publică la Moscova, cu un studiu în spiritul controversatei cărţi a lui A.M. Lazarev despre statalitatea moldovenească şi problema basarabeană.

Autorul pleacă de la următoarele premise: Basarabia a fost ocupată cu forţa de români, Bucureştiul a transformat biserica în instrument de consolidare a integrării teritoriului încorporat, iar

www.dacoromanica.ro

ocupaţia românească a fost întâmpinată cu ostilitate de clerul ortodox din Basarabia. Toate acestea, scrie P. Şornikov, au declanşat reacţii de „sabotaj politic" din partea clerului, puţini fiind cei care au acceptat să colaboreze cu noua administraţie. Aceasta din urmă a început să-i schimbe pe preoţii localnici cu clerici aduşi din dreapta Prutului. Autorul vorbeşte chiar de o curăţire pe criterii etnice a bisericilor din Basarabia, declanşată de Patriarhia Română. Se exemplifică cu scoaterea limbilor rusă şi slavă veche dintre obiectele de studiu ale Seminarului din Chişinău, confiscarea cărţilor ruseşti din bibliotecile bisericeşti, impunerea slujbei în limba română şi se amintesc unele excese din judeţul Ismail, unde preoţii nu puteau începe slujba decât în prezenţa jandarmilor români.

Cea mai mare parte a articolului se ocupă de conflictul declanşat de introducerea noului calendar bisericesc gregorian. Împotriva acestuia s-a organizat Uniunea creştinilor ortodocşi din Basarabia. Liderul organizaţiei a fost avocatul Alexei Oprea, proprietarul publicaţiei „Nabat". Susţinătorii vechiului stil au fost sprijiniţi de Biserica ortodoxă rusă din exil. Reprezentanţii clerului din Basarabia au dezaprobat oficial reforma introdusă în cadrul Congresului bisericesc din februarie 1926. Pentru a calma spiritele, primul ministru Al. Averescu declară că deşi a fost introdus noul calendar, sărbătorile bisericeşti vor putea fi ţinute şi pe stil vechi. Însă Sinodul BOR nu a fost de acord cu interpretarea dată de şeful executivului. P. Şornikov spune că a urmat o veritabilă prigoană. Clericii care susţineau stilul vechi au fost îndepărtaţi din biserici, daţi în judecată, unii au fost nevoiţi să emigreze, anchetaţi de poliţie şi bătuţi de jandarmi.

Abia în 1928, odată cu venirea la putere a PNŢ, conflictul s-a atenuat. În noul climat politic s-au putut tipări calendare bisericeşti în limba rusă cu sărbătorile pe stil vechi.

Potrivit autorului, mişcarea împotriva reformării calendarului avea un caracter de masă. P. Şornikov relatează scene idilice cu ţărani care ţineau sărbătorile pe stil vechi, dansând la hora din sat pentru că bisericile erau închise de autorităţi, iar când sărbătorile erau pe stil nou mergeau la lucru la câmp în loc să ia drumul bisericii. Unele crize s-au rezolvat punctual. De exemplu, autorul menţionează intervenţia lui Constantin Stere la primul ministru Iuliu Maniu pentru a obţine din partea Sinodului permisiunea serbării Paştelui pe stil vechi în primăvara 1929.

Cuvinte de laudă are autorul pentru Constantin Hadji-Culea şi avocatul Teodor Chirilov, care au înfiinţat în august 1930 Partidul Moldovenesc. Acesta milita pentru apărarea intereselor moldovenilor basarabeni, consideraţi – scrie P. Şornikov – cetăţeni de categoria a doua ai României şi şi-a propus refacerea statului moldovenesc în graniţele lui Ştefan cel Mare. Din apărarea tradiţiilor bisericeşti s-ar fi născut mişcarea naţională de protest, concluzionează autorul. După ce mai citează, plin de evlavie, câteva documente ale comuniştilor basarabeni în favoarea teoriilor sale, P. Şornikov decretează: „Războiul surd al credincioşilor cu biserica oficială românească a continuat în Basarabia până în ultimele zile ale ocupaţiei".

Concluzia studiului: „Transformarea bisericii ortodoxe ruse din Basarabia în biserică românească – scrie istoricul din Republica Moldova – a fost realizată cu mijloace violente, cu preţul înlocuirii celei mai mari părţi a clerului local cu unul românesc. Autorităţile româneşti au izbutit să pună organizaţia religioasă în serviciul scopurilor sale etnopolitice, însă rezultatele finale ale acestei politici sunt îndoielnice. [...] A fost o politică antipravoslavnică ... ce a slăbit autoritatea morală a bisericii. [...] Criza bisericii basarabene în anii ocupaţiei româneşti a fost parte a dramei sufleteşti a poporului Basarabiei".

Ce dramă? Unde-i criza? Dacă în Basarabia era „dramă şi criză" cum poate fi calificat ce se întâmpla atunci în Uniunea Sovietică? Au distrus „ocupanţii români" biserici? Au ars biblioteci, cum a făcut în secolul trecut, la Chişinău, Pavel Lebedev cu cărţile româneşti de cult? Acelaşi Lebedev a întrerupt şi apariţia buletinului eparhial care se edita şi în limba română. Tot el a închis peste 300 de biserici pentru că se slujea în româneşte. Autorul putea compara situaţia bisericii din Basarabia la sfârşitul secolului al XIX-lea cu cea din perioada interbelică. Însă se pare că Şornikov nu a intenţionat să facă o cercetare serioasă, ci doar să reşapeze teorii sovietice privind România interbelică.

www.dacoromanica.ro

Autorul în loc să cerceteze arhivele, să numere câte biserici din Basarabia au fost închise, câţi preoţi alungaţi şi de ce, se limitează la a repeta tezele cominterniste despre „jandarmul român". În loc de cifre exacte cu numărul bisericilor la 1917 şi 1940, cu pregătirea clerului, componenţa etnică a acestuia (mereu invocată de autor fără nici un fel de cifre), cu situaţia lui materială, autorul ne livrează teze staliniste despre cât de nemernici au fost românii în Basarabia. Mai mult, P. Şornikov comite şi o fraudă intelectuală. Deşi în titlu pretinde că se ocupă de criza bisericii din Basarabia, în realitate autorul se referă la situaţia bisericii ruse şi a enoriaşilor ruşi de acolo. Cu restul populaţiei provinciei, peste 66%, ortodocşi moldoveni, ca şi cu ucrainenii, tot ortodocşi, autorul nu a prea ştiut ce să facă şi i-a trimis la horă în sat să protesteze astfel faţă de schimbarea calendarului bisericesc.

Armand Goşu

GLENN E. TORREY, *The Revolutionary Russian Army and Romania, 1917*, Pittsburg, 1995, 94 p.

Glenn E. Torrey, profesor la Universitatea din Oregon şi beneficiar a numeroase stagii de documentare în bibliotecile şi arhivele din Europa, inclusiv România, este binecunoscut istoricilor din România datorită lucrărilor sale privind istoria României, dintre care amintim doar *Romania in the First World War (1914–1919)*, Kansas, 1981.

Prezenta lucrare, apărută sub egida Centrului de Studii Ruseşti şi Est Europene şi a Centrului de Studii Internaţionale de pe lângă Universitatea din Pittsburg, este structurată în patru părţi.

În prima parte, intitulată *Revoluţia vine în România*, autorul prezintă, pe baza unei bogate documentaţii, impactul revoluţiei din Rusia şi al propagandei bolşevice asupra armatei ruseşti aflate pe frontul din Moldova şi asupra ordinii interne din România, precum şi reacţia armatei române faţă de ideile bolşevice.

Sub impactul evenimentelor din Rusia, în rândul trupelor ruseşti din Moldova s-au răspândit cu repeziciune ideile bolşevice şi au apărut fenomene ca: înmulţirea actelor de indisciplină, pactizarea cu inamicul, creşterea numărului de dezertori; toate acestea în pofida măsurilor luate de unii generali ruşi, cazul lui R.A. Lechetski – comandantul Armatei a IX-a. Aceste fenomene, apărute în rândurile armatei ruseşti, în special fraternizarea cu inamicul, au fost favorizate de comandamentul german, care dorea să incite trupele ruseşti împotriva României (p. 4).

În ciuda eforturilor de a răspândi ideile revoluţionare în rândurile armatei române, aceasta a rămas imună în faţa acestor încercări. Această atitudine se explică prin antipatia faţă de Rusia, datorată relaţiilor româno-ruse din trecut şi nefericitei experienţe a campaniei din 1916. Pe bună dreptate, autorul adaugă acestor explicaţii şi sprijinul popular de care se bucura familia regală din România, în comparaţie cu aceea a ţarului, mai ales după anunţarea reformei agrare şi electorale şi în urma numeroaselor acţiuni întreprinse de charismatica regină Maria. Atitudinea armatei române şi măsurile luate de autorităţile române au împiedicat bolşevizarea României, în pofida numeroaselor încercări făcute de bolşevici.

În a doua parte a lucrării, *Operaţiunile militare româno-ruse din 1917*, se arată că, deşi trupele ruseşti şi-au adus o importantă contribuţie la victoriile din Moldova, meritul principal a revenit trupelor române care au trebuit să facă faţă nu numai inamicului, ci şi unor greutăţi generate de refuzul unor unităţi militare ruseşti de a ocupa poziţiile abandonate de inamic, cazul Corpului 40 din Armata a IX-a în timpul bătăliei de la Mărăşti. În schimb, în cazul bătăliei de la Mărăşeşti, colaborarea româno-rusă a funcţionat mai bine, fapt explicat de autor şi prin faptul că una din diviziile ruseşti angrenate în luptă a avut ofiţeri originari din Basarabia, mulţi din ei români.

www.dacoromanica.ro

A treia parte, *Sfârşitul armatei ruseşti în România*, abordează evenimentele din toamna şi iarna anului 1917. Pe fondul preluării puterii de către bolşevici a sporit dezordinea în rândurile trupelor ruseşti din Moldova, cazul Armatei a VI-a – în zona Siretului, fapt care a creat numeroase probleme armatei române în ceea ce privea acoperirea sectoarelor de front părăsite de ruşi.

Mai mult, marile unităţi ruseşti, prezente pe frontul din Moldova, au început să semneze armistiţii locale, iar bolşevicii au preluat controlul asupra a tot mai multe unităţi militare şi au trecut la eliminarea ofiţerilor care încercau să reinstaureze ordinea (cazul generalului Dukhonin, asasinat la 3 decembrie 1917). În aceste condiţii, generalul Scerbacev a solicitat sprijinul guvernului român în lichidarea focarului bolşevic de la Socola. După unele ezitări, datorate temerii faţă de eventualele urmări negative în plan militar şi politic, guvernul român a luat, în noaptea de 21/22 decembrie 1917, decizia de a interveni. Intervenţia armatei române din zilele următoare s-a dovedit plină de succes, trupele bolşevice fiind dezarmate. Acest episod şi semnarea armistiţiului de către trupele ruseşti prezente în Moldova, care determinase şi încheierea armistiţiului de către armata română, au dus la retragerea trupelor ruseşti din România.

În ultima parte a lucrării, *Concluzii*, autorul scoate în evidenţă impactul redus al ideilor revoluţiei din Rusia în România, faptul că actele de dezordine provocate în Moldova de trupele ruseşti au precipitat intrarea armatei române în Basarabia în anul 1918, iar evenimentele ce au avut loc pe parcursul anului 1917 explică ostilitatea româno-rusă de mai târziu, deşi perioada 1914–1916 crease o alianţă între cele două părţi.

Prin documentaţia folosită şi prin punctele de vedere susţinute de autor, unele poate prea puţin nuanţate, lucrarea de faţă se înscrie, după părerea noastră, în rândul lucrărilor necesare pentru o mai bună înţelegere a acelei perioade tragice din istoria noastră, dar fără de care poate nu ar fi fost posibilă Marea Unire.

Adrian Grecu

MICHEL WINOCK, *Histoire de l'extreme droite en France*, Paris, Edition du Seuil, 1994, 326 p.

În anul 1994 la editura „Seuil" din Paris a apărut o nouă colecţie, care analizează problematica dreptei franceze. Publicată sub direcţia lui Michel Winock, cartea prezentată este formată din opt articole semnate de Michel Winock, Cristophe Prochasson, Pierre Birnbaum, Pierre Milza, Jean-Pierre Azema, Jean-Pierre Rioux şi Pascal Perrineau.

Semnatarii acestor articole sunt cinci istorici, un specialist în sociologie politică şi un politolog. Punctele de emergenţă ale acestor trei discipline implică realitatea că au conştiinţa fluidităţii subiectului studiat şi incertitudinea semantică la care se raportează. Perioada istorică studiată este amplă, având ca punct de plecare Revoluţia Franceză de la 1789 şi încheind cu anul 1994. Punctele de analiză a cărţii încep cu momentul 1789 şi începutul cristalizării acelei mişcări care va fi numită în mod tradiţional dreapta. Continuă cu anii sfârşitului de secol XIX, realizând o analiză asupra societăţii de sfârşit şi început de secol cu exemplificare „Afacerea Dreyfus" ca moment al acţiunii culturii catolice şi antisemite, urmează în mod cronologic „L'action française", ce a însemnat, urmările asupra spaţiului ideologic de dreapta, regimul de la Vichy, reculul mişcării după război, refacerea, odată cu disoluţia imperiului colonial, terminând cu o analiză a „Le Front National" 1972–1994 ca expresie politică a dreptei franceze.

Autorii au încadrat foarte strict pe cei care, în opinia lor, pot fi consideraţi ca făcând parte din acest spaţiu doctrinar.

www.dacoromanica.ro

Astfel în cadrul dreptei franceze se regăsesc regalişti, contra-revoluţionari, naţional-populişti, anti-dreyfusarzi, antisemiţi, fascişti, colaboraţionişti, petanişti, lepenişti. La aceştia se adaugă membri ai unor organizaţii care sunt catalogate ca fiind de dreapta: „Jeunesse antisemite", „Ligue des patriotes", „Ligue antijuive", de la sfârşitul secolului XIX, sau ligile din anii '30 ai secolului XX; „Les-Croix-de-Feu", sau fascia lui Georges Valois, în 1934, „La solidarité française", etc.

Analiza mişcării urmează reperul cronologic, analizând elementele de continuitate şi discontinuitate. Cum am mai arătat, rădăcinile mişcării de dreapta se localizează în mediul rural, în timpul regimului iacobin. Cauzele rezistenţei armate împotriva administraţiei iacobine nu au fost ideologice, ci se originează în unele gafe ale regimului. Regaliştii au ştiut să-şi asimileze prin propagandă mişcarea, Vendeea, de exemplu, devenind un simbol al contrarevoluţiei. Simbolurile rezistenţei au fost valorile şi instituţiile vechiului regim, regalitatea de tip divin, catolicismul, societatea ordinelor şi principiul moştenirii ereditare în dauna principiului egalităţii în faţa legii. Însă această mişcare este un eşec, completat după 1815, deoarece „Restauraţia" a impus principii vechi într-un nou tip de realitate. Până la 1880 în Franţa mişcarea regalistă este puternică ca antecedent, reuşind să impună pe tronul Franţei pe împăratul Napoleon al III-lea.

După Sedan şi dezastrul militar-teritorial este momentul revanşei republicanilor şi înfiinţarea Republicii a III-a. Însă forţele de dreapta îşi păstrează un electorat stabil. Apar delimitări tot mai clare între dreapta şi stânga, dezvoltându-se în Franţa un curent antisemit.

Afacerea Dreyfus este urmarea firească a evoluţiilor din interiorul societăţii franceze. Este un proces de conştientizare a identităţii naţionale, se punea problema ce cale trebuia urmată, fie cea universalistă, fie biologică. Antisemitismul pătrunde în presă (exemplu ziarul „Anti-Juifs"), în politică (la nivelul camerei deputaţilor era un grup parlamentar antisemit). Catolicismul este liantul dintre diverse grupări de dreapta, finalitatea politică a acestui curent fiind recreştinarea Franţei.

Anul 1898 este anul apariţiei în spaţiul civic francez a unei noi ligi intitulată „L'action française", condusă de Maurice Pojo şi Henri Vangeois. Această ligă va deveni cea mai importantă organizaţie a dreptei franceze de la începutul secolului XX. Se vehiculau idei patriotice, ostile democraţiei parlamentare, antisemită, dar nu regalistă. Ulterior Charles Maurras dă o nouă direcţie prin adoptarea formulei monarhice şi folosirea forţei ca instrument politic. Mişcarea va primi o serioasă lovitură în 1926, când Papa Pius al XII-lea o dezavuează oficial[1].

Anii '30 ai secolului nostru aduc revigorarea dreptei. Însă activiştii mişcării sunt mai numeroşi, mai turbulenţi şi mai periculoşi decât predecesorii lor. Ei nu sunt o mişcare izolată în peisajul politic francez, opera de radicalizare fiind cauzată de efectele crizei economice. Este momentul în care cadrul ideologic tradiţional este abandonat pentru a pătrunde într-o „nebuloasă ideologică". Apar noi organizaţii ca „Federation nationale des contribuables" (1928), „L'Union nationale des combattants" (UNC) 1933, „Le dorgerisme", „Jeunesse patriotes" (J.P.), „Les Croix-de-Feu" (1929), etc. Acestea au programe care pornesc de la deziderate mai puţin radicale: o justă repartizare a impozitelor, un program anticomunist sau antiparlamentarist, culminând cu *„nebuloasa fascistă"* a lui Francois Coty şi Georges Valois. Ideologia organizaţiilor de dreapta franceze considerate fasciste au în program ideile de familie, munca, respectul ierarhiei şi a autorităţii, civilizaţia creştină, subordonarea individului şi a structurilor statului unui şef, cultul şefului carismatic şi valorile eroice.

Momentul de apogeu al mişcării a fost regimul de la Vichy. Dacă până în 1943 existau două tendinţe: prima de păstrare a statului francez şi a doua ultra dreapta colaboraţionistă, după acest an statul se transformă într-un regim politienesc colaboraţionist. Structura politică a regimului era

[1] În 1926 Papa Pius al XI-lea condamna cărţile lui Charles Maurras la index; în 1927, prin „Sacra Penitenta", se suspenda graţia divină pentru susţinătorii „L'Action française"; în 1928 Roma interzice aderenţilor serviciul religios la căsătorii.

www.dacoromanica.ro

compusă din forţe aparţinând dreptei, extremei drepte, comunişti[2], pacifişti[3], sindicalişti[4], elitişti[5], antidemocratici[6], etc.

Concluzia autorilor este că anii '30 sau '40 nu reprezintă o paranteză aberantă în istoria Franţei.

După război, până în 1965, dreapta franceză cunoaşte un recul semnificativ datorită stigmatizării. Până în 1978 din punct de vedere al procentului obţinut în alegeri dreapta nu depăşeşte 1%. Propaganda dreptei se îndreaptă împotriva modernizării şi a importurilor (ex.: coca-cola), cruciada antifiscală, militează pentru păstrarea etnicităţii poporului francez.

Se observă o modificare semnificativă adusă de Jean Marie Le Pen[7], care schimbă tactica electorală canalizându-şi mesajul spre electoratul urban, atrăgând muncitori, funcţionari, tineri, şomeri. Creşterea prestigiului dreptei vine pe fondul uzurii stângii, a unei dispersări a electoratului francez şi a nemulţumirii faţă de sistemul politic. Şomajul, insecuritatea socială, dificultăţile sistemului educaţional de a se adapta noilor realităţi sunt teme de propagandă demagogică. Însă cea mai mare realizare a istoriei franceze este posibilitatea de a coexista într-un sistem de valori stânga republicană şi dreapta catolică.

În această carte se realizează o incursiune istorică pertinentă asupra extremei drepte franceze. Sunt analizate pas cu pas etapele apariţiei şi formării extremei drepte cu evoluţiile şi involuţiile sale, punctându-se asupra acelor evenimente care au avut o importanţă majoră şi un impact important asupra evoluţiei vieţii politice şi sociale franceze.

Sabin Daniel Drăgulin

[2] Francois Chasseigne – vechi militant comunist.

[3] Paul Faure – cunoscut militant anticomunist cu tendinţe pacifiste.

[4] René Belin – secretar al Confederaţiei generale a muncii.

[5] Joseph Barthelemy – vechi deputat moderat, pacifist.

[6] Gaston Bergary – vechi transfug, ex-june turc cu tendinţe de radicalism.

[7] Jean-Marie Le Pen – este cunoscut încă din anul 1956 ca membru al extremei drepte franceze, lider de opinie al „Le Front National", membru al parlamentului european, reuşeşte printr-un mesaj demagogic şi naţionalist să atragă un electorat numeros începând cu anii '90.

www.dacoromanica.ro

„REVISTA ISTORICĂ" publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne şi contemporane a României şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sunt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, culese pe computer în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil. Notele din text vor fi numerotate în continuare. Textul imprimat va fi însoţit de discheta aferentă. Ilustraţiile vor fi plasate la sfârşitul textului. Rezumatele vor fi traduse în limbi de circulaţie internaţională. Responsabilitatea pentru conţinutul materialelor revine în exclusivitate autorilor. Corespondenţa privind manuscrisele şi schimbul de publicaţii se va trimite pe adresa redacţiei, B-dul Aviatorilor nr. 1, Sector 1, 71247 – Bucureşti, tel. 650 7241.

REVISTELE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES. Mentalités – Civilisations
THRACO-DACICA
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE. NOUVELLE SÉRIE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
BULETINUL SOCIETĂŢII NUMISMATICE ROMÂNE
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE, CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A. D. XENOPOL", IAŞI
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MEDIE
STUDII ŞI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI DE NUMISMATICĂ
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ

www.dacoromanica.ro

ISSN 1018 – 0443

43 356

www.dacoromanica.ro